

ספר
מנחת קנאות

אשר כתב

ר' יחיאל ב"ר שמואל איש פיסא

נגד אגרת התנצלותו

של

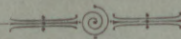
ר' ידעיה הפניני

הוצאתו לאור

מתוך כ"ו מנטובה

אני

דוד ב"ר יהודה קויפמאנן.

ברלין, תרנ"ח.

בדפוס של צבי הירש ב"ר יצחק אימצקאווסקי.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 503.

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בבילין,
 מרדכי בראנן בברעסלא,
 דוד גינסבורג בפעטרסבורג,
 שלמה היים האלבערשטאם בבילין,
 אברהם אליהו הרכבי בפעטרסבורג,
 מרדכי יאסמראוו בפילאדעלפיא,
 צדוק כהן בפאריס,
 דוד סימאנסען בקאפענהאגען,
 משה עהרענרייך ברומא,
 דוד קויפמאנן בבודאפעסט.

שנת י"ד (תרנ"ח).

Minchath Kenaoth.

BERLIN 1898.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

Minchath Kenaoth

von

Jechiel. b. Samuel aus Pisa
(1539).

Streitschrift

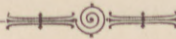
gegen Jedaja Penini's Vertheidigung der Philosophie,

mit Anmerkungen herausgegeben

und biographisch eingeleitet

von

Prof. Dr. David Kaufmann.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

1898.

ספר
מנחת קנאות

אשר כתב

ר' יחיאל ב"ר שמואל איש פיסא

נגד אגרת התנצלותו

של

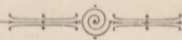
ר' ידעיה הפניני

הוצאתו לאור

מתוך כ"י מנטובה

אני

דוד ב"ר יהודה קויפמאנן.

ברלין, תרנ"ח.

בדפוס של צבי הירש ב"ר יצחק איטצקאווסקי.

ראשית דבר.

הבוהן וכודק ננוי נסתרות ספרותנו שמכראשית וסוקר כסקירה אחת על האבדות שאבדנו מתנובות דור דור ודורשיו דור דור והכמיו יענה ויעיד כי כל הנשאר לנו לפלטה מפרי תורתם של דורות עולמים אינו כי אם כטפה מן הים לעומת המון כל שכיות החמדה אשר הגו והורו בעלי התושיה כומנים החולפים בעוד בחיים היתם ויבין מה שאמרו חז"ל (מגילה, י"ד ע"א): הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים. אבל אם הוסיפו ואמרו לנחמנו על אבדן ספרי קדשנו: אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה, איפא נמצא אנחנו תשובה נצחת ומספקת לפרש לנו את החוקים השוררים בעולם הספרות בשלמי המחזה הנפלא הזה שמעשה תקפו והגות רוחו של גבר מצוין ונודע בדורותיו נשכה כמת מלב ופעלו ופרי אצבעותיו של רעהו החלש והרפה ממנו יציץ ויפרח ויעמוד דור דורים. ואל נבהל ברוחנו לשפוט בחפזה כי מפאת הבחינה הזאת יצורף וילובן ערך הספרים וכי עמדם והשארם הוא העד והוא הדיין על מעשה ידיהם של הסופרים כי אין לך דבר שעומד בפני שר השכחה ורק מקרה הוא השולט על ילידי הרוח וקורותיהם ולא רק ספר תורה שבהיכל כי אם כל ספר וספר תלוי במזל אם יעמוד או יחלף אם יזכר או ישכח.

כי מה איפא אם לא מעשה המקרה הזה יפרש לנו את ההיוון הוד והמתמיה שגדולו עמנו תפארתנו והדרנו נגד העמים צללו כעופרת בעמקי הנשיה עד אשר באו חכמי זמננו והקיצום מתרדמתם והעלו פניניהם והצילו את אוצרות חמדתם ממלתעות השכחה! מי מלל לספרותנו כי במאה הדי' לאלף הששי פרה על שדמות ארץ איטאליא איש רב פעלים וגבור חיל אשר לבו כלב האריה לעמוד לימין דתנו ולהרים את קרנה ולשית את כסאה מול כסא הפילוסופיא, העשוי לבלי חת לפאר ולרומם ולעלה את דגל התורה והקבלה ולתת לה שכם אחד על אחותה וצרתה אשר הסכן הסכינה מאז להכעיסה ולהרעימה, גבר חכם בעוז אשר עלה עיר גבורים היה החכמה אשר בשם מלכת כל החכמות תתימר ויורד עז מכטחה בהראותו כי עם כל התפארה והתהללה לא שנכה מאחותה הבכירה אשר שם ה' צבאות יתנוסס על מצחה ובשם אלהינו תדגול. מי האמין לשמועתנו כי כמו שמונה דורות אחרי ר' ידעיה הפניני עלה נצר מנוע תפארה בעיר פיסא בארץ טוסקאנה אשר שנס את מתניו ללחום מלחמת תנופה נגד חומרי הפילוסופיא האומרים כי רק בצלה תחיה האמונה וכי היא מגנה עליה בדליותיה ובפארותיה וכי רק זה אשרנו וחמדתנו בשבת האחיות האלה יחדיו באין מפריע, איש חמודות אשר ידיו רב לו כנגלה ובנסתר גם יחד אשר הגביה ועלה למעלה על סלם השלמות והעמיק לחקור עד היסוד בחכמת זמנו, אשר לא באין דעת

ובאפס מזמה ינופף את ידו להרים גם תורתנו הקרושה כי אם מאשר הראה לדעת והבין ברוחו המלאה לה חכמה ובינה ומחקר כי אנו אין לנו אלא אבינו שבשמים ומפיהו אנו חיים ותורתו תמימה ואינה חסרה תבלין של הפילוסופיא ואין בה מגרעת אשר תקוה לאיש ותיהל לבני אדם! כדאי הוא ר' יחיאל בן ר' שמואל מפיסא שיוחק שמו הנשכח עד הנה על ספר תולדות ספרותנו למען יעמוד לזכרון עדי עד כי במקום אשר יזכרו גדולי איטאליא החכמים המפוארים המתנוססים כאבני חן בימי תפארת אדם הנקרא Humanismus יזכר מעתה גם שמו אשר יתר שאת ויתר עז לו על רב בני גילו כי במקום אשר תמצא תורתו ויראתו שם תמצא גם את חכמתו הרבה מני ים וענותנותו ותם לבו ויותר שהיה אחר משועי עמו ואציליהם הן מפאת עשרו וכבוד גדולתו הן מפאת יחושו ונאון הדר בית אבותיו עוד העמיק לדרת עד התהום בעמקי תורתנו ולהשלים את נפשו ורוחו ולשמוע בלמודים.

נער בן שלש שנים היה יחיאל אשר שמו כשם זקנו השוע הנודע לתפארת ר' יחיאל ורי"ם מפיסא¹) בהלקח נורו מעל ראשו ה"ה אביו ר' שמואל בנו הצעיר של ר' יחיאל איזה שנים אחרי שנת ר"ן. אבל אמו היקרה בנשים ושמה לוירא וזקנתו אם אמו ושמה שרה אשר ב' אחיה נודעים לנו א' היושב בארץ הצבי ואחר ושמו שבתאי רופא בארץ תוגרמה הן הנה אשר נהלוהו והדריכוהו אל מעינות התורה והחכמה ע"י מלמדים חכמים אשר תמיד היו מיושבי ביתן ומאוכלי שלחנן כי גם לבן של הנשים בבית משפחת פיסא היה רחב כפתחו של אולם וכל מחמדן ומשושן לראות בניהן כשתילים בנן ה' ששים ושמתים לעשות רצון קונם וחרדים על דברו. נחלה והון ירש מאבותיו אבל גם החשק בתורת ה' והצמא לשנות ממעינותיה כי זה חלק המשפחה היקרה הזאת בישראל אשר תורה וגדולה קננו בקרבה מקדם קלמתה ולא היה בית בארץ איטאליא אשר ברכת ה' חופפה עליו כעל בית ר' יחיאל ורי"ם זקן בית פיסא רעו ומיודעו של דון יצחק אברבנאל אשר אליו הריץ אנרותיו דברי אהבה אחוה ורעות. בבית ננייהם של בני ר' יחיאל פיסא ה"ה בנו בכורו ר' יצחק ואחיו הקטן ממנו ר' שמואל היו צבורים ספרים נדפסים וכתבי יד למכבד כי זה חפצם וישעם להביא ברכה אל בניהם ולשמות במאור פני שכיות חמדה כאלה ועוד היום נמצא באוצרות ר' דוססי בבית עקד ספרי פארמא סי' 1296 חלק שלישי של סי' משנה תורה להרמב"ם כי מהודר על קלף²) אשר במקומות לא מעטים שמו של אביו ר' יחיאל הקטן חקוק עליהם וזה שמו כאשר הסכין לחתמו בעורו אביו בחיים: אני שמואל בכמהוה"ר יחיאל ורי"ם יוייא מפיסא. ומכ"י הזה נודע לנו כי גנזו אביו המת בדמי ימיו באו לאוצרות בנו ר' יחיאל או ר' יחיאל נסים כאשר כנו את שמו כי נמצא חתימת ידו עליו: אנכי יחיאל נסים יוייא בן כמר שמואל מפיסא ע"ה. עוד היה בימי נעוריו ובבית אמו כאשר החל רוח ד' לפעמו כי עוד יש לפנינו עדות שלמה על תשוקת העלם להשתלם בלמודים ובחכמות כי כבר ברחם משחר טל ילדותו

¹ הרוצה לעמוד על פרטי דברי ימי המשפחה המצוינה הזאת בישראל אשר זה וזה יולד בה חכמים וסגנים שתדלני הדור ופרנסיו בארץ איטאליא יקראם מעל ספר במאמרי אשר הוצאתי לאור במו"ע לחכמת ישראל אשר לאחינו בני ארץ צרפת הנקרא Revue des études juives כרך כ"ז צד 83 עד 110, 220 עד 239, כרך כ"ט צד 142 עד 147, כרך ל"א צד 62 עד 78, כרך ל"ב 180 עד 184 וכרך ל"ד צד 309 עד 311.

² ע"י רעוויא כ"ו 87 הע" 8.

העתיק ספרי חכמה בידו כמו ההעתקה העברית של פירוש ן' רש"ד על הספר השלישי והרביעי של השמע הטבעי לארסטו אשר השלים להעתיקו ביום ב' י"ד טבת רס"ד (1. Jan. 1504) והכ"י הזה הנהו שמור בבית עקד ספרי הקיסר אשר בווינא³ הבירה. ועוד נשארו לנו מידו כתבי יד אחרים כמו ס' הוהר על ששה סדרים הנמצא באוצרות ספרי המלוכה בפריז סי' 783 אשר בסופו כתוב וחתום: השלמתי אני הצעיר כאלפי יחיאל נסי' איש פיסא בן לא"א הצדיק כמיר שמואל נ"ע בעיר פיסא יום ו' ט"ו ימים לאחר כסליו שנת רפ"ו (1. Dec. 1525) השבה והתלה לאשר לו יאות כל מעשה ית'⁴. ויותר שכתב ספרים ועמל בידו עוד ציוה להעתיק כתבי יד מכתבי יד שונים ועוד נודעים לנו שמות מעתיקיו כמו ר' בנימן בן יעקב קאמנודו ממגורשי ספרד אשר בפיס ומגוריו בפיסא אשר כתב לו בשנת רפ"ד כ"י ההעתקה העברית של פירוש ן' רש"ד הגדול על ד' ספרי מה שאחר הטבע לארסטו מעשה ידי ר' משה בן שלמה משלון הנשמר בבית עקד ספרי המלוכה כמורדינא⁵ סי' LXXV ור' רפאל שלמה בן יעקב כהן מפראטו אשר העתיק בעדו הלוחות ופירושן הגנוזות נעת בבית ננוי Laurentiana אשר בפלארינץ כערותו בסוף הספר⁶: אני הצעיר רפאל שלמה הכהן יציו בכמ"ר יעקב הכהן זלתייה מפראטו כתבתי הלוחות האלה עם פירושם לגבר הנעלה כמר יחיאל נסים ויז"א בן החסיד העניו כמהיר שמואל זצ"ל מפיסא ה' יזכה להנות בס' הוא וכל זרעו אחריו וחפ"ן ה' בידו יצליח אכ"יר וגם שם בעליו חקוק עליו: שלי יחיאל בן לכמ' שמואל מפיסא יציו ה' יזכני להנות בו אני וזרעי וזרעי זרעי אמן. ויהי ביד ה' הטובה עליו כן גדלו אוצרותיו ורבו ספריו ויהיו לו לחלק ולחמרתו מכל עמלו אשר בהם ראו גם אחרים את צמאונם לתורה ולחכמה וכן יעיד ר' מרדכי בן יעקב רושילו שהוא ראה בבית ננוי מהשר האלף מהו' יחיאל נסים מפיסא קונטרס ישן נושן בדברי קבלה המיוחס לר' חמאי⁷.

ויהי שם האיש הולך וגדל ויקח לו אשה מויניציא מבית המשפחה הנודעה בשם משולמים בת ר' אשר משלם ושמה דיאמנטי⁸ ויביאה האהלה שרה זקנתו ולירא אמו ותעש גם היא כמתכנתן ותלך בדרך האמהות ותשא חן בעיני כל רואיה ויהי ביתם לשם ולתהלה בארץ אשר זכרו הטוב נודף למרחקים. בית הכנסת היתה לר' יחיאל בהיכלו אשר כלו אמר כבוד לבעלו ובתוכה היו קוראים בתורה מתוך ספר מעשה ידי אצבעותיו של ר' יחיאל אשר כתבו בידו לכבוד קונו⁹. כביתו של אברהם אבינו כן היה בית ר' יחיאל מפיסא אשר אליו נהרו מכל אפסי ארץ כי שעריו היו פתוחות לכל עובר אורח ועוד היום עינינו צופיות את הבית המרווח והמהודר הזה

³ שם 91 הע' 4.

⁴ שם 92 הע' 1.

⁵ שם הע' 5. ועיי' ס' הרמשי"ש על המעתיקים הנק' Die hebraeischen Ueber-
setzungen des Mittelalters צד 171 והלאה.

⁶ רעוויא כ"ז צד 92 הע' 2.

⁷ שם צד 92 הע' 3.

⁸ שם צד 88 הע' 1.

⁹ פרטי הדברים האלה נמצאים בספורי קורותיו של דוד הראובני הנדפסים בסדר החכמים וקורות העתים חלק שני אשר יצא לאור ע"י הח' נייבויער בשם Mediaeval Jewish Chronicles צד 133 עד 223, עיי' שם צד 166.

בעצם יפיו וכבודו כאלו כוין פתיחין ביה כי דוד הראובני חקקו וגם תארו לפנינו בתוך ספור זכרונותיו ולבו מלא רגשי תודה על כל גדותיו בזכרו את כבוד טובו של ר' יחיאל וחסדם של כל בני ביתו אשר קרבוהו באהבה ובחבה יתרה ואלה איפא דבריו¹⁰) אשר יציירו לעינינו את דמות המשפחה הרמה והנשאה הזאת: "ונסעתי מסינא ביום השני והגעתי בפיסא בבית יחיאל זכרונו לאלף אלפי ברכות הוא ואמו וזקנתו מרת שרה ת'מ'א' כי הוא כמלאך אלהים חכם בתורה ובתלמוד ועניו וחסיד ובעל צדקה ונפשו דבקה בירושלים עיר הקדש וביתו פתוחה לכל עניי ישראל ולכל הבאים אל ביתו (אוכלי) אוכלים על שלחנו וצדקות יתן בכל יום לעניים והוא יתן בידו ואמו תתן בידה וגם הזקינה החשובה מרת שרה ת'מ'א' תתן בידה וראיתי בעיני את כל מעש[י]הם הטובים כי הם אנשי חסד ואמת וראיתי יותר במעשיהם יותר מכל מה שראיתי בגליל האיטליא ועמדתו בביתם שבעה חדשים אני ומשרתי". ויותר שנתמלא כל הבית הזה תורת חסד ויראת ה' עוד התנוסס והאיר מרוח דעת ומוסר ומנימוס המדינה כאחד מהיכלי השרים אשר בזמנו וכדרך ארץ איטליא אשר מוסרה הטוב היה רוח כל הבריות נוחה הימנו ויהי בית ר' יחיאל כסמל בית שלם אשר ברכו ה' כי תורה ודרך ארץ יראת ה' ומוסר המדינה התלכדו בו ולא נתפרדו. עד אשר נאמר עליו כי בו שגנה יפיפותו של יפת באהלי שם. עם כל יראתם וחסידותם לא היה רוח עצבות שורה על ביתם כי אם רוח גילה חדוה ודיצה והנשים המלומדות אשר לשון הקדש לא היה זרה מפייהן ידעו גם פרק בשיר והסכינו לנגן ולרקוד במחולות לשמחת מבקרי היכלן ויהי כאשר החלה רוח רעה לבעת את דוד הראובני הסירו מרת שרה ומרת לזירא בתה את יונגו בשירים ובמרמם וגם רקדו לפניו לענגו ולשמחו. וגם ר' יחיאל החסיד והעניו הראה את רוחב לבו והלך רוחו החפשי בהראותו לדוד את כל פלאי עיר פיסא וכל שכיות חמדתה הבנינים הגדולים והארמונים היכלי הנוצרים המפוארים עם מגדליהם הנודעים עד קצו ארץ וים רחוקים עם ציוריהם ופסיליהם מעשי חרושת אבן¹¹) כי עיניו היו פקוחות על כל מפעלי בני אדם וגם הסכינן לשמוח על מעשי חכמי לב אשר מלא אלהים את לבם רוח חכמה לחשוב מחשבות בציורים ובבנין ובחרושת אבן ובחרושת עץ ואם כי היה אדוק באמונתו ותורתו ואמונתו גם היה מעורב עם הבריות עד אשר בקרו כל שרי פיסא¹²) בביתו לראות את האורה הזר הבא ממרחקים ולא מאם בתענוגי עולם ויותר שהיה לו ארמון רחב ידיים בעיר עוד היו לו בי קייצא ופרדם נפלא קרוב לעיר על הוף הים¹³). ירחי ששון ושמחה כאלה אשר עברו חלפו לו בבית ר' יחיאל לא ראה דוד מימיו וקשה היתה לו פרידתו מהמשפחה המצוינה הזאת אשר בניה ובנותיה הוריעו לו חבה יתרה כזאת ולא שלחוהו מביתם עד כי אם ברכוהו ומהונם שחרו בעדו ומרת שרה הזקינה נתנה לו חותם זהב ואמרה: תהי זה לעד ביני ובינך. ואלה איפא הדברים אשר זיכרנה בהם דוד בספרו: "וגם נתנה אלי ספר גדול מתהלים איוב משלי וחמש מגילות על קלף וכתבה היא בידה בראש הספר והוא עצה למען

¹⁰) שם צד 163.

¹¹) שם צד 166.

¹²) שם צד 164 שורה א'.

¹³) שם צד 165 שורה י"ח והלאה.

אעשנה ואזכיר את מעשיה ואמרה אלי בכתב ההיא אשר כתבה אל תכעס ואל תכהל ונתנה אלי גם כן סדור מתפללות ואמרה אלי בזה תתפלל בו לאהבתי¹⁴.

אם לא אשנה ברואה היה אז קשר אמיץ ומסורת ברית בין בית ר' יחיאל בפיסא וביתו של ר' דניאל פיסא בפלורנצא בן דודו ר' יצחק¹⁵. גם שם האדם המצוין הוה אשר התחשב כדורו בתור האדם המעלה כי הוא היה ראש שתדלני ארץ איטאליא רצוני לרוב אחיו וקרוב לחצר האפיפיור היה נשכה כמת מלב עד אשר הראינו לדעת בימינו כי כבר בשנת רפ"ד היה ר' דניאל פיסא מכובד בעיני האפיפיור קלעמענס השביעי והחשמנים עד אשר צוו עליו שיתקן תקנות חדשות אשר על פיהן יסודרו כל דברי קהלת רומא וכל פרטי התקנות האלה יעידו יגידו כלם פה אחד על רוחב לבו ועומק בינתו בדרכי החיים וצרכי הקהלות¹⁶. והיה כאשר בא דוד הראובני בשנה הזאת לרומא ראה רק את ר' דניאל טוב וישר לגלות לו את כל מסתרי לבו ולהיות שהיו לגבר המצוין הוה מהלכים בחצר האפיפיור חשמניו ושריו השכיל לפנות דרכו של דוד ולהרים כל מכשול מלפניו עד אשר מצא אונים קשובות ופתוחות בהיכלי השרים ורק עתה נודע בשלמי היה לו כל הכבוד הוה כי ידו של דניאל מטיבו ואיש חסדו סככה את פני כל הרבר הוה. ואהבתו של ר' דניאל סקלה לו את מסלתו גם בעזבו את העיר רומא ופתחה לו את דלתות ארמונו של ר' יחיאל איש פיסא. ורנשי תורה הנודעים מקרב איש ולב עמוק לא ספו מזכרונו של דוד הראובני עד אשר קדש שתיים מחמשה הדגלים אשר היו אותו לזכרם של שני פרנסי הרור הגברים המצוינים אשר תמכו בידו וסמכוהו בימין צדקם וכן כתב בזכרונו¹⁷: „ועשיתי אחד מהם בשם הנשיא כמ"ד ר' דניאל מפיסא אלופי יו"ט י"א והב' עשיתי בשם ר' יחיאל מפיסא יצ"ו אשר עמדתי בביתו ו' חדשים והוא אחיו השני ל'". ואם כי לא הפצו כל אנשי משפחתו ברוד כי ניסו של ר' יחיאל היה ר' ישמעאל מריאטי איש עתיר נכסין ובעל תורה אשר בביתו ישב ר' עמנואל ברי' יצחק די לאמש ללמד לבני בניו תורה¹⁸) לא משך חוט של חסדו על דוד ואם גם הכניסוהו לביתו וקבלתו בסבר פנים יפות לא מצא חן ושכל טוב בעיניו עד אשר התחפש והתראה כמתנגד למחשבותיו ומזמותיו של דוד וענהו על שאלתו: „מה תרצה ירושל[ים] או תחפוץ לעמוד במקומך?“. אין לי חפץ בירושלים ואין לי לא רצון ולא חשק כי אם בסינא". לא פנה ר' יחיאל לדעת ניסו כי אם התחרה להראות פנים שוחקות לדוד ולספחו אל ביתו ולכבדו בכל אותות אהבה שמחה וששון ויקר ומי יודע אם לא שמע קול התור בדברי שליח השבטים הוה ולא ראה אותות המשיח בהגלות נגלות לפניו מארץ מרחקים מחוה נפלא אשר לא פלל לראותו בעיניו כאלו עיר וקדיש נחת מן שמיא אשר התענה בביתו שש פעמים ו' ימים ולילות לחם לא אכל ומים לא שתה עד אשר התפלאו עליו כל רואיו. וכאשר בא עתו לעזוב את ביתו וללכת אל מחוה הפצו לארץ פארטוגאל לא נח ולא שקט ר' יחיאל עד אשר שלח את ר' שלמה רפאל

¹⁴ צד 166 למטה.

¹⁵ שם צד 166 שורה 17.

¹⁶ עיי' רעוויא כרך כ"ט צד 143 עד 146.

¹⁷ צד 212 שורה ד' ומלת אח שני מצויה בפי כותבי איטאליא בטובן בן דוד או דודה

עיי' צונץ בקובץ מאמריו הנקרא Gesammelte Schriften ח"ג צד 157 העי' 2.

¹⁸ עיי' רעוויא כ"ו צד 91 העי' 1.

הכהן בכמ"ר אברהם הכהן מפראמו¹⁹) אתו כי הוא היה יושב על שלחנו ולמד בביתו את בת אחי וקנתו היושב בירושלים ושמה דבורה והנערה טובת שכל ודוד הראובני יהללה בספורו כאמרו²⁰): «היא חכמה ומשכלת והיא קוראה בעשרים וארבע ומתפללת ויש לה מוסר ויש לה מלמד שמו שלמה כהן והוא מעט חרש וכה[ו]ר וחכם גדול והוקנה היא מלמדת אותה במוסר ובכל החכמה ובתרכות טוב».

כדרך זקנו וכל בני משפחתו היה מסחרו של ר' יחיאל ג"כ חנות שלחני²¹) ולרגל משאו ומתנו הלך לפעמים לפלורנצא אשר שם בית ר' דניאל בן דודו ר' יצחק אבל נפשו חשקה בתורה וכל ישעו וכל חפצו היה להשתקע בחכמות ולהשתלם בלמודים וטובה היתה לו תורת אלקינו מאלפי זהב וכסף ובצדק נוכל לאמר עליו שלא כמאמרם ז"ל: הרבה מעות היה לו אבל גם שלחני לרצותם כי הוא הגה כל היום בתורה ובמפרשיה ובפרט בדברי הרמב"ן אשר קרוב היה לו בפיו ובלבבו בש"ס ובפוסקים בנגלה ובנסתר ובצל החכמה בצל הכסף אהב להתחקות על שרשי הדת ולחקר בסודותיה. ולערות נאמנה כי גם בהתהלכו היתה התורה נר לרגלו ואור לנתיבתו נציג הנה מה שספר לנו באחת מתשובותיו אשר נשארה לנו לפלטה כי השביל למצוא סיוע לרבני רש"י והרמב"ן בענין ערך שקל הקדש בהיותו לרגל מסחרו בפלורנצא ואלה איפא דבריו: «וזהו שהועיל הרמב"ן ז"ל בכסף פי' התורה שראו בעכו השקל ומחצית השקל ושקלו אותו בשלחנות ומצאוהו חצי אוקי' וכתב שנסתיעו בזה דברי רש"י ז"ל סיוע גדול וגם אני שקלתי או[ו]ן] בפיורנצא שנת רפ"ז כי נשלח אלי מירושלים תותב"א ושקלתי אותו ומצאתיהו חצי אונקי' מכסף צרוף ומוזקק נמצא שכל דינר לפי רש"י ז"ל שוה ט"ז סולדי [= solidi] ודי' פעמים ט"ז הם ס' שהם שווי חצי אונקי' כסף צרוף וכל דינר יש בו ה' גרות או מעות נמצא שהגרה שוה ג' סולדי והוא שווי א' אספירו [= aspero] תוגרמי ועשרי' מעות הם עשרה איסמרליניש [= esterlinos] שזכר הרמב"ן ז"ל שהם י' ממבעות משהו סולדי הא' שהם ערך חצי אונקי' מכסף נקי וצרוף והוא שקל של תורה»²²).

וכאשר היו חכמים וכן שלמים מאוכלי שלחנו ומיושבי ביתו בן התארה ר' יחיאל לחברה גם עם גדולי דורו ושגה באהבתם. ועוד נשארה לנו לפלטה שאלה אחת אשר ערך אליו ר' משה בן הנאון ר' אברהם הכהן אשר ישב על מדין בעיר בולוניה ואשר הוציא לאור את ספר החסידים דפוס ראשון ועל פי הדברים האלה נודע לנו כי מודע ורע היה ר' יחיאל לגור החכמים ופאר הרבנים הזה ולבנו. ולהיות שלא נדפסו עדנה דברי שאלה הזאת הגנויים בכ"י תשובות רבני איטאליא אשר רשם הרב המנוח ר' מרדכי מורטארא במ"ע Mosé כרך ו' צד 52 והכ"י היא כעת חתום באוצרותי אציגם נא הנה כדמותם וכצלמם:

«רבא דעמיה מרגיניתא דלית בה טימי מרנא ורבנא שלומך ישגה לעד א' ילמדנו רבינו דין הוצאת שבת אם ראובן ושמעון שדרים בעיר שכולה גוים ואין באותו עיר שום יהודי אחר אלא הם וראובן ושמעון דרים יחד בבית א' ויש להם

¹⁹ עיי' בספור דוד הראובני צד 216 ואולי היה שם אביו יעקב אברהם.

²⁰ צד 167.

²¹ צד 166 שורה 10: והיה עם ר' יחיאל מפיסא בח[ו]ר שמו עמנואל והיה

עומד עמו בחנות.

²² עיי' רעוויא כ"ז צד 96 הע' 4 ודברי הח' צונץ בספרו Zur Geschichte צד 556.

ערוב כרין וכדת כדו למלטל ברשותם היינו מרשות היחיד לרשות היחיד יראה נא מכ"ת אם יכולים הם למלטל ולהוציא מרשותם לרשות הרבים היינו בכל העיר בסיבת כי עירבו יחד ונמצא כי הם כאיש א' וראובן ושמעון הנו' נותנים טעם לדבריהם כי יכולים הם למלטל בסיבת העירוב ואותו טעם אינו נכון בעיני לפי מה ששמעתי כי פעם אחת (אדע) [אירע] פועל כזה בפירינציא בומן שבעלי חנות היו דרים יחד בבית א' ואז אני שמעתי מפי המרומם כמה"ר יחיאל נסים יצ"ו מפיס"א כי כמ' יעקב כהן יצ"ו מפראט"ו היה דר בבית הריאטי והוציא מרשותם לרשות הרבים ביום שבת קדש וכמ"ר יעקב כהן הנו' נתן טעם למעשה שעשה שהיו דרים בבית א' (וזה הוא) ועירוב אחד להם והם כאיש א' וזה הוא הסברא שנותנים ראובן ושמעון הני"ל גם אני זוכר כי בא כמה"ר יחיאל הנו' וספר כל המאורע אל מכ"ת ומעלתך אמר כי האיסור היה ברור כשמש כי אין להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים ובפרט כשאין אכילתם על שלחן א' יחד שהוא אסור ועתה אדוני ומורי גל עיני ואבישה נפלאות מתורתך כי מתוקה היא מרבש ונופת צופים וזו תאותי כל הימים לשמוע דבר [י] הנעימים לכן א"א ועמרת ראשי תחיש נא תשובתך הרמתה ובה ישמה לכי". והשאלה נכתבה ונחתמה ליל ג' ו' אדר שנת רפ"ה.

ובפרט התקשר ר' יחיאל בעבותות אהוה ורעות עם ר' יוחנן בכה"ר יוסף טרייזש נין ונכד לנאוני עולם שלשלת היוחסין נצר מנוע תהלה יליד משפחת טרייזש²³) אשר שמות עיקוריה וגדוליה יתחקו לשם ולתפארת על ספר תולדות עמנו וספרותו. נבר מצוין אשר ידיו רב לו בתורה ובחכמות היה בעל קמחא דאבישונא פירוש רחב ועמוק על כל מחזור בני רומא שנדפס בבולוניה שנת ש'—ש"א ור' יחיאל לא שכח את ברית אהבתו אשר כרתו שניהם בשבת ר' יוחנן בבית ר' ישמעאל מריאטי בעיר סיינא ללמד את בני בניו וזכר עת דודים בהתעלסו אתו באהבים ובהשתעשעו ברב לקחו ובמתק צוף מברותיו וגם גמר בלבו להעלות את שמו הטוב על ראש ספרו אם יחוננהו עושהו לראות פרי לעמלו בקדוש ולהקדיש לזכרו מפרי אצבעותיו ומבכורו תנובותיו כי נפשו קשורה בנפשו. ויהי כאשר גמר ביום ר"ה ניסן בשנת רצ"ט את ספרו מנחת קנאות הביאו לתשורה לאוהבו הנצמד בקירות לבו ושלחו לסביוניטה אשר שם היה מושב רעהו לעת כזאת למען ישים עינו עליו וישפוט בינו ובין איש ריבו היה ר' ידעיה הפניני אשר אגרת התנצלותו הכין מטרה לחציו ואם כי אהבה מסותרת אהב את ר' ידעיה לא ירא ולא חת להוכיחו בתוכחת מגולה כי אהבת תורתנו יקרה לו מכל אהבת אנשים ועל כן קרא לספרו מנחת קנאות כי קנא לה' צבאות ללחום מלחמת תנופה נגד האומרים כי תורתנו הקדושה צריכה לעורתה של הפילוסופיא פן ישל עוזר ונפל עוזר ואל תהיה דת אלהים חיים לעומת חכמת בני חלוף כשפחה לפני נברתה. ואם כי לא רצה ר' יוחנן להרוץ משפש ולגזור אומר עם מי הצדק כי שניהם בעיניו ישרים ונכוחים ואלה ואלה דברי אלהים חיים בצדק השתומם על רוחב בינתו וצדקתו של המחבר אשר יקרא לפניו אכרך אב בחכמה ורך בשנים ושר וגדול בישראל יכנהו וכל העומד על ספרו של ר' יחיאל יתן אמון

²³ עיי' דברי הח' המנוח ר' נחום ברילל בספרו השנתי הנק' Jahrbücher für

למשפטו של ר' יוחנן ולמהלל שירו של ר' שלמה רפאל הכהן מפראטו אשר שב לבית מאהבו אחרי אשר עזב את דוד הראובני.

ניצוצה של נשמת ר' יהודה הלוי ור' משה בן נחמן מוהיר ומבריק ברוחו של ר' יחיאל איש פיסא כי כחכמים האבירים האלה אשר ידם רב להם בכל החכמות אבל רק בתורת ה' הפצם וקבלת חז"ל מעוים וחשקם בן הלך נפשו של הנבר המצוין הזה אשר בית פיסא הרתהו וילדתהו. הוא היה גבר חכם בעו אשר חכמת ארצו לא שנבה ממנו ולשון רומא אשר בה כתבו פילוסופי איטאליא וגם לשון כותבי מדינתו ומשורריה לא היו מזורות לו כאשר השכיל בכתב ידו לכתוב אגרת בלשון לעז למלך פורטוגאל לטובת דוד הראובני אשר שלחו ביד גלח אחד אנוס²⁴) והגה בספרי החכמות אשר כתבו ראשי פילוסופי איטאליא כמו החכם הנודע אנוסינו די סיסא הנקרא בשם ניופוס [= Nifus] והוא נקב וירר עד התהום בספרי ארסטו ומפרשי ספריו הערבים כמו אלפראבי ון' רשד אשר כולם היו פתוחים לפניו וצבורים באוצרותיו ועוד יותר העמיק לחקור בספרי חכמינו עד אשר כמעט היו שגורים על ציצית לשונו דברי יהודה הלוי, ר' משה בן מיימון, ר' יוסף אלבן, ר' חסדאי קרקש ור' לוי בן גרשון ובפרט השתעשעה וגם התענגה נפשו בצוף דבש מפרשי התורה כהרמב"ן והריקאנטי אשר בסודותם דבקה נפשו וגם ספרים אשר ערנה לא זכינו לאורם כי עורם גנוזים בכ"י לפניו היו גלויים וידועים כי בית גנוזו היה מלא על כל גדותיו ספרים נדפסים ונכתבים אשר צבר כעמיר גורנה כי לא חס על מיטב כספו למלא את אוצרותיו ספוני טמוני החכמות כאשר למד ושמע מאבותיו אשר כל ישעם והפצם היה לאסוף ספרים ולעטר את ביתם בתנובות שדמות החכמות. וידעתו הרבה והרחבה הזאת היא שמכתהו להראות בכל פנה ופנה מיסודות התורה אשר בקש ר' ידעיה הפניני לתקוע יתרותן על ראיות הפילוסופיא כי על משענת קנה רצוין בטח וכי כל עמלה של חכמת בני אדם יעלה בתהו כי ראשיה מתגורדים ונעשו אנודות אנודות ומה שזה בונה זה סותר ומה שהאחד יקרב האחר ידחה וירחק וצא יאמר לו עד שיתהפך הסלע אשר נשען בו ר' ידעיה לסלע המחלקות. ביד חזקה ובורוע נטויה כאחד חכמינו הגדולים אשר צמחו על שדי תרומות ארץ ספרד שבר ר' יחיאל עול הפילוסופיא ונתק מוסרותיה מעל זרועות האמונה בת אלהים החפשית אשר היו אסורות מעת אשר ההלה הסכולשטיקא לבנות את מירותיה על צחיה סלע הפילוסופיא ויפלו היתרים מעל ידיה כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש בכחו של ר' יחיאל אשר הבין והראה כי הדת והדעת האמונה והחכמה אינן צרות אשה לאחותה כי השמים שמים לה' ושם מחו הפצה של הדת אשר תנביה עוף ותעלה אבר בבטחה אמונה אומן אשר אין בה אכזב כי מקורה ומוצאה בה' והארץ נתן לבני אדם אשר חכמתם תמוט ותמעד כמעשה בני חלוף. ואל נתן ר' יחיאל לפני בוזה בינה ומואם במחקר הלא הוא בספרו וידעינו כי הרבה הגה הרבה עמל בחכמות וכל מאמצי הפילוסופים לא זרו לרוחו ולא עלה על לבו לחשבם לשיחה בטלה או לדחותם באמה ובורוע ורק זאת מנמתו לברדה להושיב ב' כסאות אחד לדת ואחד לחכמה ולא תהיה מלכות האחת נונעת אפילו כמלא נימא במלכות חברתה. החכמות לא תהיינה לרקחות ולטבחות לאמונה

²⁴ ד' 164 שורה 24.

והאמונה לא תהיה גברת אשר תורש על ידי שפחותיה כי מוצאיהן ומובאיהן שונות זו מזו ולא ממקור אחד יצאו.

מי יודע מדוע השכין ר' יחיאל את ספרו בתוך אהליו ולא נתנו לרפוס לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל? מקורות חייו לא נודע לנו רק מעט מזער ומי יגיד לנו אם לא שוטנים ומפריעים עמדו לנגדו לכלאו מבצע את מגמתו או אם מידו היתה המניעה הזאת להיות שאהב להחבא בין הכלים ולברוח מן הכבוד כי רבים מבני גילוי הלכו בדרך הזאת ויראו לנפשם להוציא לאור בחייהם את פרי מחשבותיהם והנות רוחם וכל ישעם וחפצם להניח את הברכה אשר ברכם ה' לבניהם אחריהם או לדור אחרון כי יבא למען יקימו שמם על נחלתם ויגלו את מצפוניהם ויפוצו מעינותיהם הוציאו כי רק בזה יבואר ויפורש לנו מדוע אינו נפריץ חזונו של ר' יחיאל על פני הוצאת ספרותנו ואינכה יוכל ונעשה כי חכם כביר ונודע אשר כבדוהו ופארוהו שרי התורה בארצו לא בא בחייו בקהל מחברי חכורים וכותבי ספרים. אין זאת כי אם ענוה יתרה אשר נכיר בו על כל מדותיו התרומיות אשר עטרו את ראשו כזר זהב טהור.

החיים השלמים והשקטים בשבתו בצל החכמה ובצל הכסף לא ארכו תמיד וגם עליו עברה כוס וגם הוא שתה מיד ה' את קבעת כוס התרעלה אשר שתו מצו יהודי איטאליא כי גם הוא ראה את שבט עברת ה' בהלקח מחמד עיניהם מנגד עיניהם ובואבי ערבות באו השודדים מטעם האפיפיור וחשמניו אל בתי היהודים לנוול את סגולות חמדתם ולשרוף ספרי התלמוד בחוצות הערים אשר ישבו בהן. בכסא ראש שנת ש"ד החלה הגזירה לנגוף בכתייהם וכצרעת ממארת כן פשתה בכל הארץ מסביב עד אשר לא נמצא חלק מחלקי הש"ס בכל גלילות איטאליא וכל העם בוכים על אבדן כלי מחמדם ומשושם ועל הזרפה אשר שרף ה'. והנה בתשובה הנזכרת הנשארה לנו מיד ר' יחיאל אשר חתם את שמו עליה²⁵): "והנראה לע"ד כתבתי... נאם הצעיר שבישראל יחיאל נסים בכמה"ר שמואל זלה"ה בכמה"ר יחיאל ורם מפיסא ראש חדש תמוז ש"יו לפ"ק" יש לנו עוד עדות ברורה כי גם לו צר בצרת אחיו וכי גם לאהלו קרב המשחית לנגוף ואלה איפא דבריו אשר ישפך בהם את שיחו ומרת רוחו: "ואביא ראיות מדברי הפוסקי" ז"ל הואיל ובעונותינו אזלו מים מני ים ונהרי התלמוד חרבו ויבשו בגלילות האלו ולא נוכל להביא ראיו' מדברי התלמוד בלשונו ממש כי אם על פי הפוסקי" ז"ל אשר מימיהם אנו שותי' ה"ה רבינו משה וסמ"ג וגדולי האחרונים הרא"ש ובנו רבינו יעקב ז"ל".

מג' תשובותיו שנשארו לנו לפלטה מהמזון התשובות אשר בלי תפונה כתב²⁶) גם הוא כאשר נדעוהו מאחיו השני הגאון המפורסם בימיו ר' אברהם מפיסא בן דודו ר' יצחק²⁷) אשר ישב בכלוניא נראה ונבין כי עם כל ענותו ואף שלא נטל את השם ולא נהג נשיאותו ברמה שמו הטוב היה נודף למרחקים עד אשר בקשו תורה מפיו וגם שאלו ממנו את הדרך אשר ילכו בו כשואל את אלהים וכי לבו כלב האריה גם בדברי דת ודין ומורא לא עלה על ראשו ולא אמר קדוש לכל אשר יאמר העם אשר בקרבו ישב: קדוש כאשר יעידו מליו: "ואין זה מנהג שראוי ללכת אחריו

²⁵ רעוויא כ"ו צד 95 הע' 1.

²⁶ שם.

²⁷ ע"י רעוויא ל"ב צד 130 עד 134.

אלא מנהג של שמות שאין להשען עליו כמו שיש מנהגי אחריו הנליל איטאליא הן בענייני התפלות והברכות ושאר דברי נגד פסקי רד"ל ואי אישר חילי אבטלינהו ואין ראוי א"כ להתפלל אם נתפשט זה המנהג ג"כ בענין כתובת אשה שאינה תוכבת אותה בב"ד".

אם כי היה כאומן בלא כלים בימי העמל והמתלאה אשר נבעו בהם כל מצפוני בתי ישראל בארץ איטאליא לחמוס ולחתוף את מחמד נפשם ולהעלות ספרי התלמוד על המוקד בראש כל חוצות, ככל ואת היתה תורתו אומנתו וידיעתו רחבה עד אשר השכיל בשנת שייט לכתוב על ספר כטיז פרקים דיני הלואה ומשכון אשר פיו יקבנו בשם: חיי עולם וגם החבור הזה לא ראה אור הדפוס לא בימיו ולא אחרי מותו כי אם עודנו ככתובים באיזה בתי עקר הספרים²⁸ ומצפה לנאולה.

ורק פעם אחת עוד נשמע את שמעו הטוב בטרם ילך ואיננו וגם הפעם תודע לנו גדולתו ונראה לדעת כי הוא היה ראש עדת פיסא וגם ישב על מדין בתוכה וכי יותר שהיה מטיבה ואיש חסדה של קהלתו אשר יושביה היו עניים כעדותו של דוד הראובני עוד הורה דעת את העם והוא היה המוציא והמביא אותם שלא יהיו כצאן אשר אין להם רועה. והי בשנת שכ"ה כאשר נרעשה ארץ איטאליא לקול הריב אשר התנלע בין הרופא ר' יוסף כהן תמרי איש ויניציא²⁹ וחנתו שמואל בכמהר"ר משה מפירושא תושב שוסקאנה יליד פיסא על דבר הנט אשר נרש בו החתן את ארוסתו מרת תמר ונמצא בו פסול כי היה אנוס בנתינתו בהחלק קהל המורים לשתי מחנות עמד גם ר' יחיאל להרים את קולו ולתמוך בימין המורדף תושב קהלתו ובחדש אדר שנת שכ"ה העיד בחתימת ידו על הגביית עדות אשר נבה בפני בית דינו — ועוד היום נדע שמות הדיינים כי גם הוא יחתום את שמו בתאר דיין והם ר' יחיאל נסים ור' רפאל זיזי"א בן לא"א שבתי אלחנן זיזי"א מריאני [צ"ל מריאטי] דיין ור' יהודה בר' רפאל ולהיה דאריכתינו(?) תושב פיסא והם נזכרים ונחתמים תחת גביית העדות שנמצא בתשובות המבי"ט הי"ב סי' קל"ט — שהבחר שמואל היה מוכן ומוזמן להיות ציית דינא ולבא אל מקום ממוצע והוא בולונייא ולדון עם חותנו אודות הנדונייא וכל תביעותיו וכי הוא לא פקר כלל ועקר בשליח אשר שלח חמיו אחריו וכי רק השליח „גם לנפשו את כל הרעה אשר מצאתה[ו] וכי לא רצה לקבל תשובותיו ולא שמע לעצת חכמים שהיו מיעצים אותו על הטוב והישר" וזה שמו אשר יקרא לו לר' יחיאל ר' שמואל וינטירוצו בספרו הנקרא: באור זה יצא ראשונה אשר השלים בו כל הרברים הנשמטים מספור מעשה הנט המעושה הזה הנדפס בוניציא עיי חמיו: איש האלדים נורא כמהר"ר יחיאל נסים יצ"ו מפיסה ושם יביא איזה דברים מעדותו של ר' יחיאל בדמותם וצלמותם ויאמר: וזה לשון הנורא כמהר"ר יחיאל. עדות ר' יחיאל היה נדפס בעצמו בראשונה על לוח מיוחד בקובץ המודעות אשר הוצעו מר' שמואל וינטירוצו לפני שני נאוני מנטובה היה ר' משה פריבניצאלו ור'

²⁸ שם כ"ו 96 ח"ג 2 ועיי ברשימת כ"י De Rossi סי' 1267 וכפי עדותו בא הכ"י הזה שיצא מתחת ידיו של המחבר ממש מעובונו של הרב ר' נתנאל מרבוט בשנת ת"ד לזיו ר' מיכאל אלישע טרוינא ועיי מה שכתבתי על הרב המצוין הזה במ"ע רעווא ל"ה צד 266 והלאה.

²⁹ על אחיו ר' שבתאי ועל בן אחיו ר' משה עיי באבני זכרוןם בס' כנסת ישראל ח"ג 581 והלאה.

פנחס אלייא מילי והקובץ הזה נזכר בכמה מקומות במעשה המריבה והקטטות האלה בשם הר המודיעית אבל ברב ימים הבאים הכל נשכח ונאבד והרפים המיוחדים האלה כלו וגם אפסו כעלה נדף ואין רשומם נזכר אלא בספרי: אלה הדברים ובאור זה יצא ראשונה שנדפסו במנטובה הראשון בלי הודעת הזמן והשני בימי נחמו שנת שכ"ו לפ"ק ע"י הסופר כמר מאיר יצ"ו ביר אפרים ז"ל מפאדובה אשר הדפים גם שניהם⁸⁰) וגם המה יחדיו כמעט כלו מן השוק ולא נמצאו כי אם אחד בעיר ושנים במשפחה.

וע"פ ערותו של ס' אלה הדברים נודע לנו ג"כ כי בן יולד לר' יחיאל מפיסא אשר עלה לגדולה בחייו ותהי המשרה על שכמו כי גם הוא ישב על מדין וגם שמו יראה ויזכר על מי המריבה האלה כי הוא הסכים לפסק כמהר"ר יצחק יהושע בכמ"ר עמנואל וזה"ה מלאמש הנודע היושב בצישינ"א היא Cesena אשר עמד לימין שני רבני מנטובה נגד ששת הרבנים האשכנזים תושבי מנטובה אשר גורו עליהם שיכטלו תוך שלשה ימים כל מה שכתבו נגד הנט שנתן שנתן הבחור שמואל המכונה וינטורוצו בויניציא ח' תשרי שכ"ו ואלה דברי ההסכמה כאשר נקראה מעל ס' אלה הדברים: "הסכמת כמהר"ר שמואל מפיסה יצ"ו לדברי הנאון מלאמש יצ"ו הנז' : "לאו לביש מדא אנא ומי הוא זה יבא אחרי הנאון הנ"ל למלאת דבריו כי אינם צריכים חזק. מכל מקום לעניות דעתי ג"כ נראה שהנאון פרויבנצאלו וחברו לא הוציאו לעו על גט מכח ראיות הנ"ל, והרבר מפורסם מלשון מהר"ק. שמואל הקטן שבתלמידים בכמ"ה יחיאל נסים מפיסה יצ"ו וגם ע"ד החזרה הנ"ל כדלעיל".

מיתר דברי ימי חי' ר' יחיאל לא נודע מאומה וגם לא נזכר להנביל את מדת ימיו אשר מנו לו ולהודיע את מקום תחנותו אשר בו לקברות הובל. ורק מדברי ר' עוריה מן האדומים בספרו מאור עינים⁸¹) יתמלט אלינו כידוד אש להאיר לנו את השכת האפלה הלומה על זמן קצו של ר' יחיאל מפיסא כי להיות שנודענו מפיו שהוא קנה מעובון הגבר המצוין הוזה ספרים יקרי הערך וביניהם כ"י ישן נושן ובו העתקה משונה מהעתקת פי הרמב"ם לפרק חלק נצדק בשפטנו שר' יחיאל מת קודם שנת של"ב. ואם כי לא הניע לגבורות אל השבעים הנה הוא בא כי הוא נולד אחרי מות זקנו ר' יחיאל ורם בשנת ר"ן ובשנת תס"ד כבר נמצא את חתימת ידו על ההעתקה אשר כוננו אצבעותיו ועל כן נאמר כי שנת לידתו קרובה יותר לשנת ר"ן מאל שנת ר"ם כי ילד קטן לא יעתיק העתקות ספרי חכמה וגם לא יחתום את ידו עליהן ואולי לא נחטיא את מטרת האמת בחשבנו שבשנת רנ"ג נולד ר' יחיאל ולהיות שנראה עוד בחיים חיותו בשנת שכ"ו נאמר בצדק שהניע אל גבול מדת החיים הקצוב לבני חלוף ועוד הוסיף עליו בהלו נר ה' וחסרו על ראשו.

שניות חמדתו ואוצרות בית גנויו ספריו הנדפסים וכתבי יד אשר אסף על יד וקבעם כעמיר גורנה נחלקו ונפורו וכמעט היה זכרו למאכולת הנשיה לולא נשאר ס' מנחת קנאות מעשה ידיו להתפאר בראש קובץ כ"י בבית עקד ספרי קהלת מנטובה ס' LXXVIII הוא הכ"י אשר מתוכו הוציא לאור יריד נפשי ר' שלמה זלמן חיים האלברשטאם נ"י את ס' הזכרון אשר כתב הריטבי"א להציל את הרמב"ם נגד השנותיו

⁸⁰) ע"י צונץ Zur Geschichte צד 286 ודברי הח' ברילל בספרו השנתי ח"א 111

הע' 122.

⁸¹) ע"י צונץ בכרם חמד כרך ח' צד 155 וע"י מאור עינים הוצאת קאסעל צד 98.

של הרמב"ן בפירושו על התורה בסוף חרושי הרישב"א על גדה (ווינא תרכ"ח). ולולי ד' שהיה לנו אשר הציל את בית נכאתה של קהלת מנמוכה משלהבת התבערה אשר יצאתה בשנת תרכ"א וכבר החלה לאכול בקצה עד שנשחתה איזה ספרים מהמים אשר הוו עליהם להצילם מן הדליקה כי אז אבד גם הספר הזה עמוד התוך אשר כל כבוד שמו וזכרו של ר' יהואל נשען עליו. ולהיות שיראתי מהשנות מקרה כזה ומקורות הספרים המתרגשות לבא לעולם חמלתי על כתב יד הזה ואמרתיו לאשר בחשך הגלה ולאשר בבית כלאים החבא עד הנה צא והנשא ביקרך ולא נסוגותי אחור מפני המכשולים אשר נראו על דרכי ולרגל מלאכתי הלא גם דבר משפט הוצאת ספר עתיק יומין רק על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום ואני אין לפני אלא כ"י אחד יחיד בעולם אשר לא ינקה מחרולי הטעיות, בכל זאת אמרת: יהי מה טוב להציל נפש תמה וחסידה מישראל וזכר עניו וצדיק אשר איש אלהים קראו לו בחייו מלהחיל עד בוש ולהענין ולצפות עד אשר יעמוד לנו רוח והצלה לאיזה מקומות נשחתים ודלים ממקום אחר כ"י שני אשר לא שמענו את שמעו ולא הכרנו את רשומו עם כל מאמצי חכם של בעלי הרשומות אשר כבר חפשו הפש מחופש בכל החורים ובכל הסדקים וכנו בשמות את כל שרידי דורות עולמים שארית הפלטה הנמצאה עוד היום במצפונים אשר כבר נחפשו וגם נבעו. והיה כאשר ישמח לב הקורא לקול ענות נבורה אשר ישמע מכל עברי הספר החדש הזה אשר לא קיינו לאורו ישמח לבי גם אני והיה זה שכרי.

בודאפעסט יום ב' כ"ג סיון תרנ"ח לפ"ק.

דוד ב"ר יהודה קויפמאנן.

(. . . 1) לו למנהיג הכמה ודעת ותבונה: שר צבאות ישראל מלכי ארץ ולאומים: מזרע המלוכה ומן הפרתמים: לו עוון ותעצומות: המעלות אתו כלם מתאימות⁽²⁾: הקצין החשוב החכם השלם מהירר יוחנן יצ"ו בן כבוד החסיד מהירר יוסף טריוויס ז"ל ה"ה הצרפתי: מאת הרוש בשלומו הצעיר שבעבריו: קטן ימים ורב אימים יחיאל נסים בן כבו' א"א ה"ר שמואל ולה"ה מפיסא' שלום רב:

(. . . 3) כלם הסכימו הסכמה מוחלטת: כי תכלית כונת בריאת האדם להיותו מדיני⁽⁴⁾ בטבע בחמלת ה' על אישי מינו ובהשגחתו עליהם בשוב שבענינים. ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם: ימצא בו מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו ואם לא היה זה המדינות והיה יחיד לא תמצא בו זאת הסגולה הנפלאה אשר עליה יעלה האדם על שאר מיני הבי"ח ולזה לא נקרא אדם כל זמן היותו יחיד כי קודם לכן לא היה שלם. ואחר שנברא החברותא נקרא אדם וזהו אמרו יתברך זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם: וזה כי קודם היה שלם בכח ואחר שב שלם בפועל. ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה: והאהבה תחלק למינים: ממנה אהבת הערב: ממנה אהבת המועיל: ועוד למעלה מכלם האהבה האמיתית אשר איננה תלויה בדבר מהדברים הנשמיים ומקריהם אבל היא נסכבת ונרדקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים וזאת היא המעלה הגדולה האמיתית אשר עלה עליה אברהם אבינו ע"ה ונקרא אברהם אוהבי⁽⁵⁾ ולזה לא תפסק מעולם כי אין מוצאה מדבר אשר יקרה לו ההפסד כי בסוד הסבה יסוד המסובב בודאי: אך היא נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן חרכי יריעת ההשכלות האמיתיות: וזאת היא החברותא האמיתית אשר אליה כווננו רז"ל בכמה מקומות: והנה אחרי ראותי את פני כ"ת זה לנו ימים מדי הנותך בבית האלוף ניסי מהירר ישמעאל מראימי⁽⁶⁾

(1) בכל מקום אשר הסגרתו איזה נקודות בין שני חצאי עגולה לא יחסרו כי אם ב' או ג' מלות או מלה אחת והסופר או המעתיק הניח מקום פנוי לעשות שם אותיות מצויירות בששר או לכתוב המלות על יסוד מוזהב ועל נקלה יוכל החסרון להמנות כמו כאן בתחלה הספר: האי ש אשר וכו'.

(2) ר"ל כי המעלות והמדות התרומיות תתחברנה בו יחדיו ושכולה אין בהן.

(3) אולי תחסר מלת: התוקרים.

(4) ע"פ מאמרו של ארסמו נקרא האדם ζῶν πολιτικόν ובל' אשכ' gesellig.

(5) ישעיה מ"א ה' ועל כן נקרא אברהם בלשון הערביים ע"פ מאמרו של מחמד בספרו

אלקראן: כליל.

(6) עיי' מה שכתבתי בהקדמתי על הגבר המצויין הזה.

בעיר סיינא¹ אשר ביתו בית מקדש מלך לתורה ולתעודה. כמה לך בשרי כארץ עיפה למים נכספה נפשי אליך לרוב מעלותיך החמורות. מה עצמו ראשי תהלותיך. מה נמלצו לחכי אמרותיך. אמרות טהורות מזוקקות שבעתים בעליל האמת² ובהתמדת העיון האמתי והפלגת החקירה בפלוגתא דגמרא. ורוחך המרחף על פני מי התלמוד יתקן ויכונן את אשר יעוותו הנלוזים במעגלותיהם ואשר ירכבו במרכבת המשניה כחלוצי צבא. איש כלי מפצו בידו להרים משואות בקול ענות נבורה ולא יכלו להשיב תשובות נכוחות כי גבה לבם וננעלו מלפניהם שערי האהבה האמיתית ואשר לו נתן השכל במרומי ההתבוננות כמוך היום יבין וישיכל דרושי התלמוד המיוסר על שרש האמת יחשוף יערות השמעות להציבם על ברים ולהעמידם על מתכונת לבונם וצרופם ועטרת תפארתם תמננם. ואך יוכל לכוז על בית שרש התורה האמתית, אבותיך ע"ה מימי קדם וכל משפחתך הקדומה וההדורה בישראל אשר כח נבורת תורתם מי ימלל סהם היו הפנות התוריות מהם היו י[דת]ת[ד]ות היושר והמעלות. בהם נתברכו כל משפחות הגמרא והמשנה למיניהם כפתוריהם ופרחיהם מהם היו ממורח שמש עד מבואו גדול שמם בנוים מודעת זאת בכל גלילות צרפת ואיטליאה המה הנבורים אשר מעולם היו נקובי ראשי אלפי ישראל. ואתה עתה ברוך ד' כי החזקת בכנפיהם לחמם אכלת לשבעה שמלותם לבשת למכסה עתיק עליך³ יתאמת כי התורה חזרת באכסניא שלה שוב אינה פוסקת מורעך ולא זו בלבד עשית לנו בן ע"ם ר"ם בחקירות התלמודיות ובעניני ההלכות. כי אם אף בדרושים הרמים ונשאים גדולי הערך ויקרי המעלה ידעתך בשם בהיותנו יחד לפעמים יושבים ומתבודדים. ולדבר אח[ר]י[ך] [ד] היינו מכוונים אשר תוציא מפיך מלים נפלאים ונפשי יודעת מקום ספיר אבניך. אבני גזית בעיניך מלואותם פתוהי חותם קדש משובצות זהב מחושקות כסף האמתי לקחת חרב פפיות בידך ללחום מלחמתה של תורה ולתת נפשך על אמתותה נגד המתפארים והמתייהרים בחכמתם וחכמ[ה]ת[ת] מה להם עוז ונבורה לבשת גדלת והוספת יתר שאת ויתר עז. הן כל אלה היו הסבות המתחייבות גדול חשקי וכספיי⁴ ואש אהבתי אותך אהבה עזה אשר מים לא יכבה כל ימי היותי ואף כי אחרי מותי ונפשי קשורה בנפשך. ועתה במה אקדם את פני אדו' וכמה ארצה פניו וכמה יודעו איפה סימני מהרה האהבה האמתית הנצחית אשר כרתי אתך ולרש אין כל ותשורה אין להביא כי אם במנחתי זאת הקטנה אשר הובאת לך אגרת מנחת הקנאות אשר חברתיה ולשמך הגדול הדרכתיה. ויען הנניך יוצרך לב לדעת ולשפוט בין שני אנשים נצים תשמע את דבריו רבותינו שנינו יחד מדברים. האיש הגדול החכם ר' ידעיה ז"ל הברדשי באגרתו הידועה אגרת ההתנצלות ואני החולק על דבריו באהבה מסותרת ועד האלהים יבא דבר שנינו ותצדיק את הצדיק מכלתי נשיאות פנים כי מלחמת ד' אני נלחם ובעד תורתו הקדושה וחכמיה ז"ל אתן את רוחי ונשמתי עוד כל ימי הארץ. ואם באולי ימצא כ"ת דברים בלתי מאומתים אתי תלין משונתי ותייחס האולת לקוצר המשיג. מצורף לטרודות המעיקות ולסער הזמן המתגורר בחימה עזה וישלח קציריו וישרש

¹ .Siena

² תפש בלשון המקרא תהלים י"ב, ז.

³ מה שאמרו חז"ל כבא מוציעא פ"ה ע"א.

⁴ מל' נכסוף נכספתה.

שרשיו ויכס את עין משפט השכל אשר היא באמת הסבה החזקה אשר בכל החמש סבות המונעות מלהשיג שלמות אשר זכרם הרב הגדול ז"ל בספרו הנכבד ח"א¹). וטובה תוכחת מגולה מאתך ראש שבטי ישראל יען הוצק חן האמת בשפתותיך וימינך נאדרי בכה להשפיע ממקור אמתותך וממעייני ישועתך על עבדך התאב להסתופף בצל קורת ביתך בית האמונה הנכונה. ועתה קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ואם מצער היא ותהי נפשי. ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם ושלום. מפיסא ר"ח ניסן שנת רצ"ט לפ"ק.

וזאת היא תשובת מכתב שהשיב החכם השלם כמה"ר ר' יוחנן מריוויס
לה"ר יחיאל נסים מפיסא.

שר וגדול בישראל. אלוף מבצר ומגדאל² שלי.

מכנה הארץ הלוו הנשמה באתי להטמן בנדיקה וזמירות צבי לצדיק שמעתי אמרות טהורות מווקקות בר(ית)[תי]קות³ כוסף מחושקות מוגבלות על שרשרות עבותות האהבה הקדומה ראמה וישבה תחתיה לא נחלקה התיומת ולא נפרצו עליה⁴ כי אינינה תלויה ברבר מן הדברים הנשמיים רק אהבת מנ(ו)חת נרכת מעלתך היתרה יתרונה בכל שלמות וידועה ונפשי יודעת כי גדלת מאד בכל המעלות השכליות וחמדותיות תל תלפיות שכל פיות פונות בשבח כ"מ⁵. וגם עתה בלכתי בארץ לא זרועה וזכרתי חסד נעורייך נעורין דאשא דנפקי מפומך בסיניא הקריה עליצותינו כמו לאכול⁶ חלב ודשן תשבע נפשנו בחקירות התורות והתעודות והיו הדברים יוצאים מפינו שמחים כנתינת[ן] בהר סיני ומדלגין היינו על גבי ארונות⁷ ההשגות האמתיות ואהבת כלולותיך בכל השלמיות לא תתפרד ולא תשתנה בכל מקום וזמן שרדי גופה בחר עקרה ושרשה במקום טהרה⁸ וקדושה אילנא דחיי שתול על פלגי מי ההשכלה עורנו באבו לא יקטף ילכו יונקותיו ומרחוק מקטף מלילותיו ואין הנחל והשלולית⁹ של ים וכל ההרים אשר במעדר יעדרון מפסיקין לפאותיו כי אלקי הרוחות קצצם בגרר האוהב האמתי אחד אתה כעומר גורנה פרסו [גם] [גם] כן תרנמ¹⁰ אשר עין בעין נראה מרחוק כ(ח)[ת]בור יסופר לדור אחרון עלי חק לאות ולמופת בפיסת יד¹¹ כחותם על ימינם. ועתה אלופי ומיודעי מי מלל לאב בחכמה

¹ ע"י מה שכתב הרמב"ם במורה הנבוכים ח"א פרק ל"ד.

² בראשית ל"ז מ"א ומ"ב ואולי רצה לומר כי גם בגוים גדול שמו או שהיה ידיו רב

לו בחכמות הנוצרים.

³ ע"פ הכתוב מלכים א' ה' כ"א.

⁴ ע"י סוכה ל"ב ע"א.

⁵ ע"י ברכות ל' ע"א.

⁶ ע"י חבקות ג' י"ד.

⁷ ע"י ברכות י"ט ע"ב.

⁸ ע"י מכות י"ב ע"ב וקדושין מ' ע"ב.

⁹ ע"י פאה פ"ב א. — ¹⁰ ע"י ישעיה ל"ג כ"ג.

¹¹ ע"י יבמות קס"ז ע"א ודניאל ה' וכו"ד.

ורך שנים כמוך מאד נעלה על כל מגיני ארץ ואוצרות סגולה מקבלים האסיפה נפרדי החבילה¹). זה הים גדול החכמה רחב הידים און וחקר ותקן משליה ותומתה בשוליה²) גלה בהוכחה גדולה את מקורה הערה והשף ורוע תפארתו באשר משו יסודותיה שח לבו ורעיוניו לחילה פסגו ארמנותיה ויקם עמודיה ואדניה איך פנה אל טפלי"ת הערער³) עשר גליות גלה. דורך נסע ונגלה מקרית פירארי"ה בעליל ארץ סביוניט"א סבב הגלגול והמצפה אם כבהירה או בנורה רצופה שכן ורנו תחתיו בשפל האקלים כנמלה קצוצת כנפים בחורים ובמחבואות תכין לחמה. כן הייתי בעיני בערךך מלך ישראל מן השועים מבית פיס"א פיסת ב"ר בראש הרים⁴) שלחת הארו אדיר בלבנון לאזוב אשר בקיר ליכנס בקירות מערכות אלדים חיים מושיע רב וגואל בחקירותם הפנימיים להפריד בין העצומים נאוני עולם והמה חכמים מחוכמים כאשר מובן מתוך הצעת חברך בסלע המחלוקת. ומתירא אני פן יריצו גולגלתי או ישרפו אותי בהבל פיהם כי אישיש אצבע קטנה ביניהם טרם אענה אני שוגג ומשנה ונותן רוח בין הדבקים בשכלי הנפרדים⁵) הלא הם כתובים משני עבריהם כתב ההתנצלות ומנחת קנאות שניהם מלאים סלת בלי סובין ופסולת מנופות בשלש עשרה נפה לחוק ידים רפות חשבתי כי אלו ואלו נותנים טעם לשבח דברי אלקים חיים בראיות מופתיות כי לא כנשי המצריות מצריות⁶) חתיות העבריות כי חיות הנה וגלות עליות בהכרעות סגוליות מרגליות ואכנים טובות מפולמות גביש וראמות מורמות ממקום קרוש ובאו בהצעות והקרמות תולדותיהן כיוצא בהן עולות בקנה א' מלאות וטובות ושלמות ואין זה כי אם בית אלקים ומקור מים חיים נפתח מאת קדישין עליונין משטרם ישימו בארץ ונעורים בתחתונים כנטיעים מגודלים. ותשואות חן חן למעלתך ומי יתן לי אבר כיונה אעופה לחוות בנועם הדרתך ותמיד אדרוש בשלומי וטובתי רוב טוב ביתך ומי יתן ותעלה מעלה מעלה אנילה ואשמח בישועתך ושלום מסביוניט"א.

יום ו' י"ד חמוז רצ"ט. יוחנן כהנ"ר יוסף טרווייש.

(. . . 7) בן השוע והנדיב הרי שמואל ז"ל בן האשל הגדול האדיר והחוק אשר מעלותיו החמורות נפוצו בכל הערים. שמו נודע בשערים. מה"רר יחיאל ורם ברי יצחק מפיסא. זכר צדיקים וקדושים לברכה אמן: הנה מנעורי גדלני הטבע להסתופף בצל החכמה. ולאחזו בסנסני המזימה. ללקוט משבלי אמריה ולשאוב מבארי מקוריה. וזה לשני טעמים. מאירים ומשלימים. האחד הושם בטבע מבחר הנוצרים⁸). להיות האדם מטבעו משתוקק לדעת הדברים. וזה עם ידיעת סכת

¹ ע"פ לשונם ז"ל: ע"ז י ע"ב.

² ע"פ הכתוב איכה א' ט.

³ רמו להתלים ק"ב י"ח.

⁴ שם ע"ב ט"ז.

⁵ הדבקים בשכלים הנפרדים הם הקרובים למלאכי מעלה ובדרך צחות תפש בלשון הזה לרמוז על שכלי המתקוטטים והמריבים ה"ה ר' ידיעה ומתנגדו ר' יחיאל נסים.

⁶ אולי צ"ל ע"פ הכתוב מלכים א' י"א א' צדניות.

⁷ אולי לא יחסרו כי אם מלות: אני יחיאל נסים.

⁸ מבחר היצורים הוא האדם.

אחר. כאשר זכר החוקר בספר השמע ובמה שאחר⁽¹⁾. השני להמשך אחר דרכי הורי וזקני רודפי התורה ומבקשי חקתיה. שוקדים על דלתותיה. חונים על דגלה. יושבים בצלה. היו נר לדגליה ואור לנתיבותיה. מחזיקי בדרך מוסדותיה. מקבצי נפרדיה. היה אבינו הראשון לכל דבר שבקדושה שר וגדול בישראל מהר"ר יחיאל ור"ם⁽²⁾ זקני ז"ל אוהב התורה ולומדיה. מה טובו אליו ירדותיה. שב ובא ברחובות מצותיה. ביתו פתוח לרוחה. שם ימצאו מנוחה. כל יגיעי כח דשמעתתא. בוצינא דקרדינות[א]⁽³⁾. לבו ראה הרבה חכמה. כל רו לא אנס ליה וכל תעלומה. נבון לחש וחכם חרשים. טוב עם ה' ועם אנשים. לחמו נתן מימיו נאמנים. נטעו בחמת⁽⁴⁾ היקרות נטעי נעמנים. וכל השומעים מהלליו סרים אליו. לריה מי עצתו הנכונה יפריחו. יריעו אף יצריחו: לא צרר בשמלתו זהבו וכספיו. שמו נודף מסוף העולם ועד סופו. מטיל מלאי בכיסם של ישרים וברים. לא כנגריר בראש האמירים. כי אם כמלאת באר ממימי המקורים. ואחר עלות נפשו לשמי מרומים. קמו בניו תחתיו חסו בצל חסדיו. אכלו מפרי מגדיו. אחזו מעשי אבותיהם בידיהם. לא נעו מעגלותיהם. היה גאון הרור דודי כה"ר יצחק ז"ל אשר לו היה בחכמות הנשאות והרמות. עשר ידות. כדניאל איש חמורות. ובתוויות דאב"י ורבא. לא היתה קריה אשר ממנו שנבה. צלל במים אדירים והעלה מידו פנינים. רועה בנגי התורה ולקט שושנים. מימיו מים חיים. כי מן הקדש יוצאים. הוא תכן רוחות נכאות. הרוה נפשות צמאות. אמר צאו לאסורים. פדה נפשם מיד צרים. וכל אנשי גלות ספרד. אשר איש מאחיהו נפרדי. כלם פה אחר יעידון ינודון על שבחי מהללו⁽⁵⁾. האירו ברקיו תבל בהלו. קרנים מידו לו. ביום נטעו יששגן מהללו. גם הנדיב אדוני אב"י אשר ביראת המא שאנה לו כלביא. האיש הנודע בישראל הרי שמואל ז"ל דרך אחר נתיבותיהם. דלה דלה ממימי חייהם. מעטתו מעטה תהלה. צדקתו רחבה ונסכה למעלה למעלה. בימינו אחז מצות התורה הנעמים. ובשמאלו ספרי החכמות העצומים. מכבד בכל יכלתו התורה והחכמים. ביתו בית ועד להם לא נכחד מהם. את אשר ממנו יבקשו. ומפיו ידרשו. כי לאכול לחם התורה נכסף נכסף. כמוהו לא היה ולא יסף. גם אני הקטן והצעיר. רוח י"י אותי העיר. ללכת אחרי עקבותיהם. ולררוף חקתיהם ומצותיהם. לא נסוג אחור לבי מדעותיהם. ולא נרתעו רגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם. ואף כי גלגל הזמן קשר עלי קשרי[ם]. צלמות ולא סדרים. נשאו את רידי מעלי שומרי החמ"ת⁽⁶⁾. באף חרון וזעמות. לקחו ממני עטרת ראשי א"א ז"ל ואני בן שלש שנים. הרבו עלי עצבונים. תחת שעשועים צעצועים⁽⁷⁾. ותחת ששונים אסונים. חמתם חמת תנינים. על זאת אשא נהי

(1) ר"ל מה שאחר הטבע ורמו לספרי ארסטו הנקראים Physik, Metaphysik.

(2) לפי דעת הח"י צונץ Ges. Schriften ח"ג 207 האותות האלה הם ראשי תיבות

הכתוב: ויפק רצון מוה"י.

(3) ע"י זהו וישרש המלה כבר נעלם מעיני ר' מנחם דלונזאנו בספרו המעריך.

(4) אולי צ"ל בגינת או יש לנקד: בַּחֲמַת.

(5) ובזאת נאמנו דברי שר"ל אשר שער במ"ע המזכיר ה' קמ"ז כי דברי שלשלת

הקבלה (דפוס וויניציא) ס"ה ע"ב אשר יספר על ר' יחיאל יכווננו רק על ר' יצחק בנו.

(6) רמו לשה"ש ה' ג' ור"ל מלאכי חבלה או הגזרות הרעות והקשות המתרגשות לבא לעולם.

(7) לשון נופל על לשון כפי הספרדים אשר בשפתם צ"ו ושי ידמו בקול הברתם ועל כן

נשמעו המלות האלה כמו: שעשועים שַׁעְשׁוּעִים וע"י להלאה ההרזים אסופים וצופים.

וקנים. האומר לאביו לא ראתיו. ואת דרכו דרך האמת לא הכרתיו. אך יד ה' היתה עלי להדריכני בדרך הישרה. תמה וברה. בחרתי הסתופף בכיתו בית התורה היא אילת נעורי אשר שגיתי באהבתה. נתחברתי בחברתה. לא תמוש מאתי כל ימי היותי. ואף כי ידעתי שלא ידעתי וכי בער אנכי מאיש. ושכלי שפל המעלה מחפיר מכאיש. מ"מ נתחוקתי כנורת עירין פתנמא⁽¹⁾. הנותן לפתאים ערמה. נכנסתי לשעום בקצה המטה מן הדבש אשר בו. אנילה ואשמחה בו. ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה. באגרי אלומיה ועומריה. בדבריה ודריה⁽²⁾. נאחזים בחבלי הכסף⁽³⁾ נאגרים באגרות התשוקה. כראי מוצק חוקה. למצא דברי הפין יקרים וברים. ברת אלקיניו ישרים. וביסודות תורתנו חיילים מנברים. ואראה והנה לפני אגרת גדולה. נעלית על כל מעלה. ברה כלבנה וחכמה יפה. אשר אליה נפשי נכספה. ולקול דבורה נפשי שאפה. אבן נור עליה מתנוססת. היא האגרת המיוחסת. לחכם הגדול ר' ידעיה. גדול בדורו כעקביה. קראה אגרת ההתנצלות מאנשי ארץ פרוכינצא אציליה ושריה. אנשי מלחמתה ונבוריה. מתנצלים את עצמם⁽⁴⁾. ואת השופטים הרודים בעם. לפני עשרת תפארת ישראל. אשר חכמתו כהררי אל. הרב הגדול ר' שלמה ין אדרת ז"ל מעיר ברצלונג'א המיוחסת לפנים אם בישראל. וזה החכם ר' ידעיה ידבר בעדם. יגיד התנצלותם. על דברים עתיקים. אשר על יסודות מוצקים. אשר אכלו בהון קורציהון⁽⁵⁾ אנשים מכאישים את ריחם הנורף לפני הרב הגדול ז"ל בקצת דעות שאמרו שסברו בהם אנשי ארץ פרוכינצא והם בקצת נגד דעות התורה והכמיה ז"ל. והנה החכם הנז' הפליא עצה הנדיל תושיה כי ידיו רב לו. נתפאר בעומק שכלו. בתבונתו מחץ רהב. דבריו מאירים כנחלי אש ולבה. השיגה ידו מספרי החכמות. ומידיעת תעלומות. לבנות עיר ומגדלות. ועליהם יציב גבולות. ה' אלהי נתן לו לשון למורים. דבריו מקושטים בעדי עדיים. לו נתן דרך לשוננו הקדוש לעברה ולשמרה. למרבה המשרה. דבריו נעשו אסופים אסופים. מתוקים מדבש ונופת צופים. אין איש אתו להשמאל או להימין. דוחה כשמאל ומקרב בימין. ויהי בראותי אותה שמתתי לקראתה. על רוב תפארתה. ועל יופי הדרתה. כמוצא שלל רב. ועל נושאה אשר ממך יערב⁽⁶⁾. ושנתי וראיתי והנה רוב דברי ריבותיו והתנצלותיו. מקיפים וסובבים. על שני קטבים. האי להודיע כי רוב הדברים אשר האשימו האנשים ההם את אנשי ארץ פרוכינצא לא צוים

(1) עיי' דניאל ד' י"ד.

(2) מלשון דר וסוחרת והמלה רגילה מאוד כמובן אבן טובה כפי משוררי ספרד.

(3) עיי' אסתר א' ו' וכסף ותשוקה מובן אחד להם מל' נכסף נכספתה.

(4) אם כי נמצא במקרא ל' התנצל מחובר עם "את" שמות ל"ג י' אין רוח לשון הקדוש נוחה מחמלות האלה כי בצלם לשון עם זר ודמותה נבראו ה"ה excusarsi ובל"א entschuldigen sich.

(5) דניאל ג' ח' ורמו על ר' אבאמרי בן משה בן יוסף מלונגל (עיי' תולדותיו אשר כתב הרב הח' גראסס במ"ע Revue des études juives ד' קצ"ב עד ר"ג) אשר הביא את דבתם רעה של אנשי ארץ פרוכינצא לפני כסא כבודו של הרשב"א והעיר את כל חמתו באמרו כי כל ספורי תורתנו הקדושה נעשו משלים וציורים כפי דורשיהם ומפרשיהם עיי' בס' מנחת קנאות (Pressburg 1888) ובהמון האגרות אשר הוציא לאור מתוך הכ"י הח' נייבויער במ"ע Israelitische Letterbode לידידי המנוח Roest כרך ד' וה'.
(6) ימחק מטעם המן.

ולא עלו על לבם ואפי' לבא לפומא לא גלי¹) והשני להראות התועלות הגדולות היוצאות והנחלות מדיעת ולמוד החכמה המחקרית הנק' פילוסופיאה. כי כביכול²) בלעדם התורה הקרושה לא יהיו לה מהלכים בין העומדים. ואמונתיה הנודעות בין היחידים. לא תקומנה ולא תהינה בלתי. תחת שפחה כי תירש גבירתה. זהו הכלל מכל דברי האגרת אונרת דבריה בהשכל ובמוסר. ושכח הענוה ממנה לא סר. מסירה הפתיות והסכלות. מלב אנשי הארץ בהתנצלות. באמרו כי מלאה הארץ המס. בתת מאשימיהם קרש ואמונתם למרמס. ודמס מיד האלדים יבוקש. והיה ביתם לקש. והאמת כי אם יש בתוכה קצת דברים. מפנינים יקרים. ועל אדני האמת מסודרים. שביליה רחבים ונהורים. הנה נשארו ג"כ בקצה הערמה דברים. אשר לא כן שם תפתה אכדון ועלוקה. מידו היתה זאת לפוקה. קוינו למשפט והנה צעקה כאשר נבאר לפנים בעזרת המושיע בעת צוקה. היתה בלבי כאש כלכל לא אוכל. קול שאון מעיר קול מהיכל. קנא קנאתי לה' אלדינו ולתורתו הטהורה. אשר היא לראשינו עטרה. אמרתי אני אל לבי במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב³). אם מעש ואם רב. אקומה נא ואען ריב ותוכחה. כי איך ואיככה אוכל וראיתי כי נטעי תורתנו ינותשו. ובעפר כעוללים ירוטשו. וכי יתלו טעמיה ומצפוניה סודותיה ואמונתיה בקנה רעוע ו(ק)[ר]צוין. כמעט מחזיקים בקצוין. יספיקו בילדי נכרים. וגם יחשבו לרפאת המזוירים. על כן בגדי קנאה לבשתי. ואת מתני שנסתי. להשיב אל האיש החכם הלז ולהודיעו כי בקצת דברים טעה טעות גדולה. נטבע ביון מצולה. כי נשתרשה בתוכו זאת המחלה. הלואי תעלה לה רפואה ותעלה. ואף כי סעיפי ישיבוני. וכליותי יסרוני. לידום ולהחריש. פן אהיה חכם בעיני איש מביש. וראוי לחלוק כבוד לאיש אשר אמרתיו אלגביש. וראמות. נשגבות ורמות. ואיך תדמה נמלת קצרת הרגלים לעלות על הר גבוה ותלול. וביער כרמלו דרך נתיבתו סלול. ושערתו קוצר ידיעתו. וחסרון השנתי. ולא היה ראוי לאיש אשר כמוני דל והלך אשר עיני לא שבעו מעושר החכמה. וכרסי לא נתמלא מבשר ויין המזימה. לבא לפני המלך ולדבר גבוהות בדברים שכסן עתיק יומין. ונפלאו מעיני החכמים. מ"מ בחשבי כי אין חכמה ואין עצה. נגד המסעף פורה במערצה. מחוייבים אנו לנתוש ולנתוין בבלולי הרעות. והאמונת הרעות. הם הם שהחריבו אומתנו. והשחיתו נחלתנו. הכבוד ראוי לחלוק לתורה. לה משפש הבכורה. וספרי מינים אשר מורים חצי סכלותם. להפיל גבורתם. ולהסיר צניפם ואדרתם. על כן חברתי האגרת הזאת. וקראתי שמה מנחת הקנאות. לקנאתי לשם האל ולתורה. אשר היא לשאר החכמות צהלה ואורה. ולא אשא פנים. לאיש אשר ירבה אונים. ויצהיל פנים כשמץ חכמתו. וברוח תבונתו. וביופי מליצתו. יצריה אף יריעי. וסברות הפילוסופיאה עם התורה יחשוב להכריע⁴). אשען על משענת האמת. ורעות התורה החשובות אאמת. בחוץ ארון וברחובות קריה. להראות העמים והשרים את יפיה.

(1) עיי' קהלת רבה על פסוק ויותר לראי שמש ועיי' סנהדרין צ"ט ע"א: ללבו גליתו.

(2) על מלח: כביכול שנחלקה בכ"ו לבי מלות עיי' מה שכתב הח' המגות ר"ג ברילל

במ"ע ישרון להח' קאבאק ד' א—ו.

(3) עיי' ברכות י"ט ע"ב.

(4) ר"ל שדברי התורה והחכמה יתאימו ולא יתנגדו זה לזה ובמאונים יעלו יחדיו במשקל אחד.

חרון למהבר (אשר לסוף הספר).

ידידים וישרים	תמימים וברים	פנו אל מנחתי ⁽¹⁾	זכה וטהורה
חזקו ואמצו	ברת אל ועלצו	ושתו מבארה	ומימי מקורה
יום יום הביעו	ואליה תשעו	ואך לא לערער	ובני הקמורה ⁽²⁾
אלהים נתנה	לענו ⁽³⁾ מתנה	ולעם קדושו	בשפה ברורה
לחמו בלחמה	בעצה ומזימה	ואל נא תסירוה	מנבירה ⁽⁴⁾

ויהי כראות הנכון ר' שלמה רפאל הכהן מפראשו⁽⁵⁾ את רוב יקר תפארת דברי האגרת, גם הוא הרים קולו וישא משלו.

[על משקל: - - - - - ר' פעמים]

ראו אמרי שפר	כתובים על ספר	ועט מהיר סופר	פאר כתר תורה
פלאים נפלאים	בחזיון הנביאים	להדריך לפתאים	בדרך הישרה
אביר לב השמיעם	לזכות את העם	בהוד אמרו נועם	בלקח וסברה
והוא איש רם נשא ⁽⁶⁾	בצל עליון חסה	יהיאל מפיסא	בישראל נקרא
לפניו צדקתו	תהלך ובביתו	אלהים ברכתו	ישלח במהרה
ימהר יחיש אל	ישועת ישראל	וישלח הגואל	לאומה נבחרה
אזי שבטי עמו	בחצרות אולמו	יהודי ⁽⁷⁾ שם לשמו	בשירה וזמרה

תם בנל"ך ואע"י.

⁽¹⁾ ר"ל ספר מנחת קנאות.

⁽²⁾ ר"ל ולא תפנו אל דברי שקר הם דברי השונים והבודדים והמספיקים בילדי החכמה המתנגדת לדברי אל חי ה"ה ספרי ארסטו והישמעאלים הנקראים בני קמורה.

⁽³⁾ למשה רבנו הענו מכל האדם על פני האדמה.

⁽⁴⁾ תפש בלשון המקרא מלכום א' מ"ה י"ג ור"ל שרתנו הקדושה תהיה גברת ועקרת הבית ולא תנתן המשרה לרקחות ולטבחות הן החכמות המשרתות, ובראשי השירות חתום שמו של המהבר: יהיאל.

⁽⁵⁾ הוא ר' שלמה רפאל הכהן בכמ"ד יעקב הכהן הנודע בלכתו עם דוד הראובני ובספרו את כל המוצאות אותו עד שנשכרה ספינתם בשנת רפ"ז ור' שלמה הכהן היה מורה בבית ר' יהיאל נסים מפיסא והוא שלחו עם הראובני לתמוך בימינו ושם ר' שלמה ואחותו עם ר' יהיאל נסים ויצא לנו גם ממקום אחר ה"ה כ"ז העברונות בבית עקר Laurentiana בעיר פלארענץ (ע"י רשימת Biscioni 165) אשר שם יחתום: אני הצעיר רפאל שלמה הכהן יצ"ו כימ"ד יעקב הכהן זל"ה מפראשו כתבתי הלוחות האלה עם פירושם לגביר הנעלה פמר יהיאל נסים יז"י"א בן החסיד העניו כימ"ד שמואל זיצ"ל מפיסא ה' יזכהו להגות בס הוא וכל זרעו אחריו והפסד בירו יצ"ל איכ"ד. ובני שורות הראשונות של שירו חתם המשוור את שמו: רפאל.

⁽⁶⁾ רמו לכנוי ורם בשם אבי המשפחה ר' יהיאל מפיסא.

⁽⁷⁾ מ"ל הכתוב תהלים כ"ח ז': אהודנו ומ"ה י"ז: יהודך ונחמיה י"א י"ז: יהודה.

על זרוו וחפוש החכמה תרעומותי, ולא על דרישת תעלומותיה תלונותי, כי החכמה מצד שהיא חכמה וממנה יודעו סבות הרברים, כאשר מהטבע הם סרורים, ראוי לחקוד ולרדוף אחריה, לפתוח דלתותיה ובריחיה ולעלות עד מרום סנסני תמריה, ולדעת טבעי הנמצאים, איך ואיככה הם נבראים, ומה בצעם ותועלתם, לצורך המציאו' וסבתם, אך לא לעמוד עליה ולעשות ממנה עקר כאלו היא אזנים וכלי לתורה והיא הגואלה², ובלעדיה לא תרים את ידה ואת רגלה. כי אלו אשר אחריה נמשכו, לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, כי לסבת העמק שכלם במופתים יהיה מופת סבה או מופת ראיה, יבטלו כל דבר הבא מפי השמועה או מעדות ראיה, אם לא יגיד בו ההיקש וילזה אליו, ויהיה כדאי לסמוך עליו. ולכן ידברו בשפתי חלקלקות, וישמיעו קול צעקות, להסכים עניני ההיקש³, והנה הוא למוקש, עם תורת משה, ודברי רבינו רב אשי. ועתה מה לנו להבק חק נכריה, ואשת נעורנו היהודיה, נסירה מנבירה, הפך רצון אלקינו לשים אותה עטרה, הלא בעבורה נעשו ארץ ושמים, והיא נבראת קודם העולם שני אלפים⁴, ואם אלו המתחכמים יודו לדברי תורה, אשר כתב משה בראשית ברא, יצטרכו להודות בעל כרחם כי היא קדמה במציאות לכל שאר הנבראים בין שפלים ובין עליונים, וכלם ממנה הם מכונני. ומפיה הם חיים, כי מימיה מקור מים חיים, והיא היא סבת כלם, אם גלוי ואם נעלם. והנה חכמתם תסחיד עליהם, וענתה שירתם בפייהם, כי אין הסכה תלויה במסובב ולא הקודם במתאחר היתפאר אם כן הנרון על החוצב בו, והוא אשר יגה השכים בשביבו, ואלו האנשים עתקו גם נברו חיל, להטפל בה יומם וליל, ישימו עקר ההצלחה בפלוסופיאי, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיאי⁵. ואנחנו לא כן נתן לנו ה' אלהינו תורת אמת ע"י ארון הנביאים, באותיותיה נבראו כל הנבראים, בנתיבותיה נחקקו כל הנמצאים, כי ממקום הקדש באה, וממקבת באר האצילות העליון חוצבה, אשר בצל אהבתה נתלונן, ובה נפשותינו ימצאו השקט ושאנן, כי לא כאמנות המצריות העבריות כי חיות הנה, לא נפרצו עלי דעותיה, ולא נחלקו תיומתי פנותיה⁶, כאשר יקרה בחכמה האנושית, כי כלה שמיר ושית, זה אומר בכה וחילים יגבר, וזה אומר בכה ועם הצי קנאות יורה

(1) ר"ל כי רק נגד אלה הזרזים להקדים החכמה בראש כל מאמצי כחם ולהפש אחריה כאלו רק היא נתנה מטרומים יתרעם ויתן בקולו אבל לא נגד אוהביה ודורשיה אשר יענדה ויקשרוה עטרות להם להגדיל תורה ולהאדירה.

(2) אולי צ"ל: הגואלה.

(3) ר"ל החכמה המופתים וההיקשים.

(4) צ"ל שנים אלפים וע"י ב"ר פ"ח.

(5) ע"י ערובין ט' ע"א.

(6) ע"פ מאמרם ז"ל סוכה "ב ע"א.

וידבר, וכאיש מלחמות יעיר קנאה, קנא יקנא נאה ינאה, וכל זה יען לא קבלו האמת מפי האמת בעצמו, כאשר היה בחבל ה' ועמו, כי נתנה להם מפי הנבונה הלכה למשה מסיני, ויצאת לפנים ולפניו⁽¹⁾, היא עקר ושרש לכל החכמות, תוציא לאור תעלומות, לאורה ילכו השכים, וכל אשר בשכלם הם נבוכים. והנה בפרשה הראשונה, בה תמצא נאמנה, אופן התהוות כל הנבראים וסוד האור הראשון, אשר עין לא ראתה ולא אישון, וסוד הכסא, אשר על חיות הקדש מתנשא, וסוד הרקיע הנורא ואופנים וחיות, והכרוכים כמעד איש וליות⁽²⁾, ובפרשי יהי רקיע תמצא איכות הרקיעים ושיש להם מניע, והבדלת מים אשר בין רקיע לרקיע, ובפרשת תרשא הארץ תמצא סודות האילנות והצמחים, בין יבשים ובין לחים, חמים וקרים, אשר סבת שניים⁽³⁾ להשתנות חמרים, ובפרשת יהי מאורות, כל עניני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכו הנבוכה, מהם בקצרה ומהם בארוכה, וכל משפטי הכוכבים גדולי וקטנים, אשר בגלגל השמיני אפורים⁽⁴⁾, איש איש על משאו ועל עבודתו, את הכל עשה יפה בעתו ועוד בה תמצא כל חכמת הטבע והגימטריא, ובפרשת תוצא הארץ נפש חיה, תמצא סודות מציאות הב"ח למיניהם, כלליהם ופרטיהם, ובפרשת נעשה ארם, נתבאר היותו מבחר היצורים והודם, כי נעשה בדמות קונו, יודע את רבוננו, בה נתבאר ענין הנשמה הטהורה, אשר יצאה מויקוקי דנהורא, והיות האדם מורכב מחומר וצורה, ובו כלול ובלול סוד עולם תחתון ועליון, השוכן ברום הביון, וע"כ האדם עולם קטן שמו, טעמו ונימוקו עמו. ובפרשת אלה תולדות השמים, נתבאר סוד השתלשלות כל הנבראים, המקובל מפי הנביאים, וסוד יסוד הגיע עם ד' נהרות, אשר הם באמת רמו למעלה לצורות הטהורות, מי ימלל גבורות, ובה נדע אמתות העיניים בני"ע אשר בארץ שהם נ"כ כמשמעם, בטוב דעת וטעם, לא כאשר חשבו העיניים הסכלים, ממשלי משלים⁽⁵⁾, דבריהם דברי התולים, והלומות והבלים, לא מורידין ולא מעלין, אך כי ברא ה' בארץ מקום מבחר המקומות, להתענג בו הגוויות והנשמות, ומשם יעלו למעלות הרמות, להשכיל ולהתעטר בנצח נעימות, ולולי החטא הקדמון אשר נמשך אחר הטיט ורפש, היה האדם שם חי קיים נצחי בנוף ונפש, שם סוד עין הדעת והחיים, אשר ממנו תוצאות חיים הנצחיים, וחמש מאות שנה ארכו וגודל גופו, כמסוף העולם ועד סופו⁽⁶⁾. וכל אלו הדברים היקרים, נתנו לאנשי דעת ישרים וזכרים. ועניני הנחש עם אדם וחיה, אשר לטרדם מן העולם התאוה תאוה, והיותו רוכב על הגמל⁽⁷⁾, לא הם עליהם ולא המל, הוא שטן הוא מלאך המת הוא יצר הרע, שלשה אלו ממנו לא נגרע, וסוד ענין הכרוכים השומרים את דרך

⁽¹⁾ כמו לפני ולפנים ושנה הסדר לצורך החרוז.

⁽²⁾ מלכים א' ז' ל"ו.

⁽³⁾ אולי צ"ל: אשר שניים סבה להשתנות החמרים.

⁽⁴⁾ אולי צ"ל: ספונים מטעם החרוז.

⁽⁵⁾ רמו אל ציורי המציורים אשר לדעתם ירמוזו ד' הנהרות לכחות הנפש ולבטני המוח

כמו שכתב הר"ק בבאורו הנסתר כאשר יזכיר ר' יצחק עראמה בספרו עקדת יצחק כ"א ע"ב ור' דוד ן ביליא הנזכר במקור חיים לר' שמואל צרצא ח' ע"א יאמר: המפרשים על ארבעה בטני המוח לא יישרו בעיני דבריהם.

⁽⁶⁾ ע"י חגיגה י"ב ע"א תוס' ד"ה: מסוף העולם.

⁽⁷⁾ ע"י פרקי דר' אליעזר פרק י"ג ומורה נבוכים ח"ב ל'.

ניע והיות דלתותיו סגורים, לבלתי יכנס שם אדם מורכב מחמרים, כל אלו וכיוצא בהם הם מפתחות ושערים פתוחות לכל החכמות. ואין צ"ל באלו הענינים שהם כבשונו של עולם¹). אלא אפי' מה שיראה בתחלת המחשבה היותו ספור ואגדה כגון עניני האבות ע"ה ומקריהם סדריהם מוצאיהם ומובאיהם הכל הוא אם רמיות ענין חכמה כמו חלום הסלם שהיא השנה נבואית, או רמיות העתיד כמו חפירת הבארות. וכ"ש בדברי צווייה אזהרותיה דקרוקיה ופרשותיה שהם כלם סירות צפונים, ומתוכם יבינו המשכילים, מה למעלה מה למטה ומה לפנים ומה אביא עוד ראה והנה כל עניני המשכן וכליו קרסיו קרשיו, רכבו ופרשיו, עשויים באמת וישר, זה וזה יכשר, להבין מתוכו מציאות עולם התחתון והעליון, הנעלם מכל רעיון²). וזה להיות קשר אמיץ וחזק ביניהם, מיוסדים על אדניהם, וזהו אמרם ז"ל³) בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, וגם בעניני האמונות, החותם האחרון שהוא יתר לכל פנות, שהוא ענין הבחירה והרצון⁴), בארו התורה נגד אנשי הלצון, האומרים שמעשי האדם לא יצליחוהו, וגם לא לבאר שחת יורידוהו, אם לא יהיה הסכמת⁵) ה' ביניהם, ויכריע ביניהם, ולזה בארה התורה ואמרה⁶) ראה נתתי לפניך היום וגו' ובחרת בחיים. והנה בדורנו זה ראינו חכמי האומות נחלקות לכחות ונעשו קרחות קרחות מהם מחזיקים בדעת הזה אשר הוא מר מלענה, ומפסידים יסורי האמונה, ומהם מחזיקים בענין הבחירה, פשוטה וישרה, וקורין להבריהם מינים ואפיקורסים, כאלו היו צדוקים ובייתוסים, נראה א"כ בפירושו כי אין השכל האנושי עולה למרום הרי הדעות והסברות אם לא היה אור התורה אשר זרח על עבדו נאמן ביתו, ועל ידו נתנה לעדת ישראל, אשר צדקתם כהררי אל, ואם הבית הזה מלא כסף וזהב ומטמונים, ממנו יגלו כל מצפונים, בו לשון הזהב והאדרת, אלהים נתנו לעשרת תפארת, ובראש כל גולה, הוא למעשה תהלה, באר מים חיים בתוכו להשקות ממנו כל איש אשר צמא, ולקראתו הומה, מה לנו לשאוב מים מבורות נשברים, מימיהם מים עכורים, הולכים באפלה כעורים, אינם עומדים על מתכונת הדברים, מי יצפין ומי ידרים, ומידיעת האמת ננעלים ונסגרים, וכי ימצא איש אשר בדמי הסכלות יתגולל, ובעפר העקשות יתכולל, וישיב ויאמר, הלא בתורה לא נמצאו מן משפטי ההוראה לדעת החייב והזכאי האסור והמוחר, ומשפטי הקרבנות והמנחה אשר כליל תקטר, אך יפעת החכמות וזהרם, אשר לא ישקל בכסף מחירם, כגון ידיעת החמר הראשון הנק' היולי מוכן לקבל כל צורה, ותשוקתו בו נקשרה⁷), כתשוקת האיש לנערה, וידיעת מסיבת

¹ ע"פ מאמרם ז"ל הגיגה י"ג ע"א.

² עיי' מה שכתב על התפתחותה והשתלשלותה של חורת ג' עולמות הרמוזה במשכן וכליו מימות פילון וס' היובלים עד ר' סעדיה גאון והמרדש תדשא ור' שמעיה השושני הח' ר' אברהם עפשטיין במ"ע Revue des études juives כ"א צ"ג והלאה ובספרו מקדמוניות היהודים בחקירתו על מדרש תדשא.

³ עיי' ירושלמי ברכות ה' ד', דפוס קראמאשין ח' ע"ג.

⁴ גם ר' אברהם בן דאוד הלוי קרא את ספרו אשר תכליתו לאמת הבחירה בשם אלעקידה אלרפיעה ה"ה האמונה הרמה כי הבחירה פנה ויתד לכל עקרי הדת.

⁵ כמו: גזרת.

⁶ דברים ל' ט"ז.

⁷ עיי' מה שכתב הרמב"ם במורה הנבוכים בראש פרק ח' בחלקו השלישי.

הגלגלים ותקופותיהם ומרוצת הככבים, הלכת והנבוכים¹), ויריעת הדי' יסודות, הנודעים בהקרמטות ותולדות, והמוזים וההרכבות, והקוים והנקודות, וסבת הברקים והלפידים, והרוחני והאידים, ובכלל כל משפטי החכמות הטבעיות למודיות ואלהיות, לא יוכל לבא עד תכליתם, ולהניע אל תכונתם, מבלתי חכמת המחקר, אשר גדול הודה ויקר, והיא בפו ההיקש מסולאה, ובשוהם ותרשיש המופת ממולא(ת)[ה]. ואמנם התורה, דברה בלשון קצרה, אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. נשיב אליו ונאמר, כי התורה הקדושה, אשר נתנה לישראל למורשה, בה כל עיץ נחמד למראה וטוב להשכיל, אלפים בת יכיל, היא ארץ טובה ורחבה, לא תחסר כל בה, וכל הרברים אשר לדעת אותם ולהשיג מציאותם תכלינה עיני השכל האנושי לתת עליהם מופת במליצה ומאמרות, ולחקור ולדרוש בשבע דרישות וחקירות, היא תבאר אותם ותחשוף מסתוריהם ותגלה מצפניהם, והכל ברזו באותיותיה נקודיה ושעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תניה וקוציה²) כמו שנתנה לגדול הרועים, מפי אל קדוש תמים דעים, ולכן עמד אדוננו משה בהר ימים ארבעים, והשיג כל מה שבאפשרות השכל להשיג מעולם העליון והתחתון והוא מסרה ליהושע בן נון תלמידו ולוקנים, לחורים ולסננים, מוסרי הארץ והאיננים, אשר בלבם כל הסודות היו צפונים. וזאת היא הנקראת קבלה, אשר מפי עליון נשתלשלה, ובאה עד תכלית התנאי והאמוראים אשר לבם כפתחו של אולם, אין כל דבר מהם נעלם, והם הם שיערי בינה שנבראו בעולם³), והיא הנקרא' תורה שבעל פה, יקרה מכדבר וישפה. ועיני הרברים האלה העמוקי', אשר בלוחות התורה הם חקוקים, לא נתנו בפירוש כי הררישה בהם והחקירה, תהיה אי"כ שוה לבעל דעת קצרה, ולאיש אשר לו זרוע עם גבורה, והנוק כוה גלוי ומפורסם כי האיש אשר לא השיג ידו למצא כדי נאולתו, יחשוב לעלות כרוב גאותו, למרומי עליונים, וידבר דברים שונים, וילקוט חוחים תחת שושנים. ועי"כ נתנו ברזו ובהצנע לאנשים בעלי דעת רחבה, אשר קמה אלומת חכמתם וגם נצבה, והזהירו קרמונו זיל⁴) מלדרוש בהם כי אם לאנשים ישישים, אשר בשעה שפותחים יעשו כל העם כהרשים, הראוים לקבל מאת המלך פרס ומנות, ובידם משענת ומטה התבונות, להנהיג ולהישיר שכלם, אל ישוב דך נכלם. והראיה כי לא יוכל האדם להתחכם לדעת מפעלי יוצרו, מבלתי היות לו דרך התורה והנבואה בעורו, האיש אשר מכל האדם נחם, כשנראה אליו האל יתברך במחזה ושאל ממנו דרך החכמה אם יכול יוכל להגיע אליה במופתיה וסכותיה, לא היה צריך לשים נפשו עליה ולשאול ממנה ארחותיה. והנה כתוב ויחכם מכל האדם וידבר מהארו אשר בלבנון ונוי⁵), לא ננעלו ממנה שעריה ולא נסתמו שביליה, אליו נגלו כל תעלומותיה, וכל זה היה אחר זרות עליו אור ה' אשר נתנה לו במתנה גמורה, בפנים צוהלות ועין מאירה, מבואר אי"כ שקודם לכן לא היה שלם בחכמה ולא היה ראוי להכנות בשם חכם, גם איוב הצדיק עם היותו תם וישר וגלוי אליו כל המעלות מדותיות ושכליות נתאבק

1) ר"ל ככבי הלכת וככבים הנבוכים אשר גם ככבי הנבוכה יקראו.

2) כל זה ינק המחבר מפתחת הרמב"ן לפירושו על התורה.

3) עי' ראש השנה כ"א ע"ב.

4) עי' חגיגה י"ג ע"א.

5) מלכים א' ה' י"א.

ונסבך בקרני האמונה, לא ירד לעומק מי התבונה, גם חבריו כמוהו כשל כח זרועות חכמתם, נמוטו נבעות אמונתם, לא ראו הליכות שכלם הרעיו האמתיות לא הוציאו יקר מזולל בעצות פנימיות, עד בא האיש הגדול נשא ורם, ממשפחת אבינו אברהם¹, אשר נמשח שמן ששון מחבריו, הביאהו המלך הרריו, עלה במעלות האמת וירד ארצה עמה, צרפם בכור הבחינה והאמונה, להסיר מקרבם התואנה המוגנה, וכל זה כי קודם לכן היו כחולמי חלום, והוא נכנס בשלום ויצא בשלול. בהר להודיעם דרך האמת ואיך עצי עדניה ממנה יפרחו. גם ה' ית' בענות איוב מן הסערה², ברברי תוכחה ונערה, הוכיחו על היותו מתנאה ומתנשא למלוך על ידיעת דרכיו ולבא עד תכליתם, ולהקור סבותם וראשיתם ואחרית, והודיעו כי אפי' טבע קצת הכ"ח הנמצאים, כ"ש שאר הנבראים, לא יוכל בדעתו להשיג, כ"ש וכ"ש שאר עניני המציאות הגדולים ויקרים, אשר מפיו הם סרורים, לא תקיף עליהם ידיעת האנשים אם לא תול כמל אמרת ה' עליהם, וישרישו ממים העליונים מטעני³ הם, ואז העלהו להר צופים ורמתיים, והודיעו סוד נתיבות שלשים ושתיים⁴, אשר בהם תלויים כל הנמצאים, בין שפלים ובין גאים, ואחר הודות איוב על האמת ואכף עליו פיהו, וקבל האמת מפי אליהו, נתרצה קרבנו, והשקתו ה' מנחלי עדנו. גם לחברים מהל מחילה נמורה, אחר שהודו לאמת הודאה שרירא⁴. אלו הם קצת ראיות נכוהות וישרות על גדולת התורה ורב תפארתה ועשרה, אשר כל העמים ילכו לאורה, יפוצו מעינותיה הוצה להשקות את כל נני התבונות, ולהגדיל ולהאדיר עשבי פרחי האמונות, לא יכובו מימיה מי מנוחות, בה נשבע שובע שמחות. ומי שלבו נשאו לראות באור האמת יעיין בהקדמת באור התורה לרב הגדול הרמב"ן ז"ל אשר נתאמץ לבאר כי התורה מקור מים חיים לכל החכמות וממנה תוצאותיהם ומבואיהם וכל מה שהשיג שלמה המלך ע"ה היה באמצעותה כנוי בספר הנקרא חכמתא רבתי⁵. וא"כ איפה כי חשף ה' את זרוע קדושו, על ישראל עם קדושו. לתת להם עטרת תפארת, אשר לכל ממלכות היא גברת, ולשום אבן יקרה בראשם, מלכם לפניהם וה' בראשם, למה נאשים אשם, לרדת מצרים לעורה, וליתר בני קטורה, האם אין עורתנו בנו ותושיה ממנו נדחה, כי נעזוב דרך נכוהת, והיה לנו מעוז היונים לבשת והחסות בצלם לכלימה, לא ירבו אונים ולא עצמה, החרש יחרישון ותהי להם לחכמה, נמשו חכליהם, נצענו אהליהם, מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה, על כן לא נחזק להם טובה. כי ירבו לדבר מיריין לצד עילאה, בחכמתם הגדולה, בעירב היא באה ובבקר והנה היא לא"ה, תחשוב האוכל מתוך הפסולת לברר, כי תשתרר עלינו גם השתרר ואנחנו נתחזק במעונו וכליותינו נשתונן, לישב בסתרי התורה ובצלה נתלונן, ולחזק יסודותיה תהיינה ידינו אמונות, היא אבן בוחן עופל וראשית לכל פנות, לה יאתה ותתא המלוכה תעלותיה. שלחה אל כל עיף שדה התבונות, ותרבינה סרעפותיה, ותארכנה פארותיה, לה התהלה דומיה, וגם חלב ודבש היא וזה פריה. וקדמנונו ז"ל אשר בזרועם קבצו

¹ הוא אליהוא בן ברכאל חבוי ממשפחת רם ע"פ מאמר ר' עקיבה בירושלמי סוטה

סוף פרק ה'. — ² איוב ל"ח א'.

³ הוא סוד ל"ב נתיבות הנזכר בראש ספר יצירה.

⁴ איוב מ"ב י'.

⁵ כאשר יזכור גם כן הרמב"ן בפתיחתו לפירושו לתורה.

טלאי הרעות המקובלות, ובחיקם נשאו השן משפטי המעלות השכליות האמתיות, להם לבדם נתנה ארץ החיים לא יעבור זר בתוכה, להרעיש ארץ ולהרגיז ממלכה, וליושבים לפני ה' יהיה סהרה, וליושבים ולהוסים בצלו יהיה מחירה. ישראל נושע בה' תשועת עולמים, וכל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלקינו עולם ועד.

אשר בארתי והודעתני, כי חכמי האומות, הם נחלים עוממות, וכי במשפטיה' תעו, ובמופתיהם נצו גם נעו, ואמנם התורה במ עץ החיים והדעת, וסברות האמתיות בכף מאזנים מכרעת. מעתה נבא אל תכלית כוונתנו, אשר היה תחלת מאמרנו, להשיב אל האיש החכם הגו' ר' ידעיה ז"ל ולהודיעו כי לא נגלו אליו תעלומות חכמה, ולא עמקי המיומה, חשב להשוף ספוני טמוני חול, ברוך המבדיל בין קדש לחול, ודברי ריבותי אתו ימרצו, אך תוכחותי בענוה ומוסר אותם יקרצו. אענה אף אני חלקי, קרוב אתי מצדיקי, אתבונן מוקנים, ולא אכיר פנים, אם לעשיר ואם דל. השומע ישמע והחודל יחדל. וקודם כל דבר אכתוב לשונו וניבו, למען ירוץ קורא בו, בדברים אשר כנגדם השג אשיג, ואודיע כי דרך לנו וכי שיה ושיג, מבלעדי חכמת המחקר, ביסודות אשר הם לנו עקר, ובשרשי האמונה אשר למעלה מכוכבי השמים שמה קנה, והיא אכסדרה שרב אורה, דרכה דרך ישרה. הגו' ז"ל בהיותו מתנצל לפני גדול הדור הרשב"א ז"ל על עשוחם מאברהם ושרה משל להומר וצורה, והאריך מאד בדבר ואמר כי ימים רבים מקודם לכן התחילו לבאר רוב הגדות התלמוד על צד הצורה והמשל. וזה כי מצווים אנו מפי הרב הגדול ז"ל לבאר ישוב ההגדות על דרך שיסכימו עם האמת, והנה נתנגל הענין כי אי מן החכרים החשובים בהיותו דורש ברבים הביא בדבריו מאמר ר' בנאה הגו' בבא בתרא¹ ודרש שזה המאמר יש לו סוד בהכרח, וכי אברהם הוא רומז לשכל ושרה לחומר, וא"א מבלתי שימלש מחסרונות רבים שהם משל אל השינה, והרחיב מאד המאמר בזה הענין כגרי מתוך דבריו, וכי כל הקהל יחדו האשימו האיש הדרוש להרחבת ביאורו לפני ההמון. והו כלל דבריו, ואם האמת כן הוא כי ברוב מדרשי רז"ל לא נקח הדברים כפשוטן רק על צד ההסתרה, הנה באמת הבאור הנעשה בהם מאלו החכמים לא כונו רז"ל ולא העלימו הסודות הגדולים ההם להיותם דבר מעניני החכמה המחקרית ולא חלק מחלקיה, שאם היה הדבר כן למה העלים יעלימוהו וידברו בחידות ומשלים אם הם דברים שהארם בהיקש שכלו ובמופתים יוציאים אל ההודעה, וא"כ יחדו יהיו תמים בזה ישראלי ונצרי פרסי והגרי ולא יהיו מכלל סתרי תורה הידועים שלא נמסרו אלא למשה אדוננו בסני, וממנו קבלו הנביאים דור אחר דור, אלא ודאי נרא' הדבר כי דרך אחרת היתה עמם, וסתרי תורה אשר נאסרה דרישתם ברבי' הם הם עקר תורה שבע"פ אשר קבלוה איש מפי איש. והדבר ידוע כי אפי' עניני המשנה שהם עקר ההוראה והתלמוד לא מצאו סמך לסמוך עליו לשומם על ספר כי העקר אצלנו² דבריו שבע"פ איא רשאי לאומרים בכתב, אלא משום עת לעשות לה'. ואלמלא שראו ברוח הקדש הגלות הגדול הנמשך על האומה ישראלית לא היו

¹ ג"ח ע"א.

² גיטין ס' ע"ב.

כותבי אותם, כ"ש עניני החכמה האלהית ודרושיה אשר לא היו מוסריי אותם אלא למי שראוי להם ובצנעא שאינו מן הראוי לגלות מצפוניה ומסתריה, ולכן היו אומרים אותם ברמזים למען כל איש ואיש לא יוכל להגיע עדיהם אם לא קבלום מפיהם, וכל מי שהננו הי' לב לדעת ידע בודאי שענין החומר והצורה אינו מכלל סתרי תורה שתהיה הדרישה רבנים ממנו אסורה, והנה ארסמוי ראש הפילוסופי הפליג לדבר מהם בספר השמע⁽¹⁾ וכן שאר הפילוסופים המה והמוניהם, יראה אי"כ שהכאור שעשה ראש המהברים במאמר ר' בנאה דהוה ציין מערתא בענין אברהם שרה שהוא משל אל השכל והחומר והשינה משל אל החסרונות הכאות מצד חברת החומר ושתופו עם השכל עד זמן העלותו מן המערה, אינו כ"כ סוד גדול מסתרי התורה שאפי' המתחילי' בעיון החכמה המחקרית⁽²⁾ לא ידעוהו ולא ישיגוהו ולמה היה צריך בעל התלמוד למשל משלים, אלא ודאי דברים בוו יש בזה המאמר וכיוצא בו אינו מן הראוי לשלוח יד בו כי קדש הוא רמו ממנו הרב המופלא הר"ם ר"ן ז"ל בפירוש התורה פרשת וירא⁽³⁾ גם בפרשת ויחי⁽⁴⁾ אשר בדרך האמת גברה ירו ונגש משה לברו⁽⁵⁾, ואיך אאריך בו והנה הרב קצר בו, רק יודע באורו למבינים מענין רבינו הקדוש ז"ל הנו במסכת כתובות⁽⁶⁾ והנהו קפולאי הנו במסכת שבת⁽⁷⁾, ורי' בנאי להיותו חסיד עליון היה עושה סימנים למערות המתים בעבור הטומאה מבית הקברות, וזכר כי בהכנסו למערות האבות ע"ה מצא אברהם ושרה ע"ה שהיו יחד עומדים כמו שהיו בעולם הגופות, ואליעזר שלא הגיע למעלתם היה עומד הויץ לשער, ואמר אליו אע"פ שירא⁽⁸⁾ ה[א] אלך עומדים במלבוש חומרי אינו כמו שהיו בעולם הראשון כי יצר הרע כהאי עלמא ליכא, ואמנם תועלת זה הענין וסודו נתן למשכילים רודפי דרך האמת, ואולי תבין ענינו מאגרת אליהו ור' חייא ובניו הנו בבבא מציעא⁽⁹⁾, זהו הפירוש האמתי שיש בזה המאמר כפי קבלת חכמינו ז"ל, וכן שאר המדרשים יפורשו כפי עניניהם ורמיוותם לענינים עליונים נשגבים קבלו אותם מקדמוננו ז"ל, האמת כי אין להאשי' החבר הנו שפירש האגדה הזאת וגם לא החכם ר' ידעיה בשבתו אותנו, כי הדעות האמתיות המקובלות לא נפוצו שם בארצותם ולא נתגלה להם מצפונם ועדין לא יצאו לאורה ספרי הרב הגדול הנחמני ז"ל⁽⁹⁾ אשר בהם ירמוז דברי חכמים וחידותם, ולכן בראותם

⁽¹⁾ הוא הס' הנקרא השמע הפכעו על שמו היוני *φυσικῆς ἀπορίας* ועל העתקות הספר הזה ללשון עבר ופירושו עי' מה שכתב הח' רמשי"ש בספרו Die hebr. aelischen Uebersetzungen des Mittelalters צד 108—125.

⁽²⁾ אולי צ"ל: [יבינותו ואיך] לא ידעוהו או הלא.

⁽³⁾ בראשית י"ח א' ועי' מה שהשיב הריטב"א המהפך בזכותו של הרמב"ם בס' הזכרון סוף ס' חידושי הריטב"א על גדה כ"ד.

⁽⁴⁾ אולי מ"ח ז'.

⁽⁵⁾ ר"ל כי משה לבדו (שמות כ"ד ב') הוא הרמב"ן קרב אל אמתת פירוש המקרא ואין בין מפרשי התורה נאמן בכל ביתה כמוהו.

⁽⁶⁾ ק"ג ע"ב.

⁽⁷⁾ ק"ב ע"ב.

⁽⁸⁾ פ"ה ע"ב.

⁽⁹⁾ הפעם לא יצדק המחבר אשר לא נגלו לפניו העתים ודור דור ודורשונו כי בימי ר' ידעיה הפנינו כבר נודע פירוש הרמב"ן יותר מדור שלם.

ההכרח הגדול להוציא האגרות מרי פשוטן הוצרכו לדהוק עצמם ולפרש אותם על פי אשר יחייבהו שכלם, וחשבו כי הוא האמת בעצמו.

החכם הנ"ל בהתנצלותו על האשמת ארץ פרוכיינצא בענין ה"יב שבמים.

וזכר שם וכן הוא האמת כי כל הישועות אשר באו לאומה ישראלית והעתידות לבא הם תלויות בזכות אבותינו הקדושים ע"ה. וכתב שם וז"ל. עד שארון הנביאים נסתפק בתחלת נבואתו אם יקבלו העם אמונת מציאות ה' ואמונת אפשרות הנבואה, אמר תחלה על ספקם במציאות ה' ואמרו לי מה שמו. ואמר שנית בספק בנבואה והן לא יאמינו לי ע"כ, וחזן מכבוד חכמתו אינו נראה כלל שנסתפקו ישראל במציאות ה'. וזה כי משה ע"ה לא נסתפק אלא בשישראל ישאלו שמו ית'. ואיך ישאל איש שם חברו אם תחלה יסתפק במציאותו, כ"ש במציאות האלה ית'. אלא שהוא נמשך לזה לדעת הרב הגדול ז"ל שפירש אהיה אשר אהיה הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות⁽¹⁾. וכבר השיג עליו הרב הנחמני ז"ל⁽²⁾ אשר מפיו אנו חיים ואמר כי הזכרת השם להם היא התשובה על הדברים שישאלוהו וחלילה לזקני ישראל המקובלים איש מפי איש עד האבות ע"ה ובפרט השבט המיוחד בני לוי שיסתפקו אם ה' נמצא, כי א"כ איך ישאלו שמו ממשה ע"ה, אבל מה שיסתפקו זקני ישראל הוא באיזו מדה ממדותיו הוא שלוח להם לנאלם, ולזה השיב השי' ית' ואמר אהיה אשר אהיה, כי בשם הזה יחדש אותות ומופתים גדולים ונלוויים בעולם, כי המופתים הנסתרים יעשו באל שרדן, ובשם הנעלם הזה יוליד לימין משה זרוע תפארתו, ולכן האבות ע"ה אשר נסיהם ומעשיהם לא היו רק נסים נסתרים היתה השנתם במהרה ובמראות הלילה ובאל שרדן, אבל משה ע"ה שעל ידו נעשו המופתים הגדולים נגלי לעיני כל העולם עלה למעלה מהם. גם לא יסתפקו ישראל על אפשרות מציאות הנבואה כי כבר ידעו מימי קדם כי אבותיהם היו נביאים נה שם ועבר והאבות ע"ה. אבל נסתפק משה אם יאמינו שהוא הנביא השלוח מאתו ית' לנאלם, כי כן דרך כל העומדים בלחץ ובצרה לא יאמינו כי יבא איש לנאלם אם לא יראו איזה חדוש אשר בו יתלו האמונה, כי אין ראוי לתת אמנה לכל אדם שיבא ויאמר אני שלוח לנאל אתכם ולהוציאכם ממצוקה כי אפשר שיכזב אלא א"כ יעשה איזה אות אשר ישענו עליו, ולזה הוצרך משה ע"ה לעשות אותות ומופתים ואז האמינו כי הוא השליח האמתי אשר בא לפקוד אותם ולהוציאם מתחת יד מלך הרשע. אבל חלילה שנסתפקו זקני ישראל בשני העקריות האלה שהם מציאות ה' ואפשרות הנבואה כאשר השב החכם ר' ידעיה ז"ל. כי שניהם ידעו אותם מאבותיהם וזקניהם ע"ה. אבל ביום הנבחר מתן תורה⁽³⁾ למה שהיה נצחי וקיים לדורות הבאים לא היה מן הראוי שיאמינו ישראל למשה מפני האותות אשר נעשו על ידו, אבל שמעו הדברות מאתו ית' ואמרו רצוננו לראות את מלכנו. ואז נתחוק בלבם האמונה הגדולה מהיות משה ע"ה השליח הנאמן מאתו ית' ומאז והלאה יאמינו לכל דבריו וזהו אמרו

(1) עיי' מורה הנבוכים ח"א ס"ג.

(2) עיי' רמב"ן שמות ג' ו"א בסופו.

(3) אולי צ"ל: אבל במעמד הנבחר יום מתן תורה כאשר כתב לקמן.

ית' בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם. (...¹) ויל' וחתנצל מאד בענין האורים ותומים ואמי' ואף כי שלוח יד בכלי בית אלהי' כלי שנשתמש בו קדש ישמש בו חול. והאריך בהתנצלות, ואם החכם הנז' לא היה מכלל קטני אמנה לחשוב כי אורים ותומים יהיו מעשה ידי אדם, לא לחנם זעק מרה הרשב"א ז"ל כי ידוע הוא שיש מי שסבר להתחכם² בחשבו היותם מעשה כסף וזהב אשר יורדו עליהם כח התגדה בענין הטלסמאות והאצטרו"ל³ וכבר השיג עליו הרמב"ן ז"ל⁴ ולמה אאריך והאמת מעצמו נכר כי אינם רק מעשה אלקי' שמות הקדש אשר מסרם ית' למשה ע"ה אשר מתוכם יאירו האותיות החקוקות בחשן המשפט ועל פיהם יניד הכהן התשובה מן הדבר הנשאל. ומה שכתב עוד ז"ל⁵ והנה יש אצלנו טעמי' נפלאי' בענין הד' כלים שהיה מוסיף כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ מיוסדים על שרשי האמונה. הנה אף כי לא ברר כוונתו בפירושו, מתוך דבריו נוכל להבין טעמיו ואולי לזה כוון. כי החשן הוא על הלב להיותו ראשית ומקור הכה החיוני ונקי חשן המשפט לרמוז על ההשגחה אשר ממנו יתבאר מציאות הנבואה אשר היתה מסופקת להם כפי דעתו ז"ל, והאפוד יורה על עולם הנגלים המתנועעי' מתנועת הגלגל המקיף המתנועע מאתו ית'. וחשב אפודתו הוא הקו הישר ולכן היו ששה שמות מצד א' וששה מצד א'. והמעיל ירמוז לנגלל ערבות שבו כסא הכבוד, והציץ יורה על מציאות ה' ית' והיותו מניע כל הנגלים. ולכן הושם על הראש כנגד המוח כי הוא ראשית התנועה והחושין. ויהיה א"כ כ"ג דומה למלאך ה' צבאות כי במלבושיו ירמוז העליונים והתחתונים⁶. ואם כי הדברים האלו מצד עצמם נכוחים והכלי האלו היו מיוחדים לטעמי' נפלאים, מ"מ עוד עלתה התורה למעלה מזה, ואלו ידע החכם הנז' באור הכתי' באמרו ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת, לא היה מתחכם בטעמי' אלו הד' כלי'. כי החשן והאפוד רומזים אל הכבוד והתפארת הנאמרים בפרשה. ולכן היו בחשן שמות י"ב שבטים מסופחים פתוחי חותם ובו האורים ותומים. וציץ זהב טהור הוא כמו הכתר על הראש והכתוב קראו נזר הקדש, והמעיל כלו תכלת בענין הציצית שהוא פתיל תכלת דומיא לכסא הכבוד. גם היו הפעמונים בעבור ישמע קולו כבואו אל הקדש כמנהג בתי המלכ' והמבין יבין אלו הם הטעמים הנפלאים המיוסדים על שרשי האמת אשר עליהם אנו נשענים, ומה שא"ל. ובעבור הסרון שני הדרכים האלו שהם הקסמית והכנבית⁷ אז"ל⁸ אין הקב"ה נלה על אומי' העולם אלא בחצי דבור, באמת לא לכך כוונו

¹ לא יחסר כי אס: ואמר עוד. — ² הוא הרב"ע בפירושו לשמות כ"ח ו'.

³ על המפרשים כי האורים והתומים והקסמים (במדבר כ"ב ז') הם כלי האצטורלאב אשר השתמשו בו חזוי הככבים בימי הבינים עי' במנחת קנאות צד ק"ד, ק"ה, ק"ו, ק"ז וק"ג והוא הנקרא בשם אסור לא הטלר לו משמו הערבי הדומה להברה הזאת והוא אלאצטורלב וכן נמצא נכתב את הכלי הזה גם בכ"י עברים כמו בכ"י מינכן ס' 256.

⁴ שמות כ"ח ל'. — ⁵ ר"ל ר' ידעיה.

⁶ כן יאמר ר' נתן בר שמואל הרופא בן גילו של הרשב"א בספרו מכתב המאמרים (ליוורנו תר"ן) דף ל"א ע"ב: הרי האפוד והחושן כדמות העליון והשפל והמשכיל ובוין עי' על הס' הזה ועל ס' זכרון טוב אשר להמחבר הג"ל רשימת כ"י קאמברידג'ע להתי' שולר ס' ס"א וס"ב.

⁷ ר"ל ידעיה העתידות ע"י קסמים וראיית הככבים.

⁸ עיין בראשית רבה פ"ג ע"ב על פסוק כ' ג'.

רז"ל שלא תקרא גלוי שכינה ענין הקסם או משפטי הככבים, והנה שנה מה שדרשו בהגדת פסח ובמורא גדול זו גלוי שכינה. ואלו היו כדבריו לא היו אומרים אין הקב"ה נגלה אלא היו אומרים אין א"ה יודע' העתידות, אבל גלוי הקב"ה היא מדרגה ממדרגות נבואה או רוח הקדש, וכוונתי ז"ל שאפי' בשעה שאיה ישיגו לנבואה לצורך הכרחי כענין לבן ובלעם לא תהיה השגתם כמו נביאי ישראל, אלא בלתי שליטה וחלק מהלקיה כמו החצי שהוא חלק מהכל. והיודע סוד דבור יבין המאמר. ולזה לא תמצא השם הגדול כמו לנביאי ישראל ואפי' בשעה שבלעם ברך את ישראל נאמר בו ויקר ה' אל בלעם דרך מקרה וזה מבואר. ומה שכתב החכם ז"ל מענין הדי' מלכ' וז"ל, גם בספור די' מלכים אין פוצה פה ומצפצף שומו שמים על זאת הנה אפשר שלא הגיעו לידו דעות מקצת אנשי זמנו בדרוש הזה, אבל מעיד אני שמים וארץ שבא לידי ספר ישן דורש פרשיות של תורה על דרך הנסתר, ובענין הדי' מלכים כתב וז"ל, אמר המחבר די' מלכ' אלו רמו לדי' היסודות העושים מלחמה תמיד עם ה' חוששים⁽¹⁾ והיסודות נוצחים באחרונה ולזקחים לוש ורכושו בן אחי אברם הרומו לשכל החמרי, ואברם רומו לשכל האנושי והוא המציל אותו ואת כל רכושו, וזה כלו רמו ומשל אעפ"י שהפשט הוא העקר. עכ"ד. ומי שירצה להודות על האמת יבחין בעין שכלו בין האמת והשקר כי הם דברים רחוקים מאד מכוונת התורה אף למי שירצה לבאר הספורים האלו על דרך הנסתר כאשר עשה המחבר הנ"ל, ואולי הגיעו הבאורים האלו ומאמריהם לאוני הרב הגדול ר' שלמה ן' אדרת ז"ל והדין עמו להלחם עם האנשי' בעלי הרעות הזרות האלו. (... החכם⁽²⁾ הנ"ל וז"ל, ומתועלותיה הראשונים ההכרחיים בתורתנו שהיא תאמת לנו מציאות ה' ית' ועוד יהודו ועוד הרחקת נשמותו ומכלל יחודו הרחקת התארי' וכו'. ולהיות הדרושי' הללו עמוקים וגדולי הערך נאריך בהם כפי כוונתנו ונשיב על ראשון ראשון להודיע כי מה שאמרו הפילוסופים בהם והיוצא מתוך שרשיהם אינו דבר אחר עם מה שיאמרו חכמינו הקדושים ז"ל בעלי התורה, ותחלה נביא דעות הפילוסופים בקצרה. כי הם השיגו מציאות ה' ית' מהמשך מציאות תנועה סבוכת נצחית כמו שנת⁽³⁾ לארסטו הפילוסוף בספר השמע מאמר ח'. וזה כי יראו הגלגל שמימי מתנועע, ויאמרו לכל מתנועע מניע בהכרח וכל העצמים הצריכים לתנועה ולמניע כמו הגלגלים שמציאותם הוא לסכת תנועתם בתמידות יצטרכו אל מניע שהוא פועל התנועה ואם יצוייר העדר המניע יצוייר העדרם למה שמציאותם יתקיים בתנועה, וזוה השיגו מציאות ה' ית' שהוא המניע הראשון ויתחייב מזה שמניע הגלגל יהיה פועל בו לעולם וישמור מציאותו לפי שבתנועה יהיה קיומו, ולהיות התנועה נצחית כאשר נתבאר לארסטו בס' השמע ובס' שמים ועולם כי לא קדמה לה מנוחה שתהיה התחלת התנועה, וכל תנועה צריכה למניע בהכרח, יתחייב מזה היות המניע נצחי כמו התנועה, וזה כנגד התורה הקדושה אשר בארה היות התנועה מחודשת ואמרה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.

(1) עיי' בס' מנחת קנאות צד מ"ה, נ"א, ע"ב, פ"ע וקנ"ג.

(2) לא תחסר כי אם מלת: כתב.

(3) ר"ל: שנתבאר.

ועוד נראה כי אפי' בענין המציאות לא השיגו ולא באו עד תכליתו. וזה כי נפלה מחלוקת גדולה בין הפילוסופים כי קצתם יראו כי המציאות אינו דבר זולת המהות וזהו דעת 'ן רשד והנמשכים אחריו וקצתם כמו 'ן סינא ואבוהמד אלגוואל¹) הנמשך אחריו וגם הרב הגדול ז"ל²) יראו כי המציאות היא מקרה שקרה בנמצא. ועם היות שלא באה המחלוקת ביניהם כי אם בשאר הנמצאוי' חוץ מהסבה הראשונה ויסקימו על המציאות הנאמר בו ית' שאינו ענין יוצא מעצמו, מימ כשניחם זה השם מציאות לבורא ית', הנה במה תפול בו הוראת זה השם כי אם אמרנו ה' נמצא, והנמצא לא יורה דבר חוץ מעצמו בו ית', א"כ הוא כאמרנו האל הוא האל, וכ"ש שיפול זה הספק אל הכת האומרת כי המציאות אינו דבר זולת המהות אף בשאר הנמצאות. כי באמרנו האדם הוא נמצא הוא כאמרנו האדם הוא אדם. גם לדעת 'ן סינא וסיעתו האומ' שהמציאות מקרה יפול ספק עצום. וזה שאם המציאות מקרה יתחייב בהכרח שיהיה לו נושא ויהיה למציאות מציאות ואם יש למציאות שני מציאות הנה יתחייב ג"כ לו נושא לפי שהוא ג"כ מקרה וכן ילך המנין אל בכ"ת³). וכבר נפל הספק הקודם לדעת האומרת שאינו דבר זולת המהות. א"כ מי יתן ואדע מהו מציאות, יראה א"כ בודאי כי אפי' במציאות שאר הנמצאים לא יכלו עם כל הקירתם לדעת ולהשיג מהו מציאות. כ"ש במציאות ה' ית' הנאמר בשתוף השם⁴) עם שאר הנבראים. ועם היות שהרב הגדול ז"ל דחק למצא מופתים עיונים במציאוי' ה' ית' כנראה בספרו ה' ב'י⁵) הנה קצתם בנויים על מציאות התנועה סכובית נצחית וקצתם על הקרמיו אשר לא נתבאר אמתותם, ובמופת שלישי אמר⁶) שאין בו לא דחייה ולא מחלוקת כלל. מימ נשארנו עדיין במבוכתנו על מציאותו ית' שהוא מהותו ולא יורה דבר חוץ מעצמו ולא נדע א"כ איך תפול עליו הוראת זה השם כלומ' היותו נמצא כאשר בארנו למעלה, ולמה שהיה מציאות ה' ית' נתבאר לפילוסופים מצד התנועה, אמר 'ן רש"ד בפירושו כי מציאות העלה ראשונה יתבאר בחכמה הטבעית, והאלהי יקחנו כמו דבר מקובל מהטבעי. ואמנם התורה שהיא למעלה מהטבע בארה לנו מציאות ית' וכי אינו נמצא בהמשך התנועה כי הוא היוצר אותה ובוראה והמציאה מהאפס המוחלט ולזה בא כתחלת התורה בראשית ברא אלהים להודיענו כי מציאותו ית' היה קודם המשך הנבראים והוא הסבה הפועלת. ונתאמת ונתחוק הדעת הזה בלב קהל ישראל במעמד הנבחר יום מתן תורה אשר כל העם מקצה עין בעין ראו שכינת עוון וכבודו ית' יורד על ההר ושכן עליו ושמעו מסיו

¹) ר"ל אלגוואל מחבר ס' הפלת הפילוסופים אשר ירחיב לדבר על השאלה הזאת בפרק החמישי של ספרו הזה.

²) עיי' מה שכתבתי על המחלוקת הזאת בין פילוסופי הערבים ודעת הרמב"ם (עיי' מורה הנבוכים ח"א נ"ז) בענין הזה בספרי על התארים הנקרא - *Geschichte der Attributenlehre in der jüdischen Religionsphilosophie des Mittelalters von Saadja bis Maimuni* צד 422 הע' 98.

³) = בלתי בעל תכלית.

⁴) = Homonymie.

⁵) פרק א'.

⁶) וזה לשונו. וזה מופת אין ספק בו ולא מחלוקת ולא דחייה אלא למי שיסכל

הדברות, ואז ידעו בודאי כי מה שקבלו מאבותיהם הוא האמת הנמור ואחר שנתבאר לפילוסופים מציאותו ית' מצד המשכות התנועה בארו שאינו גוף ולא כח כגוף ושהוא א' ואין בו רבוי נוסף על עצמותו. ואמנם שאינו גוף בארוהו בכמה פנים, ראשונה יאמרו כל דבר חמרי הוא תלוי בחלקיו וכל מה שהוא תלוי בחלקיו אינו מהויב המציאות לפי שהוא תלוי בזולתו ואלו נשער העדר החלקים ההם יהויב העדר הגוף. א"כ יהויב מזה שמה שהוא מחוייב המציאות אינו גוף. שנית יאמרו כל גוף מורכב מחומר וצורה. וכל מה שהוא מורכב אינו מחוייב המציאות, לפי שהרכבה היא סבת מציאותו. ויהיה א"כ אינו מחוייב המציאות מצד עצמו אבל מצד ההרכבה יתחייב מזה שמה שהוא מחוייב המציאות אינו גוף. שלישית יאמרו כל צורה מהצורות חומריות נתלית בחומר, ומה שהוא נתלה בחומר אינו מחוייב המציאות, לפי שאם נשער העדר החומר תעדר הצורה, יתחייב מזה שמה שהוא מחוייב המציאות אינו גוף ולא כח גוף. ולזה אמרו והחליטו המאמר שמחוייב המציאות ית' אינו גוף ולא כח כגוף והוא בתכלית הפשמות, ולהיות שלא השיגו מציאותו ית' כי אם מצד התנועה נתנו אליו הכח והיכולת הנמור בהנעת הגלגל העליון אשר זהו דעת ארסטו ון' רשד מפרש ספריו כאשר עוד נבאר בע"ה, ואם דבריהם אמתים בצד מה רצו' בהעדר הנשמות מאתו ית', מ"מ להיותם נמשכים אחר דרכי ההיקש לא מצאו אופן ותחבולה ליהם לו כח ית' כי אם בהנעת הגלגל תנועה נצחית, ולזה אמר ארסטו ון' רשד נמשך אחריו שהסבה הראשונה תניע הגלגל תנועה יומית, ואף כי אחרוני גדולי הפילוסופים כמו ון' סינא ואבוהמד אלגוואל נחלקו עמם בזה כי יראו שמניע הגלגל העליון הוא עלול מהסבה ראשונה ואמנם הפרש דעותם וכוונתם בזה הרוש אינו ממה שיבא בכוונת מאמרנו זה כי עוד נדבר ממנו באורך ונבאר סבת מחלקותם ומה הגיע אליהם. ואמנם אנהנו בעלי התורה האמתית נאמין כי הוא ית' מניע כל הגלגלים ככלל כמו שאמר הכתוב⁽¹⁾ רוכב שמים, אבל לא כמו שירא[ו] הפילוסופים המשאיים⁽²⁾ שיניע תנועה יומית, כי זהו פועל השכלים הנברלים שהם נבראים ומצווים מאתו ית' כמו שאמר הכתוב⁽³⁾ ברכו ה' כל צבאו גבורי כח עושי דברו, והם הם חשוקי הגלגלים ונפשותיהם וזהו דעת אנקלוס כפי מה שבאר הרב ז"ל בס' המורה ח' א'⁽⁴⁾ בענין אצילי בני ישראל שהשנתם היתה בזה שהשי' ית' לא יניע הגלגל בשום אופן. אין צ"ל בדרך הפועל, אלא אפי' ע"ד התכלית בהנעת החשוק לחושק⁽⁵⁾. ואע"פ שמזאת התנדה לא התחייב הנשמה כלל ולא משיג ממשיגיה, וזה כי המניע ע"ד התכלית אינו מתנועע כלל בהנעתו לא בעצם ולא במקרה. מ"מ רצה אנקלוס להרחיק זאת התנועה מאתו ית', וזהו

⁽¹⁾ דברים ל"ג ל"ו ועי' מורה הנבוכים ח"א ע'.

⁽²⁾ עיי' בפירושו מלות זרות להר"ש בן חבון אשר תפש בשמה הערבי של כת הפילוסופים הנקראים Peripatetiker.

⁽³⁾ תהלים ק"ג כ'.

⁽⁴⁾ פרק ח'.

⁽⁵⁾ עיי' דברי ר' אברהם ון' דאוד בספרו אמונה צד 61: לא על צד ההנעות אשר כאשר הגיע המניע, היה הוא ג"כ מתנועע, אבל כמו שהחושק על דרך משל כאשר הרגיש שלמות החשוק, (ת)[ה]תפעל ו(ת)[ה]תנועע מבלי שיתנועע החשוק כלל.

אמרו שם⁽¹⁾ והבן והפלא מהרחקת אנקלוס ההנשמה וכל המביא אליה ואפי' בדרך רחוקה, והשנת אצילי בני ישראל היתה שהעלול ראשון מאתו ית' הוא מניע הנלגל והוא עצמות השכינה לדעת הזה כי השכינה הוא אור נברא, ולזה תרגם אנקלוס ותחות כורסי יקריה ולא תרגם כורסיה לבד בענין שיהיה הכסא חוזר אליו ית', אבל ייחס הכסא ליקר שהוא השכינה שהעלול הראשון כפי דעת הרב ז"ל, וכבר באר ברחבה הדרוש הזה הרב המובהק ר' יצחק ן' שם טוב הספרדי ז"ל⁽²⁾ בפירושו לס' המורה, ואע"פ שאין אנו מודים בזה לדברי הרב רצוני שהשכינה תהיה אור נברא ודבר חוץ מעצמותו ית' מ"מ די לנו בזה בשנדע שכונת אנקלוס היא שהי' ית' לא יניע הנלגל בשום אופן, אבל הוא ית' הבורא אותו והדרשו ברצונו וידיעתו, וכבר יצאנו מכוונת המאמר אלא שנמשך דבורנו בזה, ומה שאנו אומרים שהי' ית' הוא המניע לא שיניע ע"ד הפועל אבל נרצה באמרנו שיניע כי הוא הפועל הגמור המוחלט, וכל השכלים הנבדלים והצורות הם מכינים דרך הכנה לבד, אבל הוא ית' הפועל האמתי, והפילוסופים סברו כי הי' ית' מניע ע"ד הפועל וע"ד התכלית, יתבאר א"כ כמה מהגנות והנוק יצא לנו להמשך אחר מופתיהם, אע"פ שמה שרצו להוכיחו הוא אמת כלומי ממצואות הי' ית' נמשך לנו מזה האמנת הקדמות, ואחר שנתבאר להם מצואות ית' והרחקת גשמותו, יצא להם מזה אחרותו כי הרבוי בא מצד הנשמי וזה כי הנשם מתחלק בעצם ויורכב משני דברים נבדלים הומר וצורה, ומצד הכמה יתחלק לחלקי רבים ואפי' לצירי האחדות האמתי אלא במה שאינו גשם ולא כה נגשם, ולכן סלקו התארים מאתו ית' כדי שלא יבאו רבויים ורברים נוספים בעצמותו ית', ולזה נשתדל בכל ענין הרב ז"ל בס' המורה להרחיק התארים המחייבים ובפרט אותם שיאמרו על אי' מדי' פנים⁽³⁾, אם שיתוארו בנדר או בחלק מנדר, או בדבר יוצא מעצמו שהוא נמנע אצלו ית', או שיתואר ביהוסו לזולתו, והאריך הרבה שם והרחיב המאמר, וכלל דבריו כי כל התארים העצמיים אשר הם מותריי' בחקו ית' הם בדרך שלילה, וכל אשר יתרבה השוללות יתרבה האחדות, והביא לדבריו ראיה מדברי ר' חנינא במס' ברכות אשר השתיק היורד לפני התיבה⁽⁴⁾ על אמרו רבוי השבחים, ואחר הרב ז"ל נמשך החכם ר' ידעיה ז"ל כנראה מתוך דבריו, ואם היות שהרב ר' חסדאי ן' קרשקאש ז"ל בספר אור הי' אשר לו וגם הרב ר' יוסף אלכו בספ' העקרים הפליגו לדבר בדרוש הזה, לא אסוג אהור מלחזות דעי אף אני בס"ד והאמת יעשה דרכו.

כי דרוש התארים בהי' ית' הוא מהדרושים העמוקים אשר בחכמה האלהית ואפי' להולמו אלא עם הסכמת חכמינו הקדושים ז"ל והנמשכי' אחריהם.

⁽¹⁾ שם פרק כ"ח.

⁽²⁾ אין זה פי' ר' שם טוב בן ר' יוסף ב"ר שם טוב ן' שם טוב הנכתב בשנת רמ"ח (1488) והנדפס בשנת שי"א ביוניציא ושי"ג בסבוניטה עי' עליו בס' הרמשי"ש על המעתיקים צד 425 כי אם פירושו ר"י ן' ש"ט שלא נדפס עוד עיין שם צד 320 העי' 406.

⁽³⁾ ח"א כ"ב ותחלק החמישי אשר ידבר על תארי הפעולה לא זכר המחבר.

⁽⁴⁾ שם נ"ט ועיני' מה שכתבתי בספרי על התארים צד 447 העי' 132 שהנוסחא בברכות ל"ג ע"ב שהיתה לעיני הקדמונים משונה מאשר לפנינו וז"ל: ההוא שליחא דצבורא דנחית קמיה דרבי חנינא.

ותחלה נביא דעות הפילוסופים ונאמר, כי הם נזרו בנה הקירחם ועיונם שלא ימצאו תארים כלל בה' ית', וזה שא"א שימצא בו לא תאר עצמי בדבר שהוא עצמי לו ולא תאר מקרי, ומכואר הוא שהוא בלתי אפשר לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר, ד"מ הדבור באדם תאר עצמי לו וכן החיות, וא"א לצייר האדם אם לא נצייר תחלה מהות הדבור והחיות, שהם תארים עצמיים לו ובהשתנות כל א' מהם ישתנה האדם מהיות אדם, וכמו כן בה' ית' אם היה נמצא לו תאר עצמי אשר בו ישתנה ה"ו ישתנה עצמוהו ומכואר הוא שאין לו שנוי בעצם, יצא לנו מזה שאין לו תאר עצמי שישתנה בו, ומכואר הוא ג"כ שאין לו תאר מקרי ג"כ שהמקרה הוא דבר נוסף על מהות עצם הדבר כמו השחרות והלובן בכגד, ובה' ית' לא יפול בעצמותו דבר נוסף, שא"כ היה רבוי בא בעצמותו ולא היה מחוייב המציאו' כאשר בארנו למעלה, יצא מזה שאין לו תאר מקרי ולזה אמרו שכל התארים העצמיים אשר נצייר בו ית' כגון ידיעה ורצון ויכולת ודומיהם הם עצמותו ית' לא דבר זולתו אחר שאין לו תארים נוספים על המהות. ומאחר שהוא ית' ותארו א', כמו שלא (י') [נ]וכל להשיג מהותו כן לא נשיג תארו ויצא להם מזה שהידיעה בה' ית' היא על דרך השלילה כאשר באר הרב בס' המורי' וזאת היא תכלית הידיעה והחכמה כל מה שידע האדם לשלול בה' ית' תהיה השגתו והכמתו יותר גדולה. ואף כי דבריהם בזה הדרוש אמתיים, מי"מ לא נתקררה דעתנו בזה, וזה כי ענייני השלילה לא יורו על ענין כלל, ואם לא יהיה שום תאר חיובי כמו שהסכימו הפילוסופים מי יתן ואדע כמה תפול הידיעה כי השלילה לא תוליד לנו ידיעה, והנה ה' ית' הודיע דרכיו למשה ע"ה כאשר בקש באמרו (1) הודיעני נא את דרכיך ואדעך ועבר על פניו ונתגלו אליו י"ג מדות, וא"כ כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרס בידם כי לא ידעו ממנו ית' דבר. וכפי זה אין הפרש כמה ששיגי א' מהפילוסופים למה ששיגי הנביא כי כל א' יכול לשלול כפי רצונו, ובטול זה אינו מן הצורך לבארו. לכן אמרתי אלכה לי אל הגדולי' קדמונינו ז"ל אשר בצלם נחיה ועצמותנו ברעותם האמתיות והמקובלות חחלצנה (...)(2) כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בכורא ית' יבאו על שני פנים, האחד הם שמות מיוחדות לו ית' הנק' בלשון רז"ל מדות והם כל הכנויים כמו רחום והנון ודומיהם, וקצת תארים נאמרו בו ית' כדי לשכך את האוזן(3) לפי שאותן התארים נמשכים אחר הפעולות הנשמיות כמו ראה שמיעה ריה ודומיהם. ואולם באלו התארים מהאופן השני אחז"ל המאמר(4) דברה תורה כלשון בני אדם, לפי שלהיות שאלו התארים לא יתוארו בהם רק בעלי הנופות מן הראוי היה שלא לתארו ית' באלו התארים. אבל למה שהתורה נתנה לבני אדם ולא יוכלו להבין כי אם באמצעות החושים שהם גופלים בנשמים ומקריהם לזה דברה תורה בלשון ואופן שבני אדם יבינו בו. אבל די לנו בזה שה' ית' איננו שומע באמצעות חוש השמע, ואיננו רואה באמצעות חוש הראות הכלי, ועוד יש להם ז"ל באלו הענינים

(1) שמות ל"ג י"ג. — (2) אולי חסר: דע לך.

(3) עיי' מבלתא יתרו ריש פרשי ד',

(4) עיי' מה שכתבתי על התפתחות ההוראה החדשה של המאמר הזה בספרי על

התארים הנקרא Geschichte der Attributenlehre צד 447 הע' 188.

סודות עמוקי ונפלאי בארום במדרשיהם. ואמנם התוארים היוצאים מה' ית' משמותיו או כנוייו שהם מהאופן הראשון לא נצטרך לזה לומר דברה תורה כלשון בני אדם, שאפי' בני אדם לא ישתמשו בהם באמצעות הושי' רק הם דברים מתעצמים במחשבת האנשים מבלי פעולה הושיית. אבל כאשר יוציאו מן הכח אל הפועל יוציאו בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות, וה' ית' הם לעולם בו בפועל וכשיוציאו אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות הארוכות בו ית'. ולהיות הדרוש הזה עמוק מאד ורק להבין נבאר אותו בס"ד כפי מסת ידינו וכפי מה שמצאנו הסברות חכמינו הקדושים ז"ל הקדמונים והאחרונים. ומה יצא לנו ענין היחוד הנעלם והקדוש אשר לא השיגוהו חכמי הפלוסופים. (...¹) קבלת וקנונו הקדמונים ז"ל איש מפי איש עד אבינו אברהם ע"ה הוא שכאשר עלה ברצון ה' ית' להמציא העולם מכה פשיטתו הנמורה נאצלו ונתנלו עשר מעלות או נקראם מאורות אשר היו גנוזות ונעלמות בו ית' ככה השלחבת שהיא גנוזה ונעלמת בנחלת²). וכשתצא השלחבת לפועל לא תצא דבר מחדש כי אם התגלות מה שהיה נעלם. ואמנם ענין זה ההשתלשלות הקדוש בארנוהו ברקדוק במאמר מיוחד וע"כ לא נצא מכוונת המאמר להאריך בו וגם שם בארתי הדוגמא מהנשמה אשר בנוף האדם אשר מתוכה יתקברו הדברים אצל השכל. ואמנם הג' מעלות עליונות הם נאמרות מצד עצמותו ית', והשבעה יקראו בשם מדות למה שהם נאמרות מצד עולמו רצוני שבהם ינהיג הבי"ה עולמו בכלל ופרט, ולזה קראום רז"ל מדת הדין ומדת הרחמים. והנה כל הפעולות הנמשכות במציאות הם בכה אלו המדות שפועל ה' ית' בהם והם כמו כלי האומן בידו אך לא יתפררו מאתו ית' ומתאחדים בו יחוד נמור שאין הפה יכולה לדבר³) והוא ית' משפיע השפעתו עליהם וכל אחת תוציא פעולתה אל הפועל בכה השפע העליון הבא עליה מאת עלת העלות ית'. וכשהעולם צריך לרחמים תחלה אותה המדה ותראה פעולתה. האף כי יש בזה דעת קצת חז"ל האומרי' כי ענין העונש ומ"ה⁴) אינו אלא בהסתרת פנים באמנם ז"ל⁵) אין דבר רע יורד מלמעלה. ונניח החקירה מזה הדרוש כי אין זה מקומה. ואמנם כל הדברים אשר יראה בהם אופן מה מהשתנות או שום דבר בשנוי רצון או פעולה לא יאמרו בסבה ראשונה עלת העלוי ית' שמו כי אם במדות אשר בהם פועל הפעולות ואינם מגבילות אותו רק יקבלו שפע מאתו ית' יותר מן הנביאים ולא יתוארו רק באצילות. ואם ישאל איש ויאמר אם המדות הם נאצלות מאתו ית' וידוע כי כה המאציל הוא ברבר הנאצל ממנו ואינו נפרד ממנו, א"כ ההשתנות שיבא במדוי' הוא כאלו שמנהו בעצמותו ית'. דע כי תשובת שאלה זו עמוקה עד מאד ודברים כאלו אי אפשר לשומם בכתב על ספר כי רחבו מני ים ודעתנו בהם קצרה, וזאת היתה השגת הנביאים ע"ה איש ואיש כפי מעלתו. אך נאמר בקצרה כי בסבה ראשונה ית' לא יבא שום השתנות מעולם כמו שאמר הכתוב⁶) אני ה' לא שניתי. אבל ההש[ת]נות יבא בין מצד המקבלים ומצד הפועלים

¹ אולי חסר: דע כי. — ² תפש בלשון ס' יצירה: כשלהבת קשורה בנחלת,

³ גם כן הוסיף להשתמש בלשון ס' יצירה פרק ג' הלכה ד'.

⁴ אין דבר טמא יורד מן השמים עיי' סנהדרין נ"ש ע"ב.

⁵ = ומדת הדין.

⁶ מלאכי ג' ו'.

שהם המדות הפועלות פעולתם מצד השפע והחיות הבא להם מאתו ית' ונותן כחו בהם והוא אינו משתנה, וזהו אמרם ז"ל¹) לא דיין לרשעים שאיני מהפכי מ"ה למ"ד אלא שמהפכים מ"ד למ"ה, ושם אמרו²) דהא כתי' אני ה' לא שניתי אלא כל זמנא דעתיקא דעתיקין אתגליא רעווא דרעוין ורחמי אשתכחו, נמצא שהש' ית' משפיע השפעתו וכחו על מרותיו והוא אינו משתנה לעולם, ומשם יורדת ההשפעה על עולם השכלים ומשם על הגלגלים ומשם על עולם התחתון והמדות עושים פעולתם כפי הצורך. והבנת זה הענין הנפלא לא נתן להכתב כי הוא תלוי במחשבת השכל המפשיש הגשמים ומקריהם, וכבר כתב מזה מה שיש בו די הרב המובהק ר"מ מריקנאשי ז"ל בספר טעמי המצות אשר לו, וענין האחדות הזה הקדוש והנשגב לא ירדו לעומקו חכמי הפלוסופי עם כל חקירתם ומופתיהם כי לא השיגו ממנו ית' רק היותו שכל ומשכיל ומושכל³), והיותו יודע את עצמו ולא דבר אחר חוץ ממנו כנראה בס' מה שאחר הטבע מאמר י"ב ונתבלבלו בזה מאד יען לא זרח עליהם אור הנבואה אשר היא למעלה מן השכל האנושי. כלל דברינו שכל התארים הנמצאי' בה' ית' ובשמותיו הקדושי' [י] כלם נאמרו במדות, אבל בעצמותו ית' אין תוס' ונרעוץ והשתנות, ומה שאנו מברכי' אותו לא שיקבל תוספת טובה בשביל ברכתנו, אלא הכונה לחכמינו ז"ל מסדרי הברכות שישפיע ויתפשט מקור ושפע חיים מאתו ית' על המדות באופן יוכלו לפעול פעולתם במציאות וזהו או"ל⁴) הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין, כלומ' יחפיל לפני עלת העלות ית' שישלח השפעתו על אותה מדה הצריך אליה. נמצא שכל ההשתנות שיבא במציאות הוא מניע באמצעות המדות שהם כמו הכלים, ולזה נמצא במשנה השנייה בספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו ע"ה⁵) עשר ספירות בלי מה עשר ולא תשע עשר ולא אחת עשרה וארון⁶) יחיד מושל בכלם. כלומ' הסכה ראשונה היא המושלת ונותנת חיים והיא מקור הכל וממנו יקבלו הספירות הכח לפעול פעולותיהם, ולהיות כי גדול גבור ונורא הם עקר אלו המדות שבהם פועל ה' ית' פעולותיו ומהם ישתלשלו כל שאר הכחות למיניהם הן לטוב הן לרע והם כמו ענפים אשר ישתלשלו מהם. לכן אדוננו משה ע"ה לא זכר בתורה בהזכרת אלו השבחים כי אם אלו השלשה. ור' חנינא⁷) כששמע היווד לפני התיבה אשר הפליג בשבח' גער בו והשתיק ואמר שאפי' אלו הגי' אם לא שאמרם משה ע"ה ואנשי כנסת הגדולה תקנום בתפילות על פי רוח הקדש לא היינו רשאי' לאמרם מפני סרסום ההמון כ"ש שאר התארי' היוצאי' מאלו המקורות שאין אנו רשאי' לאמרם הואיל ולא הזכירם משה ע"ה והם כמו דיגרי כסף ולזה אמ' משל למלך שיש לו אלפים דיגרי זהב ומקלטי' אותו בשל כסף כי כמו שהזהב הוא במעלה על הכסף כן אלו הגי' תארי' גדול גבור ונורא הם העליוני' על כל שאר התארי' וכלם

¹ עיי' זוהר פרש' נשא דף קל"ז ע"ב בדפוס מנטובה קונשטנטינובה ואמשטרדם.

² שם.

³ עיי' מה שכתב חרמב"ם במורה הנבוכים פרק ס"ח בחלק הראשון.

⁴ עיי' בבא בתרא כ"ה ע"ב.

⁵ פרק ב' הל' א'.

⁶ שם פ"א הל' ב'.

⁷ עיי' ברכות ל"ג ע"ב.

נמשכים מהם וזאת היתה כוונת ר' חנינא על האמת. ולהיות המאמר באלו הדברים שהם כבשונו של עולם מצד מה אסור אלינו נניח הדבור ממנו. זולת יצא לנו מזה איך יבאו בה' ית' התארי עם היותו א' בתכלית האהדות וכל זה לא נתנלה לחכמי הפלוסופ'. וכבר הרחיב המאמר והפליג בו הדבור הרב הגדול ר' יצחק ך' שם טוב הספרדי ז"ל בפירושו על ספר איוב בפסוק והוא באחד ומי ושיבנו ¹) ואמנם אלו ההשגות רצוני ענין ההשתלשלות המדות ואיך מהם יצא כל המציאות וסדרו ופעולתו והוייתו ותמורתו הוא כל מה שהשיג משה אדוננו ע"ה הנקרא דרכי ה' לא נעלמו ממנו כאמרם ז"ל ²) נ' שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה הוי"מ מא' שנא ³) ותחסרתו מעט מאלהי' והיא שער ידיעות מהותו ית' הנעלמת מעין כל נברא. וכבר כתב הרב המופלא הרמב"ן ז"ל ⁴) שפרשת הודיעני נא את דרכיך א"א להולמה אלא מי שבקי בסתרי תורה, ומאשר עמד משה בהר מ' ימים ונתפשט גופו ממלבוש החמרי ונתלבש מענן כבוד השכינה נראה לו שעת הכושר והחק ומצא חן בעיניו ית' והשב כי יוכל לראות הכבוד העליון והשיבו כי לא יוכל לראות את פניו אבל יעביר כל טובו על פניו שהם המדות מהרהמים והחנינה וזולתם שהם כלם כלולות בטובו כמו וכל טוב אדוניו בידו באופן שיוכל להשיגם בתכלית מה שאפשר לאדם והם הנרמזים במלת אחרים. ולזה כונו רז"ל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ⁵) באמרם אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע האיך המחשבה מתפשטת בהם. רצו בזה כי הוא ע"ה השיג דרכי הכחות שהם המדות הנמצאות מאתו ית' ואופן פעולתם בכל עניני המציאות הן בכללי' הן בפרטי', אבל לא השיג אופן התפשטות המחשבה והשפע הבא עליהם מאתו ית' אשר ממנו יבאו כל העניני' והפעולות במציאות באמצעות המדות כי זה לא נתן לשום בריה בעולם ואפי' מלאכי השרת לא ישיגוהו שהוא ידעת מהותו מצד עצמותו ית'. ולהיות הדבר עמוק מאד בציורו נקצר בו. ויצא לנו מזה כי כל מה שיראה בה' ית' מן התארי' לא יבא כי אם במדותיו כי בעצמותו אין שום חלוק והשתנות ואין לומר עליו רחום ולא מקנא, וכ"ש התארי' שהם מהאופן השני אשר בארנו למעלה והוא ית' שרש הכל ואינו משתנה, ונותן כחו במדות הנמצאות מאתו ית' ואדוקות בו והם פעולות פעולתם כפי אשר גורה חכמתו האלהית אשר לא נוכל להגיע אליה. ועל זה יש ראיות רבות וחזקות מדברי רז"ל ומדרשיהם נניח וזכרונם ליראת האריכות. והוה דבר לא ירדו לעמקן כל חכמי הפלוסופ' המתחכמי' בידיעת השם ית' ולכן באו עליהם ספקות רבות ויהתרו להשיב עליהם תשובות נכוחות ולא יכלו. ולהיות אלו הג' אמונות בענין האלהות עקרי' ושרשים רצוני היותו ית' הסבה הראשונה, והיותו אחד, ולא גשם וכה בגשם, באה התורה

¹) כ"ג י"ג וע"ד ר' יוסף ך' שם טוב עיי' מה שכתב הרמב"ש בתולדותיו
II Ersch und Gruber, Realencyclopädie כרך 31 צד 81 והלאה.

²) עיי' ראש השנה כ"א ע"ב.

³) תהלים ח' ו'.

⁴) עיין שמות ל"ג ו"ד.

⁵) הוא ס' הבהיר והרוצה לעמוד על פרטי דברי ימי הספר וראשית הגלותו במאה ה"ג יעיון בכתב רבני פרוכניצא ובראשם הרב ר' משה בר משה מברדש' משנת ה' לאלף השישי הנדפס במ"ע Jewish Quarterly Review כרך ג' צד 358.

ומבארת אותם כשרצה ה' ית' לפרסם עוצם אלהותו אל העם הנבחר, אמר אנכי ה' אלהיך, מורה על מציאותו. לא יהיה לך מורה על אהדותו. לא תעשה לך פסל מורה על הרחקת הגשמות. ולא נצטרכו ישראל לדעת אותם על דרך המופת וההיקש השכלי כי כלם עלו למדרגת הנבואה במעמד הנבחר הוא ושמעו באונם הדבור יוצא מפיו ית'. ומשם והלאה יאינו למשה השליח הנאמן. ואמנם מה שארז"ל¹) אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענו, אל תפנה לדעת מי שפירש שרצו מפי גבורת המופת, כי העם שעמדו שנים רבות בלחץ וצרה איך יפנו לבכם ללמוד דרכי ההיקש והמופתים ואיך ידעו חכמת המחקר עם כל הקדמותיה, אבל זה היה מן הנסים שכלם השיגו למדרגת הנבואה ברצונו ית'. והשני דברות שבהם יוכלו מציאותו ואהדותו וכו' יוכלל הרחקת הגשמות שמעו ישראל באזניהם מפיו יחברך, (כאמרם ז"ל²) על פסוק נפשי יצאה בדברו. אבל מה שרצו רז"ל כאמרם מפי הגבורה שמענו, כי רצו להודיע ההפרש שהיה בין השגת ישראל להשגת משה כי השגת ישראל היתה עם הגבורה וזהו³) פנים בפנים דבר ה' עמכם מתוך האש והשגת משה למעלה מהם והיא פנים אל פנים ופה אל פה. ומי שירצה להסיר מסוה העור[ן] מעל פניו ישגיח בדברי הרב הנחמני ז"ל בפר' יתרו⁴) ויבינם הבנה אמיתית (. . .)⁵) החכם הנוי ז"ל, ומכלל הרחקת גשמותו שלא ישכון במקום וכן יפורש כל מה שבא בכתבי הקדש משכנו בשמי⁶) ושבתו על כסא כמו שיפורש כל מה שבא עליו מתארי האברים והשעור וזולתם, עכ"ל. ועם היות שדבריו ז"ל אמתיים בזה מ"מ להיותו דורך דרך חכמי המחקר לא נתבא' לו באור מלת מקום הנאמר בבורא ית'. וזה כי נסמך על הקדמות טבעיות אשר נתבארו. וזה כי לכל דבר גשמי יש שני מקומות מקום כולל ומקום מיוחד. המשל ראובן יושב בזה הבית הוא מקום כולל. ואמנם נמצא במקום מיוחד ממנו שגדרו הוא תכלית הגשם המקיף במתקומם הנוגע בו⁷). ולהיות כי כבר נת' שהי' ית' אינו נשם כלל לא יתאמת עליו שהוא מתקומם מהמקום לא מהכללי ולא מהמיוחד, ולזה הוצרך לומר כי כל מה שבא בספרי הקדש משכנו בשמי ושבתו על כסא, יפורשו כפי אשר יפורשו שאר התארים מענייני האברים וזולתם. והלך בזה אחר עקבות הרב ז"ל בס' המורה⁸). ואמנם ביאור מלת מקום שנא' בבורא ית' כמו⁹) ברוך כבוד ה' ממקומו בארוהו רז"ל הקדושי' על פסוק¹⁰) הנה ה' יוצא ממקומו, ואמרו¹¹) יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין כי מקומו ירמוז לעולם הרחמים הגמור. ולכן שמע יחוקאל הנביא ע"ה הקול שהיה אומ' ברוך כבוד ה' ממקומו, כלו' שכבוד ה' ית' ממקומו שהוא מקור

¹) עיי' הוריות ה' ע"א.

²) עיי' שבת פ"ח ע"ב.

³) דברים ה' ד'.

⁴) שמות כ' ט"ז.

⁵) לא יחסרו פה כי אם ב' מלות: ועוד כתב.

⁶) = בשמים.

⁷) עיי' מה שכתבתי על גדר המקום בס' האמונות והדעות לרי' סעדיה בספרי על

התארים צד 63 הע' 117.

⁸) עיי' ח"א כ"ה.

⁹) יחוקאל ג' י"ב. — ¹⁰) ישעיה כ"ו כ"א.

¹¹) עיי' פסיקתא שובה (קס"ב ע"א הוצאת באבער).

הברכות וההשפעה. ולזה תמצא ד"ל יכנו ה' ית' במלת מקום ותקנו בנוסח ההנדה⁽¹⁾ ברוך המקום, וכל ענין הכסא בלשונו יורה על דבר גשמי ישב בו האדם, ויורה נ"כ על מעלת וגודל הראוי לה ועוצם עניינו, ולהיות מבואר שה' ית' לא ישכון במקום, וכבר נתבאר שהמקום ממנו כולל וממנו מיוחד ואמנם הכסא הוא מקום מיוחד הוצרכו לבאר מהו הנרצה במלת כסא, ובארו הרב ז"ל בס' המורה ח' א"ש⁽²⁾ ואמר כי לפעמים תורה מלת כסא על עוצם מי שנגלה בו כמו⁽³⁾ כסא כבוד מרום מראשון הנאמר על בית המקדש המורה על עוצם מי שנגלה בו והשכין אורו עליו, והשמים נק' כסא למה שהם יורו על עוצם מציאות ומנהיגם ויכלתו כהורות הכסא שהוא מוכן ועומד לישיב עליה הראוי לגדולה ואמנם לשון כסא הנאמר בכורא ית' כמו⁽⁴⁾ כי יד על כס יה לא יורה על דבר גשמי כמו הנא' בבית המקדש או בשמי', אבל הוא תאר עצמותו וגדולתו שלא תפרד מאתו ית'. וכבר באר הרב ר' יצחק ק' שם טוב ז"ל בס' המורה⁽⁵⁾ שכוונת הרב ז"ל בזה לבאר שמלת יה וכס ויד יורו על ג' עניני' נבדלי' בבחינה ובהצטרפות ואחד" בתכלית האחרות והם השכל בפועל והמשכיל, והדבר המושכל, כי ה' ית' הוא משכיל לעצמו וזה תורה מלת כס, והוא מושכל לעצמו אשר תורה עליו מלת יה, והמשכיל והמושכל הוא השכל בפועל בתכלית האחרות, וזה תורה מלת יה, וזהו אמרו שם הורה שהוא דבר בלתי נפרד ממנו וזה ירצה בכסא הנה, וכן הכסא הנאמ' ב'חוקאל ירמוז לזה הענין כי השיג הנביא היותו ית' שכל בפועל ומשכיל והוא המושכל והכל דבר א', והביא ראיה מאמרו⁽⁶⁾ אתה ה' לעולם תשב כסאך לרוד ודור, כי כמו שה' ית' נצחי כן הכסא נצחי, א"כ אין הכסא דבר חוץ מעצמותו ית', זהו הכלל מכוונת הרב ז"ל. ואף כי העמיק בדבר מאד ידוע כי לא זו הדרך ולא זו העיר להכמינו ז"ל כי הכסא אשר ראה יחוקאל הנביא נבואתו בארוהו בהרבה מדרשים ובפרט בפרקי היכלות המיוחסים לר' ישמעאל בן אלישע כ"ג⁽⁷⁾ והוא כסא מיוסד מאמ"ש כאשר בארו חכמי המרכבה⁽⁸⁾ עומד על רקיע שע"ג היותו והוא כסא מוכן למעלות העליונות שהם הכבוד העליון ולזה יאמרו כסא הכבוד אשר המציאו ה' ית' מכה זיו אויר הקרמון ועליו יאמרו שנכרא קורם העולם, ועו' יש כסא למעלה מכסא במעלות העליונות, והשכינה נק' כסא למה שלמעלה ולזה אמר הכתוב כי יד על

⁽¹⁾ ובהגדות שיצאו מן הגניזה אשר במצרים העתיקה נמצא גם תחת: אלו עשר מכות שהביא הקב"ה הנוסחא: המקום ברוך הוא עו' מה שכתב הח' אבראהאמם במ"ע Jewish Quarterly Review כרך י' צד 43, 46, 47.

⁽²⁾ פ' טו.

⁽³⁾ ירמיה י"ז י"ב.

⁽⁴⁾ שמות י"ז ט"ז.

⁽⁵⁾ עיין לעיל צד 21 הע' 2.

⁽⁶⁾ איכה ה' י"ט.

⁽⁷⁾ הוא ס' היכלות זוטרתו ועו' בס' ארוי לבנון הנדפס בוניציא שס"א. וכבר העיד ר' שלימל דרעודניץ במכתבו מוצפת בשנת שס"ז על האר"י שהוא היה אומר על פרקי היכלות דר' ישמעאל שהם כולם מלאים טעות ובכוונה מכוונת הטעו הראשונים אותם לבלתי ישתמשו בכתרו של מלך הגבור עו' בס' מצרף לחכמה מ"ד: ובשבתו האר"י.

⁽⁸⁾ עו' מה שכתב הח' בלאך ובפרט על לשון "יורדי מרכבה" במ"ע החדשי שו"ל ע"י בראנן וקיפמאנן כרך ל"ז צד 18 והלאה.

כס יה, וכבר באר הרב הנחמני ז"ל¹) כי כוונת הכתוב כי היד אשר על כס יה שהיא מ"ה שלמעלה תהיה בעמלק למחותו לעד לעולם, ולזה רמזו ז"ל²) באמרם כי אין הכסא שלם ואין השם שלם עד זמן הגאולה שאז ימחה שמו של עמלק וכל עמו. גם הרב ר' בחיי ז"ל בארו באור רהב בפ' בשלח³), ובית המקדש יכנהו הכתוב בשם כסא להיותו מכון כנגד בית המקדש של מעלה ושם תתגלה שכינת עווז והוה אמרו כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, כלומ' הכסא שהוא מהכבוד העליון הוא נשפע ממרום מראשון ית' שמו והוא מקום מקדשנו של משה שיראה בו הכסא הכבוד הזה, והכסא שעשה המלך שלמה ע"ה הוא רמז ודוגמא לכסא הכבוד העליון ולזה עשה שש מעלות לכסא, ואמ"י⁴) וישב שלמה על כסא ה' למלך והו"ל הפליגו מאד לרבר במעלת כסא הכבוד בפרקי המרכבה והבאור אסור לידרעים אותו כ"ש אלינו צעירי הצאן, ואמרו⁵) נשמחן של צדיקי' ננווות תחת כסא הכבוד. סוף דבר דרך התורה וקדמוננו ז"ל באלו הדרושי' האלהיים לחוד, ודרך הרב ז"ל והנמשכים אחריו לחוד לא ראי זה כראי זה (...)⁶) החכם הנ"ל ז"ל, ומכלל אלו התועלות מה שבארנו ממציאוי' המלאכי' ושאינם גופות שוה נ"כ הכרחי בתורתנו והנה נרמזו עליו בתועלת הנפש, עכ"ל. והנה באמת האמנת מציאות המלאכי' כפי דעת הפלוסופ' והאמנת מציאותם כפי דעת התורה וז"ל המקובל מהנביאים יש ביניהם חלוקה גדול והבדל רב, ותחלה נביא דעות הפלוסופ' והנמשך טהם, (...)⁷) כי מציאות השכלי' הנבדלי' מניעי הנרמ' שמימי' בארו ארסטו' הפלוסופ' בספר מה שאחר הטבע מאמר י"ב, וזה כי אהרי שבאר היות העצמים שלשה, הא' עצם מוחש בעל הפסד⁸) כמו הצמח' והב"ה, השני עצם מוחש נצחי כמו הנרם שמימי', השלישי עצם בלתי מוחש נצחי ובלתי מתנועע, ובאר הכרח מציאות זה העצם הנצחי כי אף כי כבר נתב' בטבעיות מציאותו ועתה לקחו כמו דבר מקובל, שב לבאר הדרברי' אשר ימצאו בזה העצם כלומ' היותו נצחי ובלתי מתנועע אם נצחי למה שהעצמי' נצחיים הם התחלות שאר הנמצאות, ואם לא ימצאו אלו העצמי' הנה יפסדו כל שאר הנמצאות למה שהם התחלתם, ואמנם הוא בלתי אפשר הפסד כל הנמצאות, וזה כי הזמן אינו בעל הפסד לפי שמעולם היה, א"כ הוא בלתי אפשר שכל העצמי' יפסדו, יתחייב מזה שוה העצם השלישי יהיה נצחי, ואם היותו נ"כ בלתי מתנועע כלומ' שאין בו מההיולי כלל למה שהיו קצת מהעצמים לעולם בפועל כלומ' שנמצא איזה עצם אשר מציאותו בפועל אשר ממנו תבא אי זו פעולה ואין בו שום דבר בכח אלא פועל פשוט, יתחייב א"כ שאלו העצמי' המניעים יהיו בלתי מתנועעים שאין בהם מההיולי כלל למה שענין הכח הוא דבר נתלה בהיולי ומה שהוא בפועל תמיד הוא נקי מההיולי, אבל יקרה

¹) עיי' שמות י"ז ט"ז.

²) עיי' פסיקתא פ' זכור.

³) סוף הפרשה.

⁴) דברי הימים א' כ"ט כ"ג.

⁵) עיי' שבת קנ"ב.

⁶) גם פה אינו חסר כי אם: ועוד כתב.

⁷) אולי לא תחסר כי אם מלת: ונאמר.

⁸) ר"ל נפסד וכלה מאליו.

יחשבו כי השכלי הנבדלי המניעי הם עשרה, וסברתם בנויה על ארבעה הקדמות. ראשונה יתחוקו עם בטלמיאוס במציאות הגלגל החלק העליון המתנועע תנועה יומיית, שנית יאמרו כי מלבד השכל הראשון המניע הגלגל העליון הנה עוד נמצא שכל אחר נבדל קודם אליו אשר אינינו מניע שום גלגל מיוחד, אבל הוא תכלית השכל הקרוב אליו אשר הוא המניע הראשון. ואמנם נתחוקו בזאת הסברה בהקדמה¹) אשר בארו. וזה כי מן האחד לא יבא כי אם אחד ולא יושפע ממנו כי אם אחד ויחוכר ההיקש כן. כל מה אשר ימציא דברי רבי מבלתי אמצעי הנה בהכרח יש לו דבר אחר יקדם אליו אשר הוא נפרד ממנו ואמנם המניע הראשון הנה ימציא דברי רבי, וזה כי יניע ממנו שכל הגלגל הקרוב אליו אשר לא יניע שום גלגל ונפש נלגלו המיוחד והגלגל המיוחד. א"כ יתחייב שימצא שכל אחר נבדל הקוד' אליו אשר לא יניע שום גלגל. הראשונה תתבאר בהקדמה כי מן הא' לא יניע כי אם א' ולזה להיות כי המניע הראשון יבאו ממנו שלשה עניני כי ממה שישכיל את עצמו ממה שיש בו בכה נתחייב ממנו חומר הגלגל, וממה שישכיל עצמו ממה שיש בו בפועל נתחייב ממנו נפש הגלגל המיוחד, וממה שישכיל עילתו הראשונה נתחייב ממנו שכל הגלגל הקרוב אליו. ויליד לנו מזה כי מן ההכרח הוא מציאות שכל אחר נבדל קודם אל השכל הראשון המניע הגלגל תנועה יומיית ובהצטרפות אליו יאמר שיש למניע הראשון דבר מה בכה, והשכל הראשון הוא הסבה ראשונה ית' אשר אינינו מניע שום גלגל שלישיית, יאמרו שכל ככב וככב בכל תנועותיו יספיק לו מניע א' ולא נצטרך לשום מניעי רבי בשביל תנועות רבות אבל לכל גלגל שכל אחר מניע, רביעית יאמרו שהשכל האחרון הנק' שכל הפועל לא יניע שום גלגל אבל הוא המוציא הצורות מן הכח אל הפועל ויקרא בלשונם קולקדייא (?) כלומי נתן הצורות, וכל הצורי העצמייות מתהווים ונפסדי' יניעו מזאת הצורה הכללית נבדלת מחומר הנק' שכל הפועל והוא האחרון שבנבדלי. נמצא א"כ לפי דעת נ' סיני וסיעתו שמנין כל השכלי עשרה מלבד השכל הראשון אשר אינינו מניע שום גלגל, וזה כי נלגלי הככבים הם שבעה, ונלגל אפודת המולות שמנה, והגלגל החלק המקיף תשעה, והשכל הפועל האחרון עשרה²). ואמנם נ' רשד והנמשכים אחריו יאמרו בהפך זה. אם ראשונה הנה יכפרו במציאות הגלגל החלק העליון אשר לא נתגלה לארסטו³).

¹) על ההקדמה המפורסמת הזאת אשר יחסה לארסטו עי' מה שכתב הרמב"ש בספרו Al-Farabi צד 9 הע' 20 ועי' ספרי על התארים צד 371 הע' 11 ובמאמר ר' יוסף בן יהודה תלמיד הרמב"ם ז"ל במחויב המציאות שהר"ל Dr. Moritz Löwy (ברלין תרל"ט) צד 21 הע' 1. ור' יצחק אלבלאג בטל הדעת הזאת בהוספתו להעתקת ס' כונת הפילוסופים להחכם הערבי אלגואלי (עי' החלק ו' 161) וכתב: הדעת הזו והוא שהאחד לא יבא ממנו אלא אחד הוא דעת נ' סינא לקוח מן הפלוסופיא הקדומה, ואבל דעת ארסטו שהאחד יבא ממנו רבים, ואחד ורבים הלכה כרבים ועי' מה שכתב על טעותם של הישמעאלים אשר קבלו את הדעת הכוזבת הזאת ועל מתחכמי עמנו אשר דמו כי כבר קדמוניו ז"ל תפשו בה באמרם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות שם צד 163.

²) עי' שיטת נ' סינא בסי' asch-Schahrastâni's Religionsparteien und Philosophenschulen העתקת Haarbrücker חלק ב' צד 267 והלאה ודברי הרמב"ם במורה נבוכים חלק ב' פ"ד ו' ופירושו הח' מונק שם צד 87 הע' 8.

³) כי אם לבטלמיוס עי' Schahrastâni שם 271.

שנית יאמרו שהשכל הראשון אשר הוא הסבה הראשונה הוא אשר יניע גלגל העליון. וכבר יקשה נגד ׳ן סינא בפירושו למה שאחר הטבע מאמר י״ב, ואמר כי להיות כל א׳ מהשכלי הוא סבת גלגלו בשלשה מיני הסבות כלומ׳ סבה תכליתית ופועלת וצורית, למה א״כ נשי׳ שכל אחד נבדל שיהיה הוא הסבה תכליתית אם השכל המניע הגלגל הוא סבתו התכליתית. כי משרשי הפלוסוף שאין דבר נמצא בטל, ואם היה השכל הראשון בלתי מניע יהיה א״כ מציאותו לבטלה, וזה כי אין עצם בלתי צורה, והדבר המיוחד לצורה הוא לפעול אי זו פעולה ואם לא תפעול יהיה מציאותה לבטלה וזהו נגד שרשי הפלוסופיין, ואמ׳ שם כי מאמר ׳ן סינא הוא מדומה וזה כי בשכלי הנבדלי לא יהיה הנעתם כמו בדברי טבעי׳ המניע׳ מצד התנועה וההשתנו׳ עד שנאמר שפועל א׳ יבא מפועל א׳ וכן יהיה ענין הנעתם עד האחרון כמו שחשב ׳ן סינא אבל בשכלי הנבדלי אין בהם רק עילה ועלול כמו שהמושכלות הם סבת המשכיל, ולזה נאמר כי בפעולות השכליות סבה אחת בעצמה הנה היא סבת רבי׳ אבל ההשכלות יבדלו והשכל אשר השכלתו יותר גדולה היא יותר שלם מאשר השכלתו פחותה, ואף שנאמ׳ שכלם יבאו מן הראשון כאחד יבדלו בזה כפי שלמות השכלתם ופחיתותם, ולזה מן הא׳ יגיעו דברי רבי׳ בהשיגם השגות משונות כי בדבר הפשוט ישיגו ממנו המשיגי׳ השגות רבות מתחלפות מצד יתרון ההשכלה או הסרונה, ולזה לא נצטרך להשים שכל א׳ נבדל בלתי מניע כמו שחשב ׳ן סינא, אבל השכל הראשון הוא המניע הגלגל העליון תנועה יומיית ויניע כל הגלגלי בכלל, ואמנם אמרנו שיניע כל הגלגלי לפי שתנועתם היא בכלל התנועה היומיית ושאר השכלי יגיעו התנועות פרטיות מהכבדי וזה שהגלגל בכללו יש לו ראשונה תנועה אחת כללית ועוד יש לחוקי׳ תנועי׳ אחרות דומות לתנועי׳ הפרטיי׳ אשר באברי הבי׳ה ולזה אמר ׳ן רשד בפירושו לספר שמים ועולם וז״ל, הגלגל בכללו הוא כמו בעל חי וזאת התנועה היא כמו התנועה מקומית בב״ה, ואמנם שאר התנועות הנמצאות בגלגלי׳ הם כמו התנועות החלקיות הנמצאות באברי הבי׳ה עכ״ד. ירצה בזה כי כמו שהלב יש לו תנועה מיוחדת וכן המוח והכבד ושאר האברי׳ ועוד יש כח אשר יניע בכלל כל גוף הבי׳ה והיא צורתו הקושרת כלם כאחד, כן הענין בתנועת הגלגל כי יש לחלקי׳ תנועות פרטיות, ועוד תנועה אחת כללית הקושרת כלם כאחד וכל חלקי הגלגל ישתתפו ויתאחדו בתנועה ההיא הכוללת הבאה מן המניע הראשון המניע תנועה יומיית אשר בכללה יתנועעו כל חלקי הגלגל, וזה רצה ׳ן רשד במאמר י״ב ממש״ה שהמתנועע הראשון יורכב משני מניעים, לא שיהיו שני מניעים, אבל למה שהמניע הראשון יניע תנועה כוללת ובכללה תנועה מיוחדת, לזה הם על צד מה שני מניעים, ולזה באמרנו שהמניע הראשון יניע תנועה יומיית לא נרצה בזה שלא יניע שאר התנועות הפרטייות, כי להיותו המניע הכולל הנה יוכלל בו כל הגרמי׳ שמימי׳ כמו שהנפש תניע כל אברי הגוף בכלל אף שלכל אבר ואבר יש לו תנועה מיוחדת המנעת אליו מצד צורתו המיוחדת, אבל אמנם ניחם התנועה יומית ביחוד אל המניע הראשון להיותה היותר נכבדת ומעולה על שאר התנועות וכמו שהפעולה הראשונה אשר לכל אבר ואבר ניחם אותה אל הנפש להיותה סבה כוללת לכל האברי׳, כן ניחם התנועה הנכבדת אל המניע הראשון. מכל זה נתב׳ כי המניע הראשון הוא השכל הראשון אשר יניע הגלגל תנועה

וימיית ואינינו עלול מהסבה ראשונה כאשר חשבן סינא, שלישיית יאמרו כי השכל הפועל אינינו האחרון שבשכלי נבדלי אשר יוציא הצורות עצמיות מן הכח אל הפועל כאשר חשבן סינא, כי מיני החום אשר יתהוו ממרוצת הגלגלי הם אשר יהו המיני ויוציאו הצורות מן הכח אל הפועל ואמנם הם נמשכו ובאים מהנהגה והכמה אלהית אשר לא תטעה בפעולתה כאשר באר ארסטו במשיה מאמר י"ב. ולזה השכל הפועל אינו האחרון שבשכלי ואמנם מהו הדבר אשר יקראן רשד שכל הפועל עני נדבר ממנו בעיה ונבאר ענינו בענין הנפש, רביעית יאמרו שאין תנועות רבות מניעות ממניע א' אבל לכל תנועה יש חשוק מיוחד כאשר נת' ב"ב ממשיה, ולזה הסכימו כל המשאיים שכפי מספרי התנועות יהיה מספר השכלי, אלו הם הדעות אשר יש לפלוסופ' במציאות השכלי הנבדלי ואמנם אם אלו השכלי יניעו על צד הרמותם אל הסבה הראשונה, הנה נפלה מחלוקת גדולה בין חכמיהם, כי קצתם יאמרו כמו אלכסנדר אלפרוסיו¹) ותמסתיאום שהשכלי אמנם יניעו להתקיימם בהרמותם לזה הסבה הראשונה, וזה כי האל ית' יניע את העולם תנועה יומיית והשכלי אף אם לא יניעו בתנועה יומיית יניעו תנועה סבובית לכן הם מניעים על צד הרמותם לאל ית' שהוא המניע הראשון אשר בזה ההרמות יקוימו נצחיים במציאות ובטוב שבענינים, ולזה יאמרו שהם מניעים על צד ההרמות למניע ראשון, אבל יפול ספק על זה, והוא כי זה ההרמות באמצעות התנועה לאל ית' נראה דבר מיותר ונוסף בהם וזה שהשכלי הם משבילי והושקי' עצמותם ובוה ידמו לאל ית' כמו שהוא משביל והושק עצמותו ובוה יתדמו לסבה ראשונה ולכן זה ההרמות אשר נתן להם באמצעות התנועה הוא מיותר כי בין היותם מניעים או אף שלא יניעו לעולם הם מתדמים לאל ית' כשהם משבילים והושקי' עצמותם, ועוד יפול ספק אחר והוא כי מה שהוא בלתי אפשרי לא יצוייר חשקו, ואמנם ההרמות לאל ית' הוא בלתי אפשרי א"כ איך יצוייר חשקו, ולכן יראה שלא יניעו על צד ההרמות לאל ית', ואמנם ין רשד יראה שהשכלים הם על הטוב שבעניני' למה שהם מניעי' וזה הטוב לא שיניע בהם ויקבלו אותו מחדש, אבל כשביל התנועה יקוימו בטוב שבעניני', ולזה יאמר כי על צד הכונה הראשונה הם מניעי' לקיום עצמותם, ועל צד הכונה השנית לקיום העולם שלא יצוייר העמדתו בלתי תנועת הגלגל, ואמנם ין סינא יראה שהשכלי הם מניעי' הגרמים שמימי' בהכרח, רצונו הכרח טבעי ומה שהם נפשותם הטבעיות אשר מצד הכרח הזה יתנו השלמה בגרמי' שמימי' כמו שהנפש תניע הגוף בהכרח כלו הכרח טבעי ובה יושלם הגוף, ואמנם יראה היות הדעת הזה נפסד וזה שלפי דעתו לא יניעו לשום תכלית, והיו א"כ יותר פחות המעלה מחטבע, כי הטבע לעולם יפעול פעולותיו לאיזה תכלית כאשר נת' בשני מספר השמע, כ"ש השכלי נבדלי שהם גדולי המעלה מהטבע והנה הנפש אשר בנוף האדם תניע הגוף לבחינת תכלית מה כ"ש השכלי נבדלי שהם נפשות הגלגלי, ואם נפש האדם תניע תנועה רצונית והבחינה כ"ש השכלי, ואמנם דעת אפלטון אשר דעותיו נראין בקצת נוטים לדעות התורה הקדושה²) יאמר כי המלאכי אשר

¹ הוא אלכסנדר הנקרא על שם עיר מולדתו Aphrodisias.

² כן יאמר גם ר' יוסף שלמה דיל מדינו בספרו מצרף לחכמה כ"ח: על אפלטון רבו של אריסטו' שדעותיו כמעט הן דעות חכמי ישראל ובכמה דברים נראה שדבר כמו

יקרא אותם אלהים שניים הם מניעים באופן אחר על מה שאמרו שאר הפלוסופי הקדומי וזה כי יאמין על מה שכתב בתורת משה ע"ה כי ה' ית' השלים פעולותיו בששת ימי בראשית רצוני העולם העליון הנצחי. ואח"כ קרא לאלהים שניים וצוה אותם שיברא הרברי' ההווים ונפסדים ולהיות הווית הרברי' נפסדי בלתי אפשרית כי אם באמצעות תנועת הנרמי' שמימי' אשר בזה יסכימו אפלטון וארסטו, לזה צוה לאלהים שניים שיניעו אלו הנרמי', ולזה יאמר כי לא יניעו לסכת דבר מה אלא לקיים מצות ה' ית' ולשמור מאמרו אבל לא לסכת קיומם כי מבלעדי התנועה אפשר להם להתקיים ברצון ה' ית' וגם לא להדמות אליו רק לשמור דבורו ומצותו ית'. אלו הם הדעות והסברות אשר לפילוסופי' בענין מציאות המלאכי' כפי אשר מצאנו בספריהם ולא הבאנו כל הדעות אשר לאחרוני' כי יארך המאמר מאד והרצה לעיין ולרוות צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי ארסטו ובפרט בספרי גדול הפלוסופי' והכמיהם אשר היה ברורנו אנוסטינו מסיס⁽¹⁾ כמו בספר החקירות אשר לו על מה שאחר הטבע ובפירושו למאמר י"ב אשר שם הביא בארוכה דעות כל הפילוסופי' הקדמוני' וגם דעות חכמי הנצרי' בזה הדרוש. ואולם היות כל הסברות האלו בלתי מסכימות עם דעת תורתנו הקדושה אינו מן הצורך לברוא⁽²⁾. כי אפי' אפלטון אשר בתחלת הסברא יראו דעותיו נמשכות אחר דעת התורה הנה טעה באמרו כי ה' ית' ברא העליוני' בששת ימי בראשית, אבל הרברי' הנפסדי' נבראו ע"י המלאכי' וזהו דבר אשר באר⁽¹⁾ [ה] התורה הפכו באמרה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ שהם הכללי' ובכל יום ויום יצאו הפרטי' לפועל. אבל בריאת המלאכי' לא באה בתורה בפירוש כי אם ברמז כדרך כל הדברים הנבדלי' מהיולי' כי הרמז בהם רמז מעט. אבל קבלת קדמוננו ז"ל שלא נבראו ביום ראשון שלא יאמרו העולם שסייעו להקביה במעשה בראשית, ואף כי יש דעות הלוקות ביום בריאתם מ"מ הכל מסכימי' שלא נבראו ביו' ראשון. ומה שאמרו הפלוסופי' שמספר השכלי' כפי מספר תנועות הנגלגלי' וגם האומרים שהם עשרה זהו כנגד התורה, דינאל אמרי' אלף אלפי' ישמשוניה וגו' באיוב כתיב⁽⁴⁾ היש מספר לגרודיו, ואיך

המקובלים ובלשונם ועל ר' יעקב ו' נחמיאש יספר לנו שם בהקדמת המגיה שהיה מתפאר להראות שחכמת הקבלה קרובה לפילוסופיאה של אפלטון וע"י מה שכתבתי על אהבת חכמי ישראל לאפלטון ולשמתו בספרי על העגולות הרעיוניות הנקרא Die Spuren Al-Baflajûsi's in der jûdischen Religions-Philosophie 7 הע' 1.

⁽¹⁾ הוא המוציא לאור את ספרי אבן רשד ובאוריו לחכמת ארסטו בשנות 7—1495 הנודע בשם Augustinus Niphus או Agostino de Sessa אשר חי בשנות 1546—1473 והוא באר את ספרי ארסטו ב"ד כרכים גדולים בתבנית 2⁰ ע"י מה שכתבתי במ"ע Revue des études juives כרך כ"ז צד 93 הע' 2 והיש"ר מוכירו בספרו מצרף לחכמה ל' ע"ב כשם: ס' ניפוס.

⁽²⁾ ע"י מה שכתב ר' יהודה הלוי בס' הכוזרי מאמר ד' סוף ס"י כ"ה שלא קבלו בני אדם את משאות שוא ודמיונות האלה אלא מפני שיחסום לפילוסופי' יוין ור' אברהם ו' דאוד בס' האמונה הרמה צד 67 הכה על קרקוד בעלי הדעת הזאת ואמר כי כל זה מופלא ממנו ומו שלא ידע גדר העשרה $[= \sqrt{10}]$ ואי אפשר לו שידעהו לעולם וישתדל לדעת אלה הגדולות היא למיעוט היותו מכיר עצמו.

⁽³⁾ ד' י'.

⁽⁴⁾ כ"ה ג'. ולהראות איך תמכו הפילוסופים והמתחכמים בעמנו את יתדותם על אלה הפסוקים עצמם אציגה נא הנה את דברי ר' יצחק אלבלאג בהעקת כוונת הפילוסופים ע"פ כ"ז

נעמוד על מנינם ומספרם ואפי' מספר הככבי' הנראי' לחוש לא נוכל לעמוד עליהם כי מה שגודע לחכמי התכונה ממספר הככבי' הקיימי' הרשומי' באפודת¹ הגלגל השמיני במ"ח צורות הם אלף כ"ב²). וההוש מעיר היותי' לאין קץ ותכלית. והתורה אמרה³) וספור הככבי' אם תוכל לספור אותם. ואיך אי"ב נעמוד על מספר הככבי' השכלי'. אבל קבלת קדמוננו ז"ל⁴) כי הם עשרה מעלות ובין כל רקיע ורקיע מלאי' תמונות לאין קץ ותכלית, והמלאך אשר הוא ממונה על הרקיע הוא ראש ושר על אותה המעלה וקבלו רז"ל שמותם, קפציאל על רקיע שבתאי. צדקיאל על רקיע צדק. סמאל על רקיע מאדים. רפאל על רקיע חמה. ענמל על רקיע נונה. מיכאל על רקיע ככב. גבריאל על רקיע לבנה. וכל א' מהם ראש המעלה ומקבל כמו מלמעלה מעולם אצילות העליון ונותן כמו בגלגל ומשפיע למטה, ונקי' בלשוננו מלאכים להיותם שלוחי' מהי' ית' כי השליה יקרא מלאך כמו וישלה מלאך⁵). מלאכי בלק⁶). וזהו אמרו⁷) עושה מלאכיו רוהות ונוי' ואמרו במדרש רות הנעלם⁸) אית מלאכין דאינון מאשא ואית מלאכין דאנון ממיא וכי וזה כי יש מהם שנבראו ממיצאות המים העליוני' ומהם מרוח ומהם מהאש הגדולה, ועוד יש מהם במעלה עליונה ונדולה שלא יעשו שום שליחות אך עומדי' תמיד לפני ה' ית'. ואותם הנשלחי' בשליחות הם במדרגה למטה מהם וכשיתפשטו לדרת בעולם או יקבלו כעין נוף דק ספירי' לפי שעה אשר בו יתלבשו ויראו אותם וזו הנפשות כענין האנשי' שבאו לאברהם ע"ה ולזה יכנה אותם הכתו' בשם אנשי' וזהו שארז"ל⁹) עד שלא עשו שליחותם אנשי' משעשו שליחותם מלאכי'. וזה כי

אשר בידי: ואשר נתפרסם אצל המונינו עד אשר חשבו כי הוא אמונ(ה) [ת] בעלי הקבלה כי המלאכים רבים מאד וכי יש לכל אחד ואחד מהם פעל מיוחד בו יורה עליו שמו וחזק בלבם המחשב' הזאת שמצאו בדברי רז"ל מלאך הממונה על כך וכך ושרו של כך וכך ומה שאמי' איוב היש מספר לגודויו ואמי' דניאל אלף אלפין ישמונויה ורבוה רבוון קדמוהי יקומו. ולא ידעו כי אין המלאכי' האלה השכלים הנבדלים אשר דברנו בהם אלא הכחות הטבעיות היוצאות מנהר דנור ולפי' היתה היא השמוש אשר במלת ישמונויה חזרת אל הנהר ואין בריבוי המלאכים האלה ספק אצל הפילוסופים כי לדעתם כל פעל טבע יש לו מלאך ממונה עליו והוא הנקרא בלשונם כח טבעי.

¹ מלשון אפודת המזלות שאבו המציירים את פשוטי המקראות במאה ה"ג והי"ד את הרמו שחשב האפור ורמו על "חשבון אור המזלות" עי' בס' תפארת שיבה ליום מלאת צ' שנה לחחי' צונץ צד 159.

² עי' על המ"ח מזלות שחשב בטלמיס ועל האלף וכ"ב ככבים שנוכל לראות בעינינו בס' Dieterici הנקרא im Araber Naturphilosophie Die Naturanschauung und X. Jahrhundert צד 83 ועי' מה שכתבתי בס' הי בן מוקץ צד 17 הע' 1 (קבץ על יד א').
³ בראשית ט"ו ה'.

⁴ עי' בס' רזיאל י"ז ע"ב ועל שמות המלאכים האלה עי' צונץ Synagogale Poesie צד 476 והלאה.

⁵ במדבר כ' ט"ז. — ⁶ שם כ"ב ה'.

⁷ תהלים ק"ד ד'.

⁸ עי' בס' מצרף לחכמה כ"ט ע"א והלאה מה שכתב בענין המלאכים ובפרט מה שצבר כעמור גורנה בדבר המלאכים ויחוסם לאש ולברק החי' רש"י בס' התתיה צד II והלאה.

⁹ עי' בראשית רבא פ"ג וביסוד הערבי של מורה הנבוכים להרמב"ם ב' סוף סוף י' נמצא הנוסחא: עד שלא עשו שליחותן אנשים ומשעשו שליחותן לבשו מלאכות. עי' הערת החי' מונק שם צד 74 הע' 2.

לאחר שעשו שליחותם ישובו אל עולמם העליון ויתפשטו מאותו המלוש האוירי וישובו מלאכי כמו שהיו ולפעמי' כפי מעשיהם בזה העולם נידונים. כי אע"פ שהם נבדלי' מהחמר שלנו וכשהם בשמים לא נייחס להם עון וחטא אבל כשיבאו בעולם התחתון לפעמים יחטאו כענין עזא ועזאל המקובל לרז"ל¹). וכן אמרו בב"ר² בענין המלאכי' שבאו להפוך את סדום כי לפי שגלו סודו של ה"ה באמרם כי משחיתים אנהנו את המקום נדחו ממחיצתן קלי'ה שנים עד יעקב ע"ה במראת הסולם וזהו עולים ויורדי' בו. בתחלה עולי' לפי שהיו בעה"ז ואחי' יורדי' ובוה קבלו ענשם. ועוד קבלו חכמינו ז"ל³) כי השבעי' מלאכי' הנק' שרי' סובבי' את כסא הכבוד הם ממוני' על ע' אומות כל א' וא' על אומתו המיוחדת לו וזהו שר פרס ויון הנו' בדניאל⁴). ולזה אמר הכתוב⁵) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמי' אבל לישראל להיותם חלק ה' ונחלתו לא נתן להם שום שר אשר ינהיג אותם אבל הוא מיכאל הוא המליץ ומלמד זכות על האומה⁶). והנה כל אלו הדברים הנשנבי' לא נתגלו אצל חכמי הפלוסופי' כי לא בא עליהם מופת והיקש, אבל נתגלו לנביאי הקדש ולחכמי ישראל והשיגו מהם כפי מה שבא בפרקי היכלות משמות המלאכי' במשמרותם וסדרם⁷). וראיתי להביא מאמר א' מצאתי לרב הנדול האלהי ר' יוסף ן ניקיטיליא ז"ל⁸) במאמר מיוחד לו על פירוש הנקודות⁹). וז"ל דע שאין בכל הנבראי' עליוני' ותחתוני' דבר פשוט שיוכל לעמוד בלי הרכבה וזלת ה' ית' שהוא פשוט ונקי בלי רבוי. אמנם כל שאר הנבראי' ואפי' השכלי' הנבדלי' הנקראים מלאכי' אין בהם א' שיהיה פשוט בלי רבוי. ואע"פ שהפלוסופי' קראו למלאכי' שכלי' נבדלי' וצורות נפרדות אע"פ שהם נפרדי' מהחמר שלנו חמר דק פשוט יש להם אין לו דמיון לחומר שלנו אבל אי זה חמר פשוט יש להם דבר זה מפורש בחלמוד נביאל כלו אש מיכאל כלו ימים והכתוב אומי¹⁰) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט. ואל יעלה בדעתך לומי' מה שפרשו בפסוק הזה והדומי' לו שאותי שפי' השליחות שעושה ה' ע"י היסודות נקרא' היסודות מלאכי' ואם הוא באמת שכל עושה שליחות מכל דברי' שבעולם עליוני' ותחתוני' נקרא מלאך בעת שליחותו ואפי' נחשי' ועקרבי' וכיוצא בהם אין כוונתנו בזה המקום וזלתי לומי' כודאי כי כל המלאכי' העליוני' הם מיוסדי' מחמר עליון דק שכלי' פנימי ואינו

¹ ע"י יומא ס"ז ע"ב ופסיקתא רבתי פ"ר ל"ד (ס"ד ע"ד) ודברים רבה סוף פ"ר ו"א.

² פ"ר נ' ס"ו מ' ופ"ר ס"ח ס"ו י"ב.

³ ע"י פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ד: וירד הקב"ה ושבעים המלאכים הסובבים כסא כבודו ובלבל את לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל אחד ואחד גוי וכתבו ולשונו ומנה מלאך על כל אומה ואומה וישראל נפל בחלקו.

⁴ י' י"ג וכו'.

⁵ דברים ד' י"ט.

⁶ ע"י מה שכתב הרמב"ן ויקרא י"ח כ"ה.

⁷ פרק ז' בס' ארוי לבנון מ"ו ע"א.

⁸ ע"י תולדותיו שכתב הח"י ר' דוד קאססעל בס' Ersch und Gruber, Encyclopä-

die II כרך ל"א צד 76 והלאה.

⁹ ע"י בס' הנקוד הנדפס בתוך ס' ארוי לבנון ל"ד ע"ב ותמצא איזה שנויים כי המחבר שאב מפקודו נאמן מכ"י ועל פי עדות שניהם יקום דבר הנוסחא האמתית, וע"י עוד בספרו יגרת אגוז (האגוזי שעי"ה) בשער היחוד ע"ג ע"א ועוד. — ¹⁰ תהלים ק"ד ד'.

ממין חמר שלנו. ע"כ דברי הרב ז"ל. וכיוצא בזה באר הוא ז"ל במאמר מיוחד לו בסוד החשמל⁽¹⁾. והדברים האלו לא יורו עליהם חכמי הפילוסופי כי לא ישיגום במופת והיקש, אבל הם דברי אמת ומקובלי להז"ל מפי הנביאי ע"ה, וכל מה שראה דניאל ע"ה בחזיוניו באמרו⁽²⁾ גלגלוהו נור דליק וכו', אלף אלפין ישמשוני וכו' הכל נאמר על מדרגות המלאכי אשר תשיג אותם ברוח הקדש. וכן יחזקאל הנביא ע"ה במראה המרכבה⁽³⁾ השיג מדרגות המלאכי ורוח סערה וענן גדול ואש מתלקחת ונגה כלם הם מדרגות מלאכי הממוני על הרקיעי ואח"כ השיג מעלת חיות הקדש והחשמל שהיא המעלה העליונה והשיג סדרי מעלות המלאכי הקדושי והשתלשלותם מה שא"א להשיג לבישר ודם מתוך החכמה המחקרית. מכל זה נתבאר שכל מה שבא לחכמי הפלוסופי מענין מציאות המלאכי אינו בערך כטפה אל הים הגדול למה שנתגלה ונודע לנביאי ולחכמינו הקדושי ז"ל ומי יתן ודע מהו התועלת הנמשך בדרושי האלהי האלה מצד חכמת המחקר. (...)⁽⁴⁾ ז"ל ומתועלותיה הנכבדים ג"כ שהיא תאמת לנו אפשרות מציאי הנבואה שהיו קדומי הכופרי מכחישי אותה ונמשכו אחריה פושעי ישראל בומן המלכות כמו שהעירו הכתובי עליהם פעמי רבות משנאחם הנביאי וכוותם דבריהם וכו' עד אמרו ומכלל זה התועלת שמתוך שרשי המחקר עמרנו תחלה על ההפרש הגדול שבין נבואת משה רבינו ע"ה אשר היא למעלה מכל היקש ובין נבואת שאר הנביאי ההולכת על המנהג ברצון אלהי. עוד על הלוף מדרגות הנבואה ההיא ואופני התחלתה אשר כפי זה יהיו יתרונות הנביאים קצתם על קצת. עכ"ל. ולהיות הדרוש הזה מצד בחינת עצמו יורד לעמקי תהום נאריך בו מעט. ונבאר כי בענין הנבואה לדעת הפלוסופים ולדעת בעלי התורה האמתית יש הפרש גדול כיתרון האור מן החשך. ונביא תחלה דעות הפלוסופי והנמשך מהם, ואח"כ דעות הז"ל, ומתוכם יצא לנו ההפרש שיש בין נבואת משה אדוננו ע"ה לשאר הנביאים כפי האמת כי הפלוסופים המשאיים הסכימו חיות נפש האדם אחת אבל ממנה יבאו פעולות רבות מתחלפות ולזה חשבו קצתם חיות באדם שלשה נפשות ואין הדבר כן וזה דבר בארו הרב ז"ל בשמנה פרקי⁽⁵⁾. אבל יקראו כחית וכלם משתלשלי מנפש אחת שהיא האנושית ואמנם הכחות הנמצאי בנפש האנושית הם שלשה טבעית חיונית ומשכלת ואין דבורנו עתה לא בחיונית ולא בטבעית זולתי בשכלית. ואמנם הכח השכלי הוא לשני חלקי. חלק נקרי שכל עיוני⁽⁶⁾. וחלק נקרי שכל מעשי. והמעשי הוא אשר יעיין בדברים אשר אנחנו סבותיו. והעיוני יעיין בדברי אשר סבותיו הסבה הראשונה בכלל והשכלים והגלגלי והיסודות, ואמנם יבדל משאר הכחות,

(1) עיי בס' ארוי לבנון ד' ע"ב והלאה.

(2) ד' ט' ו"י.

(3) א' ד' וט' כ"ד.

(4) לא יחסר כי אם: וכתב עוד.

(5) ס"א ועיי בס' הח' ראיון הנקרא Die Ethik des Maimonides צד 45 והלאה.

(6) והמציירים את פשוטי המקראות במאה הי"ג והי"ד מציאו רמז לחלוקה הזאת בשני

בני רחל והיא הנפש המשכלת ודמו לראות ביוסף הכח המעשי ובבנימין הכח העיוני כאשר נמצא באגרתו של ר' שמעון בן יוסף לחרב המאירי הנקרא חושן משפט אשר הוצאתי לאור בס' תפארת שיבה ליום מלאת צ"י שנה להחי' צונץ צד 169.

למה שהחושני לא ישינו מוחשיהם אלא עם מקרי הנשם ואיכויותיו ולא ישינו המהות המוחש כי אם המקרים היוצאים ממהותו. וגם יצטרך עם זה שיהיה המוחש (ו)[נ]כחם ובכללי נשמיי, ואמנם כח המדמה אע"פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הנשמי כמו השעור והמרקני ודומהם שלא יתכן ציורם כי אם בדבר נשמי. וכן כח המחשבי לא יצייר מחשבותיו כי אם באמצעות החוש, ואם אלו המחשבות אינם נשמיות. ולזה ימצא אפי' בבי"ח כמו הכבש שישנא הזאבי, וזה שיקום באמצעות החוש שאם לא ראה שהזאב טורף הכבש לא ישנאו ולזה יקרא כח המחשבי. ואמנם כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר ולקחנו ממנו החלק המהותי וידענו שכל שאר הדברי הם מקרי נוספי עליו וישנו הידיעות באמצעות הנדרי והרשמי² והשנותיו הם כלליות לא חלקיות ויוליד תולדות מכח הקדמות, ולהיות כי בבי"ח אין להם ציור ואמות³ בכללי אין בהם כח להבין המושכל בדרך העיון וכל מה שיעשו מענין המלאכות עצמם הוא פועל הטבע אשר יפעול בהם ואולם זה הכח העיוני יתחלק למדרגות. הא' נקי שכל חמרי והוא כל עוד שלא יצא מן הכח אל הפועל לפי שהוא מוכן לקבל המושכלות, ואחר שיקנה השכל או באמצעותו או באמצעות החושני מצד הקדמות אמתיות אם שתהינה מושכלות בעצמם מבלתי ידיעה אמצעית והם נקי מושכלות ראשונות כמו ידיעת שהכל גדול מהחלק או שיקום מצד הקדמות מפורסמות לקוחות מההרגל או יקרא שכל בקנין⁴ לפי שקנה הידיעות המושכלות והמפורסמות, ואחר שהגיע לידיעת הקדמות רבות וירע להשתמש בהם בסדור המופת ויוציא מהם תולדות ויאמת הדברי ויוציאם לאמתות ויבדיל בין הדבר המדומה לאמתית או יקרא שכל בפועל, ואחר שיפשיט בשכלו הצורות החמריות מנושאייהם עד שישובו הוא והם דבר א' ויעשה מאותם הצורות כמו שיעשה הבי"ח מהמוון שיפשיט החלק הבלתי נאות ממנו וישיב הנאות אל טבעו וכן זה הכח יקח הצורות המעורבות עם החמר ויפשיט מהם הנשמים וישיב החלק הצורני אליו, או יקרא שכל נקנה לפי שהוא נקנה מהצורות אשר הפשיט חמריותם, וכאשר יבא באחרונה להשיג הצורות מהם מצד עצמם נבדלות מהחמר וישכילם השכל הזק וידע אותם במה שמציאותם מציאות שכלי מצד עצמם ולזה הם יותר אמתיות ההשכלה משאר הצורות וכאשר ישיגם ישוב שכלו בשם השכל הפועל ויתאחד בו אחרות נמורה ויקרא שכל הפועל, וזאת היא היותר עליונה שבהשנות רצוני הרבקות השכל ההיולי עם השכל הפועל, והו ענין השתלשלות הדרגות השכל האנושי, ולהיות אריכות החקירה בהתאחדות השכל ההיולי עם השכל הפועל

(1) עי' בס' הכוזרי ה' י"ב ובס' האמונה הרמח צד 30 ובס' מנן אבות לרשב"ץ דוראן ס"ט א'.

(2) ומעתיקים אחרים יכנו המושגים Definition und Beschreibung בשם גבול ותו עי' רמ"ש Al-Farabi צד 15 הע' 5.

(3) עי' בס' העגולות הרעיונות לח' הערבי אלכטלוסי שהוצאתי לאור צד 14 שורה 26 ועי' עוד לדוגמא בדברי ר' יצחק ן' פולגאר בטעם זקנים צד 16 שורה ד' מלמטה: מיני השגות האדם שנים הם ציור והצדק למיניהם ובס' העקדה (דפוס ויניציא) דף ק"ט ע"ג: הציור וההצדק הם כנפי השכל ושם דף מ"ג ע"ב: בשתי כנפי הציור והאמות.

(4) עי' דברי הח' מונג Mélanges צד 450 הע' 1.

ובאור הפרש הדעות אשר באו בזה הררוש יותר נאות לחקור ממנו בענין הנפש נניח הדבור ממנו עתה כי בתועלת הנפש גרחיב המאמר בע"ה. וולתי יצא לנו מזה שכאשר יהיה האדם מוכן הכנה טבעית להשיג המושכלות מדרגה אחר מדרגה ולא ינברו כחותיו החמרות על השכליות כי הכחות החמרות בלי ספק מסך מבדיל ומונע אל ההשגה, או יתרבק שכלו דבוק חזק בשכל הפועל וישפע עליו שפע ממנו ויחול על השכל ההיולי ועל הכח המדמה וזאת היא הנבואה. ואולי יהיה ענינה בחלום כאשר באר י' רשד במאמר שינה ויקיצה¹ ואמר כי החלום הוא חלק מה מהנבואה, ואחר הדעת הזה נמשך הרב הגדול ז"ל בס' המורה ח' ב'. אלא שהוא הוסיף שדעת אנשי התורה היא שהמכין עצמו לנבואה אפשר שלא ינבא וזה ברצון אלהי² והביא ראיה מברוך בן נריה באמור אליו ירמיה ע"ה³ ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש. ובתתו גדר הנבואה אמ'⁴ הנבואה היא שפע שופע מה' ית' על הכח המדמה ועל הכח השכלי באמצעות השכל הפועל. ואמר עוד כשיהיה השפע הזה על שני אלו הכחות רצוני על הכח הדברי ועל הכח המדמה על חכלית שלמותם ביצירה וזאת היא כת הנביאי'. ולהיות השכל הפועל כפי דעתו ז"ל האחרון שבשכלי נבדלי, יצא לו מזה שכל הנביאי נבואתם ע"י מלאך מזולת אדוננו משה ע"ה שנבואתו בלי אמצעי ולא ישתמש בה כח המדמה כלל. וזאת היא סברת מציאות הנבואה היוצאה מתוך שרשי החכמה המחקרית, ואם היה הרבר כן שבהיות האדם מוכן בטבעו אל המושכלות ויוציאם לפועל יתרבק בשכל הפועל וישפיע השפעה עליו עד שינבא, למה ימנע ה' טוב מבעליו ולא יניע אליה הראוי לה, וראוי הוא מחקו ית' המטיב לכל הנבראי שכל חכמי הנוי קדמוני ואחרוני אשר היו מטבעם מוכני לקבל השפע ההוא שיהיו נביאי' ולמה לא נתרבק שכלם בשכל הפועל עד שיתנבאו ויגידו עתידות, ואולם זאת המדרגה אשר היא העליונה במין האנושי לא⁵ (. . .) הנבחרת ועליה בקש משה ע"ה באמרו⁶ ונפלינו אני ועמך. ועוד אמ' ית'⁷ נביא מקרבך מאחך וכו' יר' איב שכל שאר האומות עם חמתם והדרכתם בשכל הפועל⁸ (. . .) יניעו למדרגה ההיא, ואם נמצא איזה מהם שנתנבאו לא היה אלא לפי שעה ולצורך ישראל כענין אבימלך ולבן ובלעם. והסכה היא כי זה הדבוק האמתי אינו תלוי בהתאחרות השכל ההיולי עם השכל הפועל רק כקיום תתורה ועשיית המצות ויריעת סודותיה ומצפונייה אשר היא למעלה מכל השכלי כאשר באר החכם הגדול ר' יהודה הלוי ז"ל בס' הכוזר מאמר ה'⁹, וז"ל, כי התורה שהיא מאת האלהי מקנה הנפשות מנהג המלאכי ותכונתם וזה מה שאין משיגי אותו בלמוד והראיה על זה, כי ההתמדה על מעשה התורה היא מביאה אל מדרגת הנבואה

¹ ע"י רמ"ש Die hebr. Uebersetzungen צד 163 עד 155.

² ע"י מורה ח"ב ל"ב בתחלת דעת השלישית על הנבואה.

³ מ"ה ה'.

⁴ מורה ח"ב ריש פ"י ל"ו.

⁵ אולי יחסר: לא תגיע אליה אלא האומה.

⁶ שמות ל"ג מ"ו.

⁷ דברים י"ח ט"ו.

⁸ אולי לא תחסר כי אם מלת: לא.

⁹ ס"י כ' בהקדמה הרביעית.

אשר היא הקרובה שבמדרגות האנושיות אל האלהי. עכ"ל. ובהיות האדם עולה ממדרגה למדרגה באמצעות מעלות המדות החשובות אשר בארתם התורה המכוננת לדו"ל בשם חסידות ויקים התורה כלליה ופרטיה או תדבק נפשו ותתיחד עם העליוני רבוק חזק ותשרה עליו שכניה וילמד דעת את העם וינהיגם בדרך הישרה ואז יוכל לחדש אותות ומופתים ולשנות מנהג הטבע כי נקשרה נפשו עם העליוני שהם למעלה מהטבע, וזהו או"ל¹) אין הנבואה שורה אלא על חכם נבון ועשיר, ירצו בחכם חכמת התורה שהיא החכמה האמתית וידע כל הנרצה ממנה, וירצו בנבון ועשיר בעל מדות שלמות שהם ההסתפקות, והיות(ר)[¹] בלתי נוטה אל התאות, ועדיין לא די זה אל שיהיה נביא אלא שהדור ששרוי בתוכו יהיה ראוי לכך כי הנביא אינו להישרת עצמו בלבד אבל להישרת העם, לזה אמרו על רבן יוחנן בן זכאי²) ואחרים שהיו שלמי בכל הענינים ולא הניעו לנבואה להיות הדור בלתי ראוי, וגם יתבאר זה מרבן של נביאי ע"ה שעמד למו שני שלא הניע אליו הדבור האלהי לפי שהיו ישראל נוזפים, וזהו שכתב החכם בעל הכוזב בספרו מאמר ב'³) וז"ל, ולולי בני ישראל לא היתה התורה ועוד כי לא היתה מעלתם בעבור משה אבל מעלת משה היתה בעבורם כי האהבה לא היתה כי אם בהמון זרע אברהם יצחק ויעקב ובחר במשה להניע הטוב על ידו אליהם ואין אנו נקראים עם משה אלא עם ה'. ע"כ, מזה יתבאר בודאי שהשפע האלהי הוה הוא בא על אדם שלם בתורה ובמצותיה אשר ירצה בו ה' ית' להנהיג ולהישיר את העם לקיים מאמרו וצויו. וכן יראה מדברי החכם הכוזבי מאמר א'⁴) וז"ל, ואלה עשרת הדברים לא קבלום ההמון מאנשי יחודי ולא מנביאי כי אם מאת האלהים נתנו אבל לא היה בהם כח כמשה לראות הדבר הגדול ההוא והאמינו העם מן היום ההוא כי משה מדובר בו בדבור התחלתו מאת הכוזב לא קרמה למשה בו מחשבה ולא עצה שלא תהיה הנבואה באשר חשבו הפילוסופים מנפש יודכסו⁵) מחשבותיו ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקדש או כנבריאל⁶) ויעזרוהו וישכילוהו ע"כ. ואם היה כדברי הפילוסופים לא היה ענין הנבואה דבר נתייחד באומה הנבחרת ובארץ הקדושה כי שם יתגלה נצוץ אור האלהי כאשר כתב החכם הכוזבי מאמר ב'⁷) וז"ל, כן הכבוד נצוץ אור אלהי מועיל אצל עמו ובארצו, והארץ שם בכאור מעלת ארץ ישראל, אבל היה מתנבא כל איש מהאנשי אשר נודככה נפשותם במושכלות ובכל מקום מהארצות ואמנם שאין כח המדמה משתמש כלל בנבואה ואפי' בשאר הנביאי, הנה זה יתבאר למה שמדרך כח המדמה לכוזב לפי שירכיב הדברים אפשרי המציאות עם הבלתי אפשרי ואם היתה הנבואה באמצעות המדמה אפשר הנביאי לפעמי שיכוב[ו] כאשר יקרה בעניני

¹) תפש בלשון הרמב"ם במורה ח"ב ל"ב כי לפנינו בשבת צ"ב ע"א ובגדרים ל"ח ע"א הנוסחא: אין הקב"ה משרה שכנתו וכי ואין השכינה שורה. ע"י מונק Guide ח"ב צד 263 הע' ב.

²) ע"י סוכה כ"ח.

³) סי' כ"ז. — ⁴) סי' פ"ח.

⁵) ע"י על לשון זכות וזכך הנפש הח' M. Löwy בספרו הנ"ל צד 4 הע' 8.

⁶) ע"י ספרי על התארים צד 205 הע' 181.

⁷) סי' ח'.

הקסם אשר הכה המקבל הוא הדמיון לפי דבריו, ולזה יזכרו ברוב הדבריו, ולזה אמרה התורה⁽¹⁾ כי הגוי וכו', אל מעונני ואל קוסמי ישמעו וגו', ואתה לא כן וכו' נביא מקרבך וגו' וזה שהנרצה מאתו ית' הוא האמת ולא יזכר נביא האמה אפי' ברבור קל וכן בא הענין בירמיה⁽²⁾ באמרו אשר אתו חלום ידבר חלום וגו' מה לתבן את הבר. וזה כי נבואת כל הנביאים יוצאות בהכרח לפועל כפי מה שרואי בעת נבואתם לא פחות ולא יתר וזה להיות נבואתם אמתית, ולזה יראה שלא צדקו דברי הרב ר' יוסף אלבו וז"ל בס' העקרי⁽³⁾ באמרו וז"ל ויהיה נדר הנבואה שפע שופע מהי ית' על הכה הדברי אשר באדם אם באמצעות כח המדמה ואם זולתו וכו'. יראה מדבריו...⁽⁴⁾ ויותר צדקו דברי הרב ר' חסדאי קרישקאש וז"ל בספר אור ה' וז"ל. הנבואה היא שפע שופע לשכל אדם רוחני מדעי מאתו ית' באמצעי או בזולת אמצעי וכו'. יראה מדבריו שכונתו נדר הנבואה הוציא כלי נבואת הנביאי' מכלל השתמשות כח המדמה, וזאת היא סברת הרב ר' יצחק ק' שם טוב וז"ל כי אין כח המדמה משתמש כלל בנבוא' אפי' בשאר הנביאי'. ואמנם ענין הנבואה הוא מכלל הנפלאות והסגולות אשר יחד ה' ית' באומה ישראלית אשר תורה על עוצם השנחתו עליהם וכי מתוך דברי הנביא ידעו ויבינו כוונתו ית' ורצונו אשר היא ההצלחה האמתית, והנה הניע לנביא אחר התפשטו כל כחותיו החמירות ובהבטל כל הרגשותיו ויזין עצמו לקבל הדבור האלהי ואז יתייחד השכל הוך והנקי עם העליוני וכאלו אינו מזה העולם החמרי ויראה המראה בחלום או ידבר אליו מלאך שליח מהי ית' אע"פ שזאת היא מדרגה למטה מהנבואה. אבל מדרגת הנביאי' אינם שוות בענין א' כי תתחלפו כפי כח נשמתם והשגתם ולזה יראה נביא א' מה שראה נביא אחר אבל במדרגה למטה ממנו⁽⁵⁾ וזהו או"ל⁽⁷⁾ משל לבן כרך ולבן כפר וכמה נפלא זה המשל למשכילי האמת. ולהיות המדרגות מתחלפות לכן באו בנביאי' קצתם במראות הלילה וקצתם בחלום ובמחזה אבל כלם משתלשלות מכה א' והשתנו⁽¹⁾ [ה] השגתם כפי יתרון השגת הנביאי' א' על א' וזהו אמרו ית'⁽⁸⁾ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, שהיא מדרגת שאר הנביאי'. ואמנם ענין רוה הקדש היא שימצא אדם בנפשו שמה נפלאה יוצאת מן המנהג הטבעי ויתעורר לדבר דברי הרוח הקדוש העליון וימינם בפיו ומתוכם יגיד דברי' אלהי' ויגיד עתידות כענין דוד ושלמה ושאר כתבי הקדש. ואמנם ראיית המלאך או דבורו עמו אינינו ממדרגות הנבואה כי הגר המצרית דבר המלאך עמה ואיננה מכלל הנביאות. והנה דניאל דבר עמו המלאך פעמי' רבות ואינינו בכלל הנביאי'⁽⁹⁾. גם מנוח אינינו נביא. אבל הוא מראה תקרא

(1) דברים י"ח י"ד ומ"ו.

(2) כ"ג כ"ח.

(3) מאמר ג' סוף פ"י ח'. ור' יצחק ק' פולקאר אומר בפירושו: שאין הנבואה שורה כי אם בכח המדמה (טעם זקנים צד 16).

(4) לא יחסר מאומה כי גם המלות יראה מדבריו אינן אלא טעות סופר אשר דלג בחסו לשורה השלושית אחר זה ולא מוחה את אשר שגה להעתיק.

(5) מאמר ב' כלל ד' ריש ד"א.

(6) עיי' על השאלה הזו מדוע יתחלפו דברי הנביאים זה מזה בס' העקרים, מאמר ג' פ"י ס'.

(7) חגיגה י"ג ע"ב. — (8) במדבר י"ב ו'.

(9) עיי' תשו' רשב"א ס' שו"ז אשר מצוץ דבריו ינק המחבר.

גלוי עינים. ואולי יהיה ענינה בחלום כי יראו כאלו מלאך נורא עומד לנגדו וידבר עמו ואין כל הרואה מלאך בכלל הנביאים כאשר כתב הרמב"ן ז"ל בפ"י התורה. ואמנם אמתות ענין הנבואה וההפרש שיש בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים ע"ה בארה אותו התורה באמרה⁽¹⁾ אם יהיה נביאכם ה' וכי, לא כן עבדי משה וכי ולא כאשר יראה מדברי החכם ר' ירמיה ז"ל כי נבואת שאר הנביאים תלך על דרך שיחייבהו המנהג כמו שאר עניני הטבע שהם נגזרי ברצון אלהי, וז"ל. ומכלל זה התועלת שמתוך שרשי המחקר עמדנו תחלה על ההפרש הגדול בין נבואת משה ע"ה אשר היא למעלה מכל היקש ובין נבואת שאר הנביאים ההולכת על המנהג ברצון אלהי. עכ"ד. יראה מדבריו שנבואת שאר הנביאים תלך על המנהג הטבעי שכמו שהי' ית' שם בטבע האש להצט' והמים לקרר כן שם בטבע השכל האנושי כי בהתדבק עם השכל הפועל יתייחד עמו ויתנבא ותהיה אי"כ הנבואה בכלל מכלל הדברים הטבעיים. ואם היה הדבר כן למה לא באה הנבואה אר ראשי חכמי האומות כמו פיתאגורש וסקראט ואפלטון וארסטו אשר נתפרסמה חכמתם ונודע גודל עמקם במושכלות ולמה לא ישנו דבר ממנהגו של עולם כאשר יהיה הענין בנביאי האומה ישראלית ולא בהם בלבד אלא אפי' בחכמי ישראל היו מחדשים נפלאות ודברי נוראי כפי הצורך ומשני הטבע וזה לרוב הדבקם בתורה אלהית כי יש לה סגולה בעצמה להשפיע מהרוח העליון האלהי על הדבקים בה מה שא"א להגיע אל זה הדבוק לחכמי האומות עם כל עיונם וחכמתם. ולזה אמר אנטונינו קיסר רומא לרבינו הקדוש ז"ל⁽²⁾ ידענא די ויטרא די בכו מחיי מתי. אבל הגעת הנבואה תבא ברצון אלהי פשוט אף למי שלא יהיה ראוי לה מצד מניעת הכנתו במושכלות ובהקרנות מחקריות אך בתנאי שידע התורה וילך בדרך ה' שומר התורה ומצותיה כי לא ינבאו הרשעים. ואם אימלך ולכן ובלעם הגיעו אליה לא היה אלא לפי שעה ולצורך ישראל. ואמנם באור הענין יבא לנו ממדרשי רז"ל באמרם בב"ר⁽³⁾ ובמס' יבמות⁽⁴⁾, כל הנביאים נתנבאו באספקלריא שאינה מאירה ומשה באספקלריא המאירה שני ותמונת ה' יביט, כל הנביאים נתנבאו באספקלריא שאינה מצוחצחת שני וביד הנביאים אדמה ומשה באספקלריא המצוחצחת יקראו השם הנכבד אספקלריא שאינה מאירה לפי שכה הלבנה ואורה בא מכה השמש ואורו⁽⁵⁾ ואין לה אור מפני עצמה ומתוכה נבואת כל הנביאים וזהו אמרו ית'⁽⁶⁾ אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע, כלומי אף שיהיה הנביא נביא ה' לא אתודע להם בשמי הגדול כי אם במראה ומתוכה ישונו הנבואה כמו שאמר למשה⁽⁷⁾ וארא וכי באל שדי ושמי ה' לא נודעת' להם כלומי לא השיגו בהשגת השם הגדול שיתודע להם כי אם נבואתם על ידי אל שדי או לפעמי' יבא להם הדבור בחלום כענין מראת הסולם וזולתו, אבל משה עבדי פה אל פה אדבר בו והוא כמו פני' אל פני' והקול בא אליו משמי הגדול ומשם

(1) במדבר י"ב ו'. — (2) עיי' ע"ז ו' ע"ב.

(3) עיי' ויקרא רבה פ"א א' ס"י י"ד.

(4) מ"ט ע"ב.

(5) עיי' כושל הראב"ע בפירושו לשמות כ"ג כ"א הנזכר במוסר הרמב"ם לבנו המזוויף

עיי' קובץ תשובות הרמב"ם ב' ל"ט ע"ד.

(6) במדבר י"ב ו'. — (7) שמות ו' ג'.

יתנבא מבלתי אמצעי כי בכל ביתי נאמן הוא והוא כמו¹) ובית תפארתו אפאר. ודהיות נבואתו מאספקלריא המאירה לא באה במשלים וחידות כמו שאר הנביאים כי לפי שהשנתם היתה ע"י אספקלריא שאינה מאירה רואי בה ענייני משלי אשר מתוכם יבינו המראה אבל התורה באה בפירו' כמשמעה והמצות כלם בלי שום חידה אשר מתוכה יבינו הנמשל וזהו אמרם ז"ל²) משה נבואתו ביום ושאר הנביאי' בלילה ירצו שהשנת שאר הנביאי' באה ממדת לילה ומשה ממדת יום ולזה נוסף עליהם משה שנתנבא בזה והוא כמו³) זה אלי. ולהיות נבואת הנביאי' ממדת לילה היו נחבאים ומודעוים בכא עליהם הנבואה והיו קוראי' אותה מש(ה)[א] להיותה כמשא עליהם וזהו אמרם בב"ר⁴) " לשונות של נבואה הם וקשה מכלם משא לדעת רבנן. אבל משה רע"ה שנבואתו ממד' יום לא היה מודעוץ ומפחד בשמעו הרבוור כי היה בא אליו מהשם הגדול. ולזה בתחלת נבואתו נתנלה אליו מלאך הרחמי' אשר הוא מיכאל לדעת רז"ל⁵). ולהיות מדרגת משה מאספקלריא המאירה זכה להתלבש בקרון עור פנים המאירי' כפני חמה כאמרם ז"ל⁶) נובלת אורה של מעלה נלבל חמה. ואמנם ענין מראות הלילה ומחזה כלם הם מדרגות נבואה זו למעלה מזו וזהו⁷) היה דבר ה' אל אברם במחזה כי קודם לכן ראה במראות הלילה ועתה באה אליו הנבואה במחזה וכן שאר הנביאי' נבואתם ע"י השם הנכבד ולזה אמר ישעיה⁸) ואראה את אדני. ויחזקאל⁹) היתה עלי יד ה'. אבל במשה יאמר השם הגדול כי הוא המדבר והוא מוציא הקול ומניע לאזניו. נמצאנו למדין שנבואת משה היא למעלה מכל הנביאי' ולכן נתנה התורה על ידו ולזה אין שום נביא רשאי להדש דבר מעתה וברוך מצוה לדורות הבאי' רק לפי שעה או דרך סייג כמו אליהו בהר הכרמל. וזהו ההבדל האמתי שיש בינו לשאר הנביאי' אבל לא שהנביאי' ישתמשו כלל בכח המדמה בעת נבואתם כאשר חשב הרב ז"ל. ולהיות כוונתו זאת הוצרך לדחוק ולפרש מאמר רז"ל באמרם¹⁰) גדול כהן של נביאי' שמדמים הצורה ליוצרה שני¹¹) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. ואמ' שהוא מאמ' כולל רוחה כל הספקות המורות גשמות בעצמותו ית' כאשר האריך בס' המורה ח"א מ' מ"ו. וזה כי להיות הצורות שישניו הנביאים בנבואתם באמצעות כח המדמה הם צורות ברואות וה' ית' הוא הבורא אלו הצורות בכחן המדמה, לזה אמרו גדול כהן וכו'. כלומי דבר קשה ורחוק אצל השכל החמרי לצייר מה שעושי' הנביאים שהם מדמים הצורה הברואה בכח המדמה שלהם ליוצר אותה הצורה שהוא ה' ית', אשר בזה יראה הלילה גשמות בו ית'

(1) ישעיה סי' ד.

(2) עיי' רש"י במדבר כ"ב ח' ומקורו בויקרא רבה ריש פ"א' ובמדבר רבה פ"א' כ"א סי' ב'.

(3) שמות מ"ו ב'.

(4) שיר השירים רבה על פסוק ג' ד': כמעט שעברתי.

(5) והוא שרו של ישראל.

(6) בראשית רבה פ"א מ"ד סי' י"ז.

(7) בראשית מ"ז א'.

(8) ו' א'.

(9) ל"ז א' ומ' א'.

(10) בראשית רבה ריש פ"א' כ"ז.

(11) יחזקאל א' כ"ז.

למה שכל צורה מדומה היא כרואה לפי שהמדרמה אינו משיג דבר מופשט מחמר כי זהו ענין מיוחד לכח השכלי ולזה אמ' שם הרב ומה נפלא מאמרם זה ויש בנללהו ננות, וכאלו יורו רז"ל שזה הענין הוא קשה מאד לצירור לא שהם ח"ו יורו על ענין ההגשמה כלל אבל למה שכל צורה שראו הנביאי' היא צורה ברואה בכחם המדרמה לא שהיא נמצאת חוץ לנפש באותו הענין כלל אבל דמו אותה הצורה ליוצר אותה הצורה והו' אמרו שם שמי שירצה להאמין עליהם שהם חשבו ההגשמה אין היוק להם בזה. כל זה הרוחק בא על הרב ז"ל לחשבו כי נבואת הנביאים באמצעות המדרמה. אבל באור המאמר הוא כפי מה שפי' בו הרב ר' יצחק ק' שם טוב ז"ל אשר הפליג והעמיק מאד במאמרי רז"ל להעמידם על מתכונת האמת. וירצו א"כ להורות מעלתם ושבחם של הנביאים כשהם מרמיי' הצורה הנמצאת בשכלם ליוצר אותה הצורה שהוא ה' ית' המוציא אותה מן הכח אל הפועל באמצעות הרוח העליון השופע מאתו ית' על שכל הנביא והו' אמרו וארא כלומי בעין השכל דמות הכסא אשר הוא הכסא הכבוד מובדל ונפרד מכל היולי ומשיניו והו' עצם המשכיל. ועל דמות זה הכסא דמות כמראה אדם שהוא עצם המושכל, אשר יתאחרו בו ית' בתכלית האחרות והפשיטות, וזאת היא המעלה הגדולה אשר לנביאים וגדולת כחן ששיניו בשכלם דמיון העלה ראשונה ישתבח אשר הוא משפיע עליהם מטובו הגדול ומרו(מ)[ח] העליון ששיניו זאת ההשגה העליונה אבל לא בכח המדרמה אבל בשכלם עושי דמיון מן הצורה המושגת להם בעת נבואתם ליוצר אותה הצורה שהוא השכל האלהי העולה והמרומם ית' שמו, זהו הפרוש האמתי אשר לזה המאמר אם נדרוך בו זה הדרך. אלא שכוונתם ז"ל היתה לדבר עוד יותר נעלם ונסתר אשר נודע להם בסודותם הנפלאים אשר קבלום מקדמוננו ז"ל עד הנביאי' ע"ה שהיא השגת כסא הכבוד ואדם העליון אשר מלמעלה והם כבשונו של עולם אסרום רז"ל לדרוש בהם להיותם עקרי מעשה מרכבה. והוא האמת אשר אין לפקפק בו, אבל לעולם אין נבואת הנביאים באה באמצעות המדרמה, אבל לא השינו לראות ראייה אמיתית והשגה שלמה להיות נבואתם מכה אספקלריא שאינה מאירה. לזה תמצא יחזקאל אומ' (1) כמראה אש, כעין חשמל, כמראה אדם. כי הכ"ף היא דמיונית וכן דניאל (2) לבושיה כ(ש)[ת] לג חזור וגו'. וכן אצילי בני ישראל (3) והחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. אבל משה ע"ה למה שנבואתו באה מכה אספקלריא המאירה מה שהיה משיג היה משיג בעין על אמתותו ולא ברמו ע"י משלים, חוץ מהכבוד העליון הנק' פנים שלא השיג בראייה אלא על דרך ידיעה וזהו (4) ופני לא יראו אפי' המלאכי הנצחי' לא ישיגו לראותו כמו שאמ' (5) כי לא יראני האדם וחי אפי' חיות הקדש הנאמ' בהם (6) ודמות פניהם פני אדם. והו' עקר ההבדל שיש בין נבואת משה ע"ה לשאר הנביאי' וממנו נמשכו שאר ההבדלי'. ולהיות מעלת נבואתו גדולה על כל שאר הנביאי' אנתנו

(1) א' כ"ו וכ"ז.

(2) ז' ט.

(3) שמות כ"ד י.

(4) שם ל"ג כ"ג.

(5) שם ל"ג כ'.

(6) יחזקאל א' י.

מצווים לשמוע אל התורה אשר צונו ה' ית' על ידו וכל נביא שיבא לצוות אלינו בטולה אפי' באות אחת ממנה לא נשמע לדבריו כי כבר העיד ה' ית' עליו⁽¹⁾ שלא קם בישראל נביא עוד כמשה, אלא א"כ יצווה בטול איוה מצוה לפי שעה ודרך סיני, ואמנם מה שאז"ל⁽²⁾ בישראל לא קם אבל בא"ה קם, הנה פירשו בו קצת מהמפרשי' שרצו שכמו שמשה ע"ה השיג למעלה העליונה על שאר הנביאי' כן בלעם הרשע בענין הקסמים השיג למעלה העליונה שבהם ולזה היה בו כח לקלל וזהו אבל בא"ה קם והנה באמת לשון נביא לא יורה על זה כלל. אבל כוונתם ז"ל כי להיות נבואת האומות כשהיא באה עליהם מכה מרת הדין וכן היתה תחלת נבואת האיש הזה. הנה לרוב רחמי ה' על עמו השפיע עליו כח מרת רחמים וממנה נתנבא בפעם הזאת בלבד בעבור אהבת ישראל, ולמען יחולו הברכות על ראשם וקטיגור יעשה סניגור וזהו אמרו ית' ויהפוך⁽³⁾ ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, אבל אחר הברכה נסתלק ממנו השפע האלהי לגמרי ושב לקסמיו כבראשונה אבל הפרש היה בינו ובין משה ע"ה כי משה היה מוכן בכל עת לנבואה ובלעם בעת היותו נופל וזהו המשל לרו"ל⁽⁴⁾ בטבחיו של מלך וכו'. וכבר באר ברחבה הדרוש הזה הר"מ מריקנאטי ז"ל בפ"י התורה, ומעתה ידענו כי תורת ה' תמימה אין ללכת בה אחר חכמי המחקר כי כלו כהבל ימיהם ושנותם בבחלה, יגעו לריק ולא מצאו האמת באלו הדרושי' האלהי' כאשר באר בארוכה הרב ר' יצחק ק' שם טוב ז"ל בפ"י ס' המורה, ואין לנו לזוז מדברי ר"ל ו(ה) [מ]קבלתם האמתית אשר קבלו מפי הנביאי' עד משה רבי ע"ה מפי הנבורה ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם (. . .)⁽⁵⁾ ומתועלותיה הנפלא' שהיא תאמת לנו מציאות טבע האפשר והפשיות הבחירה האנושית ההכרחי מאד בחק התורה, ע"כ, ולהיות כי הרב ר' חסדאי ז"ל הפליג מאד בזה הדרוש בספר אור ה'⁽⁶⁾, והביא טענות לשני הפני רצוני בחיוב האפשרות ובכטולו, נקצר בו ולא נחוש להביא ראיותיו ומי שירצה לעמוד על אמתותם יעיין בדבריו שם. אך נאמר כי אף אם היו טענות המחייבו טבע האפשר יותר רבי ההכרעה מסותריו, לא נצטרך לכל זה מצד העיון כי התורה באה מכארת אותם בענין המצות שאם לא כן היתה הנחתם לבטלה ומה צורך להזהיר על יראת ה' וקיום מצותיו אם הדבר מחוייב, ולמה יענוש מי שלא עשה מעקה לגנו אם היה מחוייב שיפול ממנו האיש הנופל. אבל להיות האפשר נמצא ואפשר שיפול האיש הנופל מזה הנג ואפשר שלא יפול צותה התורה בעשיית המעקה ואף כי באולי דרך עונש היה ראוי ליפול מששת ימי בראשית כי כן קדמה ביריעת חכמה האלהית אבל לא שזה האיש הנופל יפול מזה הנג בפרטות וזהו אמרם ז"ל⁽⁷⁾ ראוי היה ליפול

(1) דברים ל"ד ו'.

(2) עי' ספרי שם ועי' דברי ר' חסדאי קרשקאש בס' אור ד' מאמר ב' כלל ד' פרק ג'.

(3) דברים כ"ג ו'.

(4) עי' לקח טוב על דברים ל"ד ו'.

(5) לא יחסר כי אם: ואמר עוד.

(6) מאמר ב' כלל ה' ועי' העתקת הח' Dr. Ph. Bloch הנקראת Die Willensfreiheit

.des Chasdai Kreskas (München 1879)

(7) עי' ספרי דברים כ"ב ח'.

מששת ימי בראשית, כלומי כבר קרמה הידיעה בחכמה האלהית כי זה האיש על צד העונש ראוי ליפול, אבל לא שיפול ע"י זה הגנ ביהודי. ועל זה תורה מלה פן, כי בלשוננו תשמש בענין דבר שאפשר היותו ובלתי היותו, וכן אמרם ז"ל⁽¹⁾ אין אדם נוקף אצבעו מלמטה וכו'. כל זה הוא על צד העונש כי קרמה בידעה כי זה יעשה עבירה אשר כשבילה ראוי העונש ההוא ואינו על דרך ההודמין והמקרה, ומ"מ טבע האפשרות נשאר קיים בו. כי אפשר שלא יניע ממנו אותו הפועל הרע ועם כל זה אין גרעון בחק ידיעת ה' ית' כי ידע שזה האיש בחר הדרך הרעה, וכבר נתחבטו בזה הדרוש כל גאוני עולם⁽²⁾ ובאו בזה הדרוש ג' דעות, הא' הוא הרב הגדול ז"ל שכת' בחי"ג⁽³⁾ שידיעתו ית' במציאות האפשר לא ויציאנו מטבע האפשרות כלל לפי שידיעתו ית' וידיעתנו היא בשתוף השם לכך כי ידיעתו היא עצמותו וכמו שלא נוכל להשיג עצמותו כך לא נשיג ידיעתו, הדעת השני קצת מחכמינו האומרי' כי ידיעת ה' ית' בענייני האפשר אינו מחייב א' משני צדי האפשר יותר מהאחר ונשאר כח האפשרות על מקומו, הדעת השלישי הוא רלב"ג שכת' בפ"י התורה על פסוק ואם לא ארעה⁽⁴⁾ כי מה שידע ה' ית' הוא מה שנתייב מצד סבותיו מסודר מהמערכת אכל מה שיבחר האדם מצד הבחירה שלא יחייב אותו סודר המערכת רק מצד הבחירה לא ידע אותו ה' ית'. רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי הוא נגד התורה לפי שה' ית' יודע פרטי כל איש ואיש כאמרו⁽⁵⁾ אני ה' חוקר לב וכו'. וכן א"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה וכו' לפי שהכל נכנס תחת סוג ידיעת הפרטי ומה נמשך השכר והעונש. אבל התורה מאמתת אותנו שכל פעולות האדם בעשיית הטוב והרע אפשריים בחקו ולזה אמרה התורה⁽⁶⁾ ראה נתתי לפניך היום וגו' ובחרת בחיים, ושאלה מכני אדם היראה ואם לא היה טבע האפשר קיים וחפשייות הבחיר' מה ענין ליראה את ה' וקיום התורה וזהו אמרו ית'⁽⁷⁾ מי יתן והיה לבכם זה ליראה אותי, וגו'. ואמנם מה שבא לרז"ל בביר⁽⁸⁾ א"ר יצחק מהו ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו', בשעה שאמרו ישראל בסניני נעשה ונשמע אמ' הקב"ה מי יתן והיה לבכם זה, אמ' משה היה לכם לומי רבונו ש"ע אתה תן וזהו⁽⁹⁾ ולא נתן ה' לכם. יראה מזה המאמר היות חפשייות הבחירה בלתי מוחלטת וכי יצטרך הסיוע האלהי להכין הכנה שעל ידה תגיע היראה ועשיית הטוב נאמר לזה שמעקרי תורתנו הוא שכל עוד שהאדם מצד עצמו יכין לבו אל הפעולות טובות והמצוי' או יבא אליו סיוע וכח מאתו ית'

(1) תולין ד' ע"ב.

(2) עיי' מה שכתבתי על תשובת הגאון ר' האי אשר היתה לעיני ר' יהודה ך' בלעם על ידיעת השם ואורך ימי חיי האדם Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft כרך מ"ט צד 78 עד 86.

(3) פרק כ"י.

(4) בראשית י"ח כ"א.

(5) ירמיה י"ז י'.

(6) דברים ל' ט"ז וי"ט.

(7) שם ה' כ"ז.

(8) דברים רבה פ"ג ס"י י'.

(9) דברים כ"ט ג'.

ויאמין ויחוק כחו לדרוף אהריהם. וכן בהפך. כאמרם ז"ל¹ בא לטהר מסייעי אותו וכו'. ולזה כששמע ה' ית' ישראל אשר הכינו עצמם לקבלת התורה ואמרו נעשה ונשמע היה ראוי להם להתחנן לפניו שיחוק נפשם ודעתם כיראה ולזה אמר להם משה היה לכם לומי אתה תן כלי' אנו מבינים עצמנו אל היראה ואתה תסיף בנו כה ואומין. אבל לעולם עקר הפעולות והעבודות בתורה ובמצות והתחלת היראה לא תניע לאדם אלא מצד עצמו והסיוע הבא אליו מאתו ית' הוא על צד השכר כאמרם² ששכר מצוה מצוה ולזה סדרו מסדרי התפלות³ וכוף יצרי להשתעבד לך והכנע ערפי כמו שאמרה התורה⁴ ומל ה' את לבבך. כי תשוב ושמעת. כלומי אחר שתשוב אליו ותכין עצמך לתשובה הוא ית' ימול את לבבך. וזהו כנגד כת החדשה⁵ אשר קמה בין הנצרים אשר לא הבינו באור הכתובי' תיפח רוחם יחשבו שבכל פעולות האדם תצטרך ההכרעה מאתו ית' וכוולתה לא ייטיב אדם מעשיו ולא יירע. וכן יהיה הענין בעונש כי כאשר האדם יבחר הדרך הרעה ויחזיק בה ה' ית' יקשה לבו והוא ברשעו ימות כאשר נראה בפרעה וזה מבואר מדברי הנביא⁶ השמן לב העם הזה. ומעתה אין לנו צורך להקדמות עיוניות בזה הדרוש. ומה שכתב עוד ומכלל זה התועלת בענין ההשגחה והנמול במין האדם בלבד וסל[ו]ן[ק]ס משאר הבי"ה הבלתי מדבר. עד אמרו זה שמענו מי שחשבו באמת זה לא נמצא כלל לשום חכם מחכמי ישראל שישימו הנמול לבי"ה בלתי מדברי' והלילה וחם שתיוחם להם האולת והסכלות הזאת⁷. ואם כמות הישמעאל' המושגעי' האמינו בזה הדבר סה לנו ולהם. ומה שאמרו⁸ ר' יוחנן בד הוי חוי שלך שולה דניס מן הים היה אמר משפטיך תהום רבה לא אמר זה על צד השכר והעונש כי מלת משפט כלשונו לא תורה בלבד על ענין העונש אבל תורה על נתינת לכל א' וא' מה שראוי לו כמו⁹ ושפטו בין איש וכוין דעוהו שירצה בדיני ממונות אתן לכל א' מה שראוי לו. וכנ"ל¹⁰ ואלה המשפטי'. יר' דינים הנותנים לכל א' וא' הראוי לו. ולזה ר' יוחנן כשהיה רואה השלך שהוא

(1) עיי' שכת ק"ד ע"א.

(2) אבות ד' ב'.

(3) ע"פ הנוסח בויהי רצון של תפלת שחרית בסדורי מנהג איטאליא.

(4) דברים ל' ו' וחי'.

(5) נראה שרמז על בעלי כת Zwingli.

(6) ישעיה ו' ו'.

(7) נתעלם מעיני המחבר לפי שעה מה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג ו"ז בדעת

החמישי: אמנם ענין זה הגמול לבעל חיים שאינו מדבר לא נשמע כלל באמונתו לפנים וגם חכמי התלמוד לא זכרוהו כלל אבל קצת האחרונים מן הגאונים ז"ל כאשר שמעוהו מכת המעמולה ישר בעיניהם והאמיניהו וכאשר הראיתי בספרי על התארים צד 508 רמז פה על דברי הגאון ר' סעדיה בספרו אמונות ודעות מאמר ג' (צד 72 סי' די) על תמורת צער השחיטה וגמולו ועתה נודע לנו כי גם ר' האי גאון אחז בזאת השטה באמרו בתשובתו סי' שע"ה (עיי' זכרון לראשונים מחברת ד' להח' הרכבי צד 191) בפירושו: והכין סבירא לנא דכולהו בעל חיים שהתיר המקום קריצתן והריגתן יש להן שכר. עיי' בס' י' מאמרות טהורות לרמ"ע מפאנו ובפי' יד יהודה דף ע"א ועיי' בהמגיד כ"ב ע"ח והלאה.

(8) עיי' חולין ס"ג ע"א.

(9) צ"ל ושפטי שמות י"ח ו'.

(10) שם כ"א א'.

עוף יונן מן הרני' ואין לו הזנה בדרך אחרת היה אומ' שמשפטי ה' כלומי מה שה' ית' נותן לב"ה הזנתם בדרך אחת זולת אחרת הם תהום רבה שלא יוכל להגיע עד תכלית דעתו ית' ולדעת למה ב"ה א' הוא נזון מב"ה אחר ולא יתן לו פרנסתו בדרך אחרת, וכבר באר הרב ז"ל בספ' המורה¹) ענין ההשגחה והביא כל הדעות אשר באו עליה ובאר שענין ההשגחה שהיא על צד הנמול והעונש היותר על מין האנושי בלבד ובאישי נ"כ. אבל מה שהיא על צד ההטבה וההזנה היא בכל מין ומין מהב"ה אבל לא באישי אשר כל א' וא' מתפרנס כפי טבעו הראוי לו מתחלת הבריאה, וזה כי הטוב נאצל על המציאות כלו מה' ית' באמצעות המלאכי והגרמי שמימי וכל א' וא' מהנמצאים הוא באופן היותר טוב והיותר שלם שאפשר לו, כאלו נאמר כי חמר האריה קבל הצורה היותר נאותה לו כפי טבעו וכן חמר הנמלה והזנב, ויקבלו גדולם ופרנסתם כפי טבעם המוכן להם מתחלת הבריאה ולזה אמ' הכתוב²) וירא אלהי את כל אשר עשה והנה טוב מאד וארד'ל³) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצ[ב]יונן נבראו כלומי שכל א' וא' קבל צורתו המיוחדת לו לא פחות ולא יתר כפי הכנת חמרם. וכן ענין השגחתם יבא בכל מין ומין כפי הראוי לטבעו, אבל המין האנושי להיותו יותר רב המעלה משאר ב"ה להיות צורתו יותר מעולה ונכבדת ראוי אם כן שהשגחתו תהיה מיוחדת ופרטית בכל איש ואיש מהמין, ואמנם הברל ענין ההשגחה באישי כפי יתרון הרבוק והקשרו בעליוני וזאת היא המדרגה העליונה אשר אפשר שתמצא במין האנושי, ולזה העם הקדוש הנבחר להיות צורתם מיוחדת ונבדלת משאר המין האנושי ראוי שתהיה ההשגחה בהם יותר פרטית, וזה כי בהתקרב האדם אל ה' ית' בקיום התורה והמצות או המשגיח יהיה לעולם עם המושגח לא יסיר עינו ממנו כמו שאמ' הכתוב⁴) עיני ה' אל יראיו, לא יגרע מצדיק עינו⁵). וכן בהפרד האדם מאתו ית' בנשותו אחר העבירות כמו שאמ' הכתוב⁶) כי אם עונותיכם היו מכדילי וגו', או המשגיח יסיר ממנו השגחתו ויעזבנו אל הקרי וההורמן ויסתיר פניו ממנו כאמר'⁷) ית' ואנכי הסתר אסתיר פני, נמצא א"כ שההשגחה במין האנושי הוא בפרטות באישים והוא יתרום על שאר מיני הבי"ח אשר לא תבא ההשגחה בהם אלא במיני על צד ההטבה וההזנה בלבד, והוא אמרם ז"ל⁸) הקב"ה יושב וזן מקרני ראמי, ועד ביצי כנים. אבל אמנם שיתאמת בהם אופן ההשגחה על צד הנמול והעונש זה לא שמענו להכמינו הקדושי ז"ל, ומה שנראה האריה יטרוף השור והזאב הכבש וכן החתול לעכבר וכיוצא בו אינו על צד הנמול והעונש, כי אם על צד ההשגחה נמורה אשר שם מתחלת הבריאה כטבע הבי"ח שיתפרנסו קצתם מקצת וכן גורה חממתו הגדולה אשר לא נוכל להגיע עד

¹ ח"ג ספק י"ז דעת ה'.

² בראשית א' ל"א.

³ עי' ראש השנה ל"א ע"א ועי' תשובת ר' האי גאון בתשובת הגאונים דפוס ליק סי' כ"ח.

⁴ צ"ל עין תהלים ל"ג י"ח ועי' מה שכתב על ל' יחיד עין.

⁵ איוב ל"ז ז'.

⁶ ישעיה נ"ט ב'.

⁷ דברים ל"א י"ח.

⁸ עי' שבת ק"ז ע"ב.

תכליתה, וכבר באר הדרוש הזה ברחבה הרב הנחמני ז"ל כפי ספר איוב, ועוד יש לר"ל הקדושי ענייני נפלאי באלו הדברי אשר לא נתגלו לחכמי המחקר אולי יובן ענינם מעניית ה' את איוב מן הסערה בפסוקי¹ התצוד ללביא טרף וחית כפירי תמלא וזולתו, ומחשבות ה' עמקו ממהשבותנו ית' שמו אמן (. . .²) ומתועלותיה הגדולי בדת שהיא תחוק אותנו על הכזבת או הרחקת דעות רבות שיטו אליהם הנפשות מאד ויהלש בעכורם הבטחון וכו'. הנראה מדברי זה החכם שלא יאמין במציאות בריות נעלמות מן חושי האנשי והם השרי וגם לא בהורדת כחות מהגלגלים וככביהם על צורות י(וד)[דן]עות ובצלמים מיוחדים הנקראים טאלסמאות³ וכי כל העניני האלו הם דמיונות אשר יולידו הנפשות החלושות אין מבוא להם כלל בענייני האנשי וזלתי על צד הרמיון ולכן תפול ההכזבה בהם ברוב הענינים. וכן יראה מדבריו ג"כ למעלה כשרצה לבאר מעלת האורים ותומים על שני מיני ההגרות. ואולם הדעת הזוה הוא נגד המפורסם ונגד התורה, אם נגד המפורסם למה שהוא מבואר אצל כל האומות בכלל כמו מהמושכלות ראשונות מציאות אלו הבריות וכלם גימו במציאותם ואין מי שיכחישם, ומה שהוא מפורסם הוא כאלו בא מופת עליו⁴. ואמנם היותו כנגד התורה, הנה בארה כפי כי הרטומי מצרים היו בקיאים בחכמתם לשנות קצת עניני הטבע הן מצד הכשפי הן מצד השרי וזהו אמרם ז"ל⁵ בלטיהם אלו מעשה כשפים בלהטיהם אלו מעשה שדים, וההפרש שיש ביניהם הוא כי הכשפי נעשי בכח פעולות ידועות לנפשות הגלגלים או למלאכי השוכני באויר בגלגלי היסודי ובשעות ידועות להם ובצורות מיוחדות כפי הענין הנרצה מהם וכפי קרוב כח האיש הפועל עם המלאך ההוא ונגלגלו כן יוריד עליו השפע ההוא וכוה יוכל לשנות קצת עניני הטבע כמו המטה לנחש והמים לדם ודומיהם שזה ההשתנות הוא השתנות בעצם. אבל לא יחדשו נסים נגלי ומפורסמי כמו עמידת מי ים סוף וקריעתו ועמידת השמש ודומיהם. וגם לא יוכלו לחדש שום יצירה או צורה נבראת כאז"ל⁶ אין השר שולט על בריה פחות מכעדרשה, ולכן במכת הכנים הודו ואמרו⁷ אצבע אלקי היא. ואמנם השרי הם בריות בעלי גוף אינם מורכבי מדי יסודות אבל גופם מיסוד האש והאויר ולכן יוכלו לשוטט בעולם והם מכלל שלוחי ה' להעניש בני אדם או לסבה אחרת נעלמת ממנו. ולהיותם בעלי גוף יאמרו עליהם⁸ אוכלים ושותי כבני אדם ופרי ורבי וכו'. ולהיותם מחלק האישי

¹ איוב ל"ח ל"ט.

² לא יחסר כי אם: ואמר עוד.

³ כבר ידע הרמב"ם שרש המלה הזאת בכתבו כפי המשניות פסחים ד' ט': זו הצורה נקרא בלשון יון טלס"ם [= τέλεσμα] ורק על צורת המלה בל' רבים טלאסם כתב שם ע"ז ג' א' שנקרא כן בערבי ובהו סרה תמיהתו של מורי וידידי המנוח ראזין בספרו Die Ethik des Maimonides צד 66 הע' 6 וממקור המלה היונית והערבית הזאת תצא גם מלה Talisman בלשוננו.

⁴ עיי על מקור המאמר: המפורסמות אין צריכין ראייה צונץ Ges. Schriften כרך ג' 261 וגם 265 סי' 11.

⁵ עיי סנהדרין ס"ז ע"ב. — ⁶ שם.

⁷ שמות ח' ט"ו.

⁸ עיי חגיגה ט"ז ע"א ודברי ר' יצחק אלבג בהחלוץ כרך ז' 159.

והאוייר יטוסו באויר העולם, ולא יורגשו בחוש העין כי אם בהתלכשות צורה. ודעת קצת מחכמי הפלוסופי הקדמונים כי מציאותם מכל א' מדי יסודות, ואותם שהם מיסוד האש משכנם בחלק האשיי ואשר הם מיסוד האויר משכנם באויר ואשר הם מיסוד המים משכנם במים ואשר הם מיסוד הארץ משכנם בארץ ובמרכו ויאמרו כי אלו הם אשר יגלו לבני אדם המטמנונות והחפירות ורז"ל בארו במדרשיהם⁽¹⁾ ענין אשמדאי מלכא דשרי אשר גלה לשלמה המלך ע"ה ענין השמיר⁽²⁾, ובמס' ברכות⁽³⁾ אמרו הני מאני דרבנן ד(ג) [ב]לו מינייהו הא. וכן ענין נעמה⁽⁴⁾ ולילית⁽⁵⁾ וזולתם, וידוע מעניינם כי הם מבקשים השררה והשתעבר אליהם בני אדם ולזה יתצו לבקשת העובר כני בספר עבודת הנבטי"ה⁽⁶⁾ ובוולתו מספרי העבודות, והנה חכמת הכשפי והשרי היתה נמצאת במצרי' ובארץ קדם וידעו לפעול בה הפעולות המכוונות ממנה כי אברהם אבי ע"ה נתנה במתנה נמורה לבני הפילנשיי כאמרם ו"ל⁽⁷⁾ שם טומאה מסר להם פי' שידעו לפעול פעולתם ע"י שמות הטומאה שהם חוץ לפרגוד וישתמשו בהם כפי הדרגתם אבל ליצחק בנו יחידו מסר ונתן את כל אשר לו שהיא חכמת ה' בכה התורה הקדושה והוה שאמ' הכתוב⁽⁸⁾ ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם. וזאת היתה מעלת בלעם בקסמיו באמרו⁽⁹⁾ מן אדם ינחני בלך מלך מואב מהררי קדם. והנה אמתותם אינו מסגלות הטבעיי אשר לא יאמתם ההיקש כאשר כתב החכם ר' ידעיה ו"ל, כי אדרבה יש בהם מה שיערבבו ענייני היסודות והטבעיי אשר כה כל א' עומד לבדו כאמרם ו"ל⁽¹⁰⁾ אין לך עשב מלמטה שאין לו כח מלמעלה ואומ' לו גדל שנא' הידעת הקות שמים אם תשים משטרו בארץ והם באים ומשתלשלים מהכחות העליוני ואלו המעשי' יערבבו אותם והוה טעם אסור כלאי' ושעטנו ולזה איל"י⁽¹¹⁾ למה נקי שמש כשפי' שמכחישי' פמיליא של מעלה והעושה אלו המעשי' יראה היו הכחשת ערוב כח מהכחות העליוני ואין הדבר כן אלא לכל דבר ודבר יש לו כח בפני עצמו אשר הוא סבת הויתו וקיומו ולזה נטה אפלטון בשומו הכללי הנקי צורות, ולפי שכל אלו הפעולות באי' מצד כחות הטומאה לכן הגוים משתמשים בהם ונאסרו לישראל להיותם עם קדוש לה' וביחוד בארץ הקדושה הנבחרת כי שם

(1) ע"י דברר מאמרי רז"ל על השדים מה שצבר ר' אברהם בן יצחק הלוי גירונדי במאמרו ע"ד הנשים הלילות אשר הוצאתי לאור בכנסת ישראל ח"ג 559 עד 566.

(2) ע"י דברי הח' שו"ר בספרו ערך מלין ע' אשמדאי.

(3) ו' ע"א: מחופי' יודתו.

(4) בראשית רבה פר' כ"ג.

(5) ע"י בבא בתרא ע"ג ע"א.

(6) ע"י מורה הנבוכים ח"ג פר' כ"ט ודברי הח' מונק בהעתקתו הצרפתית ח"ג צד

281 הע' 2.

(7) ע"י סנהדרין צ"א ע"א.

(8) מלכים א' ה' י'.

(9) במדבר כ"ג ז'.

(10) ע"י בראשית רבה פר' י' ס' ו': א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מול

ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל.

(11) ע"י סנהדרין ס"ז ע"ב ודברי הח' D. Joël בספרו Der Aberglaube und die

Stellung des Judenthums zu demselben צד 78 הע' 1.

Minchath Kenaoth.

יתגלה כה הקבול העליון יותר משאר ארצות להיותה מוכנת לקבל האור והנצוץ אלהי כמו שאמ' הכתיב⁽¹⁾ מציון מכלל יופי אלקי' הופיע. והיא מכוונת כנגד ירושלם של מעלה ולכן אלו העבודות נקרי' אלקי' אחרים⁽²⁾ אלהי נכר הארץ⁽³⁾. וזה שה' ית' בחר (ה') לחלקו ולא נתנם תחת ממשלת מלאכיו ושריו ויתן להם הארץ הנבחרת הקדושה ונתחייבו כליה ממנה כשיניהו ה' הנכבד ויעבדו השרי' אף כי אין הכונה להם כי אם להיותם אמצעיים ומקבלי' כחס מהסבה ראשונה ית' מימ אין ראוי לישראל לייחס שום עבודה מהעבודות בלתי לה' לברו. וענין העזאול⁽⁴⁾ לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מארים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו והנה לא נקריב הקרבן אליו רק לה' ית' שצוה לתת אליו החלק הזה ביום כפרת העונות למען יסתם פיו ולא יקטרג עלינו כאשר בארו רז"ל במדרשיהם וכן ענין שעיר ר"ח הרמוז לר"ן⁽⁵⁾]. ואם כן יראה שאין המעשי' האלו ענייני שנעונות ורמיזות⁽⁶⁾ כאשר חשב החכם הנז' אבל היא חכמה גדולה המכוננת בחכמת בני קדם ורז"ל הקדושים אשר כל רו לא אנס להם היו יודעי' ממנה ובקיא' בתוכה כי כן היה צריך לביד הגדול שידעו אותה. וזה מפורסם בתלמוד בענין שמעון בן שטח⁽⁷⁾ וזולתו, ורי' אליעזר⁽⁸⁾ שלמד לר' עקיבא ג' אלפי' הלכות בנשיעות קשואי'. אבל ההשתמשות בה היא חלק העמי' וישראל שנתן להם ה' ית' כה ידיעת הנעלמות ממעלה יותר עליונה אין ראוי להם ללכת אחריה על מנת לעשות כי אם על צד הלמוד וההוראה כאמרם ז"ל⁽⁹⁾ אבל אתה למד להבין ולהורות וזה לפי שה' ית' נתן לישראל דרך יותר נאות מצד הנבואה והתורה האלהית אשר לא תכוב לעולם כי אלו העניינים אפשר שתפול בהם ההכובה אם מצד הפועל אם מצד המקבל. ומה שאמ' עוי' החכם הנ"ל כי צפצופי העופות והבי"ח והדבריי' הנשמעי' הם מהנעת הדמיון, באמת היא חכמה נפלאה נקי' בלשון רז"ל חכמת הטייר⁽¹⁰⁾ אשר מלאו ממנה בני קדם ושלמה ע"ה ידע בכל אלו העניינים ואפי' חכמי ישראל היו בקיא' בה אמרו עליוס⁽¹¹⁾ על יונתן בן עוזיאל ורבן יוחנן בן זכאי שלא הניחו שיחת

(1) תהלים ג' ב'.

(2) שמות כ' ג'.

(3) דברים ל"א ט"ז.

(4) עיי' הרמב"ן על הכתוב ויקרא ט"ז ח' שהביא דברי חז"ל אשר רמז אליהם המחבר פה.

(5) ולהראות איך פשטה האמונה במציאות השדים בזמנו של המחבר אעידה לי שני

עדים נאמנים הלא הם הרופא בהיכלם של שלמוני תוגרמה ה"ה ר' אברהם הלוי ן' מוגש בספרו כבוד אלהים דף ס"ז ע"ב וס"ט ע"א אשר חבר ספר מיוחד וקראו עמק השדים הדורש על מהותם ואיכותם וכנראה נאבד החבור הזה ואיננו וכן גילו ר' מנחם כהן פורטו בעל ספר מנחה בלולה אשר כתב מאמר על הוכחת מציאות השדים כאשר הזכיר בספר הגדול דף ר"א ע"ב. ועוד נודע לנו כי רב אחד באיטליא אשר הכחיש את השדים בשנת שס"ח דגוהו הכומרים לענוים קשים אם לא יחזור בדבורו עיי' בס' הח' שמעון Urkundliche Beiträge über die Stellung der Päpste zu den Juden צד 176 סי' 38.

(6) עיי' סנהדרין פ"ו משנה ה'.

(7) עיי' שם ס"ח ע"א ועיי' תשו' ר' האי גאון בתשובות הגאונים ד' ליק סי' ל"א.

(8) שם.

(9) עיי' ויקרא רבה ריש פרי' ל"ב וגמין מ"ה ע"א: לישנא דציפורי.

(10) עיי' סוכה כ"ח ע"א ועיי' תשו' ר' האי גאון בתשובות הגאונים ד' ליק סי' ל"ג.

דקלים וצפצופי עופות וכו'. ואם היו דברי בטלי' ושנוענות לא היו מיחסי הסכלות לראשי חכמי ישראל. וממה שראוי שלא יעלם ממנו הוא שהדברי' בענין הקסמים והורדת הכחות על הצורות אע"פ שהם אפשרי ההכונה הן מצד עצמם הן מצד העובדים שלא ישמרו כל התנאי' הצריכי' מ"מ ההכונה תראה ותתגלה באומתנו הקדושה כשתמשך אחריהם יותר משאר האומות וזה כי שאר האומות הם חלקם ונחלתם כמו שאמ' הכתובי' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ולכן יאמתו בהם ברוב העניני' אבל באומה הקדושה תכונה ברוב לפי שאינם חחת ממשלת' כמו שאמ' הכתובי' מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוי' מה(ם) [מה]. וזאת היא מהשנחתו ית' על ישראל אשר בחר לסגולה שלא יעברו עבודות נכריות ולזה תראה בהם ההכונה יותר. והזוי' אין מול לישראל כלומ' לכלל האומה אבל בפרטי' כבר הורו רז"ל במס' שבת⁴ ובוולתו מהמרדשי' כי כל איש ואיש כפי מעלת הצומח אשר בו נולד ככה יהיה משפטו כפי טבע מרוצת הכנבי'. ואז"ל⁵ לא מול יום גורם אלא מול שעה גורם. אמנם בדרך התורה והמצות והתפלות יוכל לשרד המערכת השמימי⁶ כי התורה היא למעלה מהגלגלי' ומניעיהם ותומכיה יאושר. ולכן אברהם אבינו ע"ה כשנכנס בסוד ה' הנכבד אל שדי השודר המערכות זכה להקי' ורע משרה אשתו כאמ' ז"ל⁷ צא מאצטגנינות שלך וכו'. וכן עמו אחריו וכו' לצאת מתחת השרי' המושלי' באומות ובהרם ה' ית' לחלקו באמצעות הרבוק והקשר אשר יש ביניהם ובינו ית' ולזה יכולין להפך טבעי וסדרי המציאות מה שא"א לשום א' מא"ה. והמחויק בתורתו הקדושה שהיא למעלה מהמערכות ישניח ה' ית' עליו בעיניו המאירי' כאמ' עי(ני)[ן] ה' אל יראוי. וה' ית' יסב סבות ויצילנו מהנזקי' אשר ראוי לבוא עליו מצד מולדו על דרך ההשגחה כאשר כתב הר"א בן עזרא ז"ל⁸ בס' המולדות. גם ראש האיציטגניני' בטלמיאוס¹⁰ כתב בתחלת ספרו: האיש החכם ישלוט על משפטי הככבים (...)¹¹ החכם הגוי' ז"ל ומתעלותיה בסוד הנפש בטול דעות רבים שהחויקו בהם רבות מהכתות. תחלה לחלוק על מי שיאמין [כי] הנפשות הנשוארות נופות ונפלה אמונתם כזה על פני' רבי' וכו'. עד אמרו ומוה ימשך רחוק ההנשמה בנפש כרי שיהא בה יותר אפשר ויותר נאות קבול השלמיות וההשגחה עליה וההשוארות הנצחי' לבסוף, ע"כ. ולהיות ענין הנפש

שכתב כי מר אברהם קאכסי ז"ל גאון שהיה בשנת אק"ם לשטרות היה מכיר בשיחות דקלים ועי' הערת הח' באבער שם בהערות ותקונים צד 10.

(1) דברים ד' י"ט.

(2) ירמיה י' ב'.

(3) שבת קנ"ז ע"א.

(4) שם.

(5) שם.

(6) עי' פי' הראב"ע על שמות ו' ג'.

(7) שבת קנ"ז ע"א.

(8) תהלים ל"ג י"ח.

(9) עי' צונץ Ges. Schriften כרך ג' 94 הע' 2.

(10) על קורות ראש ספרי Claudius Ptolemäus בספרותנו עי' רמז"ש בספרו על

המעתיקים § 321.

(11) לא יחסר כי אם: עוד אמר.

מהדבריו היותר נכספי' אצל כל האנשי' לדעת אמתות ענינה, וגם להיות נושאה מהנושאים הנכבדים שבידיעות, וגם לחזק האמות כאשר זכר ארסטו' בתחלת ס' הנפש, הנה נצטרך להרחיב הכאור ולבאר שאין מה שיחשבו הפילוסופים ממנה ומענין השארותה הוא דבר א' עם מה שיאמרו בה ויאמינהו אנשי התורה האלהית וחכמינו ז"ל. והנה ננהוג מנהגנו להביא תחלה דעת הפילוסופים ממנה ולא נחוש למאמרי כלם כי כבר זכרם ארסטו' בס' הנפש, ואחר נביא מה שהאמינהו התורה האלהית (...)¹ כי ארסטו' הפלוסוף במאמר א' לס' הנפש הביא דעות כל הקדמוני' במהות הנפש וענינה בכלל וסתר כל דבריהם, ואח"כ במאמ' ב' נתן נדר הנפש בכלל ואמ'² הנפש היא שלמות ראשון לגשם טבעי כללי, ואמנם אמ' שלמות לפי שהוא סוג כולל כל מיני השלמות, ואמר ראשון להבדילו מהפעולות הנמשכות מהנפש כי אינם רק שלמות העצם אשר הוא בכח והראשון הוא על הצורה הנמצאת בפועל בגשם והוא המהות המיוחד הגשם מולדתו, ואמ' לגשם להבדילו מהצורות הנבדלות, ואמ' טבעי להבדילו מהצורות מלאכותיות, ואמ' כללי להבדילו מצורות היסודות כי הנפש אינה נמצאת כי אם באבר' כלליים, והו נדר הנפש בכלל, ואמנם הנפשות הם שלשה³. צומחת היוני' דברי'ת, הצומחת היא שכמו שבקרב האדים והעשנים והתמוגם הנה הוא סבה לקבל צורה חדשה אשר איננה ביסודות ויתהווה הדומם, כן בהתערבות היסודות לסבת תנועות הככבי' ונלגליהם יהיה התמוגם יותר שלם מן הראשון לסבת התקרבו אל השווי ולהתרחקו מן ההפכיות שבאכיות ואז יקבלו צורות יותר שלמות מהראשונים שהם צורת הדומם ויתראו בהם פעולות יותר חזקות שהם הצמיחה והולדת הדומה ולזה יבדלו בקריאת השם כי הראשונים יקראו צורות וזאת תקרא נפש וכאשר תזמן הרכבה מהדבריי המורכבים מד' יסודות עם התמוגות יותר קרוב אל השווי מהראשון לסבת החום הטבעי והכלי' המיוחדי' לזה עם הכלי' הנפשי' או באמצעות זה ההתמוגות תתחדש הכנה בה לקבל כח יותר שלם מן הראשון והיא החיונית אשר נתוספ' על הנפש הצומחת אשר בה ובה יראו פעולות יותר חזקות ושלמות שהם ההרגש והתנועה וזאת תקרא נפש חיונית, וכאשר יתמוגו היסודות התמוגות יותר שלם השווי מהפכיות האיכיות ויהיה המוג יותר ממוג אשר הוא זרע האדם אשר נתבשל בחום הטבעי תחול עליו הצורה היותר נכבדת מכל הצורות אשר בדבריי' הווי'

¹ אולי לא תחסר כי אם מלת: דע.

² *ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὄργανου* הוא הגדר הנודע הנמצא כבר בס' היסודות לר' יצחק הישראלי ובס' אמונות ודעות לר' סעדיה גאון מא' ו' (עיי' דברי ח' הורוויץ בספרו Die Psychologie Saadias צד 18) ושניהם לא שמו עין על מלת ראשון ור' יהודה הלוי הזכיר את הגדר הזה בס' תכורי' ח' י"ב בלשון: והנפש שלמות לגשם טבעי כללי בעל חיות בכח ור' אברהם בן דאוד בספרו האמונה הרמה צד 21 תבואו בשם הפילוסוף ה"ה אריסטו ומעתיק ס' עולם קטן לר' יוסף ו' צדיק תפש בלשון אחרת צד 86 ואמר: וראה איך אמר הפילוסוף במליצת משלו בשומו רשם הנפש שהי' עצם מתמים לגוף טבעי כלי בעל חיות בכח. וחזון הגדר הזה נפרץ מאוד בספרותנו כאשר הראה ח' רמ"ש במע' Magazin für die Wissenschaft des Judenthums כרך ו' צד 256 והלאה.

³ עיי' דברי' ר' אברהם ו' דאוד בס' האמונה הרמה צד 21 הקרובים מאד למה שכתב המחבר.

ונפסד¹ והיא הנפש הרברית¹) אשר נתוספה על הצומחת והחינוית, ואמנם אלו הצורות הנה הם חלות על החמר. מצד הטבע אשר הוא מודרך מהשכל הנברל אשר לא יטעה בפעולותיו והיא הנפש הרברית אשר בארץ כלומי בגלגל הפועלי והמתפעלי אשר לפי דעת אפלטון תבא מאלהי שניים ויקרא זאת הצורה בכלל נפש העולם ושם מקומה באמצע העולם. ואמנם אריסטו אמר כי תתהוו ממרוצת הככבי וגלגל הנוטה כלומי בגלגל המולות, ולזה יאמר בסי השמע מאמר ב²) האדם הנה יולידהו האדם והשמש כלומי כי הסבות קרובות להויות האדם הוא האדם זרע האיש והאשה והגלגלי הם מכיני מוג זרע האיש ודם האשה לקבל הצורה האנושית והם הסבות רחוקות, וכאלו ירצה בזה שהגלגלי הם סבה להויות האדם מצד תנועתם התדירה והנצחית. אבל אפלטון אשר יאמין בצורות נבדלות וקורא אותם כללי יאמר כי הנפשות החמריות (ת)[תהו] מהאלהי שניים אשר מהם תבא נפש העולם שהיא צורה וסבת הוית הנפשות החמריות, ועדותו על זה מן הביח הנולדי מן העפוש מבלתי הכנת אב ואם והמהווה אותם אינו החמר אבל היא צורה באה מחוץ. ולזה יניח נפש אחת כללית היא כמראה לכל הנפשות וכמו שיש חמר א' משותף כן יש צורה משותפת ויקרא אותה נפש העולם. ולפי אריסטו נהדרשה מהככבי וגלגל המולות, ואמנם ענין הנפש הרברית לפי דעת אריסטו ון רשד המפרש הוא דבר מה אשר יורכב מהחלק המרגיש ומהחלק השכלי. וזה כאילו נצייר בשכלנו ליקח החלק מהנפש אשר יושרש מזרע האיש ודם האשה ונשיי אותו מקום החלק החמרי ונקח הדבר אשר יבא מחוץ ונשיי אותו מקום החלק הציורי ומשני אלו תבא הנפש דברית, ואמנם החלק הנשאר ממנו הוא השכלי. ואופן השארותו יתבאר לפנינו בעיה. ואמנם קצת מחכמי הנצרי מפרשי אריסטו חשבו כי הנפש האנושית תהיה מורכבת מהשכל ההיולי ומשכל הפועל ומשניהם יחד תבא הנפש הרברית, ואם היה הרבר כן היתה כל הנפש בכללה נצחית ובלתי נפסדת. אבל הנראה מדברי אריסטו שהחלק השכלי הוא העצם הנשאר ולא הנפש הכללית, וזה כי בסי מש"ה מאמי י"ב פי י"ז אמר וו"ל³) ואמנם אם איזה דבר ישאר לאחר, ראוי שנחקר בו, וזה שבקצת הרברי אין שום מונע שאם היתה הנפש דבר עניינו זה הענין לא ישאר כלה אך השכל ואמנם כלה אולי הוא בלתי אפשר, ע"כ. ירי בזה המאמר אחר שחקר והוכיח שאין שום צורה מהצורות טבעיות שתקדם להוויית המורכב וגם אין שום צורה שתשאר עומדת בעצמה אחר הפסד המורכב מאח. ואמנם אם אי זו צורה מהצורות תשאר אחר הפסד המורכב ראוי שנחקר בו וזה שבקצת הרברים אין שום מונע שלא תהיה הצורה נשארת אחר הפסד המורכב. ובאר באי זו דבר הוא, ואמר שאם היתה הנפש דבר שענינו זה הענין כלומי שתשאר אחר הפסד המורכב לא תשאר כלה ואך השכל לברו ישאר אבל לא כלה כלומי הצומחת והמרנשת. עוד אמי ואמנם כלה. ירי ואמנם

¹ היא האנושית.

²) Phys. II, 2: *ἀνθρώπος γὰρ ἀνθρώπων γεννᾷ καὶ ἥλιος*.
Metaph. A, 5 בטה שאחר הטבע ה"ה 5.

³) Metaph. A, 3. 1070a 24 Bekker: *εἰ δὲ καὶ ὕστερον τι ὑπομένει, σκεπτέον. ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐδὲν κωλύει, οἷον ἢ ψυχὴ τοιοῦτον, μὴ πᾶσα ἀλλ' ὁ νοῦς πᾶσαν γὰρ ἀδύνατον ἴσως*.

שתהיה כל הנפש נבדלת ונשארת אחר הפסד המורכב אולי הוא בלתי אפשר. כי הצומחת והמרגשת והשכלית כאחד אולי הוא בלתי אפשר שתהיה נבדלת ונשארת אחר החמר. הנה מדבריו אלו יראה כי נפש הדברית אשר היא צורת האדם המורכב היא מחודשת כמו שאר הצורות המריות אבל תבדל מהם בששאר הצורות הנה הם נפסדות בהפסד המורכב אבל הנפש הדברית חלק ממנה הוא הנשאר והוא השכלי. וחלק ממנה שהיא המרגשת או נק' אותה נפש מחשבת אשר תושרש מהטפה הורעית היא נפסדת בהפסד המורכב. ואם היה כדברי אלו המפרשי רצוני שנפש הדברית תהיה מורכבת משכל ההיולי ומשכל הפועל הנה תהיה הנפש בכללה נשארת למה שהשכל הפועל הוא נצחי. ומדברי ארסטו יראה שחלק מהצורה האנושית כלומ' הנפש הדברית הוא נשאר אחר הפסד המורכב ולא כל הנפש בכללה. אבל דעתו בזה שוה החלק השכלי כלומ' השכל ההיולי הוא דבר אשר יבא מחוץ. ושאינו מהווה עם הגוף ושאינו מחודש קודם התהוות גוף האדם. ואמנם אם יבא ויושפע מהסבה הראשונה או מהאלהי שניים או מנפש העולם והו דבר שלא בארו ארסטו כפי' לפי שלא יבא מופת עליו ולא יכול להוכיח ממנו דבר. אף שמקצת דבריו יראה שוה החלק השכלי הוא דבר אלהי. וזה שבס' הנפש מאמ' א' אמ' (אמנם השכל אולי ראוי שיהיה דבר אלהי ובלתי מתפעל. וכן בשאר מקומות מדבריו יראה היותו דבר אלהי. מ"מ אף כי דבריו בזה אמתיים לא יתן מופת עליהם למה שכל טענותיו ודבריו לקוחים מהמוחש. ואמנם שהנפש השכלית אינה מהו(ת)[ה] קודם הווייה הגוף אבל בהתהוות גוף האדם תתהווה הנפש השכלית הביאו על זה ראיות רבות נזכור קצת מהם. ראשונה כל דבר אשר מציאותו סבת הוויית דבר אחר יצטרך בהכרח שאותו הדבר והיוצא ממנו ימצאו בזמן א' והתחלתם תהיה כאחד. ד"מ השמש הוא סבת מציאות היום כי לא בא מציאותו ברגע הורחה כי אם להאיר ליושבי הארץ. אי"כ באותו רגע שיתחיל השמש להמצא אלינו יעשה מציאות היום ואז יתחיל. ואמנם הנפש היא סבת הוויית הגוף הנפשי כי מציאות הנפש איננה כי אם תת הנפש בגוף נפשי. יצא לנו מזה כי בזמן התהוות הגוף נפשי תהיה התחלת הנפש ואז תתחדש. וכמו שמלך המדינה לא יקדם היותו מלך על מלכות מדינתו לפי שסבת היותו מלך היא להנהיג מדינתו ובאותו רגע שיתחיל להנהיג המדינה הוא מלך ולא קודם כן הנפש לא תקדם הווייתה להוויית הגוף בעל נפש אשר הוא מנהיגה. שנית כל מה שפעולתו המיוחדת אינה אלא עם הגוף, תחייב בהכרח שהתחלתו תהיה עם הגוף. וזה שאם היה קודם לו היה מציאותו לבטלה הואיל ופעולתו אינה אלא עם הגוף. ואמנם הנפש הדברית אין פעולתה אלא עם הגוף כאשר נת' בס' הנפש מאמ' א' (2) באמרו ואמנם אמרנו שהנפש תכעוס אינו אלא כאמרנו שהיא שווה ואורגת וכו'. וזה שאין פעולת הנפש אלא עם הגוף. ויליד מזה שהתחלת הנפש היא עם הוויית הגוף ולא קודם שא"כ היה מציאותה לבטלה. שלישית כל דבר שהוא שלמות דבר אחר והוא תכליתו המיוחד לו לא יוכל

1) A, 4; 408 b 14: ὁ δὲ νοῦς ἴσως θεῖόν τι καὶ ἀπαθὲς ἐστίν.

2) A 4; 408 b 12: τὸ δὲ λέγειν ἀργίεσθαι τῆν ψυχῆν ὁμοιον γὰρ εἶτις λέγοι τῆν ψυχῆν ὑφαίνεω ἢ οἰκοδομεῖν.

להיות קודם אותו הדבר שא"כ לא היה מציאותו לחת שלמות לאותו הדבר. ואמנם הנפש הדברית היא הנותנת שלמות האדם ותכליתו כאשר נתב' בנדר הנפש שהיא שלמות ראשון ובוה הגדר כל הנפשות נכנסו בכלל והדברית היא מכללם. אי"כ יתחייב שאין הנפש הדברית קודמ' לגוף אבל בהתהוות הגוף תתהווה הנפש ולא קודם לכן. ועוד באו להם ראיות אחרות נניה זכרונם מפני האריכות. ואמנם כחות הנפש אשר הם פועלי' בגוף האדם הנה תקבלם מהגרמי' שמימי', כי מהנלגל היומי תקבל בעצם ובשרש כח התנועה וכפי הוראת י"ב חקי הנלגל כן יושפעו עליה כחות נברלי'. ומנלגל שבתאי כח השפישה והבחינה. ומנלגל צדק כח הנדיבות. ומנלגל מאדים כח הנבורה והכעס. ומנלגל חמה כח היריעה והזכירה ומנלגל נוגה כח התאוה, ומנלגל כוכב כח השמחה והעצבון, ומנלגל לבנה כח הצמיחה והגדול אשר הוא שרש לכל הכחות טבעיות ובהול הנפש האנושית בטפה זרעית תבא מושפעת מכל אלו הכחות באמצעות הנלגלי'. אך פעולותיה אינם נגלות אלא באמצעות הגוף. ואמנם הנפש שכלית אשר באדם נוספת על הצמחי' והבי"ה אשר חקרא נפש שכלית יש בה שני כחות. הא' נקי' שכל מעשי והוא אשר יעיין בדברי' אשר אנהנו סבותיו. והב' נקי' שכל עיוני והוא אשר יעיין בדברי' אשר סכותם הסבה ראשונה בכלל' והשכלי' הנברלים והגרמי' שמימי' והיסודות ויפירד ויבדיל הצורות ויקח מהותם. ואמנם ענין זה הכח השכלי' ומהותו רבו בו הרעות. (...¹) הוא דעת אפלטון אשר יאמר היות השכל היולי עצם נבדל כשאר השכלי' והיותו עצם בפועל. אבל בהתמונו עם החמר ישוב בכח ולזה יאמר כי הידיעה אינה דבר זולת הזכירה, ורבו הליחה אשר בעצם המוח הוא מסך מבריל אל ההשכלות, ולזה הנערים יעלו במדרגה אל ההשכלה בהתייבש לחותם הנוסף והיו יותר מוכני' אל ההבנה. אבל השכל מצד עצמו הוא עצם נבדל אשר יושפע מהאלהי' שניים וכן הביא י' רשד בשמו במאמ' י"ב מספר מה שאחר הטבע (...²) הוא דעת ארסטו אשר אמר במאמ' ג' מספר הנפש (ב') [פ' ד' וי"ל³]. מחוייב א"כ שבהיותו מבין ומשיג כל דבר שיהיה בלתי מעורב עם חמר כמו שאמ' אנכסגוראיש כדי שיבחין ומצוה כל הענינים שאם היה עם חמר היה מונע כל צורה זולתו. עוד אמ' אח"כ פ' (ה') [ד'⁴] ואמנם אמרנו השכל רצוני אשר בו נכחין ונשפוט אינו מן הדברי' הנמצאים בפועל קודם שיתבונן. ויהיה א"כ גדר השכל החמרי כשהוא בכח לכל הכוונות מהצורות חמריות ואין בו שום דבר בפועל קודם שישכיל. ונאמר אי"כ השכל ההיולי הוא כח מתפעל ובלתי מעורב ואין בו שום צורה מהצורות חמריות ואין בו שום דבר בפועל קודם שישכיל. ואמרנו הוא כח מתפעל הוא מקום הסוג הכולל לחוש ולשכל כי יש בו דבר מה דומה אל ההתפעלות כמו שיקרה לחוש כי יש בו דבר מה דומה אל ההתפעלות. ואמרנו בלתי מעורב

¹ לא תחסר כי אם מלת: הראשון.

² לא יחסרו כאן כי אם ב' מלות: הדעת השני.

³ Γ 4; 429 a 3: ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμύγη εἶναι, ὡσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῆ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνωρίζη, παρεμφανόμενον γὰρ κωλύει τὸ ἀλλότριον καὶ ἀντιφράττει.

⁴ Ib.: ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει τὴν ψυχή) οὐθέν ἐστιν ἐνεργεῖα τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν.

הוא מקום ההבדל כי להיותו בלתי מעורב הנה הוא כה מקבל לכל הצורות כלליות, ולמה שהיה אין בו שום צורה מהצורות יתחייב מזה שאין בו שום דבר בפועל קודם שישכיל אותו המושכל והצורה. אבל בעת שיתבונן וישכיל אי זה דבר מהנמצאות או יקבל אותה הצורה כאלו תאמר בהשכילו צורת האש יקבל צורתו ויהיה כאלו דומה אליה. ולמה שהיה אין בו דבר בפועל קודם שישכיל הנה יצטרך שהשכל ההיולי יהיה כמו הלוח הנקי אשר אין בו שום דבר בפועל מצוייר כאשר נתבא' במאמ' ג' מס' הנפש פ' י"ד. ולמה שהיה בכל דבר מהדברי הטבעיים דבר שהוא כמו ההיולי והוא כה להתפעל ודבר שהוא פועל כאשר נראה בענייני המלאכותי שהמלאכה תתפעל מההיולי וכה הפועל הוא הצורה הנה הוצרכנו לשים בנפש שני כחות, כה מתפעל אשר הוא השכל האפשרי, וכה אשר הוא פועל כמו בקנין והוא הנקי שכל הפועל¹) כמו שהמאור ישים בפועל הגונוני אשר היו בכת, וזה השכל הפועל הוא נבדל ובלתי מעורב עם הדמיניות אף כי יקשר עמם הקשר מציאות אבל לא הקשר ערוב והוא בלתי מתפעל להיותו בפועל. ולזה אמ' ארסטו' במאמ' ג' מספ' הנפש פ' י"ט וד'י²) כי לעולם הפועל יותר מעולה מה[מ]תפעל ועליו יאמר אח"כ³) וזה לכדו הוא נצחי ובלתי נפסד ואמנם בדברי ארסטו' ומה שיובן מהם נחלקו המפרשים (...)⁴) אלפרדוס⁵) יאמר כי הנפש האנושית היא צורת הגוף האנושי והיא תתהווה מהמטה זרעית וכחות היסודות ולזה תפסד בהפסד הגוף, אבל בהתהוות הנפש האנושית תתהווה עמה הכנה מה ואפשרות לקבלת המושכלות וזאת ההכנה אינה דבר אלא העדר המושכלות עם אפשרות קבלתם וכאוחו הרגע אשר הנפש האנושית תתהווה מהמטה זרעית תהא מוכנת לקבל המושכלות וזהו השכל ההיולי אשר מצד עצמו הוא בלתי הווה ולא נפסד למה שאינו דבר כי אם אפשרות והכנה אבל מצד מה שהוא נמשך אחר הנפש האנושית הנה יתהווה ויפסד עמה כמו שהנפש האנושית היא מהווה ונפסדת ולזה אמ' ארסטו'⁶) שאין בו שום דבר בפועל קודם שישכיל, ואמר כי הוא כמו הלוח נקי המוכן לקבל הצור. א"כ השכל אינו אלא הכנה מה לקבל המושכלות ויהיה א"כ נושא השכל ההיולי הנפש האנושית המהוות מהזרע וכחות היסודות והיא עומדת עמה תמיד לא תפסד ממנה, אבל ההכנה מצד עצמה היא בלתי מהוות ובלתי נפסדת ולזה יאמר כי הוא הכנה מופשטת מכל הצורות והשכל

¹) עיי' מה שכתב היש"ר מקאנדיא בס' נובלות חכמה דף י"ח ע"א: שאין כמעט דבר קשה להבין כמו השכל הפועל בחכמת הפלוסופיאה. ועיי' בס' תגמולי הנפש לר' הלל בן ר' שמואל מוירוגא דף ז' ע"ב.

²) Γ 5; 430 a 17: ἀλλ' γὰρ τιμιώτερον τὸ ποιοῦν τοῦ πάσχοντος.

³) Ib.: καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ αἰδιον.

⁴) לא יחסר כי אם שם אלכסנדר.

⁵) εἰδός τι τοῦ σώματος ὀργανικοῦ. מאמר ה' להרלב"ג מאמר ראשון פרק א'.

⁶) Γ 4; 430 a 1: δεῖ δ' οὕτως ὥσπερ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ἐπιτελεία γεγραμμένον. ועיי' בס' רמז"ש הנקרא Al-Farabi צד 97 הע' 29 ובס' Drei Abhandlungen über die Conjunction שה"ל הח' הערץ צד 14 הע' 23 וצד 19 הע' 30.

הפועל יניע אותה לקבל המושכלות נבדלות מהמקרי ותבא עליה השפעה ממנו אשר באמצעותה תשיג השכל הפועל אשר הוא מהוץ ובלתי נקשר בזאת ההכנה אבל נבדל ממנה וכשיניע השכל הפועל אשר הוא מהוץ תקבל הצורות דמיוניות ותשובנה נבדלות ממקרי הנשם. ואם נשאל לאלכסנדר הסכה אשר בעבורה לא תחקר זאת ההכנה בשאר נושאי ותבא בנפש הסוס והחמור. הנה הוא ישיב לזה להיות הנפש האנושית יותר שלמה מנפשות הב"ח ולזה תבא מקושרת עם הנושא השלם ולא עם שאר הנפשות ואם שאלנו עוי לאלכסנדר אם זאת ההכנה היא כליית כלומי שיש לה כלי מיוחד, הנה הוא ישיב שאינה דבר מהחוששים לא מהפנימיים ולא מהחיצוניים¹ וזה שכל א' מאלו החושי יתאחד עם הנפש באמצעות כלי. ואמנם השכל ההיולי אינו אלא הכנה מוחלטת אשר תדבק למבע הנפש הדברית מצד מה שהיא דברית ולא מצד פועל חוש מהחושי והביא ראייה לדבריו מדברי ארסטו בס' הנפש מאמ' ג' פ' י"ד באמרו² כי יקרה לשכל ההיולי כמו הלוח המוכן לקבל הציווי, אי"כ השכל היולי אינו כמו הלוח אבל הוא נדמה להכנה אשר בלוח וזה כי הלוח הוא דבר נמצא בפועל, ואמנם השכל ההיולי אינו נמצא בפועל כי אם באפשרות ולזה לא דמה אותו ארסטו כי אם להעדר הציווי אשר בלוח אשר הוא ההכנה, ואחר זה הרעת נמשך אבונצר אלפאר"בי מגדולי חכמי הישמעאלים. ואמנם ק' רשד סתר דבריו בפ' לס' הגו' ואמ' ואני מתבייש מדברי זה האיש וכי. ואמ' כי איך אפשר שכוונת ארסטו תהיה בזה להודיענו טבע ההכנה ולא יבאר לנו טבע הדבר נושא ההכנה, וזה כי א"א לרעת טבע הכנת איזה דבר אם לא נשכיל נושאי המוכן לקבל ההכנה, ואיך יבא אי"כ להודיענו טבע ההכנה הזאת בהחלט והאריך שם מאד. ובאר כי ארסטו דמה השכל ההיולי אל הלוח אשר הוא מוכן לא אל ההכנה, אשר איננה אלא העדר כאשר השב אלכסנדר. ואמנם (. . .)³ מפרש ספרי ארסטו ותפארס"שיאוס⁴ סברו שהשכל ההיולי הוא נצחי והשכל השכל היא נצחית ג"כ ושאיין בכאן אלא שכל הפועל אשר כפי הבדל האופן בו לפעמי יקרא שכל הפועל ולפעמי שכל אפשרי אבל אינו אלא עצם א' ומצד מה שזה העצם הוא לעולם בפועל משכיל ופועל בנו היותנו משכילי נקרא אותו שכל הפועל. אבל מצד מה שיעורב עם הדמיונות אשר בשכיל זה לפעמי ישכיל ולפעמי לא נקרא אותו שכל אפשרי אבל הוא עצם א' פשוט משכיל לעולם מצד עצמותו ובהתדבק עמנו אנהנו נשכיל הצורות המריות אשר הם מחשקות בדמיוניות וזהו השכל ההיולי ולזה אמרו שהשכל הפועל הוא חלק מה מהנפש האנושית וזה כי אנהנו קודם נפשיש הצורות מהממרי אשר אינו דבר אלא להשיב אותם מושכלות בפועל אחר שהיו מושכלות בכת. ואח"כ נשכילם כאשר נקבל אותם, ואמנם הפשטת הצורות הוא דבר מיוחד אל הפועל והשכלתם כלומי

¹ עיי' ספרי על החושים הנקרא Die Sinne צד 45 והלאה.

² עיי' לעיל צד 56 הע' 6.

³ אולי לא יחסר כי אם תמיסטיים ועל בטול דעתו עיי' בס' סוג אבות הי"ג להרשב"ץ

פ"א עיי'א וע"ב. ועיי' בתנמולי הנפש דף י"א ע"ב.

⁴ הוא Theophrastus תלמיד ארסטו.

קבלתם הוא דבר מיוחד להתפעל יחוייב מזה היות בנו כח פועל ומתפעל כפי האופן הנז' אבל כלו הוא עצם א'. ואמנם ענין שכל ההיולי כפי סברתם אמר על שני ענייני'. הא' יקרא שכל משותף אשר יתהווה בהווית הגוף ויפסד בהפסדו ויתרכה כפי רבוי האנשי'. ויאמר עוד שכל אפשרי אשר הוא נכדל ונצחי כמדרגת השכל הפועל אשר בארנו היותו עצם א' אבל הכדלתו ונצחיותו היא כמדרגת פחותה מהשכל הפועל, וזה השכל הוא אחד במספר לכל האנשי' כמו השכל הפועל. ומשני אלו השכלי' רצוני מהשכל המשותף ומהשכל אפשרי יבא ענין מציאות הנפש האנושית, ותהיה סברתם שהנפש הדברית היא אחת לכל האנשי' אע"פ שהאיש' יתרכו ויבאו במדרגת המספר מצד השכל המשותף אשר הוא המתפעל ומקבל ההפסד. ון' רשד חלק עליו כפי' ספר הנפש מאמ' ג' פ"ה, והביא נמנעות רבות אשר יבאו לדעת הוה ואמר שאם היה הדבר כן שהפועל ושלמות ראשון יהיה משותף לכל האנשי' ולא יתרכה ברבוי האיש' יתחייב מזה שכאשר אני אשיג מושכל אחד שאתה תשיג אותו המושכל נ"כ, ואם אני אשכח אותו המושכל נ"כ אתה תשכח אותו והוה נמנע. אמנם כאשר נאמ' שהמושכל אשר אצלי והמושכל אשר אצלך הם רבי' בנושא הנה נכיר כל אלו הספקות וכו' ואמנם [אבוכר] בן אלציאני¹ וחביריו יאמרו שהשכל ההיולי אינו דבר זולת כח המדומה אבל לא בהחלט כי אם מצד שיש לו הכנה לזה רצוני שהכוונות הדמיוניות אשר בו תהיינה מושכלות בפועל ולזה יאמרו שאין כח השכל ההיולי דבר כי אם כח המדומה ואמנם . . .² יחשוב כי השכל ההיולי הוא נצחי במוחלט והמושכלות הנקנות הם פעם בכח ופעם בפועל והם הנשארות נצחיות ולזה נמשך אבוחמד אלנויאל. ויראה שהרב הגדול ז"ל³ נטה אחר דעת אלכסנדר בשהשכל ההיולי הוא הכנה, אבל אינה מופשטת ומוחלטת אבל היא מעורבת עם הדמיוניות והמושכלות הנקנות או השכל אשר בקנין הם נשארות נצחיות וזה רמו כם המורה ח"א⁴ באמרו בשותף שם רוה ונפש והוא ג"כ שם דבר הנשאר מן האדם אחר המות אשר לא ישיגוהו ההפסד אמר הכתי' והרוח תשוב אל האלהי' וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים רמו בזה שמעתי שהשכל אשר בקנין הוא הנשאר לברו כי ההכנה עצמה תתפסד בהתעצמה עם המושכל. ואח"כ אמ' והוא ג"כ שם השפע וכו'. כמו ואצלתי מן הרוח ונו'. יר' כי השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל הנקנה לא יתרצה

¹ הוא הפילוסוף הערבי הנקרא אבו בכר מחמד בן יהוא אבן באגא ובקצור בשם אלציאני (הוא הצורך) וספריו ח"ה אגרת הפטירה והנהגת המתבודד נעתיק מלשון ערב ללשון הקודש עיי' ס' הח' מונק ה' Mélanges צד 383 עד 410 וס' רמשי"ש על המעתיקים צד 356 עד 361 והח' שריינר התחיל להוציא לאור את שארית הפלטה הנמצאה מהנהגת המתבודד כפי' הרבונג' לס' חי בן מקיץ במ"ע "ממורה וממערב" חוברת ב'.

² יחסר שם הפילוסוף אשר ברכיו הלך אלגזאלי.

³ עיי' על דעת הרמב"ם בענין הזה ס' הח' Simon B. Scheyer הנקרא Das psychologische System des Maimonides והוא באמת כאשר נכתב על השער: מבוא לספר הנכבד מורה הנבוכים וכן יאמר האפודי בפירושו למורה הנבוכים ח"א פ"ע: וזוה הפרק מבואר דעת הרב בענין הנפש שאינה רק הכנה כדעת אלכסנדר.

⁴ פרק מ' ומ"א.

אלא בנביאי¹ אבל השכל אשר בקנין נמצא בכל האנשי אף אם אינם נביאי. וזה באור הכתי' באמרו¹) גם בלא דעת נפש לא טוב. יר' בלא דעת כל עוד שלא יצא לפועל שהם המושכלי הנקנות. ואמנם (...)²) בשכל ההיולי הוא שאינו הכנה במוחלט כאשר חשב אלכסנדר ונס לא שיהיה כח המדמה כאשר חשב אבוכבר בן אלצאיני. אבל יאמר כי השכל מצד שהוא שכל הוא עצם נבדל מבלתי חמרי אבל הוא כח מתפעל מהמושכלות ובלתי נפסד מהם. ואמנם יאומת זה מהקדמה מפורסמת בעצמה בארה ארסטו³ בס' (השמע) [הנפש] מאמ' נ' באמר³] יחס השכל אל המושכלות הוא כמו יחס החוש אל המוחשי' ולזה כמו שהחוש הוא כח מקבל לא פועל כן השכל הוא מקבל המושכלות ולא פועל אותם. ואמרנו שהוא כח מתפעל הוא מקום הסוג הכולל לפי שבזה ישתתף עם החוש' כלומ' שיש בו דבר מהדומה אל ההתפעלות והיותו בלתי נפסד מהם הוא כאשר יבדל מהם. וכאשר היה הדבר כן יחוייב שזה הכח לא יקויים בנושא ולא יתחלק בכל שטח הגופות בהחלק הגוף כלומ' שאינו גוף ולא כח כגוף כמו החוש ויהוה ההיקש כן. כל כח שהוא מתפעל מבלתי הפסד כליו בכח ובפועל בעצם ובמקרה, א"א שיקויים במציאות בשום נושא. ואמנם השכל ההיולי עניינו זה הדבר כלומ' שהוא כח מתפעל מבלתי הפסד כליו בכח ובפועל לא בעצם ולא במקרה יחוייב מזה שלא יתקיים במציאות בשום נושא ולא יחלק בהחלק הגוף ולזה לא יתפשט זה הכח כגוף ולא יבא מצד המוגז החמר כמו המוחשות שהם יתהוו מסכת התמונות כלי חמרי ולזה יחלקו בהחלק הכלי. ולזה אין לו טבע מטבעי הענייני' המוחשי' ואינו א"כ מעורב אל גוף ולא כח כגוף שאם היה מעורב אל גוף יהיה לו כלי כמו החוש ולזה אמ' ארסטו⁴ כל דבר כמו שהוא או חס או קר אם יש שם שום כלי כמו מוחש או חוש הוא מותכן אל כליו וזהו ההבדל שיש בין החוש והשכל שהשכל אינו משתנה ולא יפסד כמו החוש שישתנה או יפסד בקבלו המוחש. עו' אמר שם ארסטו⁴) ואמנם הטיבו אשר אמרו כי הנפש היא מקום המינים ירמוז בזה לאפלטון אבל לא כל הנפש כי אם המשכלת לבד. וזה כי החלק החוש' אם הוא מקבל המינים לא יקבלם בעצמו אל(יו)[א] בכליו אבל המשכלת אינה מקבלת בכלי אלא בעצמה ועכ"ז אינה כל כך מקום המיני' שיהיו לה בפועל כי אם בכח ובוה ישתתף השכל עם החוש כשהוא מקבל המושכלות כמו החוש שיקבל המוחש. ויבאר בארבעה טענות שזה השכל אינו כח אשר יקויים בכלי חמרי בארס ארסטו⁴ בס' הנפש, מאמ' נ'. ראשונה אם השכל היה כח אשר יקויים בכלי חמרי כמו החוש הנה לא היה משיג כי אם סוג א' מהצורות כאשר יקרה לחוש וזה כי הכלי חמרי מיוחד לא ישיג כי אם סוג א' מהצורות מיוחדות כי חוש הראות לא ישיג חוש השמע ולא חוש השמע חוש הטעם לפי שהחוש לא

¹ כושלי י"ט ב.

² אולי תחסר מלת: דעתו ר"ל דעת הרמב"ם.

³ היש"ר מקאנדיא מביא את המאמר הזה בס' נובלות חכמה י"ט ע"א בזה הלשון: שכמ"ש הפילוסוף בראש המאמר הג' מס' הנפש בערך החוש אל המוחש כן השכל אל המושכל. ובאמת נמצאו הדברים האלה בס' הנפש מאמר ג' פרק ד' 429 a 16: καὶ ὁμοίως ἔχειν ὡςπερ τὸ ἀισθητικὸν πρὸς τὰ ἀισθητά, οὕτω τὸν νοῦν πρὸς τὰ νοητά.

⁴ Ib. 429 a 27: καὶ εὐθὺς οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν.

יקבל כי אם נושא א' מיוחד¹). ואמנם השכל הוא משיג כל סוגי הצורות יחוייב מזה שאינו כח מקויים בכלי חמרי ולזה לא יתחלק בהחלק. ולזה אמ'ן רשד בפי' ס' הנפש מאמ' ג' פ' ד' שאם היה לזה הכח השכלי צורה עצמית כמו שיש לדבריי חמריים הנה אותה הצורה היתה מונעת את עצם הכח השכלי מלקבל צורות מתחלפות ורות זולתה כמו שהוא בכלי חמריי. שנית אם היה השכל ההיולי כח בכלי חמרי ובצורה מיוחדת הנה יקרה לו כמו שיקרה לחושי כי כמו שהעין אם היתה לו צורת הנוגני לא היה מקבל אותם והלשון או החיך אם היו בו הטעמי לא היה מקבל טעמי המר והמתוק לפי שכל דבר מקבל הנה צריך שיהיה נפשט מטבע המתקבל כאשר נת' בס' הנפש מאמ' ב'. וכן יהיה הענין בשכל ההיולי. אם היה לו צורה מיוחדת לא היה מקבל נושאו אשר הם כל סוגי ההשכלות. ואמנם השכל הוא מקבל כל סוגי ההשכלות, א"כ אין לו צורה מיוחדת בכלי חמרי. ועי' כי להיות לכל גוף צורה מיוחדת הנה זה ימנענו מלהשיג צורת נושאה הקרובה וכ"ש הרחוקה כי אותה הצורה המיוחדת תמנענו מזה כי העין אלו היתה בעלת מראה לא היה כח הראות הנושאו בה יכול לקבל הנוגני וכן שאר החושיי. ואמנם השכל הוא מקבל כל סוגי הצורות וההשכלות א"כ אינו כח מעורב בגוף. ועי' אם היה כח מעורב בגוף הנה יקרה לו כמו שיקרה לחושי כי אחר שהחוש השיג מוחש חזק לא יסכול להשיג הנקל ממנו כי חוש הראות אחר שהביט בשמש שהוא המוחש היותר חזק לא יוכל להביט במראה הנר שהוא היותר נקל. והשמע אחר שהשיג קול חזק לא ישמע קול קטן ממנו כי אם אחר זמן מה. ואמנם השכל הנה הוא ישיג סוגי ההשכלות ולא יחלש כחו בעבור ההשגה חמורה. אבל יתחזק וישיג יותר ויותר כאשר נתב' במאמ' ג' מס' הנפש²). מכל זה יחוייב שאינו כח מיוחד בכלי חמרי. שלישית. אם היה השכל היולי כח בכלי מיוחד לצורה המיוחדת לו הנה לא היה משיג עצמו כאשר יקרה לחושי וזה כי הצורות המוחשות אינם משיגות עצמותם לפי שתכליתם היא השגת הדברים הנכדלי מהם וכן יבא הענין בשכל היולי. ואמנם תכלית מציאותו על צד הכוונה ראשונה הוא השגת עצמו שישגי איך הוא משיג המושכלות בהפשטת המהויות מן החמרים ובציזור המהויות מכה הגדרי והמופתי. ועל צד הכוונה השנית השגת הדבריי הנכדלים ממנו. יחוייב מזה שאינו כח בכלי חמרי. רביעית אם היה השכל ההיולי כח בכלי חמרי מיוחד הנה יקרה לו כמו שיקרה לחושים כי החוש לא ישיג בהשגה אחת שני הפכי אבל השגה אחר השגה כי חוש הראות לא ישיג הלבן והשחור בהשגה א' וחוש הטעם לא ישיג המר והמתוק ואם ישיגם תהיה השגה בלתי שלמה וטרודה ומבולבלת. וכן יהיה הענין בשכל ההיולי. ואמנם הוא משיג כל מיני הצורות בהשגה אחת. יחוייב מזה שאינו כח בכלי חמרי. הנה יתבאר מכל זה שזה השכל לא יחלק בהחלק הגוף כלומ' שאינו גוף או כח בגוף אבל הוא מתפעל מהמושכלות כמו שהחוש יתפעל מהחושי אבל הוא בלתי מעורב עם חמר ובוה יבדל מהחושי. ומאשר היה זה השכל קודם שישכיל אינו דבר מהנמצאות בפועל כאשר באר ארסטו בג' מס'

¹ עיי' בספרי על החושים צד 60 הע' 16.

² פרק ד' 6—1 429b.

הנפש¹) הנה יהוייב שיהיה עצם הכה כלומ' מוכן אל ההשכלות אשר ערכו אליהם כערך ההיולי אל הצורה ואמנם אמרנו שאינו דבר מהנמצאות נרצה בזה שאינו דבר מהנמצאות המריות אבל קודם שישכיל הוא עצם בלתי המרי ונבדל והוא ככה אל הצורות המריות ויהיה א"כ בלתי מהודש ובלתי נפסד, וכאשר יצא מן הכה אל הפועל לא שישוב המהודש נצחי אבל הדבר שהיה נצחי ככה ישוב נצחי בפועל ומה שיהיה שכל ככה ישוב שכל בפועל ולזה יאמר שהוא מוכן אל ההשכלות וזאת ההכנה היא מופשטת מכל הצורות נבדלות אבל היא עם הצורות דמיוניות והשכל הפועל הוא צורה או כצורה לשכל ההיולי ואינו פועל מחוץ כדעת אלכסנדר אבל פועל מבפני ומניע השכל ההיולי לקבל המושכלות. וזהו השכל הפועל אשר הוא חלק מה מהנפש האנושית לפי שהוא במדרגת המאור כאשר עוד יתב' בע"ה. ואמנם זאת ההכנה אשר לשכל היא נפסדת אחר הפסד האדם וישאר השכל ההיולי בהתדבקו עם השכל הנבדל נצחי כמו שהוא בטבעו וזאת היא ההצלחה אחרונה אשר רמו עליה י' רש"ד בפ"י לס' השמע ובמש"ה ובכמה מקומות. וממה שיראה מדבריו באגרת ההצלחה²) הוא כי על המושכלות הנקני' יתחדש עצם שכלי אשר הוא במדרגת ההכנה אחרונה לקבל השכל הפועל להיותו נצחי וזאת ההכנה אחרונה היא נשאת אחרי המות כאשר תדבק תמיד עם השכל הפועל. אבל ההכנה ראשונה היא נפסדת. אמר שם דברי' זה נסחם ואמנם זאת ההכנה אשר באמצעותה נקבל הדברי' הנבדלי' הוא דבר מה אשר יקרה לשכל העיוני אחר השלמות. וזה שיהם זאת ההכנה אל השכל הנקנה כיחס השכל החמרי אל הנפש האנושית והנך רואה שאחר הצורה החדשה הווה ונפסדת עוד יקרה עליה אפשרות לקבל רושם צורה אחרת, ועוד תקבל אחרת. ואף אם ילך הענין לבב"ת הגה בסוף תקבל צורה אחת בלתי חמרית. עכ"ד. יר' בזה שעל השכל ההיולי יקרה דבר מה אשר הוא במדרגת ההכנה אשר בסוף יקבל צורה בלתי חמרית שהוא השכל הפועל, והביא דמיון מיחס השכל החמרי אל הנפש האנושית וזה, שכמו שהשכל ההיולי הוא צורה אחרונה לנפש כן זאת ההכנה אחרונה היא שלמות אחרון לשכל וזה שאנו נראה בעניינים החמרי' שאחר שהחמר קבל צורה אחת עוד תבא עליו הכנה לקבל צורה אחרת ואחר תפסד ההכנה ההיא ותבא הכנה אחרת לקבל צורה אחרת עד הגיעו אל הצורה אחרונה שהיא הנפש אשר עם קבלתה יתייחד עמה השכל ההיולי, כן יבא הענין בשכל אשר אחר קבלו צורה אחת עוד תבא עליו הכנה לקבל צורה אחרת ואחר תפסד הראשונה ותבא הכנה אחרת עד הגיעו אל היותר שלם ואז ההכנה ההיא תקרא שכל נקנה למה שיתחדש עליו ובאמצעותו יתייחד השכל ההיולי עם הנבדל וזאת ההכנה אחרונה נשאת נצחית, גם באגרת אפשרות הדבקות³) אמר דברים על זאת

¹ פרק ד' 22 a 429: ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς οὐθέν ἐστιν ἐνεργία τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν.

² עיי' בס' רמשי"ש על המעתיקים צד 200 הע' 681 והיש"ר מקאנדיא יקרא את המאמר הזה בנובלות חכמה י"ז ע"ב: מאמר הנקרא באושר הנשמה.

³ עיי' בס' מונג Mélanges צד 448 והלאה ובס' רמשי"ש על המעתיקים צד 491 ובפרט בס' שלשה מאמרים הנקרא

Drei Abhandlungen über die Conjunction des

ההכנה אחרונה, וד"ל. אמ'ן רשד והספק היותר חזק שיסופק בו על זה הענין הוא שיאמר כי ההכנה אחת בעינה אין בטבעה שתקבל שני דברים מתחלפ"י אבל שניהם בתכלית החלוף וזה ענין ההכנה לקבול הצורות המושכלות ההיוליות כשיונה מקבל לשכל"י נבדל"י כי אם היתה בכאן הכנה מקבלת הצורות נבדלות הנה היא נאמרת בשתוף עם ההכנה המקבלת המושכלות הוות ונפסדות וזהו אשר ה(נ)[נ]יע אבונצר בפירושו לספר הניקומכיה פ' ס' המדות¹ שיניח שאין לאדם שלמות אלא השלמות אשר יהיה בחכמות עיוניות ואמ' שהמאמר בשוב האדם עצם הוא מהכלי הוקנות² כי ההוה נפסד לא ישוב נצחי. והתשובה שיאמר כי בנפש המדברת מאותנו שתי הכנות ראשונה ושנית. ואולם הראשונה הנה היא תחובר בצורות דמיוניות על צד מה שתקשר ההכנה אשר בלוח הכתיבה בלוח עצמו וזאת ההכנה היא תנא"י במציאות מה שיקבלו המושכלות עיוניות. ואולם ההכנה השנית הנה היא אשר תחובר בצורת השכל עיוני כאשר ישלם בנו כי הוא כמו שכל צורה מהודשת בהיולי שלה יראה מעגינה שהיא תחובר בה הכנה שנית בלתי ההכנה ראשונה אשר השלים אותה הצורה כן יהוייב שיהיה הענין בצורות האחרונות מאותנו. וזה שכמו שצורות היסודות כאשר הגיעו בחמר ראשון תחובר ב(ה)[ם] הכנה שנית לקבול צור"י המתדמ(ה)[י] חלקי וכמו שהצורות מתדמי החלק"י כאשר הגיע[נ] לפועל תחובר בס הכנה שלישיית לקבול הנפש הזכה [ותחובר בצורות הנפש הזכה]³ הכנה רביעית לקבול הצורות מוחשות ותחובר בצורות מוחשות הכנה חמישית לקבול הצורות דמיוניות ותחובר בצורות דמיוניות הכנה שישית לקבול המושכלות עיוניות כן יהוייב בהכרח שחחובר בצורת המושכלות עיוניות הכנה שביעית לקבול צורה שביעית ומכאור שזה לא יתכן שילך אל בלתי תכלית הנה הוא בהכרח יכלה אל הכנה מקבלת הצורה וכו'. אלו הם דבריו אשר מהם יתבאר כי על המושכלות הנקנות יתחדש עצם שכלי הוא במדרגת ההכנה לקבל השכל הפועל מצד שהוא שכלי ולכן ישוב נצחי אחר המות בהתדבקו תמיד עם השכל הפועל אבל ההכנה ראשונה היא נפסדת. וזה לא השיג אבונצר אלפראבי" כי לא ידע אלא בהכנה ראשונה המקבלת המושכלות ולזה יקשה לו איך עם זאת ההכנה ישוב האדם עצם נבדל. אבל בשומנו זאת ההכנה שנייה אשר תחובר בצורת השכל עיוני יותר כל ספק. ובהיות שכבר נתב' שיחס השכל אל המושכלות הוא כמו יחס החוש אל החוש"י, יתחייב שימצאו בו ג' דבר"י, הא' שכל בכח דומה אל החוש. השני שכל נקנה דומה אל רושם המוחש אשר הם המושכלות ראשונות. השלישי השכל הפועל אשר יניע המושכלות שהם צורות חמיות ויש"י אותם מושכלות בפועל. והנה ראשון השכל בכח הוא כח הדומה ודמיון השני הם הגונו"י והמראות אצל כח הרואה. ודמיון הג' הוא כמו המאור אשר באמצעותו

separaten Jntellects mit dem Menschen von Averroes (Vater und Sohn)

שהו"ל הח' יצחק הערץ (בערל"ן תרכ"ט) ז', י"ג וכ"ד.

¹ עיי' ס' המדות לארסטו הנקרא Ethica Nicomachia.

² הוא המאמר הנודע אשר על פיהו גרין אלפראבי בס' המחברות לר' עמנואל הרומי

לגיהנום עיי' מחב' כ"ח: שם אבונצר וימו רד' יען אמר כי התאחדות השכל האנושי עם השכל הנפדרי הוא מהכלי הוקנות וע"ד המאמר הזה הנפדץ מאוד בספרותנו עיי' מה שאסף רמשי"ש בספרו Al-Farabi צד 94 הע' 20 וצד 246.

³ ג"ל שנפלו כאן המלות אשר הוספתו עיי' שו"י הסופות הנק' Homoioleuton.

ישיג כח הרואה הגונוני וזהו השכל הפועל אשר הוא חלק מה מהנפש אנושית. ולמה שהיה המאור אצל כח הרואה יותר מושג מהגונוני כן יתחייב בהכרח שהשכל הפועל יהיה יותר מושכל אל השכל אפשרי מהצורות המריות וכאשר יפשיט אותם מהחמרי והשכל בכח ישוב שכל נקנה אז הנה הוא מוכן לקבל שלמותו האחרון שהוא השנת הנבדל עד אשר ישוב זה השכל הנקנה עם השכל הנבדל דבר א' בפועל וזהו התאחדות השכל חמרי עם השכל הפועל אשר היא ההצלחה אחרונה לאדם. ולמה שהיה כבר נתב' היות זה השכל עצם נצחי אינו מן הנמנע שלא יתדבק¹) בעצם נבדל וישכיל אותו אשר הוא השכל הפועל. ומה שאינו נמנע הנה הוא או מחוייב או אפשרי ואם הוא אפשרי א"א שלא יצא לפועל בזמן מהומני ובאיש מהאנשי שא"כ לא היה אפשרי אבל היה נמנע. מזה נתב' אפשרות הדבקות בשכל הנבדל. ואמנם ארסטו² במאמ' ג' מס' הנפש פ' ל"ו התפאר לחקור מזה הדרוש באמרו וז"ל³). ותהיה הקירנתו באחרונה אם הוא אפשר שזה השכל עם היותו בלתי נפרד ונמצא בגודל יוכל להשכיל אי זה מהשכלי הנבדלי. יר' האם הוא אפשר שבהיות זה השכל בלתי נפרד מהחמר יוכל להשיג השכלים נבדלי' אם לא תהיה הקירנתו באחרונה. אבל לא נמצא בשום מאמריו⁴) ממאמריו שיתיר זה הספק הגדול⁵) הנה נתב' מכל זה לדעת ו' רשד שהשכל ההיולי אינו הכנה במוחלט כאשר חשב אלכסנדר. וכאשר הוציא מדברי ארסטו שיהיה העדר המושכלות עם אפשרות קבלתם. אבל היא עצם נבדל מוכן לקבל המושכלות ומתפעל מהם. ויהיה א"כ ו' רשד חולק עם אלכסנדר בקצת ומורה לו בקצת. וזה כי אלכסנדר יאמר שהשכל ההיולי אינו עצמות הנפש דברית אבל היא הכנה מה תבא עליה ויאמר שנית שמצד עצמותו הוא בלתי הווה ולא נפסד. אבל במקרה להמשך מציאותו אחר מציאות הנפש אנושית אשר היא מהווה מהזמן היסודות וכחם הוא הווה ונפסד ו' רשד יסכים עמו שהשכל ההיולי אינו עצמות הנפש האנושית אבל הוא חלק ממנה אשר יבא מחוץ וממנו ומן הנפש המחשבת אשר הושרש בטפה זרעית תבא הנפש הדברית. ועו' יסכים עמו כשהשכל ההיולי היא בלתי הווה ולא נפסד אבל הוא המדרגה הפחותה שבשכלי והעליונה שבהיולים. ויחלוק עם אלכסנדר בשהוא חושב בואת ההכנה, אשר היא השכל האפשרי לפי דעתו היא נפסדת במקרה אם לא בעצם וזה להמשכה אחר מציאות הנפש הדברית אשר היא מהווה ונפסדת, ו' רשד יאמר שהשכל ההיולי הוא בלתי הווה ולא נפסד לא בעצם ולא במקרה והוא צורת הנוף האנושי מוכן אל המושכלות ונפעל מהם. וראוי א"כ לדעת בקצור כי השכל האנושי או נקראנו שכל היולי נחלק על חמשה מדרגות. הא' הוא כל עוד שהוא בכח ולא יצא לפועל נקרא שכל חמרי לפי שהוא כאלו מטבע החמר שהוא בכח והוא מוכן לקבל הצורות כמו החמר שהוא בהכנה לקבל הצורות וזהו כמו בילדי.

¹ ר"ל שיתדבק ומלת השלילה נכראה בצלם לשון איטאליא אשר דבר כה המחבר.

² סוף פרק ג': - ἀρα δ' ἐνδέχεται τῶν χωρισμένων τι νοεῖν αὐτὸν μὴ κε-
χωρισμένον μεγέθους, ἢ οὐ, σκεπτικόν ὕστερον.

³ הם דברי ו' רשד בפירושו האמצעי לס' הנפש כאשר הודיענו מונק בספרו

Mélanges צד 449 ועיי' הערך בספרו הנ"ל צד 28 הע' 86.

השני הוא אחר שהשכל יקנה הקדמות אמתייות מושכלות בעצמם או באמצעותו או באמצעות החושי' מבלי אמצעי ומבלי ידיעה קודמת והם מושכלות ראשונות כאלו תאמי' שהכל גדול מהחלק ועם זה יקנה הקדמות מפורסמות במלאכות לקוחות בהרנל או נקרא שכל בקנין¹) לפי שבאמצעותם יוכל לקנות מושכלות עיוניות. השלישי אחרי הניעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדר מופתי ויוציא מהם תולדות אמתייות אשר יכחישים הדמיון כאלו תאמר עמידת שני אנשי' בשני קצות הכרור הארצי וראשם כנגד השמי' ורגליהם על יושר הקוטר ולא יפלו וכיוצא בזה שהוא פעולת המדמה או נקי' שכל בפועל לפי שיצא שכלו מהכה אל הפועל. הרביעי אחר הניעו לכל זה ויפשיט בשכלו הצורות חמרייות מנושאייהן עד שישבו הוא והם דבר א' ויקח הצורות המעורבות בחמרי' ויפשוט מהם החמרי' שאינם נאותים לחלק השכלי וישיב החלק הצורי' למבעו השכלי ויקח מהות הדברי' בלבד או נקי' שכל נקנה²) לפי שהוא נקנה מצורה מהצורות רוחניות. החמישי כאשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרי' והם שכלי' נבדלי' ואלו המושכלות הם חזקות יותר מהראשונות להיותם מופשטות בעצמם והיו הנמצא מצד מה שהוא נמצא לא כמו הצורות מופשטות מהחמרי' שאין מציאותם מציאות שכלי' בעצמם כי אם עם החמרי' אבל אלו הם צורי' מופשטות בעצמם ולזה יצייר אותם השכל על אמתותם וכשהשכל ישיג אלו הצורות נפרדות או נקי' בשם שכל הפועל וישוב הוא והם דבר א' והיא האחרונה והעליונה שבמדרגות ונקי' שכל הפועל והיא ההצלחה האחרונה והאפשר המעולה ואל זאת המדרגה הניעו הנביאי' ע"ה כמו שאמי' הכתוב³) ונהפכת והיית לאיש אחר ואף שכל זה הבאנו למעלה בענין הנבואה⁴) אנב נראה עתה שבנו לבאר יותר להיות הענין הזה הכרחי מאד לדעת כי רבים נתקשו בזה הדרוש לדעת ההפרש שיש בין אלו המדרגות ולזה הכפלנו המאמי' למען ירויץ הקורא בו. והו' שכת' הרב הגדול ו"ל במס' אבות⁵) על משנה אם אין דעת אין בינה ואמי' שברעת אנחנו נבין המושכל כי הבינה היא השינוי העצמי מופשטי' מהחמר. ואם ל(ה)[א] היה הדעת שהוא השכל נקנה לא נניע אל הבינה. ואם לא היתה הבינה לא היה השכל משיג הצורי' אשר נפשיט אותם מנושאייהם ולזה אמר כי הוא דבר קשה אפי' מהספרים המחוברי' בו. ואחר שכארנו ענין השכל התוילי ראוי לנו לבאר ענין השכל הפועל ומה ירצו בו, האם הוא השכל הראשון ית' או א' מן השכלי' נבדלי' או שפע מה אשר יושפע מהם כי קצת ממפרשי חכמי הנצרים חשבו שרעת ארסטו' יהיה היות השכל הפועל ה' ית' והביאו ראיה לדבריהם כי במאמ' ג' מספ' הנפש מאמי' י"ט⁶) אחר שביאר חיוב

¹ עיי' מונק בס' הנ"ל צד 450 הע' 1 שחשב שהשכל אשר בקנין והשכל אשר בפועל דבר אחד המה ופה נודע שהם שונים.

² היא הנקרא בפי ר' זרחיה בן יצחק בן שאלתיאל בפירושו למשלי השכל המועיל על פי שמו הערבי אלעקל אלמסתפאר עיי' בס' הערץ הנ"ל צד כ"א.

³ שמואל א' ו' ו'.

⁴ עיי' לעיל צד 87.

⁵ עיי' הרמב"ם בפירושו למס' אבות פרק ג' משנה י"ד.

⁶ Γ 480a 15: καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς τῷ πάντα γίνεσθαι, ὁ δὲ

מציאות השכל אפשרי באר חיוב מציאות השכל הפועל ואח"כ באר מהותו ואמ' וז"ל והשכל מצד מה שישכיל כל דבר הנה הוא כמו קנין שהוא כמו האור כי האור יעשה בצד מה המראי שהם בכח ישונו מראי בפועל ע"כ, הנה בדבריו אלו ירמוז היותו השכל הפועל הסבה ראשונה, וזה באמרו והשכל מצד מה שישכיל כל דבר, ואמנם אין שום שכל שישכיל כל דבר כי אם הסבה הראשונה, ועוד הביא¹) ראה מדברי ין רשד במאמ' ג' מס' הנפש באמרו שם וז"ל והשכל הפועל לא ישכיל דבר מהדבריי הנמצאי בכאן, ואמנם מה שלא ישכיל דבר חוץ מעצמותו אינו אלא הסבה ראשונה כאשר נתבאר במש"ה מאמ' י"ב. אי"כ השכל הפועל הוא ה' ית', ואמנם יראה הפך זה מדבריו באגרת ההצלה²) רצוני שאין השכל הפועל הסבה ראשונה אמר שם וז"ל, ואמנם ין אסא"ר³) אמר שההתחלות אשר באמצעותם יקוימו כל הגשמיים הם על ששה מדרגות, המדרגה הראשונה הסבה הראשונה, השנית השכלי נבדלי, השלישית השכל הפועל, הרביעית הנפש, החמישית הצורה, השישית היוולי, יראה אי"כ שהשכל הפועל איננו הסבה ראשונה כי הוא על המדרגה ראשונה וזה על המדרגה השלישית, וראוי לדעת שענין שכל הפועל יאמר על שלשה עניני, הראשון הוא כמו עצמות נוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות וההשכלות נבדלות אשר מעצמותו כל השכלי הם נמצאי ומשכילים והוא הסבה ראשונה אשר הוא ההצלה אחרונה אל האדם, השני הוא כמו המאור אשר הוא שלמות הגוף הספירי והוא חלק מהנפש הרברית אשר ממנו יקבל השכל אפשרי והמושכלי יפעלו בו וזה השכל הוא מדרגת שלמות לשכל אנושי כמו שהמאור הוא מדרגת שלמות לגוף ספירי, וזה רצה ין רשד באמרו בס' הנפש מאמ' ג' וז"ל וראוי שתרע שהתחסות זה השכל הפועל אל השכל אפשרי הוא כהתחסות המאור אל הגשם ספירי וכו', ולכן אמ' בשם ין סאה"ר שההתחלות הגשמיים הם על ששה מדרגות, הראשונה היא הסבה ראשונה אשר הוא השכל הפועל הראשון דומה לעצמות נוף השמש, השנייה הם השכלי הנבדלי המניעו הגרמים שמימי, השלישית הוא השכל הפועל אשר הוא עצם א' עם השכל אפשרי להיותו דמיון המאור היוצא מנוף השמש והוא אשר יאיר השכל אפשרי לקבל המושכלות, הרביעית היא הנפש דברית אשר היא דבר מה מקובץ מהנפש המחשבת אשר הושרש בטפה זרעית ומן השכל אשר יבא מחוץ ויקרא בלשון חכמי היוני דיאנואישקי"ה⁴) כלומי קבוצ השכל המחשבי כי נוס'⁵) בלשונם יקרא השכל ודיא"ה⁶) ר"ל הרכבה כלומי דבר מה אשר יורכב מהשכל

τῆ πάντα ποιεῖν ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς τρόπον γὰρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ενεργεῖα χρώματα.

¹) ר"ל המפרש הנ"ל מחכמי הנוצרים.

²) עיין לעיל צד 61 הע' 2.

³) הוא אכונצר אלפראבי שכתב כן בראש ספרו הנקרא ס' התחלות עיני בס' האסוף שהז"ל ר' צבי פיליפאוסקי (לייפציג 1849) צד 1 וכתיבת שם ין אסא"ר נולדה לו למחבר את השם אכונצר ע"פ הכתמא והשמועה לאבן אסר והוא משגה.

⁴) *Διανοητικά* =

⁵) *Noūs* =

⁶) *Ατά* =

ומחלק הנפש המחשבת אשר הושרש בטפה זרעית ומשניהם יחד האחדות אשר בו יתאחדו תבא הנפש האנושית ולזה הושם מדרגתה למטה מהשכל הפועל ולמטה מהצורות חמרייות וזאת הוא אשר תקיים האדם במין האנושי. החמישית היא הצורה והנה היא תחלק לחלקי רבי' כאלו תאמי' צורת היסודי' וצורת הצומח וצורת הבי"ה והעליונה שבכלם היא חלק המחשבת אשר תושרש בטפה זרעית והיא היותר קרובה אל השכל אשר חקירת הטבעי יניע עדיה כאשר באר' ר' רשד במאמ' ב' מס' השמע וזה להיות הצורה אחרונה שבנבדלי' והראשונה שבחמרי'. הששית היא ההיולי להיות מדרגת ההיולי יותר רחוקה מכל אלו המדרגות. יראה אי"כ שהשכל הפועל אשר שם אותו במדרגה שלישית אינו הסבה ראשונה אבל הוא כמו המאור אשר יאיר השכל ההיולי והוא חלק מהשכל במדרגת הצורה אליו ולזה אמ' אחי"כ והוא האושר וההצלחה. לא אמ' ההצלחה אחרונה וזה כי ההצלחה אחרונה היא ה' ית' שהוא השכל הפועל הראשון שהוא לדמיון עצם השמש אבל להיות זה השכל הפועל אמצעי להניע אל ההצלחה למה שהוא מאיר השכל האפשרי לקבלת המושכלות) ובאמצעותו יתאחד עם השכל הפועל הראשון. לזה אמר שהוא האושר וההצלחה אבל לא בהחלט. ולזה אמ' שהשכל הפועל הוא הנק' רוח הקדש למה שעל ידו תבא בה ההשכלות לפועל. והענין השלישי אשר יאמר עליו שכל הפועל הוא כמו כלי המקבל המאור מהראשון ויפירד הכללים ויוציאם מן הכה אל הפועל וממנו השכל בכח יבא אל ההשכלות עיוניות וזה השכל הוא המושכלות ראשונות אשר בנו ויקרא גי"כ שכל בקנין. מכל זה נתבאר' על כמה אופני' יצדק אמרנו שכל הפועל וכאשר נאמר שהוא באחדות עם השכל האפשרי לא על האופן ראשון אבל על שני האופני' אחריו. ולמה שכבר נתב' בדברי' ר' רשד שהשכל הפועל הוא צורה או כצורה לשכל ההיולי והיותו חלק מהשכל ראוי לנו לבאר דעתו ומה רצה באמרו היות שכל הפועל צורה או כצורה. ונאמר כי בהיות ככל השכלי' נבדלי' הרכבה מה מלבד השכל הראשון ית' כאשר באר במאמ' ג' מס' הנפש ראוי אי"כ שהשכל ההיולי להיותו שכל נבדל תהיה בו הרכבה מה. ואמנם הרכבת השכלי' אינה הרכבת חמר וצורה כאופן שימצא בהם שני דברי' עומדי' בעצמם כמו הצורות חמרייות. אבל זאת ההרכבה אינה אלא מדרגת שלמות ומדרגת חסרון. כאלו נאמ' שכל שכל מהשכלי' מצד מה שהוא מתקרב אל השכל הראשון הוא במדרגת השלמות ומצד מה שיתרחק ממנו הוא במדרגת החסרון. וכבר באר' ר' רשד בס' השמע מאמ' ב' כי מדרגת השלמות היא מדרגת הצורה ומדרגת החסרון היא מדרגת החמר. ולזה נאמ' שבשכלי' הנבדלי' ימצא שכל אחד אשר הוא במדרגת השלמות בלבד ואין בו דבר מהחסרון והוא המניע ראשון ית'. ואמנם שאר השכלי' הנה הם מורכבי' מחמר וצורה לא שיהיו החמר והצורה בהם שני דברי' נבדלי' עומדי' בעצמם אבל היא הרכבה על דרך שלמות וחסרון כי מדרגת השלמות היא מדרגת הצורה ומדרגת החסרון היא מדרגת החמר. וכאשר היה הרבר כן הנה השכל ההיולי ימצא בו חמר וצורה כי למה שהוא מתרחק מן השכל הראשון הוא במדרגת החמר אשר הוא מדרגת החסרון ולזה הוא בכח לקבל המושכלות.

(1) עיי' דברי אלפראבי בס' התחלות צד 5.

ומצד מה שהוא מתקרב אל השכל הראשון הוא במדרגת השלמות אשר יקרא צורה ומשתי אלו המדרגות תבא הרכבה מה על דרך החמר והצורה כאשר יקרה בשאר השכלי הנבדלי. וזה רצה ׳ן רשד באמרו בפירושו ל׳ הנפש מאמ׳ ג׳ ס׳ה וד׳ל. וראוי לחשוב שזה הדבר הוא מין מציאות רביעי כי כמו שמציאות המוחש יחלק לחמר וצורה כן המציאות השכלי יחלק באופן דומה לזה שיהיה בו דבר דומה לחומר ודבר דומה לצורה ולזה יאמר ׳ן רשד בפירושו שהשכל הפועל הוא צורה או כצורה לשכל ההיולי. ואולי שלהיות כי בשכל ההיולי ימצא דבר דומה לחמר ודבר דומה לצורה. אמר ששכל הפועל הוא כצורה אליו לא בהחלט אבל על דרך הדמיון וזה הוא השכל הפועל אשר הוא חלק מן השכל ההיולי ומאיר אותו ויוציא הכללי מן הכח אל הפועל. ואמנם דעת ׳ן סינא ואבוהמד אלנויאל והנמשכי אהריהם יאמרו שהשכל הפועל הוא האחרון שבשכלי נבדלי איננו מניע שום מהנלגלי כאשר בארנו למעלה אבל הוא המוציא הצורות מן הכח אל הפועל נק׳ בלשונם קולקודיא¹ה¹) רצוני נותן הצורות והיא צורה כללית נבדלת ואחר זה נמשך הרב הגדול ז׳ל. וקצת מחכמינו יקראו אותו שרו של עולם²). הנה מכל זה נתב׳ מהות הכח השכלי האפשרי ושכל הפועל כפי דעת בן רש׳ד וכאשר הבין מדברי ארסטו. ולהיות זה הכח השכלי עצם נבדל יאמר עליו ארסטו שהוא לא יפסד בהפסד המורכב כאשר יקרה לחוש, אמ׳ בס׳ הנפש מאמ׳ א׳ ס׳ה. אמנם השכל אולי ראוי שיהיה דבר ובלתי מתפעל עוד אמ׳ שם אמנם השכל נראה שהוא עצם עומד בפועל ואינו נפסד כי אם היה נפסד היה יותר ראוי שיפסד בחולשה אשר בוקנה וכו׳. כאלו ירצה שאף שהשכלת השכל ופעולתו תחלש וילאה לא מפני זה יחרב ויפסד השכל כאשר יראה בענין השכורי והחולי. ואמנם הסכה אשר בעבורה חוש הזקני יחלש וילאה והשכל לא, לפי שהחוש הוא כח כללי, והשכל אינו כח כללי. ולזה אם היה אפשר לזקן ליקח עין הבחור היה רואה כמו שרואה הבחור. ועוד ראיה אחרת כי החוש אחר שהשיג המוחש החזק לא ישיג הנקל ממנו כאשר יקרה במביט בשמש ואחר ירצה להביט בנר או שישמע קול חזק ואחר ישמע קול קל. אבל השכל אם השכיל מושכל חמור הנה עוד ישכיל מושכל יותר קל

¹) כעין פירוש לדברי המחבר אציגה נא הנה דבוי היש׳ר מקאנדיא בס׳ נובלות חכמה דף י״ז ע״ב: והנה גדולי הפילוסופים חשבו שהשכל הפועל הוא נבדל מהגוף קצתם יאמרו שהוא האל יתע׳ וזו דעת אלכסנדר האפרודיסי ורבי מהאחרוני עמו וקצת שהוא דבר אמצעי בין האל לאדם כאלו תאמר אי זה מלאך ואלגאזול הערבי יחשוב שהוא המלאך המניע גלגל הירח וכן סינא יחשוב שהוא שכל למטה מגלגל הירח הממונה על כללות העולם היסודי והוא נק׳ בל׳ ערבי קולקודיא ר׳ל הנותן הצורות הן בחיולי שמפשיט ומלביש הצורות הן בשכל ההיולי שהן צורות מושכלות וכן דעת הרמב״ם ז׳ל ח״ב ס׳ד ואבונצר ובי׳ יחשבו שהוא שכל נבדל תחת גלגל הירח אבל אין ממשלתו בכללות העולם היסודי כי אם על כללות המין האנושי ר׳ל על הנפש המשכלת לבדה או השכל ההיולי שבאדם. ועי׳ מונק Le Guide ח״ב צד 57 הע׳ 8.

²) רמז לדברי הרמב״ם במורה הנבוכים ח״ב ס׳י: השכל הפועל והוא המלאך והוא שרו של עולם אשר זכרוהו החכמים תמיד ועי׳ שמותיו של שכל הפועל הנק׳ ג׳כ בשם האל וחרו הנאמן ורוח הקודש וגבריאל ואישים עי׳ ספרי Geschichte der Attributenlehre צד 204 וחלמה.

ממנו וכל זה להיותו כה בלתי כליי, ולזה אין ליהם פעולת השכל לפעולות הגשמיות כאשר באר ארסטו במאמ' ג' פ' ד' באמרו¹) ולזה יתחייב שזה הכח אינו כה בנוף כי אם היה כן היה לו איוו תכונה מחוס או קור או היה לו איוה כלי גשמי כאשר יש לחושי' ולזה עצם השכל לא יפסד אבל ההשכלה והעיון הוא הנפסד, ואם שאלנו לארסטו הנה אמרת שעצם השכל לא יפסד כי אם ההשכלה והעיון, אי"כ הנפש תעמוד בטלה אחרי מות האדם אם השכלת השכל תפסד, הנה הוא ישיב לזה שבאמרנו אבל ההשכלה והעיון הוא מה שיפסד ירצה בזה ההשכלה דמיונית שיקרא אותה עיון, אבל ההשכלה שהם דברים חוץ מהדמיוניות והם עומדי' בעצמם לא יפסדו אחרי מות האדם אבל ישארו עם השכל ולזה הנפש לא תעמוד בטלה מאלו ההשכלות, הנה מכל זה יראה השארות זה העצם השכלי ונצחיותו אחר הפסד האדם לפי דעת ארסטו, וזה יראה מדבריו בס' הנפש מאמ' ב' פ' כ"א באמרו וז"ל²) ואמנם מהשכל ומהכח השופט הנה עדיין לא נתבאר ממנו דבר אבל יראה היותו סוג אחר מהנפש וזה לברו יוכל להבדל כמו שיבדל הנצחי מהנפסד, יר' בזה ואמנם מהשכל ומהכח העיוני או השופט הנה עדין לא נתבאר דבר איוה התייחסות יש לו עם שאר כחות הנפש ולא נתב' עדין אם זה הכח הוא מופרש ונבדל במקום ונושא משאר כחות הנפש כאשר אמרו הקדמוני' כמו טימאויס³) אשר שם ההפשטה במוח, והתאוה בכבר, והכעס בלב, וכן נאליאנוס⁴) שם הנפשות שלשה מובדלות בנושא הטבעית בכבר החיונית בלב המשכלת במוח או אם זה הכח לא יובדל ויופרש משאר הכחות במקום ונושא כלומי' מכה הצומח ומכה המרגיש והמתנועע, אבל יובדל ויופרש מהם כפי הכוונה לבר, עוד אמ' אבל יראה היות דבר מוסכם עליו שזה הכח השכלי הוא סוג אחר מהנפש וזה בלבד יוכל להבדל משאר כחות הנפש כמו שיבדל הנצחי מהנפסד, הנה מזה יראה שהשכל הוא נפש אבל מסוג אחר ושאר הכחות יתחלפו במאמר כפי התחלפות נושאם, כי כה המרגיש והצומח אף כי יקראו נפשות באדם יקראו כחות ובב"ה יקראו נפש, וכן בצמחי' כה הצומח יקרא נפש, אבל השכל הוא סוג א' מהנפש וזה לברו יוכל להיות נבדל כמו הנצחי, הנה מכל זה יראה נצחיות זה

¹) Γ 4; 429a 24: διὸ οὐδὲ μείχθαι εἴλογον αὐτὸν τῷ σώματι ποίος τις γὰρ ἂν γίγνοιτο, ψυχρὸς ἢ θερμὸς, ἢ καὶ ὑγρατὸν τι εἴη, ὥσπερ τῷ αἰσθητικῷ· νῦν δ' οὐθέν ἐστιν.

²) B 2; 413b; 24: περὶ δὲ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως οὐδὲν πω φανερόν, ἀλλ' ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρῖσθαι, καθάπερ τὸ αἶδιον τοῦ φθαρτοῦ.

³) הוא דעת אפלטון הנקרא כאן בשם ספרו Timaeus על ג' חלקי הנפש והם הכח החושב λογιστικόν ומושבו במוח והתאוה ἐπιθυμητικόν ומשבנה בכבר או בכפן והכעס θυμός ומדורו בלב או בחזה ועי' בס' נפוצות יהודה לר"י מוסקאמי דף ג"ג ע"ב שרמז בסיומן כי ל' מ' כסדר אותיות האלפא ביתא על כבד לב מוח.

⁴) עי' Galenus בספרו de Hippocratis et Platonis placitis ed. Kühn V, 521 καὶ κάλλιον οὐσίαν ψυχῆς ὀνομάζουσιν, οὐ δύναμιν, ἐν ἐκάστῳ τῶν τριῶν σπλάγγων περιεχομένην· ἐν ἐγκεφαλῷ μὲν λογιστικῆν, ἐν κάρδιᾳ δὲ θυμοειδῆ, κατὰ δὲ τὸ ἥπαρ ἐπιθυμητικῆν, ἢ φυτικῆν, ἢ γεννητικῆν, ἢ ὡς οἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλην θρεπτικῆν.

העצם השכלי. ואמנם אלכסנדר אשר יאמר היות הנפש האנושית נפסדת בהפסד המורכב למה שהתחלתה עם הנוף ותפסד עמו יבאר דברי ארסטו באופן שיסכימו לדעתו. ואמר שאחרי שנאר לנו ארסטו בפירוש הכחות אשר לא יוכלו ויופרשו מן הנפש אשר הם המרגשת והצומחת והמחשבת, עתה בא לבאר החלק אשר בו יפול מקום ספק האם הוא נבדל ונפרש מן הנפש אם לא. ואמר אבל יראה וכו'. לא אמר בהחלט היותו סוג אחר מהנפש אבל אמר יראה היותו סוג אחר מהנפש ושיוכל להבדל כמו שיבדל הנצחי מהנפסד, כאלו אמר יוכל להיות היותו נבדל, אבל לפי האמת לדעת אלכסנדר השכל אינו מסוג אחר מהנפש וגם לא יבדל מהנפסד ואמנם אמר זה שיוכל להיותו נבדל למה שהיה דבר יותר מעולה משאר הנפשות ומדרגת מציאותה מהמונן היסודות היא יותר נכבדת להיות נושאה יותר חשוב לזה אמר שכבר יראה היותו סוג אחר מהנפש אבל לפי האמת הנפש הרברית לא תבדל משאר הכחות ותפסד בהפסד המורכב. ואמנם י' רשד אשר יאמר היות העצם שכלי נצחי ונבדל יפרש דברי ארסטו כי בא לבאר האם החלק השכלי הוא נפש או חלק ממנה. ואמר שערין לא נתבאר האם השכל הוא הנפש. מ"מ האמת הוא שיראה היותו סוג אחר מהנפש. וא"כ הוא הנפש אבל זה החלק בלבד יוכל להיות נבדל כמו שיבדל הנצחי מהנפסד. ומה יתב' היות השכל האנושי נבדל ונצחי ועל זה העצם השכלי אמר בייב ממש"ה¹) ואמנם כלה אולי הוא בלתי אפשר אבל ישאר חלק ממנה שהוא עצם השכלי ושאר הצורה שהוא הנפש כלומי המרגשת והמחשבת תפסד כמות האדם. מכל זה נתב' נצחיותו זה העצם השכלי. ואף כי יראו דברי ארסטו בדרך מסופק, באמרו אולי הוא בלתי אפשר. וכן באמרו וזה בלבד יוכל להבדל, הורה אפשרות הבדלו. וכן באמרו אולי הוא דבר אלהי, להיות שלא יבא מופת עליו אמר בלשון ספק ולא בהחלט ובדרך אמתות, האף כי מכל דבריו יראה השארות העצם השכלי וקיומו וכן יוכל לעיין בהם וימצא אמתותם מי שיודה על האמת. ולזה יאמרו כת המשאיים²) שההצלחה אחרונה לאדם והשארות שכלו תהיה בעיון וחקירה מהרברי הנבדלי שהם הסבה הראשונה והשכלי עד שמתאחד שכלו בהם וזה לא יהיה אלא אחר רוב החקירה בלמודיות וטבעיות ואחר יגיע אל האלהיות וישיכל הרברי הנבדלי מהחמר ויתאחד שכלו בהם וישאר נצחי כמו שהוא בטבעו ויצטרך לזה המעשי המדיני והנהגת התורות על פי אשר יחייבם המדע האנושי וזהו האושר וההצלחה. ואמנם אם הנפש הרברית היא אחת במספר לכל האנשי או תתרבה כפי מספר ורבו האישי³) הנה הקרמוני⁴) יסברו כי הנפש היא אחת במספר לכל האנשי וזה לעולם בכללו

¹) עיי' לעיל צד 58 הע' 8.

²) עיי' לעיל צד 20 הע' 2 ובכאן אוסיף כי כפי מלות זרות כ"ו יקר ושלם בסוף כ"ו מורה נבוכים הנכתב באורדנטו בשנת קל"ז אשר זכני בו אלהים נמצא בסוף הפירוש על מלת משאיים המלות הנוספות: וגם שופרו מחבורת בני אדם.

³) על השאלה הזאת אשר לרגלה נחלקה הארץ בימי הבינים ותהי לשתי מחנות אשר נלחמו מלחמת תנופה היה מחנה ההולכים אחרי אבן רשד ומנגדיהם עיי' מה שכתב ר' הלל בן ר' שמואל בספרו תגמולי הנפש בעיון החמשי דף ח' והלאה וע"ד דעת אבן רשד עיי' מה שכתב Renan בספרו Averroës et l'Averroïsme הוצאה רביעית צד 186 והלאה. 282 עיי' ועיי' יסוד ח' ביסודות המשכיל לרי י"ט י' בוליא (דברי חכמים צד כ"ז).

⁴) עיי' על זה Renan בס' הנ"ל צד 131.

ולכל חלקיו יש נפש אחת וכמה שירא בעולם הקטן אשר הוא האדם כי לכל אבריו יש צורה מיוחדת פרטית כמו המז והלב והכבד ושאר האברים הפועלים פעולותיהם ועוד יש לכלם צורה כוללת אשר היא נפש האנושית אשר כלם יצטיירו בה כן יבא הענין בעולם הגדול בכללו כי לכל חלק ממנו יש צורה מיוחדת אשר היא במין הפרטי ועוד יש צורה כללית אשר ממנה יתהוו כל החלקי ותקרא נפש בכלל ועליה אמ' אפלטון שהיא נפש העולם אשר תתהוו מאלהי שניי ושם מקומה כאמצע העולם והיא המשלמת החמרי ומציירה אותם והיא אי"כ אחת אין עוד רבוי האישי כלל. ואמנם תמסתיאוס יחשוב כי למה שהיו הנלגלי שמנה כפי סברת ארסטו הנלגל היומי המיוחס⁽¹⁾ היותו מתנועע מהמניע הראשון אשר יש בו אפודת המולות ושבעה נלגלי מהככבי אשר הם מתנועעי מהשכלי נבדלי הנה עוד למטה מהם ימצא נלגל אחר אשר הוא נלגל האנושי וכל האנשי בכלל מקובצי יחד יעשו נלגל אחד ויהיו אחיכ הנלגלי תשעה אבל זה לבדו יבדל מהשמנה נלגלי כי זה הוא הווה ונפסד כפי חלקיו והשמנה נלגלי אינם מהווים ולא נפסדי לא כפי הכל ולא כפי החלק ועוד כי זה הנלגל יש לו נפש מיוחדת והשמנה נלגלי אין להם נפש אחרת כי אם השכל אשר יניע אותם אבל ישתתפו עמהם כי כמו שהחי נלגלי הם נצחי כן זה הנלגל האנושי הוא נצחי כפי הכל אם לא כפי החלק אבל שכל הנלגלי הוא יותר נכבד ומעולה ולא ישכיל כי אם מצד עצמותו אבל הנפש האנושית היא מדרגה יותר פחותה לסבת פחיתות נושאה וזהו השכל ההיולי אשר אי במספר לכל האנשי אבל השכל המשותף אשר הוא יתהווה בהוויית הגוף ויפסד בהפסדו יתרבה כפי רבוי האנשי. ואמנם ין רש"ד יאמר כי הנפש המחשבת אשר תושרש מתתמוגות היסודות ומכח החמר והפועל היא מיוחדת ותתרבה כפי האישי אבל השכל היולי אשר הוא נבדל ונצחי הוא אי במספר כי להיות השכל מופשט מחמר אי"כ בו הרבוי כאשר באר בס' שמי ועולם וז"ל. וכבר נתב' בחכמה אלהית שכל מה שאין בהיולי אי"כ שימצא בו הרבוי וירמוז בזה למאמ' י"ב ממישה ולזה יאמר כי הוא אחד במספר לכל האנשי אבל לא שיהיה צורה מיוחדת בכלל האנושי כאשר חשב תמסתיאוס, אבל הוא עצם נבדל נצחי. וראוי לדעת שאפלטון חשב שהנפש האנושי אף כי תבא להתלבש בזה הגוף הנפסד, הנה עוד תתלבש בגוף דק מאד⁽²⁾ אשר באמצעות זה הגוף הדק תתלבש בגוף האנושי הנפסד. וזה הגוף הדק יאמר עליו היותו בלתי הווה ולא נפסד ומה שהביאו לזה הוא באמרו כי הצורה הנה בהכרח יצטרך שיהיה לה התייחסות עם החמר וכן הנפש להיותה צורת הגוף יצטרך שיהיה לה התייחסות עם הגוף. ולהיות הנפש המשכלת נצחית יצטרך בהכרח שהחמר ג"כ יהיה נצחי. ואמנם זה הגוף הגם הוא נפסד. אי"כ יש לנפש השכלית גוף אחר דק נצחי אשר באמצעותו תתלבש הנפש בזה הגוף. ואמנם ארסטו יטעון כנגדו ויאמר שאם היתה הנחת אפלטון אמיתית שלנפש השכלית יהיה גוף אחר דק בהירי ונצחי הנה יצטרך בהכרח שלזה הגוף יהיה לו חוש וזה כי אין דבר בנלגל הפועלי והמתפעלי שלא יהיה בעל ממשות, ויהיה לו אי"כ חוש המשוש.

⁽¹⁾ כמו אשר אליו ייחסו או אשר עליו יאמרו שיתנועע מהמניע הראשון בעצמו.

⁽²⁾ עי' בס' תגמולי הנפש ט' ע"א.

וכמו שהגוף האנושי הנפסד שיש לו יותר התיחסות עם הנפש השכלית מגוף הב"ה בלתי מדבר יש לו חוש המשוש יותר נכבד וישאר בו זה החוש יותר משאר הגופות הב"ה. כן בא הרב בזה הגוף הרק אשר יש לו התיחסות יותר עם הנפש השכלית מהגוף הגס הנפסד ראוי שיהיה לו המשוש יותר נכבד ושישאר בו זה החוש יותר מן הגוף הגס הנפסד למה שמונו יותר נכבד ומעולה. ולזה הגוף המתקרב אל הנפש השכלית בין שיהיה בעל הפסד כמו שהוא זה הגוף הגס בין שיהיה בלתי הווה ולא נפסד כמו הגוף הרק אשר יאמר עליו אפלטון יצטרך בהכרח שיהיה לו חוש וזה כי אין שום גוף שיהיה בעל נפש ויחסר לו החוש וזה בארו ארסטו במאמר נ' מס' הנפש פ' ס"ב . . . כל מה שעלה לירינו מענין הנפש האנושית כפי דעות הפלוסופים והל[ו]ן¹ פי סברותיה בין שיהיה כפי דעת אפלטון שתבא מהאלהי שניי בין שיהיה כפי ארסטו אשר אמר שהחלק השכלי יבא מחוץ ולא באר בפירוש מאין יבא, בין שיהיה כפי דעת אלכסנדר אשר אמר היות הנפש האנושית מהוות מכה המוגנת היסודות כטפה זרעית ושהשכל אינו אלא הכנה הבאה עם הנפש, בין שיהיה לפי דעת ק' רשד שהשכל הוא עצם שכלי נבדל אבל מוכן לקבל המושכלות הנה המעלה הגדולה אשר תיחס לנפש השכלית היא בהשכלה המושכלות אשר בזה יתדבק השכל האנושי עם השכל הפועל אשר בארנו ענינו למעלה. והשלמות הוה לא יגיע לאדם כי אם אחרי העיון בחכמות העיוניות ועם שלמות מעלות המדות. וזה לא יהיה בכל זמני האדם כי אם לשנים האמצעיים מחיו אשר יקראו ימי הזקנה והם אמצעיים בין הבחורות והשיבה כאשר באר ק' רשד במאמרו באגרת ההצלחה² וז"ל, ויהיה א"כ הנעת השלמות הוה בימי הזקנה ואחר רום החקירה בעיוניות ובמדות ואחרי הסרת המותרות אשר כבר יראה היותם הכרחי ואינם על האמת ויראה א"כ שרוב האנשי יגיעו לזה שלמות כאשר יתקרבו לימי הפרוד מזה הזמן כלומי זמן הבחורות וזה להיות השלמות הוה הפכי לשל[ו]מות הגוף, עכ"ד. ואמי עוד שם שן נאצר חשב להגיע אל זה השלמות בסוף ימיו ולא זכה להגיע אליו ולזה שם היות נמנעת ההצלחה הוואת עם זה הרבקות ואמי שהרב"ר האלו הם מהכלי הנשי³ הזקנות⁴). הנה מכל זה יראה מדבריו שהשלמות האנושי יגיע מצד העיון בחכמות. ואמנם הפלוסופים הקדמוני כמו כת פיתאגוריש אשר שמו התחלת כל הרב"ר המספר אמרו שההצלחה האחרונה לאדם היא בעיון חכמה הלמודית ובהנדסא ודומיהם ואותם אשר שמו הנפש האנושית בעלת הפסד אין להם מכא בהצלחה האנושית כלל. ולזה אמר החכם הגדול בעל הכוור ז"ל בספרו מאמר ד"ס⁵ וז"ל. אמר החבר אבל מה שאמרתי לך הוא שרש אמונתם כי תכלית ההצלחה לאדם אינה כי אם המדע העיוני והנעת הנמצאות מושכלות בשכל בכה וישוב שכל בפועל ואח"כ שכל נאצל קרוב לשכל הפועל וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר ועם התמדת המחשבה וזה לא יתכן עם עסקו בעולם וכו'. ומי שירצה לעמוד על כל אלו הדעות והסברות ומה שבא לקדמונים

¹ עיי לעיל צד 61 הע' 2.

² שם צד 62 הע' 2.

³ סי' י"ט.

ולאחרונים ולהכמי הנצרים וראייתיהם ושמענותיהם יעיין בספרי המפרשים ובפרט בספרי גדול הפלוסופי האחרוני אשר היה בדורנו אגוסטינו' מס'א' (1) כמו בפירושו לסי' הנפש ובסי' השכל אשר לו ובאגרת השארות הנפש ובשאר ספריו ושם ירוה צמאו מהם ויעמוד על אמתותם בדרך באר היטב. ומאחר שבארנו דעותיהם וחלוף סברותיהם מעתה נרע שאין דרך אחת להם ולתורה הקרושה בענין הנפש והצלחתה כי התורה הקרושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות, כי אם בלמוד התורה ועשיית המצות כי הם יניעו הנפש אל ההצלחה האמתית וההמ[נ]ע[מ]ע מהם ימנעו⁽¹⁾ ההצלחה, וזה שלפי הפלוסופי' אף שבהתאחד הנפש עם הנוף יניעו מהם פעולות רעות אך בתנאי שהחלק השכלי ישכיל המושכלות ויפירד העצמי' מהמקרי' עד שיתאחדו בשכל הפעל או יתעצמו יחד והנפש המשכלת תשאר נצחית וקיימת כמו שהוא בטבעה, וכן בהפך שאם בהיות הנפש עם הנוף הגיעו מהם כלי הפעולות הטובות אבל לא השיגה מושכל א' עד שלא יתאחדו בשכל הפועל לא יועילו אליה הפעולות הטובות ותפסד בהפסד הנוף, ואצלנו בעלי התורה האמתית אין הדבר כן, כי יתחייב מזה כי אם האיש ישיג מושכל מהלמדויות או מהטבעיות מאחר שהם נמצא' בנפש ויתעצם עם השכל הפועל שישאר נצחי וקיים, ואם היה הדבר כן לא היה מן הצורך להרבות לנו תורה ומצות, ארזי⁽²⁾ לא המדרש הוא העקר אלא המעשה, וכן אמ' עודי' כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו', וזה להיות מצות התורה הם הנותנות שלמות אחרון אל הנשמה המשכלת ולא עיוני החכמות המחקריות, ולפי שהשכל האנושי לא יוכל להניע אל זה השלמות מצד חקירתו אם לא יאורו עיניו מאת ה' ית' באמצעות התורה כמו שאמ' (הכתובי') באורך נראה אור, ואמנם ענין הנפש ומעלתה בארה התורה היתה עצם רוחני משתלשלת מה' ית' ולא ע"י אמצעי אפי' ע"י המלאכי' אמ' (הכתובי') ויפח באפיו נשמת חי' לא אמ' דרך צווי' תהי' באדם נשמת חיים כאלו תבא ע"י אמצעי' אבל ייחס הנפיחה לה' ית', יראה מזה שהנפש המשכלת והיודעת היא דבר נשגב ועליוני מאד אין לשתפה עם שאר הנברא' ואפי' עם הצורי' נפרדות, רק מקום מוצאה ומובאה הוא מנשמות עליונות בארוהו רזי⁽³⁾ על פסוקי' המה היוצרי' וישבי נטעי' ונדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם ואמ' עם מלך מה' הקב"ה ישבו נפשותיהן של צדיקי' שבהם נמלך וברא העולם, ועוד אמ' (4) נעשה אדם עם מי נמלך בנפשותיהם של צדיקים נמלך ולא כאשר חשבו קצת מחכמינו האחרוני ז"ל באמרם ז"ל נעשה אדם בפמליא של מעלה נמלך כי הורו שגור ה' ית' שתהיה בריאת זה הכח השכלי ושפע באדם מאת משרתיו הנבדלי' או מא' מהם ואולי זה רצה אפלטון באמרו שהאל צוה לאלהי' שניי' שיבראו את הנספרים,

(1) ע"י לעיל צד 33 הע' 1 ובסי' Renan הנ"ל צד 367 ער 377.

(2) אבות א' ט"ז.

(3) שם ג' ט.

(4) תהלים ל"ז י.

(5) בראשית ב' ז.

(6) בראשית רבה פ"ה ס"ז ז.

(7) דברי הימים א' ד' כ"ג.

(8) בראשית רבה פ"ה ס"ז ז.

כי באמת לא לכך כוונו רז"ל, כי פמלייא של מעלה בכל מקום הנו בדבריהם ירצו הכחות האלהיות אשר הם נאצלי ולא נבראי. ולזה יעלו רז"ל עניינה מאד מאד ויראה היותה ממקור העליון כמו שכתוב⁽¹⁾ ונשמת שדי תבינס ויורדת למטה בהשתלשלות דרך אמת ואמונה וחלה בנגף האנושי ולזה יש בכחה להשיג דעת עליון ולהנבא והיא היא בעצמה מכלל הדברי הנצחיים לא תקבל הפסד לעולם ולזה ייחס החיות אל הנשמה כלומי הנצחיות, ואמנם העונש המגיע הוא אל הנפש בלבד לא לנשמה כי קבלת חז"ל כי בנפשות ישראל יש ג' כחות זו למעלה מזו נפ"ש רז"ח נשמי"ה⁽²⁾ והנפש היא אשר תתמנף במעשי הרע"ו ותקבל ענשה כאש של גהינם אשר שם תתלבן ות(תצ)צט⁽³⁾ רף והאש הוה אינו אש גופני או יסודי כי הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכויות רק הוא אש רוחני פשוט בראו ה' ית' ללבן בו הנפשות נק' בלשון הנביא⁽⁴⁾ אש לא נופח וכמו שהנגוף המורכב יתפעל מהאש החמרי כן הנפש תתיסר באש רוחני, וכבר הרחיב המאמ' בזה הרב המופלא רבי' משה בר נחמן ז"ל בסי' תורת האדם בשער הגמול כאלו הנבואה הגיעתהו, ואם זכתה הנפש ותתעלה ע"י התורה והמצו' הנה עוד תתקשר במעלה עליונה ממנה הנק' רוח ושניהם יחד תתקשרו(1)[נה] עם הנשמה העליונה הנצחית, כי לנשמה לא מציונו מעולם שנייע אליה עונש כי היא אלהית למעלה מהשכלי. ולפי שהפלוסופי' לא זרה עליהם אור הנבואה אשר היא שרש הקבלה האמתית דברו בדויים וזיופים רבים ולא יכלו להוציא מכה המחקר ענייני הנפש ושכרה וענשה. וגם לא ידעו שיש הפרש בין נפשות ישראל לשאר האומות ומאי זה מקור הם משתלשלות והכל בעיניהם א' ואין הדבר כן. ואפי' נפשות הזכרי' והנקבות אין מוצאם א' ולזה תקנו מסדרי הברכות ז"ל ברוך שלא עשני גוי ואשה ועבד⁽⁵⁾. ולהיות ענין הנשמה גדול ונשגב מאד ארו"ל⁽⁶⁾ גדולי' צדיקי' יותר ממלאכי השרת וידוע כי לא יקרא האדם אדם על האמת כי אם מצד כח הנשמה אשר תטה אל הדרך הטובה וכשהיא קרושה וטהורה כאשר יצאה מפי עליון ותקנה שלמותה האחרון באמצעות התורה והמצו' או אותו הצדיק יעלה במעלה העליונה למעלה מהמלאכי', וכל העולם לא נברא אלא בשבילו. והוה אמרם ז"ל⁽⁷⁾ בראשית בזכות ישראל שנק' ראשית שני' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו, ולא כאשר חשבו קצת מהכמינו⁽⁸⁾ שהנגלגלי' והככבי' הם יותר רבי המעלה מהאדם ויאמרו כי אין ליחס פעולות הדבר הגדול בעבור הקטן, וכ"ש שהשכלי' הם יותר גדולי' המעלה מכלם, אבל האמת כי הצדיקי' גמוריי' הם למעלה מכלם, וכן יאמרו על משיח צדקנו⁽⁹⁾ ירום ונשא, ירום ממשה ונשא מאברהם ונבה ממלאכי השרת, ואמנם נצחיות הנפש והשארותה

(1) איוב ל"ב ח'.

(2) ע' על ג' שמות האלה אשר עליהם ירמוזו ג' שמותיו של יעקב אבינו בדברי העקדה

פרק ל"ב דף פ"ז ע"א. — (3) איוב כ' כ"ו.

(4) ע"י טה שכתבתי על מטבע הברכות האלה וסדרן כמ"ע החדשי כרך ל"ז 14—18.

(5) סנהדרין צ"ג ע"א.

(6) ע"י הערת ר"ש בובער לס' לקח טוב בראשית דף ב' הע' ל"א.

(7) ירמיה ב' ג'.

(8) רמו לדברי הרמב"ע שנלחם עם הגאון רבנו סעדיה על אמרו שכני אדם נכבדים

כמלאכי השם בכאורו על ס' שמות הנקרא הקצר צד 68 והלאה.

(9) ישעיה נ"ב י"ג.

אינה מצד המושכלות הנשארות כי לא יוסיף ולא יתן בשלמותה אם יתעצם השכל במושכל א' מהלמוריו או מהטבעיות או משאר המושכלות אבל הוא מצד קיום המצות ולמוד התורה כי בזה הגיע אל שרשה העליון והוא אמרם ויל¹) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפי הרבה להם תורה ומצות. ואף אם כאפלטון וארסטו או נאמר בשלמה המלך ולא קבל עליו עול התורה והמצות נפשו תלך אל מקום העונש מזולת חסירי א"ה שקיימו המצות המוטלות עליהם שהם י' מצות בני נח כי יש להם חלק לע"ה כמו שבארו רז"ל אבל לא שתהיה מדרגתם שוה לחסירי האומה הישראלית, וכן אם יהיה סכל במושכלות ועוכר את ה' כפי נחו ובתום לבבו ומקיים מצותיו נפשו בטוב תלין. וזה כי השכר והעונש לנפשות הוא כאלו נאמר דבר טבעי להם כי התורה היא מזון לנפש וכמו שהגוף אשר יאכל המזון הגאות לטבעו הוא סבת קיומו ובאכלו דבר שהוא הפכי לטבעו הוא סבת הפסדו, כן התורה והמצות הם סבת קיום הנפש וזה כי הנפש והתורה הם ממחצב א' ולא יתפרדו אבל בהמשכה אחר העבירות הם באמת סכ המות לה לפי שהם מניעות עד שרש הנפש. ולזה תכרת מאותו המקום כמו האילן הנכרת משרשו ובקיום התורה תתעלה ותגיע אל מקורה העליון, ולזה אמ' רוד ע"ה²) תורת ה' תמימה משיבת נפש לפי שהתורה בסגולתה תשיב הנפש אל שרשה העליון ולא כן בשאר המושכלות המדומי' וזה להיותה תמימה כלומי שלמה בתכלית השלמות והיא כלי אשר באמצעותו יגיע הרבוק האמתי באומה הישראלית עם ה' ית' וישניח עליהם בהשגחה מיוחדת מזולת שאר האומות, ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הרבוק הוא דבר בטל כאשר כתב החכם הכוזר מאמי ד"ג³) וז"ל, ויתבאר מזה כי אין קורבה אל האלהי כי אם במצות האלהי, וא"א לדעת מצות האלהי אלא מדרך נבואה לא בהיקשא ולא בסברה ואין בינינו ובין הרברי' ההם קורבה אלא (ט)[ב]קבלה הנאמנה, ע"כ. וזה כי החקירה במושכלות יצטרך להכנת השכל ולהוציאו מן הכח אל הסועל וזה לא ימצא באיש בלתי מוכן בתחלת הבריאה רב הליחה גם הטבע. אמנם התורה להיות ענינה למעלה מהמחקר האנושי הנה לא יצטרך אליה להקדמות עיוניות ומופת' כי אם בלמוד המעשי הנרצ'י אצל ה' ית' אשר היא ההצלחה האמתית וזהו אמרו ית'⁴) כי קרוב אליך הרבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, שבאלה הג' דברים תקנה האומה השלמה ההצלחה האמתית. ראשונה בפיך שהוא הלמוד ולכן אמרו⁵) ות"ת כנגד כלם. ועו' אמ'⁶) נמנו וגמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ולכן הזהירה התורה מאד עליו. עו' אמ' ובלבבך שהיא עבודה שכלב⁷), שהם המחשבות הזכות והדעות אמתיות. ואחיכ אמ' לעשותו שהם המצות המעשייות שבהם תושלם הנפש ותקנה ההשארות האמתי ובהם תגיע האומה הקדושה אל הרבוק ולקרוב אל

¹ עו' משנה סוף מכות וסוף אבות.

² תהלים י"ט ח.

³ צ"ל מאמר ג' סוף סו' ב"ג.

⁴ דברים לו י"ד.

⁵ ע' שבת קכ"ז ע"א.

⁶ עו' ירושלמי חגיגה פ"א הל' ז' ובספרי פ"י עקב סו' ע"א (הוצאת ר' מאיר א"ש

דף ע"ט ע"ב).

⁷ עו' תענית ב' ע"א.

העליוני (כאמרו¹) ואתם הרבקי' בה' אלהיכם, וכו'. ואף אותם שאינם מוכני מצד טבעם לקבל השפע האלהי יקבלו אותו ברצון אלהי כמו דור המדב' אשר עליהם או"ל²) ראתה שפחה על הים וכו', וכלם הגיעו למדרגת הנבואה במעמד הנדול. יום מתן תורה אף שמצד מונס לא היו מוכני לקבל השפע העליון לסבת הרגלם בעבודת מיט וחומר מאות מן השני, ולהיות ענין הרבוק הזה תלוי בעשיית המצות אמרה התורה³) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' כלומי שבהיות תכלית כוונתו ית' להישיר האומה הזאת ולקרבה אותו אליו ולדבקה בו איננו שואל מעמך כי אם ליראה כלומי שמירת מצותיו שבוה הדרך תגיע האומה אל הרבוק הזה שהוא ההצלחה האמתית. אבל לא זכר שישמרו הדרכים המופתי' וההיקשי' העיוני' כי באמצעותם לא תגיע האומה הזאת אל הכוונה כאשר חשבו הפלוסופי' שלא תשלם ההצלחה וההתאחדות אלא אחר החקירה והעיון. וראוי שלא יעלם ממנו מה שבא ליונתן בן עוזיאל ע"ה מהחכמה הנפלאה בתרגום כתבי הקדש אשר קבל מפי גדולי חכמי ישראל ע"ה כי בספר איוב במענה אליהוא במלה אחת בעצמה תרגמה בשני פני' כפי הענין המכוון. והיא מלת וחיותו, כשבאה אצל השכר וההצלחה תרגם ונשמתי, וכשבאה אצל העונש תרגם וחיותו. וזה בספוק⁴) פדה נפשו מני שחת וחיותו מעבור בשלה תרגם ימנע נפשיה מן שו[ו]ת[ח]ת[ח]ת[ח] וחיו מן למעבר בשלחא, ובספוק אחר שהוא⁵) פדה נפשו מעבור בשחת וחיותו באור תראה תרגם פרק נפשיה מלמעבר בשו[ו]ת[ח]ת[ח]ת[ח]ת[ח] ונשמתי בנהורא מעליא תחמי, ופסוק⁶) תמות בנוער נפשים וחיותם בקרשים תרגם תמות בטליו[ו]ה[ה]ת[ח] נפשיהו וחיותהו היך מרי זכ[נ]ן, וכל זה לפי שקבל וידע ההפרש שיש בין מדרגת הנפש לנשמה כי הנפש היא המקבלת העונש. ולזה אמרה התורה⁷) הכרת תכרת הנפש ההיא, ונכרתה הנפש ההיא, ומה שחרגם בספוק⁸) ותקרב לשחת נפשו וחיותו למיתו ונשמתי, אפשר לפי שבספוק אחריו יבא ענין השכר באמרו אם יש עליו מלאך מליץ אחד וגו', וגם אמ' בלשון קריבה אבל לא שיהיה עונש ממש, והואיל ונתלגלג בירינו זה הדרוש הנפלא ראוי לנו לבאר ממנו כפי השנתנו וכפי אשר מצאנו לחכמינו הקדושי' ז"ל וזוה נדע מדרגות הנפשות בענין השכר והעונש. כי כפי הנראה מדברי ר"ל בכמה מקומות ממדרשיהם הוא כי נשמות ישראל באות ומשתלשלות ממקום נפלא ונשנב מאד וזהו אמרו הכתו⁹) ממורה אביא זרעך, ושם יש מוצא הנשמות לייב שבטי' ובאות דרך צנור יסוד עולם וחלות בגוף האדם בגורה אלהית, וקודם בואם וחולם בגוף יורדות דרך ג"ע של מטה ומתעטרות שם במעלות העליונות ההם וזה להיוחו מקום בואו ה' ית' כמו אמצעי בין הרברי' הרוהני

(1) דברים ד' ד'.
 (2) מכלתא שמות מ"ו כ'.
 (3) דברים י' י"ב.
 (4) איוב ל"ג י"ח.
 (5) שם ל"ג כ"ח.
 (6) שם ל"ו י"ד.
 (7) במדבר מ"ו ל"א.
 (8) איוב ל"ג כ"ב.
 (9) ישעיה מ"ג ה'.

והגשמי כאשר עוד נבאר בע"ה. ואחר עמדה שם כפי רצון האלהי מיר חלה כנוף הולד שהוא ברנע צאתו לאויר העולם, ובהתנדל הולך באמצעות התורה והמצות תתדבק ותתקשר בעליוני ואם זכתה כמעשי טובי תתקשר הנפש עם הרוח והגשמה ושלשתן יחד יתאחדו לראות באור החיי. ואם לא זכתה נסתלק ממנו כח הגשמה העליונית, ותשאר הנפש לקבל ענשה ולהתלבן ולה(תצ)צ[ש]רף ועוברת בתוך נהר דיגור ושם תתלבן מן טומאת העונות וזהו אמרוי) הנפש החוטאת היא תמות וזהו השלח הנו' בדברי אליהוא²). ואחר שקבלה ענשה ותשאר נקייה וזכה הנה תעלה במדרגת הצדיקי אך למטה מהן כאמרם ז"ל³) רוח מפורתן תחת כפות רגלי הצדיקים. ואמנם מדרגות הצדיקי הם שלשה זו למעלה מזו כנגד נפש רוח נשמה, המדרגה הראשונה היא מדרגת הנפש והיא אשר תוכל להראות בעה"ז להתפלל על הדור ועל הרשעי החייבי ומנינה עליהם בכח החפלה ובפרש על קרוביהם כאמרם ז"ל⁴) בצערא דידהו ידעי ולזה היו⁵). ז"ל נראי אחרי מותם לאנשי הדור ולחסידוי. המדרגה השנית היא ג"ע של מטה והיא מדרגת הרוח אשר שם מתעטרות הרוחות במעלות עליונות ויש שם מדורות והיכלות לאין קץ כנו' במדרשי חז"ל ושם יתעטרו הרוחות אחרי צאתם מעולם הגופני ולא ילכו תכף מן ההפך אל ההפך להיותם מקושרות עם החמר ועדין נשאר בהם הרושם הגופני אלא ע"י אמצעי שהוא ג"ע של מטה והוא דוגמא הג"ע העליון כאמרם ז"ל⁶) הביאני המלך חריוזי) אלו חררי ג"ע מכאן אמרו כמעשה רקיע כך מעשה ג"ע, ואם זכו בעה"ז אחרי צאתם מהגוף עומדות שם שנה תמימה ומתלבשות שם בלבוש אוירי דק מאד דוגמת הפרצוף שעמדו בו בעה"ז, ואצל קצת מחכמינו האחרוני תקרא זאת המדרגה עולם הנשמות, וקראוה כזה הכנוי לא להיותה מדרגת הנשמות אבל לשים הפרש בינה ובין ע"ה, ובמקום הזה עמד אדם הראשון קודם שחטא כי הכוונה האלהית היתה לשומו קיים בנוף ונפש כא' הגרמי שמימי, וזה כי העומד שם לא תפסוד הרכבתו ולא תשתנה כי אין קיומו מדברי המורכבי מדי יסודות שהם סבת ההפסד להשתנות איכותם אבל הונתו היתה מדברי פשוטי מתולדת האור העליון כענין המן באנשי המדבר, וכן פירות הג"ע ומימי יקיימו את אוכליהם ברצון אלהי ולא יתעפשו בנוספ, ואין ספק כי האויר שם הוא יותר משוכה ונעלה להיותו תחת קו השווה כאשר קיימו כל חכמי הקוסמוגרופיאה⁸) ולזה לא יקבלו השוכני שם השתנות, וכבר הרחיב המאמר בזה הרב המופלא הרמב"ן ז"ל בס' תורת האדם בשער הגמול⁹). והנה הראשוני אשר היה משכנם באקלים ההוא אף כי היו חוץ הג"ע היו חיי חיים ארוכי לטוב מזו

(1) יהקאל י"ח ד' ובי.

(2) איוב ל"ג י"ח.

(3) ראש השנה י"ז ע"א ועי' עקרים מאמר ד' פרק ל"ד.

(4) ברכות י"ח ע"ב.

(5) אולי לא תחסר כי אם מלת: חכמינו.

(6) עי' ילקוט שיר השירים לפסוק א' ד'.

(7) שיר השירים א' ד'.

(8) Kosmographie = ועי' על דעת אבן סינא שהמדור תחת קו השווה הוא הישר

בכל האקלימים במאמר גן עדן להחכם ר' חיים ן ישראל פרק חמישי שהז"ל הח' Perreau בס' הפארת שיבה ליום מלאת צי שנה לרומ"ל צונץ המנוח צד 26 וה"אה.

(9) הוא שער השלשים לספר תורת האדם ונדפס הרבה פעמים בפני עצמו.

הדברי' הצומחי' שם והפרחי' והעשבים והמימות קלי' וזנים בתכלית הזכות. ואחר שהתחילו האנשי' לצאת מן האקלים הממוזג ונתפשטו בעולם נשתנה טבעם לסבת השתנות האויר והפירות והמימות ונתקצרו חייהם. אבל הכונה הראשונה בכריאת האדם היתה לעלותו במעלה עליונה מאד ושיהיה נצחי בנוף ונפש כמו שאמ' הכתובי' (1) אני אמרתי אלהי' אתם וגו'. אבל אחר שחטא ונטה אחר התאוות נסתלק ממנו ההוד העליון האלהי ונשאר גופו בעל הפסד מקבל השתנות וזה היה ענשו והבאי' ממנו שאמ' לו ה' יתי' (2) כי ביום אכלך ממנו מות תמות רצוני בעל הפסד, אבל לא שיהיה עונשו בזה מיתה גופנית ורוחנית כאשר שמעתי אמרוי' קצת מן החכמים בעיניהם בדרונו זה, והנה באמת אף שהיה חטא אדם הראשון גדול למרותו פי ה' יתי' וצוויו ולהיותו כולל כל המין האנושי לא נענש כי אם מיתה גופנית לו ולכל הבאי' ממנו ותולדותיו לפי שיש להם הקשר והתלות בנוף אדם הראשון אבל למה יענשו נפשות נח ואברהם הצדיקי' אשר אין להם הקשר בנפש אדם הראשון כי אפי' חכמי הנצרי' מודי' שנפשות האנשי' הם מתחלפות וכאות ברובו כפי מספר האנשי' ושהי' יתי' ברא הנפשות מיוחדות ושולח אותם ככל נוף ונוף ולמה אי"כ יענש מי שיבא אחרי אדם הראשון במית' רוחנית השופט כל הארץ לא יעשה משפט והכתובי' אומ' (3) הנפש החוטאת היא תמות ולמה יסור חסרו ורחמי הגדולי' מהנפש שלא חטאה ותעניש אותה, וכמו שלא עבר העונש הרוחני לדרורי' הבאי' ממנו כן לא נענש הוא בעונש רוחני מפני העון כי גרישתו מגיע היה ענשו וסבת שובו בעל הפסד אחר שהיה נצחי. ואני לא באתי אלא להשיב אמרוי' נגד המפרשי', מות תמות (4) מיתה רוחנית וגופנית. אבל האמת כי נקנסה עליו מיתה ולדורות הבאי' ממנו ואלו לא חטא היה קיים ונצחי בנוף ונפש ברצון אלהי עומד בגיע אשר בארץ נוון מפירותיו המקיימי' אוכליהם ושם היה גדול המעלה מאוד נברא עם כל שלמותו האחרון משכיל ושכל בפועל כאחר מן המלאכי', עד שנתקנאו בו לרוב מעלתו ואמרוי' מה אנוש כי תזכרנו, ואף שהיה מורכב מדי' יסודות והיה מן ההכרח שתפסד הרכבתו כפי הטבע ולזה יאמרו הפלוסופים שא"א שמי שהוא מורכב מהפכי' ישאר נצחי, מי"מ מצד ההשגה השכלית אשר היתה לו בפועל היה לעולם כא' מן המלאכי' ברצון אלהי ומחוייב לו הנצחיות אשר על זה רמזו רז"ל באמרם (5) אדם הראשון היה ראשו מסוף העולם ועד סופו, וכן אמרוי' עקבו של א"ה היה מכהה נלגל חמה כל זה רמז אל ההשגה השכלית הגדולה אשר היה לו בפועל אם לא שנטה אל המורגשות והדמיונות ושב שכלו בכח ונסתלק ממנו הזיו העליון, והנה אדוננו משה עמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתייה וזה היה בלתי אפשר להיותו מורכב מדי' יסודות ולצורך ההזנה לתמורת מה שיותך מהגוף מהלחות השרשי, אם לא שהיה נוון

(1) תהלים פ"ב ו'.

(2) בראשית ב' י"ז.

(3) יחזקאל י"ח ד' וכ'.

(4) בראשית ב' י"ז.

(5) תהלים ח' ה'.

(6) חגיגה י"ב ע"א.

(7) בראשית רבה פ"ה ה'.

מיוו שכינה שהיא השנת הנבדלי¹ בפועל²). וכן היה הענין באדם הראשון קודם שהטא אבל אחר שהטא ואכל מפרי עץ הדעת ונטה אל המורנשות ואל התאוות נסתלקה ממנו זאת המעלה ושב בעל הפסד כפי טבעו וגורש מן הניע אשר לוקח משם ונזנר עליו שימות או בעתו שהיא מיתה טבעית כאשר יותך החום הטבעי והלחות השרשי אשר בו ולא ישאר ממנו דבר, או מיתה מקרית והוא בלא עתו ולזה אמ' מות תמות כלומ' אין צריך לומ' שאני נזנר עליך המיתה טבעית שהיא בהפסד היסודות לסבת התרת הרוחות והאירי' אלא אפי' בלא עתה שיהיו האנשי' חוקי הטבע ראוי' לחיות זמן רב הנה עוד יבאו עליהם מקרי' וימותו, או יהיה מות תמות כמנהג הכתו' לחוק הענין כמו שנאמר במי שנתחייב מיתה מות תמות³ ואינה אלא מיתה אחת כי לא ימות שני פעמי'. וכן יהיה הענין בצדיקי' שעתידי הקביה להחיות ששוב אינן חוזרין לעפרן אלא קיימי' בגוף ונפש. וכבר יצאנו ממה שהיינו בדרכו אלא שנמשך המאמ' הזה לסכור פי הרוברי' על חו"ל עתק נגד דעתם וכונתם. והרב המופלא הרמב"ן ז"ל כתב מזה מה שיש בו די בפ"י התורה פ"י בראשית⁴ ובשער הגמול⁵, ורבינו בחיי בס' שלחן של ארבע⁶. וכן מצאתי בס' המחזור לרב המובהק ר' יוחנן טריווש יצ"י⁷ בתפלת יום הכפורי' של שחרית על הפיוט שמתחיל⁷ אל ברוב עצות חכן את רוח וכו'. ונשוב אל מה שהיינו בו. ונאמר שבהיות שבכל י"ב חדש שהרוחות עומדות בניע של משה עדין יש לה קצת התרבות עם הגוף ארז"ל⁸ כל י"ב חדש עולה ויורדת ולזה הבעלת אוב⁹ הביאה נפש שמואל ע"ה לפי שעדין היה בתוך שנה מפטירתו. ואף כי באולי יקשה שנשמתו היתה במעלה גדולה שהיא צרור החיים אשר נבאר לפנינו ואיך א"כ היה כח הבעלת אוב להוריד נשמתו וגם יותר קשה על אמרם ז"ל¹⁰ שנשמת משה ע"ה היתה עמו וזהו¹¹ אלהי' ראיתי עולי' מן הארץ. נוכל לומ' שלהיות ששמואל ע"ה נתעסק מאד כל ימי חייו בהנהגת האומה ישראלית ושפט אותם זמן רב והיישירם אל הדרך הנכונה הנה נשארה בו עדין זאת התשוקה כי היא עליונית ואלהית ולזה היה כח בבעלת אוב להעלותו כי שאול הלך שם לדעת מה יהיה משפט העם וענייני המלחמה עם פלשת' ומצאה מקום למלאכתה והעלתה אותו. ושמואל העלה נפש משה ע"ה. כי יותר ויותר היתה בו זאת התשוקה לחיותו רועה נאמן ומסר נפשו על האומה לכן באו שתיהן יחד אף שהיו במעלה

(1) ר"ל הנבדלים מן כל חומר והם הרוחות והשכלים העליונים הנקראים separate Intelligenzen והמלה נכראה בצלמה של המלה היונית *νεφελισμένα* והערבית מגדראת.
 (2) ע"י מלכים א' ב' מ"ב.
 (3) בראשית ב' י"ז.
 (4) ע"י לעיל צד 76 הע' 9.
 (5) שער ד'.
 (6) הוא הפירוש קמחא דאבשונא הנדפס בבולוניא בשנת ש'.
 (7) לר' משולם ב"ר קלונימוס ע"י צונץ בספרו על הפייטנים צד 109.
 (8) שכת קב"ב ע"ב וע"י מה שכתבתי בספרי על החושים הנקרא Die Sinne צד 73 הע' 82.
 (9) שמואל א' כ"ה ד.
 (10) חגיגה ד' ע"ב.
 (11) שמואל א' כ"ה י"ג.

העליונה תחת כסא הכבוד. ולזה האבות ע"ה אף שהם במדרגה היותר עליונה לפעמי' נראי' בעה"ו להתפלל על בניהם ולהנין בעדם. המדרגה השלישית היא מדרגת הע"ה שהיא צרור החיים והיא מיוחסת לנשמה וזאת היא מדרגת האבות ע"ה והנביאי' ואותם שנא' עליהם¹) פלו' מוזמן לחיי הע"ה כי נתקשרו ונתדבקו כל כך בה' ית' בחייהם כאלו לא היו מאנשי העה"ו באופן כי בהפרד נשמתם תניע מיד למקום שרשה העליון. וראוי שנדע כי יש הפרש בין אמרם ז"ל פלו' מוזמן לחיי הע"ה ובין אמרם יש לו חלק לע"ה כמו²) כל ישראל יש להם חלק לע"ה שירצו בזה כי האומה הישראלית בכלל ואפי' הרשעי' שבהם מוולת אותם שכפרו בעקר וביסודות התורה אחרי קבלם העונש הראוי להם יש להם חלק לע"ה אף אם לא יגיעו למעלה העליונה. ואולי החלק הזה ירמוז לעולם הנשמות וכן חסדיו א"ה המקיימי' ז' מצות המוטלות עליהם יש להם חלק לע"ה אף כי לא יגיעו אל המעלה העליונה. אבל באמרם פלו' מוזמן לחיי הע"ה כמו ר' עקיבא³) וקמיעא בר שלוי⁴) ודומיהם ירצו בזה כי נשמתם מיד תניע לצרור החיי' שהיא המדרגה העליונה שבכלם לגודל שלמותה. ועל זאת המדרגה אויל⁵) הע"ה אין בו לא אכילה ולא שתייה וכו' אלא ההשגה העליונית המכוננת בשם עטרה כאמרם⁶) צדיקים יושבי ועטרותיהם בראשיהם, אמנם אם זאת המעלה היא קודם תחיית המתי' או לאחר יום הדין הגדול שהוא אחר התחייה הנה חכמי ספרד האהרונים' נחלקו בזה הרב ר' מאיר הלוי⁷) והרב ר' אהרן הכהן ז"ל מטולייטולא⁸) כנראה מתוך כתביהם וכבר הביא דעותיהם הרב ר' יוסף אלבו בספר העקרי' מאמ' ד"ע) ולא אחוש להארך ולהביא דעותיהם אבל מה שיראה מרברי הרמב"ן ז"ל בשער הנמול ובס' שלחן של ארבע¹⁰) עיקרן של דברי' כך הם. בהסתלק האדם מן העה"ו אם זכתה נפשו תתענג בעולם הנשמות שהוא ג"ע של מטה ומשם תעלה לצרור החיים ותעמוד שם בלי הפסק עד בא זמן התחיה שאז תחזור ותתעלה בהשגה עליונה מאד ותקבל שכרה בגוף ונפש ואז יהנו מן הסעודה המתוקנת לצדיקי' לעתיד לבא שהם מעותרות להם מששת ימי בראשית והם לזיתן¹¹) ובר' יוכנני¹²) ובהמות¹³) ומעלת

¹ כמו עבודה זרה י"ז ע"א ועי' תוס' כתובות ק"ג ע"ב ד"ה מוזמן.

² סנהדרין י"א משנה א'.

³ ברכות ס"א ע"ב.

⁴ עבודה זרה י' ע"ב.

⁵ ברכות י"ז ע"א.

⁶ שם.

⁷ הוא ר' מאיר בן טודרוס הלוי אבולעפיא המשיג על הרמב"ם בפני חכמי לונל מחבר ס' פרימי פרימיני ב' מהדורות וס' יד רמ"ה על סנהדרין וב"ב הנפטר בטולישולה בשנת ד' לאלף הששי ככתוב על מצבתו באבני הזכרון סי' י"ב.

⁸ לפי שעה נתחלף לחסחבר ר' אהרן הכהן בעל ס' אורחות חיים ור' אהרן בן יוסף הלוי מטולישולא כי הוא הוא ולא אחר אשר אליו ירמוז דברי' ר' יוסף אלבו אשר לפניו היו פתוחים עוד החידושים שכתב על מס' ברכות כאשר נגלו עוד לבעל שיטה מקובצת.

⁹ סוף ל'.

¹⁰ לא יחסו להרמב"ן כאשר עשו רבים כי כבר הזכיר שם מחברו ר' בחיי בן אשר עליו.

¹¹ בבא בתרא ע"ה ע"א.

¹² עי' ערוך השלם ב' קע"ז ועי' בשלחן ארבע לר' בחיי בריש שער ד'.

¹³ עי' ויקרא רבה פר' כ"ב.

המאכלי האלו גדולה מאד לחזק הנשמה כענין המן בדור המדבר שהיה מתולדת האור העליון וזאת תהיה מעלה גדולה יותר מאוכלי המן ועל אלו הצדיקי (ארו"ל 1) צדיקי שעתיד הכ"ה להחיות שוב אינם חזורי לעפרן כי תהיה מדרגת(ה) [ס] מדרגת הלקיחה וההתהפכות אשר אברי גופם יתהפכו לדבר רוחני כענין מנוח ואלהיו וישיגו השגה עליונית יותר ויותר ממה שהיו משיגי בעה"ז. זהו מה שארז"ל העה"ב אין בו לא אכילה ולא שתייה וכו'. על זאת המעלה אמרו שישארו קיימי בנוף ונפש אחר התחיה וזה החרוש שחדש רב באמרו אין לא בו לא אכילה ולא שתייה שאם לא היו בנוף ונפש מה בא להודיענו כי דבר ידוע הוא כי אם לא יהיה נוף לא יהיה אכילה ושתייה ושאר צרכי הנוף. אבל זאת הסעודה היא מדברי דקי וזכי נבראו מששת ימי בראשית מתולדת האור העליון ולזה יוספו השכל ודעה באוכליהם כענין המן בדור המדבר כמו שארז"ל²) לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן. ואמ' לחם שמלאכי השרת אוכלי אותו. ואלו המאכלי הדקי ירהיבו לב באנשי אשר יזכו לחיות בדור ההוא ותשוב שפע ההשגה יותר וממתן תורה כמו שאמ'³) כי מלאה הארץ דעה את ה'. ויקבלו שכר האמת והתענוג יחד הנפש והגוף כשם שטרחו בתורה ובמצות בעה"ז. ואתם הצדיקי אשר יקומו ויעלו בתחיה יעמדו עד סוף האלף הששי שהוא ערב שבת ובתחלת השביעי הוא⁴) יום ידוע לה' והוא המדרגה העליונה שבכל המדרגות והוא האור העליון הגנוז לצדיקי לעתיד לבא ויתעדנו בצרור החיים ועליו יאמ'⁵) עין לא ראתה. ואולם יש להקשות בדברי האלו ולומ', אם הנשמות הראויות לעמוד בצרור החיי בלי הפסק לא ישובו בעולם התחיה למה א"כ משה ואהרן והאבוי וכל הנביאי ע"ה יקומו בתחיה והדבר ידוע כי אלו נשמתם עלתה אל המעלה העליונה הראויה לעמוד בצרור החיים. ולמה א"כ יקומו בעה"ז ורז"ל אמ'⁶) מנין לתחיית המתים מן התורה שני או ישיר משה, שר לא נאמי אלא ישיר. וכי' לתת לכם לא נאמי אלא לתת להם מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה. אבל נוכל לומ' כי משה ואהרן אשר לא זכו ליכנס בארץ הקדושה בחייהם והיו רועי נאמני וידוע כמה מהעמל והטורה השיגו וקבלו בעד האומה ראוי א"כ שיוזכו לשוב ולראות בארץ הקדושה ולהיות מנהיגי העם וראשיה כמו שהיו במדבר ויותר. וכן האבות ע"ה שהיו ראשי האומות והנביאי אשר נתנו את נפשם להוכיח את ישראל ומלכיהם יחד ראוי שיראו בהצלחת האומה הנבחרת כאשר נשבע ה' להם. נמצאנו למדים שני זמנים הם. הא' דור ימות המשיה שישונו מן התורה ויריעת ה' ית' אלף פעמי יותר מהעה"ז כמו שאמ' ומלאה הארץ דעה את ה'. השני הוא זמן תחיית המתים אשר יזכו להתקיים בנוף ונפש כענין הנוף ואלהיו ועליו אמ' אין בו לא אכילה ולא שתייה כלומ' הדברי הנהוגי בעה"ז אבל יזכו לסעודה המחוקקת משרשו של לויחן

¹ סנהדרין צ"ב ע"א.

² ילקוט בשלח רמז רנ"ח.

³ ישעיה י"א טו.

⁴ זכריה י"ד ז.

⁵ ישעיה ס"ד ג' ועי' ברכות ל"ד ע"ב ובס' עקרים לר"י אלכו מאמר ד' פ"ו ל"ג.

⁶ סנהדרין צ"א ע"ב.

⁷ שם צ' ע"ב.

ודומיה. השלישי הוא תחלת אלף שביעי שהוא מנוחה לחי העולמי אשר תתעלה נשמתם במדרגת האור העליון היא אספקלריא המאירה קץ ותכלית לכל המעלות והם הם בני עליה המועטי דעיילי בלא בר¹). זהו הכלל העולה במדרגת שכר הנשמות. האף כי קצת מהחכמים האחרוני לא נתקרה דעתם בזה רצוני שימות המשיח לא יהיו אלא כל אלף הששי, וסברתם נכוחה כי הטובה והשמחה לישראל ראוי שתהיה להם כפלי כפלי ממה שסבלו עול הגלות והמצות אשר אין קץ לתכליתם ובכך יודע האמת, כי קצרה יד שכלנו לדעת בכוון אמתת הרברי האלה וזמניהם, זהו הענין בנפשות האומה הישראלית, אבל שאר האומות שאין נפשותיהן באות ומשתלשלות ממקום קדושה אלא מחוץ לפרגוד לא תחול עליהם כח הנשמה הטהורה אלא אחרי קבלת עול מלכות שמים והמול בשר ערלתם ולא יזכו להתרבק באור העליון כמו ישראל ולזה ארז"ל² ללמוד תורה לנו כי אם אחרי המולו ואמ' כל המלמד תורה לנוי משקר בתורה ובנביאי ובכתובי. בתורה דכתי' וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. בנביאי דכתי' וכל בניך ליטודי ה'. בכתובי דכתי' ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. אבל אחרי המול בשר ערלתם נכנסו בשערי צדק ולזה נק' נר צדק ונפסקה מהם הזוהמא ואז ראוי ללמוד התורה הקדושה כמו ישראל אשר נפסקה וזהמתן ביו' מ"ת כארז"ל³ ישראל שעמדו על הר סיני פסקה וזהמתן. ולזה הגוי' אינם מטמאי אחרי מותם. וזה כי בהפרד נפשותיהם מהם תפסק מהם רוח הטומאה וישאר הנוף כמו אבן דומם אבל בחייהם הם טמאי ולזה אז"ל⁴ קברי גוי' אינם מטמאי באהל, אבל ישראל שנשמתן מצד הקדושה הנה בחייהם הם קדושי ובהפרד נשמתן מהם יחולו עליהם כחות הטומאה ולזה מטמאו אחרי מותם כי המיתה היא ע"י נחש הקדמוני ולזה המת הוא אבי אבות הטומאה מזולת החסידיו העליוני אשר לתוקף קדושתם אפי' במותם לא יחולו עליהם כחות הטומאה כמו רבינו הקדוש ע"ה אשר אמרו עליו⁵ יום שמת ר' בטלה כהונה כי אפי' הכהני היו רשאי ליטמא ברבינו הקדוש אע"פ שאינם מטמאי לשאר בני אדם וזה לגודל קדושתו אף אחרי מותו, וכן יעקב ע"ה לגודל קדושתו אמרו עליו⁶ יעקב אבינו לא מת אלא הוא כאילו חי ונשמתו תחופף עליו, אבל שאר האנשי שלא הניעו למעלה הזאת בחייהם הם טהורי אבל במיתתם יטמאו. הנה מכל זה נחבי שאין מה שיצא לפלוסופי בענין הנפש והשארותה נצחית דבר אחר עם מה שיצא לחכמינו הקדושי ז"ל כאשר חשב ההכם ר' ידעיה ז"ל באמרו ז"ל, ומה ימשך רחוק ההגשמה בנפש כדי שיהיה בה יותר אפשר ויותר נאות קבול השלמות וההשגחה עליה והשארות הנצחי בסוף. ע"כ. ואין ההשארות בה כפי התורה מה שחשבו הפלוסופי וההבדל ביניהם כיתרון האור מן החשך ומי יתן ואדע מהו התועלת הנמשך סביב אמונת התורה

¹ ע"י סוכה מ"ה ע"ב.

² וע"י בתשובת ר' אליה מנחם חלפן אם מותר ללמד תורה לגוי שהוצאתי לאור במ"ע Jewish Quarterly Review כרך מ' צד 508 והלאה וע"י תוס' בבא קמא ל"ח ע"א ד"ה קראו ושנו שגרסתם בחגיגה י"ג ע"א ליחא לפנינו.

³ יבמות ק"ג ע"ב. — ⁴ ע"י יבמות ס"א ע"א.

⁵ ע"י בירושלמי ברכות ריש פרק ג' וריש פרק ז' דנויר.

⁶ תענית ה' ע"ב.

מחכמתם, וכן בענין העונש המניע לנפש הנה הפלוסופי לא ייחסו לנפש הרגשת צער וכאב, ולפי התורה אין הדבר כן אבל ברא ה' ית' מקום אשר בו תתישרו הנפשות אשר עברו על המצות ויש בו אש ייסר ויכאיב הנפשות אבל איננו חמרי מורכב מוחש יסודי כי מה שאינו נוף לא ישתנה בדבר נופני אבל הוא אש רוחני אשר כחו לכלות הדבר הרוחני והוא דק מאד נק' בלשון הנביא¹) אש לא נופח. ורז"ל כנוהו בשם גהינם להיותו מקום הויץ לירושלם אשר בו היו משליכי הנבלות לשרפם ותמיד היה בו אש ומדרגות הצער הם כפי מדרגות החטא והעונות ורבו עשייתם בעה"ז ועליהם יש מלאכי ממוני' על היסורי' כנו' באגדות רז"ל ר' יהושע ב"ל²) אשר מדד ארכו ורחבו של גהינם, ואחרי אשר עמדו שם כפי הזמן המוגבל להם עוד תשובנה לאור באור פני מלך חי"י כי כבר נתלבנו ונצטרפו מן החטאי' בתוך האש הרוחני הוא והוא הנק' שלה³) בדברי אליהוא ולא נשאר בהם רושם הטומאה וזהו רוח מפורתן תחת כפות רגלי הצדיקי' אבל לא יעלו למדרגת הצדיקי' אשר לא חטאו אלא חטאי' קלי' לפי שעה, ולפעמי' גם הצדיקי' יעברו בתוך האש הרוחני ההוא לפי שעה למרק איזה עון קל שעשו בעה"ז וכדי להעביר רושם העון ההוא מנפשותיהן. וגם יש מן הצדיקי' גמורי' אשר תכף אחרי מיתתם יעברו בתוך האש הרוחני ההוא לא למרוק עונותיהם אבל להורכך נפשם מן מסוה החמר ורושם הגופני אשר בה ויעמדו שם לפי שעה ואחר יראו באור החי' אבל הרשעי' הגמורי' אשר כפרו בעקר ולא באו לכלל תשובה והם אשר מנו רז"ל במס' ר"ה⁴) ובפרק חלק הנה הם נדוני' לדורי דורות גופן כלה ונשמתן נשרפת ולא תכבה אשם לעולם כי נכרתו נפשותיהם מן המקור העליון כמו הענף הנכרת מן השרש והוא הכרת הנדול אשר אין לו תקימה והוא האכדון הגמור. וכבר האריך הרב המופלא הרמב"ן ז"ל בשער הגמול והביא ראיות להודיע שכמו שיש ג"ע של מטה שהוא מקום תתעדנו בו הנפשות, כן הנהיגם הוא מקום מוכן אל העונש והיסורי'. ואולי הוא תחת מרכו הארץ ונק' שאול תחתית, ולא לו הרברי' העליוני' לא הניעו הפלוסופי' עם כל הקירתם וחכמתם כי מה שלא יעיד עליו החוש לא יבא מופת עליו. אבל הם דברי' קבלום קדמונו ז"ל מפי הוקני' והנביאי' ע"ה ועליהם אנו נשעני'. ואמנם בריאת כל הנשמות מששת ימי בראשית הוא דעת התורה והנביאי' כאמרו⁵) ונשמות אני עשיתי. והוא כנגד דעת הפלוסופי' אשר יחשבו כי בהתהוות גוף האדם אז תחול על הטפה ורעית כח הצורה האנושית ותתחדש הנפש הדברית בהתחדש הגוף. ואף אותם שייסברו שהחלק השכלי יבא מחוץ לא יודו בבירואה אבל יאמרו כי יושפע על הנפש הדברית כח שכלי הבא מחוץ והוא כמו נצוץ שיחול על הנפש הדברית כרגע התהוות האדם. והז"ל אמרו כי כל הנפשות העתידות לבא בעולם נבראו מתחלת היצירה ולזה אמרו⁶) עד שתכלינה כל הנשמות שבגוף ופירשו בו מקום ששמו גוף ששם כל הנשמות וכן

¹ איוב כ' כ"ז.

² עיי' בסדר הדורות עי' יהושע בן קרח הוצאת ר"ג משכיל לאיתן ח"ב צד 191.

³ עיי' לעיל צד 75.

⁴ י"ז ע"א ועיי' עקרים מאמר ד' פר' ל"ח (רפוס פרעסבורג דף ר"ך ע"א).

⁵ ישעיה כ"ז ט"ז.

⁶ יבמות ס"ב ע"א.

אמ' החכם ר' יהודה הלוי בשיריו¹) תבן נשמות עם האור הראשון תחלת דבר ה'. וכפי חשיבות הטפה וזכותה ה' ית' מומין עליה נשמה מעולה. וזה דבר תלוי בכוונת החבור איש ואשתו בעת הזו[ו]ג כי אם תהיה מחשבת שניהם נקיה וטהורה לשם שמי' ולקיום המין האנושי תחול על הטפה ההיא כה נפש טהורה כי המחשבה יש בה ציור וכה לפעול כענין המקלות ביעקב ע"ה. וזאת היא הנק' בלשון התורה ידיעה, והאדם ידע²), ולא יסף עוד לדעתה³), וידע אלקנה⁴), כי היא נמשכת מן הדיעה העליונה ולזה ענין החבור הוא נשגב ועליוני מאד כשהוא בקדושה ובטהרה ולזה הוזהרה תורה בפריה ורביה, והו"ל⁵) אמרו כל הממעט פריה ורביה כאלו ממעט את הרמות אחריו אומרי' גורם לשכינה שתסתלק מישראל וכי. ואלו היה חוש המשוש חרפה לנו כדברי ארסטו⁶) והנמשכי' אחריו לא היו מעלים ענינו כל כך רז"ל. והאמת כי חוש המשוש כאשר נשתמש בו על צד המתור' והביאות אסורות הוא חרפה אל האדם השלם אשר לו נתן השכל והדיעה אבל בהשתמשנו בו כפי כונת התורה ולקיום המין ולשמה נפש אשתו בקיום עונתה אז הוא דבר נעלה ונשגב מאד וירמזו בו חבור העליוני' ואחדותם ולזה ישפיע נפש טהורה בנוף הנוצר. וכן בהפך אם בשעת החבור תשוטט המחשבה מהאיש ואשתו בדברים בטלים ולהנאת הנוף אותה הטפה תהיה מוכנת לקבל נפש טמאה והם הם עזי פני' ורשעי' שבדור יצילנו ה' מאשמתם והענין הזה בארו הרב הנחמני ז"ל באור רחב במאמ' בענין החבור⁷). ולזה כפי הכנת החמר וזכותו כן יומין עליו ה' ית' נפש נקיה וטהורה אבל מפני זה אינו מוכרח במעשיו כי נתן לאדם רשות לעשות כפי רצונו המוהלט ונתנה התורה אשר באמצעותה יישר דרכיו ומעגלותיו. ומה שחשבו קצת מהפלוסופי' כי הנפש האנושית תהיה א' במספר משותפת לכל המין האנושי, גם קצתם יאמרו כי השכל החמרי הוא א' בלי רבוי, הנה סברתם זאת בנויה כשהעצם השכלי הוא בלתי הווה ונצחי ולזה יבא עניינו כשאר השכלי הנבדלי' אשר לא יפול בהם הרבוי אלא א' במספר בכל המין ואם ימצא בהם רבוי המניעי' בכל גלגל הוא מצד התחלפות התנועות. אבל אצלנו בעלי התורה האמתית אשר נאמין היות הנשמה נבראת מה' ית' כמו שאר הנברא' הנבדלי', הנה לא יהוייב לנו היותה א' במספר, או היות השכל אחד במין האנושי. אבל כאשר בא הענין במלאכ' שהם לאין מספר כמו שאמ'

(1) עיי' על המקומות אשר נזכר בה החרוז הזה מפיוטו של ר' יהודה הלוי המתחיל ברכי אצולה אצל הרמב"ן והבריו והרשב"ץ ור' יוסף גיקטיליא בס' נחל קדומים לר' ליב דוקעס צד 45 סי' י"ב.

(2) בראשית ד' א'.

(3) שם ל"ח כ"י.

(4) שמואל א' א' י"ט.

(5) מבלתא יתרו פ"ח.

(6) עיי' מה שכתבתי על דברי ארסטו האלה ורב שמושם אצל כותבי עמנו בספרי על החושים צד 188 הע' 7—26.

(7) הוא ס' אגרת הקדש המיוחס להרמב"ן עיי' הגהת רמ"ש באוצר הספרים, לרי"א בן-יעקב צד 14 סי' 270 ובכ"י הסמ"ק וקצור ס' התרומה אשר נמצא בין אוצרות המזועזעים הלאומי אשר בכורדאפעטש הבירה נכתבו בגליון ג' פרקי הספר הראשונים בשנים רבים ובנוסחאות טובות ונכוחות אשר צברתי כעמרי גורנה ועיי' המזכיר כך מ"ז צד פ"ט.

הכתוב) אלה אלפינ ישמשוניה כן יבא הענין בנפשות האנשי, וכל אי יש לו נפש מיוחדת מחברו ויש הכרל ביניהם כפי המקור אשר הוצבו ממנו . . .² מה שראוי שלא יעלם ממנו ושנדבר בו הוא הספק הגדול אשר בא לראשוני ולאחרוני בענין הנפש האנושית, והוא שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית, מה היתה הסבה בכאן בחמר העכור הזה, ומה חוסף עוד שלמות ממה שהיתה עומדת בין השכלי הנבדלי. ובאמת כי זה הספק לא יקרה כל כך לדעת הפלוסופי האומרי שהיא הכנה מה ומוכנת אל ההשכלי נמצא א"כ שקודם באה היה שלמותה בכח ואחר יצאה לפועל. אבל לדעת אפלטון שיאמ' היתה עצם נצחי ושכלי בפועל אך אהרי התמונה עם החמר תשוב בכח ולזה אין היריעה דבר זולת הזכירה הנה יפול זה הספק כי יראה בודאי היתה יותר שלמה קודם הולה על הגוף האנושי, וכ"ש שיפול יותר לדעת רז"ל האומרי כי היא שלמה מכל וכל קודם באה בעה"ז כנר' ממאמ' ר' שמלאי³ שהתינוק במעי אמו יש לו גר דלוק על ראשו וצופה בו מסוף העולם עד סופו, שוהו כנוי אל החכמה שהשפיע ה' ית' בנשמה והנה מעלים עניינה יותר ויותר מכל חכמי המחקר. הנה א"כ למה תצא הנפש מהעולם הרוחני האלהי להתמוג בתוך טיש ורפש. והנה ראיתי מי שפירש בבאור המאמ' הנ"ל כי גר דלוק רומז אל ההכנה אשר בנפש האנושית לקבל כל המושכלות והתורה והם בתוכה בכח ולא בפועל גמור, והו דעת נמשך אחר האומרי שאינה אלא הכנה מה ואין זאת כונת רז"ל. ואולי שאלה זאת היא כאלו נשאל למה ברא ה' ית' העולם והלא קודם שברא העולם היה ה' ית' בתכלית השלמות אשר באפשרות כמו אחר שבראו ומהו א"כ השלמות אשר הניע לו בבריאת העולם. והנה באמת לא נוכל להניע אל ידיעתו אשר איננה מושגת כי אם לעצמו ית'. אך נאמ' כי תשובת שאלה אי עמוקה מאד תלויה בסוד גדול ופנה לתורה הקדושה אשר לא עמדו עליה כל חכמי הפלוסופי ולא הניעו עד תכליתה. ואף כי אפלטון יראה מדבריו היותו מתקרב לדעת החכמי ז"ל באמרו כי זה העולם התחתון המוחש הוא דמות וצלם העולם העליון וגם אמ' כי יש צורות בדעת האלהי אשר קראם כללי' להיותם דמיון לפרטי'. מ"מ נראה בודאי כי לא נכנס פנימה לדעת באמתות עומק כוונת התורה וחכמה ז"ל אלא עמד מחוץ להצר נוגע ואינו נוגע ולכן לא יכול לא הוא ולא כל הקדמוני לדעת האמתות עקרן של דברי' אלא נתקרכו מעט כמו שאמרו במדרש הנעלם דאינון קריבין לארתי מהימנותא. אמנם עקר דעת חכמינו ז"ל הוא כי כל הדברי' התחתוני נקשרי' בעליוני' והעליוני' בתחתוני' וכאלו המציאות כלו הוא דבר אחד, וכאשר עלה בהפץ ה' ית' לברא העולם ברא העליוני' והתחתוני' ועלה בדעתו ית' לברא בריאה משותפת מן התחתוני' שהוא אברי הגוף ומן העליוני' שהיא הנשמה ובראו בצלם אלהי' למה שהאדם במתכונת גופו ואבריו ונשמתו האלהית אשר תחוסף עליו יהיה דוגמת עולם העליון ובהתקשר הנשמה בגוף האנושי אז תשלם עניינה מכל וכל כי היא המנהגת אותו כמו שנר' שלמות

(¹) דניאל ז' י'.

(²) אולי לא יחסר כי אם: אבל עוד נשאר או כדומה.

(³) עיי' ברה ל' ע"ב.

השכלי המניעים הגלגלי בהקשרם עמהם בהניעם. ולזה אף אם היא שלמה צריך שיהיה לה הנתקשרות עם הגופי להניעם ולהנהיגם לפי שאז יהיה עולם מלא בהתחברות הנשמה המשכלת עם הגוף. והנה בהעשות פעולות והוראות למטה באברי הגוף או יעורר וישפיעו השפעה מן הכחות העליוני על כל המציאות בכללו להיות עולם העליון והתחתון מקושרים יחד. ואמנם אלו הפעולות הם המצות אשר הודיע התורה אופן ואיכות עשייתם וכפי כח כל מצוה ומצוה התלויה באברי הגוף נעשו בסים וכסא לכחות העליונות כאמרם ז"ל¹) האבות הן הן המרכבה. ובהיות כי הגוף מצד עצמו לא יוכל לפעול הפעולות מבלי התקשרות הנשמה עמו וגם הנשמה לא תראה פעולות הנשמיות מכלתי התקשרות הנשמה עמו בלי הגוף, נמצא שהיא נשלמת בענין הגוף והיא אשר תרכיבו הדרך הישרה שהוא קיום התורה והמצות. ואע"פ ששלמותה הוא בפועל קודם באה בעה"ז, מ"מ אינו נראה ונללה מכלתי אמצעות הכלי הגופני אשר בהקשרם יחד ובפעלם הפעולות הראויות אשר בארתם התורה יתקשר העולם התחתון בעליון וכאלו יוסיפו כח והשפעה למעלה, וכן בהפך כשהאדם נמשך אחר העבירות וההטאים ולא יקיים התורה כביכול מניעו הכחי העליוני כמו שאמ' הכתי²) צור ילדך תשי, נמצא א"כ שהנשמה תראה שלמותה בהתקשרה עם הגוף ובפעולת המצות המעשיות ובהתחברות שניהם יחד ובקיום התורה יתקשרו התחתוני בעליוני. ולזה באה בגוף האדם אשר צורתו ומתכונתו עם כל אבריו פנימי וחייוני כלם דוגמא של מעלה וזהו אמרו ית'³) בצלמנו כדמותנו, כי האדם במתכונת גופו ונשמתו אשר תרחף עליו הוא עולם מלא כאז"ל⁴) ויצר ה' אלהי את האדם שם מלא על עולם מלא. ואמנם נתיחדה האומה ישראלית מן כל שאר אומות העולם להראות ולהגלות על ידה זה הקשר החזק באמצעות התורה אשר נחנה להם כמו שנתיהד הלב⁵) מכל אברי הגוף להמצא בו הכח החיוני והרוחות וממנו ישולחו לכל אברי הגוף, וכמו שהלב הוא רב הכריאות מכל האברי ור'⁶) כ החליי מכולם כי לא יתכן שיתעכב בו ליחה או מורסא ומפני זכות דמו ורב כחו הוא מרגיש בדבר מועט וזולתו איננו מרגיש הרגשתו ויתעכבו בו הליחות והמורסות עד שיעשו ממנו החלאי, כן הענין באומה הישראלית כי החלאי והם העונות לא יוכלו להתעכב באומה בכלל ולזה אמ' הכתי⁶) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, וארו"ל⁷) מוחל עונות עמו מעביר ראשון ראשון, וכמו שהלב משרשו ועצמותו בתכלית הזכות עד שיתדבק בו הרוח החיוני, כן ישראל מצד שרשו ועצמותו דבק בהם

¹ עיי' בראשית רבה פרשה פ"ב.

² דברים ל"ב י"ח.

³ בראשית א' כ"ו.

⁴ עיי' ילקוט על ישעיהו כ"ו ד'.

⁵ כאן תפש המחבר בדבריו של ר' יהודה הלוי בכוזרי מאמר ב' סי' ל"ז עד מ"א ומלתו על לשונו ומצוץ דבריו כבר ינק הזחר פ' פנחס דף רכ"א: ור' לוי בן אברהם השתמש ג"כ במשל הזה אבל השחית את כוננו בהפכו הדברים כאמרו: והנה ישראל בין האומות ככח השכלי בין הכחות הגופיים עיי' ישורון להח' קאבאק כרך ח' צד 12.

⁶ עימוס ג' ב'.

⁷ רמזו אל נוסח תפלת אל מלך יושב על כסא רחמים ועיי' ראש השנה י"ז ע"א.

הרוח האלהי אבל מצד התערבם בנוי והדמותם להם ישיגום החלאי הנפשיי כמו שאמרו (ויתערבו בנוי וילמדו (מ) מעשיהם, נמצא כי האומה הישראלית היא הסגולה²) והצדיקי מהם הם סגולת הסגולה וזהו אמרו ית' (3) והייתם לי סגולה מכל העמי. ולזה אמ' החכם הגדול האלהי שבחכמי ישראל ר' עקיבא⁴) חביב אדם שנברא בצלם וכו'. כלומ' צורת האדם ומתכונתו חביבה מאד לפני ה' ית' לפי שבראה בצלמו כלומ' דונמא של מעלה ולכן הוזהרה תורה באמרה⁵) לא תלין נבלתו על העיץ כי קללת אלדי' תלוי לפי שהוא איקונין של מלך וכן או"ל⁶) בב"ד על הלל הזקן שהיה הולך לעשות מצוה, אמרו תלמידיו אי זו מצוה עושה הלל, אמ' לרחוץ במרחץ, וכי זו מצוה היא, אין. ומה איקונין של מלך כשר ודם שמעמידן אותה בבתי קרקסאות עומדי עליה להניחה כל היו' האדם שנברא בצלם דמותו ואיקונין של הב"ה עאכיו. ולזה הקפידה התורה מאד על עון שפיכות דמי ואמ' (7) שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלדי' עשה את האדם. עוד אמר⁸) חביבין ישראל שנתייחדו מכל שאר אנשי העולם ונקי בני למקום כמו שהבני' הם מיוחדי' לאב מכל שאר בני הבית, וזה היחוד הוא כי נתן להם כלי חמדה וכמו שהאב יתן לבנו דבר שהוא מיוחד וסגולה אצלו ולא יתנונו לשאר בני הבית כן ה' ית' נתן לישראל זה הכלי שהוא התורה שהוא מיישיר ומנהיג הצלם הזה החביב. וראוי א"כ שלא יולדו בכבודו לטמאו בטומאת החטאי' והעונות. נמצא א"כ שזה ההקשר שיש בין התחתונים והעליונים הוא על ידי האומה הישראלית באמצעות התורה לפי שאו השכינה שורה עליהם וזהו שארו"ל⁹) שכינה בישראל צורך גבוה והמשכיל יבין. והנה חכמי המחקר לא עמדו בסוד ה' וחשבו כי כל אברי האדם המציאים הטבע לסכת תועלת קיום האיש לא ברצון אלהי פשוט וזה להמשכם אחר דעת הכופרי' האומרי' כי העולם קדמון, וכבר בא מהננות לנאלינוס¹⁰) ראש הרופאי' במאמ' תועלת האברי' בדברו על שער העפעפים ובנכות העינים ודבר סרה על תורת משה רבינו ע"ה. יוצק זהב רותח בפיו ובפי כל הנמשכים אחריו. כי אנתנו נאמין שה' ית' ברא כל אבר ואבר וכל נימא ונימא ברצונו המוחלט ואם רצה להעמידו באופן האחר ולקיים הב"ח היה יכול, ונאמין עוד כי כל אברי האדם פנימי

(1) תהלים ק"ו ל"ה.

(2) גם כאן הלך המחבר בעקבות ר' יהודה הלוי בס' הכוזרי מאמר א' ס' צ"ה.

(3) שמות י"ט ה'.

(4) אבות פ"ג משנה י"ד.

(5) דברים כ"א כ"ג.

(6) ע"י ויקרא רבה פ"ר ל"ד, ג'.

(7) בראשית ט' ו'.

(8) אבות פ"ג משנה י"ד.

(9) ע"י ברכות דף ז' ע"א.

(10) ע"י מאמרו של הרמב"ם נגד גאלינוס (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו ח"ב צד 21 ע"א) אשר בו נלחם נגד דבריו של גאלינוס בספרו de usu partium ספר XI שער 14 (ed. Kühn III, 904 l. Z. — 907 Z. 8). ועל הדבר הזה קללהו גם ר' ידעיה הפניני באגרת התנצלותו בקללה נמרצת ואמר: ישחקו עצמותיו ובעל המחברות דנהו לגיהנם במחברתו הכ"ח ואמר: שם גליאנוס ראש הרופאים . . . על אשר שלח יד לשוננו לדרב במשה אדון הגבויאם ע"י ספרי על החושים צד 7 סוף הע' 11.

והצוני' לסבה נעלמת ונסתרת ממנו אך ידענו בכלל כי הם דוגמת ודמות העליוני'.
 האחת כי על צד הכוונה השנית ימשכו מזה פעולות הטבע אשר שם בכחו ה' ית'
 לפעול פעולותיו באמצעות האברי'. וכבר גלה עונו והוכיחו הרב הגדול ויל' (1) בפרקיו
 המפורסמי' ברפואה תהי משכורתו שלמה, ולהיות הענין כן נקי האדם עולם קטן
 לפי שבמתכונת גופו ונשמתו הוא דוגמא לכל העולמות, והפלוסופי' לא ישיגו
 הרברי' העליוני' האלו כי לא נמסרו כי אם לאומה קדושה וליחידיה ומה עיניהם
 מראות ולבם מהבין גודל מעלת המצות והפעולות מעשיות והשבו שאין בהם ממש
 ולזה יקטרנו אומות העולם עלינו ברוב החקי'. וה' ית' ברצותו לזכות ישראל עם
 סגולתו נתן להם התורה מצות עשה ולא תעשה אשר בקיום המצות עשה
 יתדבקו דבוק חזק וקשר אמיץ עם העליוני' ובהתרחקם מן העבירות כמו הביאות
 אסורות והמאכלות אסורות ודומיהם יתקדשו במדרגת העליוני' ויהיה חמרם מוכן וך
 וטהור לקבל השפע העליון האלהי שהוא כה הנשמה הטהורה אשר נתנה להם
 יותר משאר האומות המטונפים ומגואלים בשקוצים ומאכלים המטמאים את הרוח
 וזהו אמרו ית' (2) קדושי' תהיו, והתקדשתם כי קדוש אני'. ואלו המצות והפעולות
 הבאות מאתו ית' לא נתחכם למצא להם טעם וסברא מצד עצמנו כי לא נניע בזה
 אל רצונו ית', כאשר כתב החכם הגדול בס' הכוור מאמי' (4) ויל', אמר החבר הלא
 קרמתי לך בדברי כי התחכמות והסברא בתורה אינו מביא אל רצון אלהי ואם
 לא המשגיגים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות והגנורים בהרים ושורפי' בניהם באש
 משתדלי' להתקרב אל האלהי' וכבר אמרנו שאין מתקרבי' אל האלהי' אלא במצות
 האלהי' עצמם שהוא ית' יודע שעורם ומשקלם וזמנם ומקומותם ומה שהוא תלוי'
 באלה הקבלות אשר בהשלמתם יהיה הרצון והדבקה בענין האלהי' כאשר היה
 במעשה המשכן וכו'. ובמאמי' א' (5) כתב ואין בעבודת האל סברא ולא התחכמות
 ואלו היה כן היו הפלוסופי' מגיעי' מרב חכמת' ושכלם לכפל מה שהגיעו בני
 ישראל ע"כ, ולהיות עניני התורה והמצות לא יושנו כי אם בדרך נבואה עליונה
 ולא בהיקש וסברא בטלום הפלוסופי' והנמשכי' אחריהם ולא קבלו עליהם עול
 מלכות שמי' ולזה כתב הכוור מאמי' ד' (6) ויל', ואלו העניינים אשר לא יושנו מדרך
 ההקשה בטלום פלוסופי' יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו וקיימו
 אותם הנביאי' מפני שלא יוכלו להכחיש מה שראוהו בעין הרוחנית אשר נתן
 להם יתרון בה והיו קהלות בדורות נחלקי' לא תעבור עליהם ההסכמה והודו להם
 החכמי' אשר השיגום וראו אותם בעת נבואתם ואלו היו רואי' פלוסופי' יון הנביאי'
 בעת נבואתם היו מודי' להם והיו מבקשי' פני' מאופני ההקשה איך יגיע האדם
 אל המדרגה הזאת וכו'. ולהיות שעניני התורה והמצות לא יגיעו אלא מצד הקבלה
 וההודאה לא מצד הסברא שם ה' ית' שרשי התורה ואזהרותיה ביד הביד הגדול

(1) הם הכ"ה פרקים הנקראים פרקי משה עי' על דבר העתקותיהם מיסודם הערבי ס' הרמשי"ש על המעתיקים צד 765 והלאה.

(2) ויקרא י"ט ב'.

(3) שם י"א מ"ד, כ' ד'.

(4) ריש סי' כ"ג.

(5) סוף סי' צ"ט.

(6) קרוב לסוף סי' ג' (דפוס קאסעל הוצאה שניה צד 816).

של ע"א אשר היו יושבי' בלשכת הגזית אשר מהם תצא התוראה לכל ישראל וכל מה שיסכימו עליו רוב הסנהדרין היא הלכה קבועה אין רשות לשום אדם לחלוק עמה' ובא עונש מיתה לזקן הממרא וחולק עליהם ולזה אמר ה' ית' כי יפלא ממך דבר וכו' וקמת ועלית אל המקום וכו'. הנה נתבי מכל דברינו שמה שירצה ה' ית' מן האומה הנבחרת הוא קיום תורתו ועשיית מצותיו אבל לא להתחכם מצד עצמנו למצוא בהם טעם כי לא נגיע בזה אל רצונו ית'. ואמנם למוד התורה היא עקר התורה שבע"פ כמו שאמ' ית'² כי על פי הדברי' האלה כתי' אתך ברית. וארז"ל³ זו תורה שבע"פ שהיא המשנה שחבר רבינו הקדוש ז"ל והתלמוד ושלוש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם וקצתם הלכה למשה מסיני שהם הכללי' והשרשי' אל למוד התורה ומפתחותיה ומהם נדע האסור והמותר הוכאי והחייב הטמא והטהור, וזה המשא ומתן שבא בתלמוד שסדרו אותו רבינא ורב אשי ז"ל, ולא כמו שיאמרו קצת מבני עמנו כדור הזה מה לנו לכלות כל ימינו בנרסות התלמו' ובמחלוקות האמוראי' די לנו לדעת דרך פסק ענין המצות ולא נחוש אל דעות האמוראי' וסברתם. שומי' שבעולם איך נוכל להוציא דין מהדינין ופסק נכון לאמתו אם לא נדע מאין נוציא אותו מדברי התנאי' והאמוראי' והלכה כדברי מי, עם שאר השרשי' והמפתחי' ובה תלוי כל דברי הגאונים ז"ל ומחלקותם וכן כל שאר הפוסקי' ז"ל, ולזה צריך להתעסק וליגע במשנה הלכות ברייתות והלמוד שהוא העקר. מזולת כי על דרך האמת עקר תורה שבע"פ הוא המשא ומתן שבא בתלמוד וכבר רמו בזה הרב הגדול הר"מ מריקנטי' בפ"י התורה פרשת יתרו. אבל לא יגיע אל הלמוד הזה באמצעות חכמת ההגיון והפילוסופי'א כאשר חושבי' רבי' עמנו הדוברי' עתק על רז"ל, ואומרי' כי א"א להשיג התורה והתלמוד אלא א"כ יכנס האדם בחכמת ההגיון למה שהיא כלי לכל החכמות ולא תהיה תורה שלמה שלנו כשיחה כמלה שלהם חכמת הגיונס ופילוסופיותם לא נביא ממנה ראי' לפסוק דיני התורה על פיהם כאשר כתב על זה החכם הגדול רבינו אשר ז"ל בתשובותיו⁴ וצעק נגד אלה המתחכמי' להוציא דיני התורה על פי חכמת ההגיון ומופתיה, ואין דרך אמת להם כי דרכי התורה הם הלכה למשה מסיני ועל פי המדות שהתורה נדרשת בהם וחכמת ההגיון והפילוסופי'א היא על פי המופתי' הנלקחים מהחוש המעמידים כל דבר על טבעו. ומי שירצה להשוות שתי החכמות יחד יעות משפט כי הם צרות זו לזו. ועל זה נאמ'⁵ תמי' תהיה עם ה' אלהיך. הנה כלל העולה מכל מאמרנו זה הוא כי שלמות הנשמה יתראה בהתקשרה עם הגוף ובוה ההתאחדות השלם יושלם עולם העליון והתחתון לפי שבאמצעות כלי הגוף יפעלו הפעולות הראוי' והמעשי' הנרצי' אצל ה' ית' שהם החכמה והמצות ויעירו הכחות העליוני' האלהיים להשפיע במציאות ובוה האופן יתקשרו העליוני' בתחתוני'. ולזה נברא האדם אחרון שבכל מעשה

(1) דברים י"ז ח'.

(2) שמות ל"ד כ"ז.

(3) ע"י גיטין ס' ע"ב.

(4) כלל נ"ה ס"ו ח' והיא התשובה המפורסמת אשר יזכרה ג"כ ר' יהודה די מודינא

ע"י המזכיר כרך י"ב צד 68 הע' 1.

(5) דברים י"ח י"ג.

בראשית להיותו סכה תכליתית לכל שאר הנכראי כי ראשית המחשבה סוף המעשה. ואמנם ישראל אשר נתיחדו משאר האומות בהשפיע עליהם כח נשמתם ממקור אלהי נשגב ועליון הם הם הסכה התכליתית האמתית אשר בעבורם נברא העולם ולזה ארז"ל¹) בזכות ישראל שנק' ראשית ואלויהם נתנה התורה הקדושה הנקראת ראשית וזהו אמרם²) לא נבראת עלמא אלא לצדיקי. ולזה כנה הכתיב נשמתם של האומה ישראלית כלשון נר כאמרז"ל³) נר (אלהי) [י"] נשמת אדם וישראל הם הקרואי אדם וזאת הנשמה לא תכבה נרה לעולם כאמרז"ל⁴) המזכירי את ה' אל דמי לכם, כאשר רישו רז"ל במדרש הנעלם⁵) על זה הפסוק, והוא למה ישראל בשעה שעוסקי בתורה הם מתנועעי לפי שנשמתן בא מכה עליוני נשגב אשר אינו משתכך לעולם כמו אור הנר אשר לעולם מתנועע לכאן ולכאן והביאו ראיה מזה הפסוק המזכירי את ה' אל דמי לכם וכן נר אלהי נשמת אדם וכי' אלא שעדין נשאר לנו מקום ספק והוא שאם היה הדבר כן והוא מה שלא יסתפק בו שום מודה על האמת. מה נאמי באותם אשר תספר נשמתם מהם קודם הניעים אל השלמות הוה רצוני קיום התורה והמצות, והם הנערים והנה נשמתם לא נשלמה עם אברי הגוף באמצעות התורה והנה נלוי היה לפני ה' ית' שלא יגיעו אל השלמות הוה א"כ ישוב הספק למה נתקשרה נשמתם עם הגוף הואיל ושלמותם האהרון תלוי בענייני התורה והמצות ואלו לא באו לכלל הזה. נשיב לזה כי כבר ארז"ל⁶) מאימתי קמני בני ישראל בני העיה משעה שידעו לומי אמן שני פתחו שערי' ויבא גוי צדיק שומר אמוני' אל תקרי אמוני' אלא אמוני. ירצו בזה שאע"פ שלא הגיעו לכלל כל המצות הואיל והתחילו לקבל עליהם עול מ"ש שהוא בעניית אמן תוסף נשמתם אי זה שלמות ותתחיל להראות פעולותיה בענית אמן שהוא כלי מיוחד לגוף שהוא כלי הדבור וכ"ש שכבר נתרשם בשרשם רישם מצות הברית. אלא שלא נחה דעתי בזאת התשובה למה שרעת קצת מהכמינו הוא משעה שנולד שני לעם נולד כי עשה. ובאמת כי על דברי' כאלו לסמוך על הסברא היא אולת גמורה, אבל מ"מ לא נמנע עצמנו מלתת איזה טעם כי מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו, ונאמי בקצור כי כאשר עלה ברצון ה' ית' לברא הכריאה מהמציאות בכללו שם בטבע בריאת האדם כי בהתמוגגות ורע האיש והאשה עם הכנת החמר לקבל הנפש החיונית וטבעית ולא ימנע מונע מהוויית הוולד הנה עוד תהול עליו הנשמה העליונית וכל עוד שבא הענין בזה האופן והיה החמר מוכן לקבל הכח ההוא העליוני לא ימנע ה' ית' ממנו מלהוריד עליו כח הנשמה אע"פ שבידיעתו הקדומה ידע כי לא יתקיים הנוצר ההוא וכי תפסד הרכבתו ועל כיוצא

¹ ע"י בראשית רבא פ"ב ב'.

² ע"י ברכות ס"א ע"ב. — ³ משלי ב' כ"ז.

⁴ ישעיה ס"ב ו'.

⁵ ע"י זחר פ"י פנחס ר"ט ע"א. וע"ד התנועעות היהודים בשעת הקריאה בתורה ובתפלה ע"י כוזרי מאמר ב' ס"ד ד' ובס' מלמד התלמידים קנ"ש ע"א ומה שכתבו במ"ע Monatsschrift כרך כ' צד 180 והלאה וכרך כ"ט צד 815 הע' 1 ובמ"ע Orient שנת 1844 צד 707 וגם 752 ובכר הטוף מלחו על כל הדבר הזה הח' המונה ר' שינאור וקש במ"ע המצפה חוברת ד' צד 12 ער 19.

⁶ ע"י סנהדרין ק"י ע"ב.

בוה אמרו¹) עולם כמנהגו נוהג ויוצר רוח אדם בקרבו לו נתכנו עלילות יתי שמו לעד אמן. זהו מה שעלה בדינו מענין הנפש האנושית בין לפי חכמי המחקר בין כפי דעת התורה וחכמינו ז"ל. והנה הרחבתי הדבור הזה למה שלא ראיתי לאי מחכמינו יבאר ענין הנפש באריכות אלא דרך קצור כמו הרב ר' יוסף ן' יחייא ז"ל אשר הביא בספרו דעות הפילוסופים²) אך בקצרה מאד וכן דעות חז"ל, מוולת החכם ר' הלל מוירונא³) אשר באר בספרו הנק' ספר הנפש ענייני הנפש ודעות כל הפילוסופי ברחבה מאד. ולזה ראיתי לבאר הכל בדקדוק למען נדע ונבין כי לא כדרכינו דרכיהם ואין ללכת אחרי עקבות חכמי המחקר באמונות התורה כי כאשר נבהו שמי מארץ כן נבהו דעותינו מדעותיהם. . .⁴) החכם הנ"ל ז"ל. ומתועלותיה נ"כ בטול מה שהאמינוהו קצת מן הקדמונים כפי מה שנת' בס' הנפש בגלגול הנפשות והוא דעת יאמינו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף וכו' ירמוז בוה אל פיתאגור'ש וסיעתו וחלק עליו בענין העתק⁵) הנפשות והביא ראיות על בטולו אין צורך לומי מבי"ח במין ביח אחר או הנפש ביח במין האדם או ממין האדם בב"ח אלא אפי' מנפש האדם במין האדם עצמו יאמר כי ענין גלגול הנפשות הוא דבר מוזק באמונה, והאריך מאד בענין. והנה באמת אף דבר ממנו פיתאגור'ש אשר היה מהפלוסופי הקדמוני שבאו באיטלי"א⁶), הנה לא נכנס לפני ולפני כי הענין סוד מסודות התורה לא יקוף עליו המחקר האנושי. ולכן נקצר בו כי לא נתגלה כל הצורך אפי' לגדולי חכמי ישראל רק נבאר ממנו מעט כפי מה שנמצא לרז"ל אשר לא הגיע לאוני החכם ר' ירעיה ז"ל ולכן יחלוק

¹ עי' עבודה זרה ג"ד ע"ב.

² אולי רמוז על ס' תורה אור לר' יוסף בן דוד ן' יחייא אשר יצא לאור בשנת רצ"ח בבולוניי א עי' תולדותיו אשר כתב הח' ר' דוד קאסעל Ersch und Gruber's Encyclopädie II, 31 p. 81.

³ הוא ס' תגמולי הנפש לר' הלל ב"ר שמואל בן הגאון ר' אלעזר מוירונא ועי' תולדותיו שכתב הרמב"ש בראש הספר ובכתבי היד נקרא הספר לפעמים באמת ספר הנפש כאשר יכנהו פי מחברנו.

⁴ לא יחסר כי אם: עוד אמר.

⁵ העתק או העתקה או נסיחה או גלגול כלם הם שמות לאמונת התגלגלות הנפש מגוף לגוף והחכם הספרדי ר' יעקב בן אלעזר אשר כתב את ספרו גן תעודות על סודות לשון הקדוש מבלי לערב זר בתוכו השתמש להכות על קדקדה של האמונה הזאת בדברים האלה (עי' כ"י שזח"ה והוא כעת בבית מדרש הרבנים הנקרא Judith-College סי' 152 דף מ"ה ע"ב): ואל תדמה כי הרוח מגו אל גו הוא סותר ויצאה מביתה והלכה ותיחת לאיש אחר. כי רוחות רבות לא יחסר אל אלהי הרוחות לכל בשר ויברא גו חדש לכלם ורוח חדשה יתן בקרבכם. והרוצה לעמוד על פרטי דברי ימי האמונה הזאת בעמנו והסענות אשר טענו נגדה יקראם מעל ס' מקור חיים לר' שמואל צרצה דף קכ"ג אשר יזכיר את דעות ר' דוד ן' ביליא ור' אברהם בן הרמב"ם ומעל ס' בן דוד לר' יהודה אריה ממודינא.

⁶ ור' יהודה אריה ממודינא בספרו לב דוד (עי' מעם זקנים לר' אליעזר אשכנזי צד ס"א) כתב: ברי לי כי חכם כפיטאגורה לא היה מאמין דבר זר כזה באמת לאמתו. אלא שלימד כן ליטע אהבה בין האנשים שיאהבו אף לבלתי קרובים להם ממשפחתם כאמור, אולי פלוגי זה הוא אבי או בני מצד נפשו. וגם ר' דוד ן' ביליא כאשר הביא ר' שמואל צרצה בספר מקור חיים קכ"ג ע"ג כתב: כי מדעתו שענין הגלגול ושאר חענינים אשר נאמרו בגמול הנפשות לא נאמרו אלא על דרך הפחדה וגזום בדרכים [אולי צ"ל בדברים] מדומים כפי מה שיצטרך אל ההמון.

על קבלת קדמוננו . . . (1) כי אין הענין בגלגול הנפשות כפי סברת פיתאגוראש וכפי רז"ל דבר א' ואין ביניהם כי אם שתוף (ה') [השם] (2) לבד ואיך יתגלה סוד ה' לערלי לב וערלי בשר אשר לא עמדו על הר סיני כי מה שיאמרוהו בענין העתק הנפשות לא על צד השכר והעונש לנפש כמו שקבלו נביאי ישראל. אבל ראוי שנדע שפיתאגור'ש וסיעתו שמו התחלת כל הדבר' במספר כאשר באר ארסטמו בס' מש"ה. ושמו מספר כל אישי המין האנושי במנין מיוחד עד שיאמרו שא"א לעולם שימצא פחות מאותו המספר, והדעת הוה באמת הוא מתקרב אל חכמי האמת, אך לא ידעו אמתות הדבר. עי' אמ' שהנפשות לעולם אינם נמצאות מבלי גוף אבל הם נבראות מתחלה כלם כאחת והם נצחיות באופן שברנע הפסד איש א' תעתק הנפש ותלך אל גוף אחר. והכת הוהת נחלקה לשתי'. קצתם יאמרו שנפשות המין האנושי הם נכדלות במין מנפשות הבי"ח ולוה יאמרו כי לא תעתק נפש אדם בגוף ב"ח, אבל נפש אדם בגוף אדם אחר וזה כי לא תעמוד לעולם נפש בלתי גוף. וקצת' יהשבו היות נפש אדם והבי"ח משותפות במין ולוה יאמרו כי תעתק הנפש אפי' מגוף האדם לגוף ב"ח אחר למה שנתהוו כל הנפשות משותפות כאחד, והדעת הראשון נראה היותו מתקרב יותר אל האמת. אבל ודאי לא קבלו הדעות האמתיות כי ענין הגלגול הנודע לחכמי ישראל הוא על צד החסד וההשגחה אשר לא נתגלה לפילוסופי' הנמאןאוחרי ממנו. והרב הנחמני ז"ל גלה אותו ברמו בענין הבל ואמ' (3) והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד ולא הרחיב הבאור יותר ממנו כי אם בפרש' וישב (4) בענין תמר ויהודה בארו יותר ברחבה ואף שם קצר בו. והרב מריקנאטי ז"ל הרחיב המאמ' בו לכן לא נדבר בו כי אם בראשי פרקי'. ענין הגלגול הוא מכלל חסדי ה' הגדולי', כי האיש אשר בידו חטאים ועונות ונפשו לא תוכל להגיע עד מקור העליון עד שתצטרף מעונותיה הקב"ה שולח אותה בגוף אחר ושם תצטרף יותר כמו הברזל שכל זמן שמשוימי' אותו באש תתלבן יותר. וכן יהיה הענין עד ג' פעמי' מבלתי היציאה הראשונה ובפעם הרביעית תשוב מנוקה וטהורה ותניע אל השרש העליון והוה מה שגלה אליהוא לאיוב (5). והוה ענין הבל (6) ומשה ע"ה אשר נאמ' בו (7) היה רועה כי הבל חטא בהסתכלו יותר מדאי בשעה שהקריב הקרבן כענין אצילי בני ישראל (8) ובן עזאי (9). ולוה הסתיר משה פניו בתחלת נבואתו (10). וענין עשרה הרוגי מלכות המקובל לרז"ל (11) ירמוזן לוה הענין. ואמנם הספק הגדול אשר בא לאדם הראשון

(1) אולי לא יחסר כי אם: ונאמר.

(2) בחסו החליף המעתיק מלת השם עם השם הגדול והגורא ויצא הטעות הזה.

(3) עי' דברי הרמב"ן האלה בפירושו לבראשית ד' ב'.

(4) עי' בראשית ל"ח ח' ודברים כ"ה סוף פסוק ה' אשר שם כתב הרמב"ן: ענין היבום

וסודו והחליצה ומעמה כבר הזכרתיה.

(5) איוב ל"ג כ"ח - ל'.

(6) בראשית ד' ב'.

(7) שמות ג' א'.

(8) שם כ"ד י"א.

(9) עי' חגיגה י"ד ע"ב.

(10) שמות ג' י'.

(11) עי' על עון ה' שבטמים ויהוסם לעשרת הרוגי מלכות ולעשרה צדיקים הנהרגים בכל

ולמשה אדוננו ע"ה בענין ר' עקיבא באמרו¹) זו תורה וזו שכרה והושב להם שתוק כך עלה במחשבה, הוא הוא בעצמו מה שנתקשה לאיוב באמרו²) תם אני לא אדע נפשי אם אמאם חיי, כי קבלת רז"ל כפי מה שכתב הרב ר' יצחק ן' שם טוב ז"ל בפירושו על איוב כי נפש איוב היתה טיבם והיא נפש אדם אחר, ולזה נתרעם איוב באמרו כי הוא היה איש תם ומצד עצמו לא היה עושה כי אם מעשי טובי אבל נפשו לא היה יודע ממנה דבר למה שבא דרך גלגול ולזה ימאם חיי כי לא היה ראוי לגופו אשר לא הטא לקבל יסוריך בעבור הנפש שחטאה בנוף הראשון. וזו היא השאלה בענין ר' עקיבא זו תורה וזו שכרה כי גופו של ר' עקיבא שנתעסק בתורה ובמצות למה יומת מה עשה³). שאם נפש הראשון חטאה היה ראוי לקבל העונש הגוף ההוא שיהודה הוא שחטא במכירת יוסף ולא ר' עקיבא כי כן קבלת רז"ל שנפש יהודה נתגלגלה ברי' עקיבא כפי מה שכת' הרב הגי"ל בפ"י איוב ולזה קבל יהודי יותר מכלם לפי שיהודה היה סבה למכירת יוסף. והיה בשאר הרוגי מלכות שלא היה ראוי לקבל העונש לגופם הואיל ולא חטאו כי אם גופות השבטי, והם הם בעצמם תרעומות איוב באמרו⁴) כי הרבה פצעיו חנם. וחביריו לא מצאו תשובה מספקת עד בא גדול החכרי אליהו והודיעם שזהו מדרגי ה' והסריו להשיב הנפש בעה"ז כדי שתקבל יסורי ותתמרק עונותיה ותשאר זכה צרורה בצרור החיים והזו⁵) פדה נפשו (מני) [מעבר ב] שהת והייתו באור תראה. אבל הגוף לא יעלה ולא יוריד אם בנוף הראשון נמלט והשני סבל יסורי כי אינו אלא כלי לנפש ואין אנו מיחסי הפעולות לגוף כי אם לנפש אשר היא מנהגת אותו והיא העקר ואם לא תתנקה בעה"ז לא תטהר מטומאתה וזהו שהושב לאדם הראשון⁶) שתוק כך עלה במחשבה, לא שירצו בזה שיתיה דבר שאין לו טעם הלילה, אבל ירצו בו כי סבת קבלת העונש הגוף השני והראשון נמלט עלה במחשבה שהוא מחשבת האמת כמו שרמזו במדרשו של ר' נחוניא וכמו שא"א להשיג מהותי כן א"א להשיג מחשבותי. אבל די לנו בזה לדעת שעקר השכר הוא לנפש והגוף הוא כמו בלי, וזה הענין בארו ברחבה הרב ר' יצחק ן' שם טוב ז"ל בפירושו לסי' איוב. נמצא שמה שיצא לנו מזה הוא כי ענין הגלגל אינו אלא במי שיש לו קצת חטאי אשר לא נתמרקו בעה"ז ואז תבא בנוף אחר כדי להתלבן ולהטהר, ואם זכתה נפשו ונתמרקו עוניה תשוב לאור באור החיי. ואם הוסיפה פשע תשוב פעם אחרת עד ג' פעמי' כי לא ילך הענין אל בכ"ת. וזהו שאמ' אליהוא⁷) הן כל אלה יפעל אל פעמי' שלש עם גבר. ובפעם האחרונה אם

דור במדרשים הקדמונים ובפיוטים ובספרי המקובלים דברי צונץ בספרו על הפיוטים הנקרא Synagogale Poesie צד 141 עד 144 ועל שמות ההרונים העדה 20 שם צד 478 והלאה ועי' דברי ר' גדליה ן' יהויא בשלשלת הקבלה על ר' עקיבא ועשרה הרוגי מלכות דף ל' ולי"א (דפוס ויניציא שמו"ז).

¹) ברכות ס"א ע"ב ומנחות כ"ט ע"ב.

²) איוב ט' כ"א. — ³) שמואל א' כ' ל"ב.

⁴) איוב ט' י"ז.

⁵) שם ל"ג כ"ח.

⁶) מנחות כ"ט ע"ב.

⁷) איוב ל"ג כ"ט ועי' בתשובת ר' יהודה בן אשר בענין גלגול הנפש בסי' טעם זקנים לרי' אליעזר אשכנזי צד 65 (ועי' המגיד ב' קנ"ז) ורי' יהודה אריה ממודינא בספרו בן דוד (שם)

לא זכתה אז היא מכלל הרשעי הנמורי הנדוני לדורי דורות, אבל הצדיקי הנמורי אשר אין להם שום עון והטא כי אם הטא עטיו של נחש הקדמוני¹ עליהם נאמי²) ואני תמיד עמך אהות ביד ימיני ולא יצטרכו למדה זו. והרשעי הנמורי אשם לא תכבה ושוב לא תפול עליהם מרת הרחמי והחסד. ומעתה הותרו כל הספקות אשר באו להחכם ר' ידעיה ז"ל, אם תחלה באמרו שיהיה עול וחמס בחק מי שמת בצדקו שתשוב בנוף אחר שתפשע. זה אינו כי אם לא היתה נפשו ראויה לאי זה עונש לא היתה שבה בעה"ז. ואם יהיה רשע יותר לא תנמול טוב בעיה מצד צדקו הקודם, ואם תנמול בעה"ז הוא מפני איזה טוב שנישה שראוי לקבל אותו הנמול אבל אינו עקר השכר והעונש ולזה תשוב פעם אחרת אולי תוכה עד ג"פ. ומה שאמי שהוא עול בחק מי שמת ברשעו ותשוב להולל בנוף אחר שיצדק שינמול תחת הראוי לה מן העונש על מה שקדם לה מן העו[נ]ות. הנה באמת אם ינמול הוא מצד הייסורי שקבל הגוף השני מפני העונות שעשתה הנפש בנוף הראשון. ואם נשאל למה לא קבל העונש אותו הגוף הראשון זו היא שאלת זו תורה וזו שברה ותרעומות איוב אשר הושב להם כך עלה במחשבה. כי עקר השכר והעונש הוא לנפש ולא לגוף ובוה הוסרה תלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו מפי אליהו המקבל האמת. ואלו הרעות האמתיות מקובלות מפי אנשי הנבואה לא הגיעו לאוני החכם ר' ידעיה ז"ל ולכן נתחוק בסברות מחקריות ואמי כי נתאמת בראיות ברורות שכל גוף תיוחד לו נפש אחת תנמול ותענש כפי ההנהגה. והנה התורה הקדושה שהיא למעלה מכל מופת והיקש רמה לזה הענין הנפלא בענין היבום אשר אינו רק תועלת נפש המת אשר הלך בלי רע וזהו אמרו³) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל כי אין הדבר תלוי בקריאת השם⁴ אך במחשבת היבם והיבמה בשעת החבור. ולזה ענין היבום הוא מצוה גדולה עד מאד כשבאה לשם שמי ולקיום המצוה. וארז"ל⁵) גדול הוא מיהוקאל הנביא וכו'. ומצינו גדולי ישראל היו נוהגי אותה ואחר שקיימו רע ממנה היו נפרשי כאז"ל⁶) ה' בעילות בעלתי ונטעתי המשה א(ח)[רו]י בישראל. ועי אמר⁷) דרך סדין בעל. וזה כי אם היבם יקה היבמה לשם נוי ויופי ולא יכוין לשום מצוה הוא כאלו בא על הערוה אף שהותרה לו מן התורה. ואלו ידע החכם הנז' באור הכתוב באמרו⁸) ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי לא היה חולק על קבלת קדמונו ז"ל ואמי במדרש רות הנעלם⁹) מאי היא דאשכחא אבירה שאבדת. ומה שאמי¹⁰) כי

ס"ב) הראה בראיות שאין להביא שום מופת או רמז מופסק הזה לתמוך עליו יתדות אמונת הגלגול.

¹ עי' בבא בתרא י"ז ע"א.

² תהלים ע"ג כ"ג.

³ דברים כ"ה ז'.

⁴ כאשר הראה בראיות הרמב"ן בפירושו על בראשית ל"ח ח'.

⁵ עי' ילקוט ראובני (דפוס אמשטרדם) ס"ד ע"ג.

⁶ שבת ק"ח ע"ב.

⁷ עי' ירושי' יבמות ריש פ"א.

⁸ רות ד' י"ז.

⁹ עי' בזהר חדש (דפוס אמשטרדם תע"א) ס"ט ע"ד.

¹⁰ ר"ל ר' ידעיה.

עם הדעת הזו יתחיל בודאי ליחס יסוריו לרשעת נפשו הקדומה בנזף אחר ויתחיל להאשי' בתוך צערו והתנהגה העליונית, כבר אמרנו כי אלו היו בעצמם תרעומות איוב ולא מצאו תשובה מספקת עד בא אליהו ואז נתקררה דעתו והודה על האמת וידע כי השכר האמתי הוא בעיה ולכן יבאו יסורי' בעיה"ב למרק העונות הקודמות לנפש ואף אם היו בנזף אחר ולא נתייסר כך עלה במחשבה הקדומה כי ענין הנזף לא יוסיף ולא יתן, ובמדרשו של ר' נחוניא אמי¹) מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו מפני שהצדיק כבר היה רשע לשעבר ועתה נענש. וכי מענישי' על ימי הנערות והאר' סימן אין מענישין אלא מבן כ' שנה ומעלה אלא לאו בחייו אמרינן אלא אחרי שכבר היה לשעבר, והביאו שם משל מהאיש אשר נטע כרם וראה שהענבי' לא הצליחו מה עשה שתלם ונטע' במקום אחר וכו'. מכל זה יראה שענין גלגול הנפשות הוא מכלל הדברי' המקובלי' לחז"ל מפי הנביאי' ע"ה, וכן אמרם ד"ל²) דור הולך ודור בא דור שכבר בא רמזו לזה. והו ענין גלגול הנפשו' במין האנושי, ואמנם אם נפש האדם תתגלגל בכ"ה, הנה לא נמצא מאמי' לד"ל ירמזו בו באמת, אך דעת קצת החכמי' האחרוני' כי אפשר שתתגלגל לסכת קצת עונות וזהו טעם אסור הבהמות שמאות ואם קבלה היא נקבל כי לא נתאמת אצלנו הדבר מדברי רז"ל, אך טעם אסור המאכל' אסורות יודע עניינו לידעי האמת מדרך השתלשלות הנפשות גם מסוד ענין הקרבנות וענין נעלם הוא לא אוכל לפרש יותר, ומה שהוקשה להכם הנ"ל ז"ל³) באמרו כי זייקנו ג"כ באחת הפנות הגדולות שבאמונה שהיא תחיית המתי' אדרבה היא הנותנת כי עם האמת ענין גלגול הנפשות כפי קבלת חכמינו הקדושי' ז"ל יתאמת ענין תחיית המתי' אשר יצטרך כל בעל דת משה להאמין, וראוי להפלא מזה החכם כי עם היותו מתפאר בדברי' הפלוסופי' והכמתם שכח מה שהשיב ארסטו' נגד אפלטון ופיתאגורא'ש במא' א' מספר הנפ' בהיותו חולק עליהם שהנפש לא תתנועע ממקום למקום, וז"ל⁴), ואמנם אם יהיה זה אפשרי, הנה עוד יהיה אפשר שכאשר תצא ממקום מה שתשוב עוד ותעמוד בו ויהיה א"כ אפשרי שמה שימות הנה עוד ישוב ויחיה, ע"כ, יר' בזה שאם היה כדברי אפלטון ופיתאגורא'ש שהנפש תתנועע ממקום למקום הנה יתחייב שתעתק מנוף אל נוף וזה שהמקום היותר נאות וראוי לנפש הוא הנוף ולזה אם תהיה מתנועעת ממקום אל מקום א"א אלא א"כ תתנועע הנוף אל נוף וזהו אמרו שאם היה זה אפשרי כלומ' שתתנועע מנוף אל נוף אחר הנה עוד יהיה אפשרי שאחרי צאתה מנוף א' שתשוב באותו הנוף ממש אשר ממנו יצאה שהסכה בזה אחת, ואם היה הדבר כן הנה נתחייב מזה שמי שכבר מת פעם א' שעוד ישוב לחיות וזהו נמנע אצל כל החכמי'. הנה יראה מזה שטענת ארסטו' נגד האומרי' בהעתק הנפשות להיותו בלתי מאמין שאחרי מיתת נוף א' עוד ישוב ויחיה כמו שהוא נמנע אצל כל חכמי המחקר, אבל אצלנו בעלי התורה האמתית אשר ענין התחיה הוא מפנות יסודי הדת הקדושה

¹ עיי' סוף ס' הכהיר (דפוס ווילנא י"ט ע"א).

² קהלת א' ד'.

³ ר"ל ר' ידעיה.

⁴) A 3; 406 b 5-7: *εἰ δὲ τοῦτ' ἐνδέχεται, καὶ ἐξελθοῦσαν εἰσέναι πάλιν ἐνδέχουτ' ἂν τοῦτω δ' ἔπειτ' ἂν τὸ ἀνίστασθαι τὰ τεθνεῶτα τῶν ζῴων.*

והכרחי לנו להאמין בו לא נכחיש בוראי ענין הגלגול. ומה גם עתה כי אצלנו הוא על צד החסד והרחמי כאשר בארנו עניינו וכאשר רמזו ממנו חכמי ישראל מפי הנביאי ע"ה אשר לא נתגלה לאפלטון ולפיתאגוריש. ומה שהוקשה לו כי אם לא נמצא בין שני גיפות רק נפש אחת איך יחיו שניהם או שלשתם. האמת כי זה הספק נפל לחז"ל באמרם¹ פינחס הוא אליהו וכן אדם דוד משיח וא"כ איך יקומו שלשתן בתחייה ואם תחול עליהם נפש חדשה א"כ אינה אותה ששמשה בעה"ז וזה הפך כוונת רז"ל האומרי' בשכר הנפש והגוף בזמן התחייה כאשר בארנו למעלה. ועל זה באו שתי תשובות, הא' יאמרו כי הגוף האחרון יקום להיותו עקר ותכנס בו הנפש ומצאו סמך מן הכתי' באמרם² ואחרון על עפר יקום. והתשובה השנית והיא עקר ויותר מתישבת כי הנפש יתאצלו ממנה שנים או שלשה כחות וכל א' מהם יחול על הגוף אשר שמשה הנפש בעה"ז כמו הנר שעושה כמה ניצוצות. וכמו שה' ית' ברא כל הנפשות כל אחת נבדלת מהאחרת כן בכחו ית' הגדול יאציל מנפש א' עד שתהיינה לשתי' או שלשה וכל א' תשמש לכל גוף, סוף דבר בדרושים האלו העמוקי' אין לנו לסמוך על שכלנו כי לא יוכל לרדת עד תכליתם ולפרטי פרטיהם ואפי' החכמי הראשוני' אשר לבם היה כפתהו של אולם היו יראי' לדבר בהם כמו שאמרו במדרש רות³ על זה הדרוש ממש. ר' יודאי אדר(ר)מוך אחו ליה בחלמיה אל תתן את פיך לחטא את בשרך נכנסת סתום, מההוא יומא לא אשתעי בהאי אמי' מה יקר חסדך אלהי'. ואם לא נוכל לרדת עד תכלית הדבר נתלה החסרון במעוט השנתנו כי קצר מצע שכלנו מהשתרע...⁴ החכם הג"ל. ומתועלותיה עו' החוקי' שהועילתנו להוציא משרשיה ראיות אמיתיות וטענות נכוחות לאמת בהם כדי להשיב לאפיקורוס שחדוש העולם לא נתבארה מניעתו במופת, ע"כ. והאמת כי עלינו לשבח לרב הגדול ז"ל על כל טענותיו עם הפלוסופי' בענין הקדמות כי באר שלא בא מופת על זה. ואח"כ באר כי האמת החדוש הוא יותר מקייים מסותרו והביא על זה טענות בס' המורה ח"ב⁵, האחת לקוחה מהחלוקה הנמצא בגרמי' השמימי' כי עם היות חמרם א' אם מצד תנועתם ומהירותם ואחורם. אם מקבוץ טבעם מתחלפי' כשהכבדי' הם מאירי' ואינם ספירי' ונחי' והגלגלי' הם ספירי' ואינם מאירי' ומתנועעי' והם מחמר א', א"א זה אלא שייחוס לרצון הממציא' ומחדשם. והטענה השנית לקוחה מההקדמה אשר נתבא' אמתותה⁶ כי מן הא' לא יתחייב ממנו אלא א'. ובהיות אצילות השכלי' דרך עלה ועלול נתחייב באחרון שבהם האחדות והפשיטות ולא ישיגהו רבוי אלא בבחינת חייוב המציאות ואפשרותו. ואמנם אצילות הגלגל ממנו להיותו נשם מורכב מחמר וצורה א"א אצילותו מן השכל

¹ עו' רש"י ב"מ ק"ד ע"ב ד"ה: לאו כהן מר ודברי החי' באכעד במדרש אגדה פר' פינחס קמ"ח העי' כ"ב. — ² איוב י"ט כ"ה.

³ עו' בזהר החדש ס"ט ע"ג.

⁴ לא יחסר כי אם: עוד אמר ובכ"י אגרת ההתנצלות אשר בידי הנוסחא כן היא: ומתועלותיה עוד מה שהועילנו להוציא משרשיה ראיות אמיתיות וטענות נכוחות לאמת בהם כדי להשיב בהם לאפיקורסים שחדוש העולם לא נתבארה מניעתו במופת.

⁵ פרק י"ט.

⁶ עו' לעיל צד 80 העי' 1.

הראשון על צד החיוב, נשאר א"כ שיהיה על צד הרצון והכוונה, ואמרנו היות על צד מכוון והיותו בלתי מחודש הם שני מאמרי סותרים זה את זה ויצא לנו מזה היות המציאות מחודש מן האפס הנמור. ואמנם הומן⁽¹⁾ שהוא מקרה נמשך מהתנועה הוא מכלל המציאות. א"כ הומן הוא מכלל המחודש וזאת היא האמונה האמתית מקהל הנמשכי, אחר אבינו אברהם ומרעהו. והאריך הרב ז"ל שם לבאר שלא בא לארסטו מופת כלל על הקדמות אלא סברא בלבד. ותכלית דבריו⁽²⁾ כי אין כריחתו מהאמת הקדמית מפני לשון הפסוקי הנאמרי בו כי היונו יכולי לפרש אותם על דרך יסבי עם המופת כמו שנעשה בהרחקת הנשמות אשר בא מופת עליו. אבל נעשה זה לשתי סבות, הא' כי דעת הקדמות לא בא מופת עליו, והשנית כי עם האמת הקדמות נהרוס כל התורה בכללה. ועתה מי יתן ואדע איך חמשך לנו מצד העיון האמת החדש מן האפס המוחלט הואיל ולא נתבאר לנו בטופת לא זה ולא זה כי אפשר לבעל דין לחלוק ולערער שלא יהיב מצד הטענות האלו שיהיה החדש מן האפס המוחלט כי הטענה שהביא מצד החלוק הנמצא בנרמי שמימי עם היותם מחמר א' לא תהיב החדש במוחלט. וזה כי מבואר הוא כי הדברי ה[ח]י[מ]י בנדר לא ימנע התחלפותם במקרי. ולזה אע"פ שהנרמי שמימי יסכימו בנדרם שהוא הזמר המשותף להם הנה יתחלפו בעיקרי שהם התנועות והספיריות ואף כי נאמי כי זה ההתחלפות על צד התכלית כי כבר יודה בעל ריבנו בסבה תכליתית בדברי הטבעיים לא ימנע מזה היותם על צד החיוב מאתו ית' והיות הרצון קדום בו ויצא לנו מזה בשול הטענה השנית, כי הגלגל עם היותו נשם מורכב מחמר וצורה אצילותו ממנו הוא על צד החיוב אבל היה הרצון קדום בו וימשך לנו מזה כי היה שם חמר קדמון ריק מכל צורה והיות החדש על צד החיוב מצד החומר ההוא והיות הרצון בו מצד היותו בלתי שומר תמונתו וקבל כל הצורות כפי הרצון והוה החמר הקדום אשר ממנו נתהווה המציאות בכללו. ולזה אף כי הנרמי שמימי יסכימו בנדר לא יסכימו במקרי ומה נתהיב הלוף התנועות ושאר המקרי. וזאת היא הטענה אשר אפשר למערער לסתור האמת החדש מן האפס המוחלט והוא דעת אפלטון ואילו נתפתו קצת מחכמינו האחרוני ונמעדו רגליהם בזה בהניחם שהחדש העולם היה מחמר קדמון ריק מכל צורה בלתי שומר ת[מ]ו[נ]תו כלומי שהיה נעדר הטבע שימשך ממנו הנשם שמירת התמונה אבל החדש היה שה' ית' שם קצתו שומר תמונתו שהוא הנרם שמימי אשר ממנו נבראו הגלגלי והככבי ומקצתו נשאר בלתי שומר תמונתו, ושם אותו בין הגלגלי מטהלפי המרכז באופן שאין שם ריקות כלל. וזה החמר הקדמון הוא כח אל ההולי המחודש המוכן לקבל כל צורה. זאת היא סברתם. ימהול הי' ויכפר למי שנפתה אחר הדעת המווייף הוה⁽³⁾. כי התורה תבאר תוצאת המציאות מן האפס המוחלט ולא היה שם חמר קדמון כלל, חלילה. ולהיות הדבר

(1) עיי' מורה נבוכים ח"ב פרק י"ג בדעת הראשון.

(2) שם ריש פרק כ"ה.

(3) ומי שידמה בנפשו כי גם רוח אפינו משיח הי' ר' יהודה הלוי נלכד בשחיתות דעת אפלטון ואמר שאין פגם באמונת החומר הקדמון ויתמוך יתרותיו על מאמרו הוה בהעתקת ר' יהודה אבן תבון בכוזרי א' ס"ז יעמוד על דברי אשר גליתי בהם טעותו של המעתיק הוה במ"ע החדשי כרך ל"ג צד 208 עד 214.

מצד העיון מסופק הוצרכה התורה לומי בראשית ברא אלהי כי מצד העיון לא נכריע מההרוש המוחלט על הקדמות כמו שלא נכריע מהקדמות על החדוש. ואם לא נתבאר מניעת החדוש במופת נם לא נתבאר קיומו וההכרע שיש לצד קיום החדוש הוא מעט. ולזה קצת מהפלוסופי' הניחו הרוש הזה בספק ובלתי מוכרע לספקות הטפלות¹ לשני קצות הסותר. והנה נזכור קצת מהם, יאמרו אם היה הרוש במציאות אחר שלא היה א"א בלתי הלוקה, או שההרוש נפל במקרה והמהדש לא היה וזה בטל. או שאם היה למה הדרשו זה אלפי' שני' ולא הדרשו קודם. אם לא שנאמר שהיה בו מניע או הרוש רצון וידיעה הלילה לאל משניהם. כי אם לא היה שם דבר אלא הוא מי היה המסיר או המונע או אשר הביא הפיץ הרצון לברא המציאות. ויצא להם מזה שלא נתחדש המציאות והאל ית' לו מדרגת העלה והעולם מדרגת העלול. עוד אם האל ית' הוא נצחי כמו שבא במופת א"כ ציורו עצמו הוא נצחי בהכרח לפי שציורו הוא עצמותו ואם אמרנו שמציורו עצמו יבא המציאות והנה הוא מצייר תמיד לעצמו, א"כ המציאות שבא מציורו היא נצחי כמוהו. וזאת היא מהטענות היותר חזקות שיש למאמיני הקדמות. וכבר השיב עליה הרב ר' יצחק שם טוב ז"ל ואמ' כי האמת הוא שה' ית' הוא מצייר תמיד לעצמו ומציורו עצמו נמצא כל המציאות אבל אין ציורו לעצמו בלבד הוא סבת הווית המציאות אבל ציורו עם רצונו כי הרצון הוא עצם הציור והציור הוא הרצון בו ית'. וכמו שמציורו נמצאו כל הנמצאות כן מרצונו נמצאו ונדר הרצון היא אם רצה פעל ואם לא רצה לא יפעל. ואין מקום לשאלה למה לא המציאו זה י' אלפים שנה מקודם כי אם נדע רצונו נדע עצמותו. אבל מציורו ית' ומרצונו נמצא כל מה שזולתו. עוד באו אל הקצה הסותר, ואמ' אם היה העולם קדמון הנה תהיה התנועה בב"ת, ואמנם כל גשם ב"ת הנה יהיה כחו ב"ת יתחייב א"כ היות התנועה ב"ת, או שיהיה הנשם בב"ת. וכבר נתב' מניעת היות גשם בב"ת. יתחייב מזה היות המציאות מחודש והתנועה היא מכלל הנמצאי' ותהיה א"כ בעלת תכלית. עו' אמרו ידוע שאין בכל אלא מה שבחלקיו. ואם היה העולם קדמון ראוי ג"כ שחלקיו יהיו בלתי מחודשי'. אבל אנחנו נראה היות חלקי העולם מחודשי' א"כ כל העולם מחודש ובראייתם זה הדרוש רב הספקות הניחוחו מבלתי הכרעה לצד מהצדדים. ואולם כת מאמיני הקדמות ישיבו אל הספק הראשון ויאמרו כי אמרנו כח בב"ת יובן עניינו בא' משני פני'. אם בב"ת בומן, ואם בב"ת בחוזק ובמהירות התנועה. ולזה יאמרו כי יתאמת היות כל גשם כחו ב"ת במהירות התנועה או אחורה וכן הוא הגלגל כי תנועתו היא ב"ת במהירות כי לא יעשה הקיפו כי אם בשעור מוגבל מהומן כמו הגלגל היומי בכ"ד שעות שהוא זמן מוגבל א"כ יש תכלית לכחו שלא ימהר תנועתו בפחות מזה הזמן. אבל זאת התנועה אפשר שתהיה בב"ת בומן כלומי' שלא תכלה לעולם וזה מצד המניע שתנועתו בב"ת, וא"כ התנועה נצחית ולא מהווה ויצא להם מזה אפשרות הציור היות העולם בלתי מחודש אף שהגלגל יהיה כחו ב"ת במהירות התנועה ואחורה. ואל הספק השני ישיבו כי מה שאמרו שחלקי העולם מחודשי' זהו באישי' אבל במיני' אינם

¹ כמו הרבקות או הסמוכות ועו' על הוראת מלת טפלי בלשון המעתיקים בספרי על התארים צד 141 הע' 60.

מחודשי' והם נצחי' אשר הם חלקי העולם וכן העולם בכללו נצחי. ולזה גורו שהעולם כלו קרמון בקדמותו ית' אבל יודו כשהוא מחדש בכל יום חלקי התנועה ויתאמת אצלם ענין החדוש אבל לא ענין הבריאה. ואף כי עוד באו לזה הדרוש לכל צד מחלקי הסותר ראיות וספקות יפלו על כל א' מהם אשר נניח זכרונם ליראת האריכות. והרוצה להתחכם בהם יעיין בספרי הפלוסופי' הקדמוני' והאחרוני'.

מבואר א"כ מכל מה שאמרנו שאם לא היחה התורה מבארת ענין הוצאת יש מאין המוחלט לא היינו יכולי' להוציאו מצד דרכי העיון כי לפחות היינו יכולי' להאמין בהיולי קרמון קדעת אפלטון וקצת מחכמינו האחרוני' אשר נמשכו אחריו ולזה אמרה התורה בראשית ברא אלהי' כי אין מלה בלשוננו תורה על הוצאת יש מאין כי אם בריאה¹⁾ ולא תיוחס כי אם לו ית'. ואמ' הכתי' כי ה' ית' ברא כלומי' הוציא מלא דבר כי אם מרצונו וחפצו ומאמרו ית' זה החמר הדק אשר ממנו נעשו השמי' שהם כל הגלגלי' עם כל מה שעמם והארץ שהיא דרך כלל עם כל מה שעליה. ואח"כ באר ענין זה החמר הראשון הנקרא היולי בלשון היוני' וענין הצורה הנקשרת בו הנרמזת במלת תהו ובהו, כי תהו הוא דבר שאין לו ממשות, וכן החמר ראשון אין לו ממשות מענין נשמות, רק הוא דבר נברא מה' ית' אשר הוציאו מהאפס המוחלט וממנו נתהוו כל הנבראי' בעלי גופות ובו כל הצורות לא ישאר מעולם ריק מצורה וזהו לשון בהו כלומי' בו הוא²⁾ והזכיר בריאת ד' יסודות שהם והארץ היתה, וחשך שהוא האש היסודי, ורוח אלקי שהוא יסוד האויר המקיף על יסוד המי'. זהו טעם הכתובי' על הפשט הנכון להורות סדר הבריאה מן האין הגמור וכי הוציא ההיולי הראשון מהאפס המוחלט לא שהיה קרמון חלילה. ועוד ידבר הכתי' בתחתוני' וירמוז בעליוני' וכל זה בארו הרב ר' משה בר נחמן ז"ל בפי' התורה³⁾. ומעתה נדע בודאי כי בריאת העולם יצאה מרצונו המוחלט ושאינן הציור בעצמותו בלבד סבה להווי' במציאות אלא ציורו עם רצונו וכאשר רצה להוציא הנמצאות נתהוו וקודם שרצה במציאותם לא נתהוו ולא נוכל לצייר בשכלנו ענין רצונו ית' ולמה רצה לברא העולם זה ה' אלפים רציו שנים ולא קודם כמו שלא נשיג עצמותו כן לא נשיג ענין רצונו והנה החקירה היא כמו שארדיל⁴⁾ אין שואלין מה למעלה ומה למטה וכו'. ולהיות האמנת החדוש השרש הגדול ופנת יסוד התורה התחילה בזה הדרוש העמוק לפי שמי שלא יאמין בו לא יאמין ג"כ בענין ההשגחה ובשכר ועונש ובנבואה כי אלו הם כלם דברי' משתלשלי' מן כהו ית' הבב"ת והוא יפעול בטבע כרצונו המוחלט וישפיע מהשפעתו למי שיחפוץ בו. אבל עם האמנת הקדמות אם בהחלט ואם בהיולי קרמון הנה אין כהו ית' לפעול בטבע כרצונו ולחדש מופתי' נגלי' לעיני השמש. ולזה נשתדלו קצת חכמינו לקרב ענייני הנסי' אצל הטבע כפי האפשר. ולהיות כי הפלוסופי' לא יאמינו בהוצאת היש מן האין המוחלט לא יאמינו ג"כ בשיוכל ה' ית' לשנות טבע היסודות. ד"מ האש בהיותו אש מטבעו

¹⁾ חפש בלשון הרמב"ן בפירושו על בראשית א' א'.

²⁾ עי' בס' הגיון הנפש לר' אברהם בר חייא הנשוא צד 2 אשר בעקבותיו חלק הרמב"ן.

³⁾ בראשית א' א'.

⁴⁾ חגיגה ב' א'.

חם ושורף שלא ישרוף הקרוב אליו. ולזה אמ'ן י' רש"ד בס' משה מאמ' ד' ואם היו
 צורות היסודות נעדרות מלפעול פעולתם המיוחדת יהיו נעדר'י ממציאותם כלומ'י
 אם האש שהחום הוא צורת היסוד הזה יהיה נעדר מלפעול פעולתו המיוחדת
 כלומ'י לשרוף שהיא פעולת החום הנה לא היה נמצא אש. וכן אם לא
 יקררו המים שהקור הוא צורת היסוד הזה לא היו נמצא'י מ'י. כי א"א שיהיה
 אש ולא ישרף ומ'י ולא יקררו. אבל אנחנו בעלי התורה האמתית נאמ'ן בשה'
 ית' ישנה טבע היסודות ונמצא בחנניה מישאל ועוריה כי נתחרכו אצל האש ולא
 פעל פעולתו המיוחדת ולא שרף אותם ברצון ה' ית' שהוציא היסוד ההוא מרצונו
 המוחלט מן האין הנמור, וכן היה הענין באברהם אבינו ע"ה באור כשד"י. וזהו
 אמרו ית' (1) כי תעבור במ'י אתך אני וכו', כי תלך כמו אש לא תכוה. אבל התורה
 העירה כי כל הנמצא מעלה ומטה הכל בא מכחו הגדול ומבלתי שום אמצעי
 וזהו אמרם ז"ל (2) אנכי ה' אלהיך אני שאין לי אב אני שאין לי שותף אני שאין
 לי חבר. ירצו באמרי שאין לי אב שאין לו עלה כלל אבל הוא ית' עלה לכלם
 וכלם עלולי ממנו. ובאמרם שאין לי אה ירצו שהמחוייב המציאות אינו אלא א'
 ולא כאשר חשבו קצת מהקדמוני' שיהיו ח'ו שתי רשויות א' פועל הטוב וא'
 הרע חלילה. וירצו בשאין לי חבר שהשכלי הנבדלי אין שום א' מהם במדרגתו
 ואף כי הם נבדלי' ופשוטי' וזה כי הוא ית' עלה וסבת מציאותם. וירצו בשאין
 לי שותף שלא נשתתף עמו שום ענין במעשה בראשית ונס לא ההיולי הקדמון
 כדעת אפלטון והנמשכ' אחריו. אבל הכל הוציא ה' ית' מהאפס המוחלט. ומה
 שארז"ל (3) א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם וכו'
 רצו בזה שהתורה מצד שכל עניינה אינו אלא להישייר האומה הנבחרת בדרך
 המצות היה א"כ ראוי להתחיל במצוה ראשונה אשר נצטוו בה ומתוכה יתבאר
 ענין ההשגחה לפי שהיא באה בשביל יציאת מצרי' ומן ההשגחה והנס' יבא לנו
 ענין החדוש ולא היה צריך להודיע אך נברא העולם כי זה אינו מצד המצות.
 אבל משום (4) כה מעשיו הניר לעמו וכו'. להודיע לכל העולם שה' ית' ברא כל
 המציאות ברצונו ונתן אותה לשומרי מצותיו ולזה בחר באומה ישראלית להיות
 ראשיה ואבותיה עובדי ה' מאהבה והם התחילו לפרסם עוצם אלהותו ונתנו נפשם
 על יחודו כאשר בא הענין באברהם אבינו ע"ה. והואיל והוא ברא הכל מן האפס
 המוחלט הנה ברצונו לתת אותו למי שירצה ובענין זה לא ישראל לסמ'י בכבשם
 ארצות הגוי' אשר נתן להם לנחלה וזהו לתת להם ארצות גוי'. ואמנם התורה
 בארה הדרוש הזה בקצור מופלג כי אין כה כל האנשי שוה להשיג תעלומות
 חכמה וזהו אמרם ז"ל (5) להניד כה מעשה בראשית א"א לפיכ' סתם הכתו' ואמ'
 בראשית ברא אלהי. ואמנם המאמרי' שבאו לרז"ל אשר יראו בתחלת המחשבה
 יוצא'י מזאת הכוונה באמרם (6) א"ר יהודה בר' סימון מלמד שהיה סדר ומנס קודם

(1) ישעיה מ"ג ב'.

(2) ע"י שמות רבה פרש' כ"ט.

(3) ע"י בלקוטים לס' רש"י על התורה שהו"ל ר"א ברלונער קפ"ב ע"ב ס' א'.

(4) תהלים קי"א ו'.

(5) ע"י הקדמת מורה נבוכים.

(6) ע"י בראשית רבא פר' ג'.

לכן. ר' אבהו אמ' מלמד שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן וכי' אינם כפי מה שיראה מהם הרב הגדול ז"ל²). והוא כי הוקשה להם היות מציאות הומן קודם למציאות הגלגל ואם לא נתהווה הגלגל ביו' ראשון אך נתהווה הומן. והוא ז"ל נשתדל בהיתר זה הספק ואמ' כי ה' ית' ברא הכל ביום ראשון בדרך כלל עליוני ותחתוני ואחי"כ נכדלו כל הדברי' כל א' וא' בזמן המיוחד לו והביא המשל מהאיש הוורע כדעת ר' נחמייא בב"ר³). ואם האמת כן הוא מ"מ לא בא הספק לשני החכמות האלו כפי מה שהושב הרב ז"ל והלילה להם שישתפקו בזה אבל הענין סוד גדול מסתרי תורה יודע עניינו לחכמי' האמת⁴ מפרי⁴ ואלה המלכ"י אשר מלכו בארץ אדום וזהו היות סדר זמני קודם בריאת העולם והיותו ית' בונה עולמות ומחריבן ואמרו בו ברמז לעומק הדבר גם מאמ' ר' אליעזר⁵ שמם מהיכן נבראו ארץ מהיכן נבראת וכי' כבר העיר עליו הרמב"ן ז"ל שכוננת חכמי' היא להודיענו כי החמר הראשון אשר הוא בתכלית הדקות הוא הנברא מן האין אשר כנוהו באור לבושו וממנו נתהוו השמי' שהם בעלי חמר וצורה ובעלי תנועה והארץ עם כל צבאה נתהוו מחמר אחר אשר איננו בדקות הראשון והוא השלג⁶ שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד מכלל הנבראי' והוא כסא לרקיע הנורא אשר ע"ג החיות וממנו נתהווה חמר הארץ. אבל לא שאלו החמרי' יהיו קדומי' אך בראם ה' ית' והוציאם מהיולי דק שבדק⁷ אשר הוציאו מן האין המוחלט. ועני' יש למאמ' הזה באור על דרך הנסתר כי כן ינהגו רז"ל לדבר בתחתוני' וירמזו בעליוני' כמנהג התורה הכלל העולה מכל דבורנו שהאמנת חרוש העולם מן האפס הגמור לא תתבאר כי אם מצד התורה האלהית ולא מצד העיון. ולהיות זה יסוד ופנת כל התורה התחילה בו, ויראה לי שלא צדקו בזה דברי הרב ר' חסדאי'ן קרשקש ז"ל⁷) והרב ר' יוסף אלבו בעל ס' העקרי'⁸ באמרם כי האמנת החרוש יש מאין אע"פ שהיא אמונה שצריך כל בעל דת להאמינה מי"מ אינו עקר מעקרי התורה האלהית כי כבר יוכל להאמין בהיולי הקדמון ולא יכחיש נסי התורה ומופתיה והאריכו מאד בזה הענין. ואין הדבר כן אצלי כי מי שלא יאמין בחרוש העולם חרוש מוחלט שהוא הוצאת היש מן האין המוחלט אין לו חלק כלל בתורת משה וכופר בעקר וברוב הנסים וזה כי אף שעם האמנת מציאות ההיולי קדמון נוכל לתת מציאות לקצת הנסי' כמו השתנות הדברי' השתנות עצמי כמו המטה לנחש והמי' לדם ודומהם. אבל הנסי' שבאו מבלי השתנות כמו

¹ שם פרי' ב.

² ר"ל הרמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק ל' עיי' דברי הח' מונק בהעתקתו צד

232 הע' 4.

³ פרי' י"א.

⁴ בראשית ל"ו ל"א.

⁵ עיי' פרקי דרי' אליעזר פרק ג' ודברי הרמב"ם במורה הנבוכים ח"ב פרק כ"ו.

⁶ וע"ד הפרוש הנודע אשר פרש במאה הי"ג הקיסר פרידריך השני למה רמזו בשלג

אל דמות החומר הקדמון עיי' מה שכתבתי במאמרי Der Führer Maimuni's in der

Weltliteratur במי"ע Archiv für Geschichte der Philosophie כך עיי' א"א צד 353 והלאה.

⁷ בתחלת מאמרו הג' של ס' אור ה' ועיי' דברי הח' M. Joël בספרו Don

Chasdai Crescas religioſophische Ideen צד 16.

⁸ מאמר א' פרק כ"ו.

ירדת המן מ' שנה וקריעת הים ועמידת הגלגל מבלתי תנועה מי יתן וארע איך התאמת הנחתם עם הנחת ההיולי קדמון שיראה מזה שכמו שה' ית' לא היה יכול להוציא המציאות מזולת אותו ההיולי כן יבא הענין והיה שלא יתואר ביכולת המשך הגלגל מבלתי תנועה כי הכל א' לפי שהזמן הוא נמשך לתנועה והתנועה היתה בכח ההיולי הקדום. א"כ א"א מציאות הזמן מבלתי התנועה. אבל כאשר נודה שהוא הכורא והיוצר המוחלט מבלתי שום אמצעי והכל נמשך אחר רצונו יצא לנו מזה שכשם שכאשר רצה להוציא ולברא הזמן מבלי שום אמצעי עשה כן כשרצה להמשיך הזמן מבלי תנועת הגלגל עשאו. ובאמת זה היה מהנסיי הגדולי אשר היו בעולם ולא היה בו דבר ולא חלק מהתקרבות הענין אצל הטבע אבל כלו נס גמור מפורסם ולא כאשר חשבו קצת מחכמינו האחרונים ז"ל. והרב הגדול ז"ל להיות כי תורת ה' היא מעוון אמר בח' שני מס' המורה¹, כבר בארתי לך שהאמת הרוש העולם הוא יסוד התורה כלה בהכרח. וירי באמרו חרוש העולם הוצאת הרוש מן האפס המוחלט כי זאת היא סברתו האמתית כאשר יראה מכל דבריו ויריין אותם לכף זכות ויודה על האמת. ולמה שהיה חרוש העולם שרש ועקר לכל התורה כדי לחוק בלב האנשי זה הענין תקנו רז"ל ברכת הלבנה בכל חרש ואז"ל² כל המברך על החדש כאלו מקבל פני שכינה. וזה כי הירח היא המושלת בעולם השפל והנהנתו על ידה ובכל כ"ט יום היא מסבבת כל הרקיע וכפי קרבתה אל השמש יוסיף אורה וכפי רחקה ממנו תמעט אורה להורות שכל זה הוא צווי על פי ה' ית' וכפי אשר נורה חכמתו הנפלאה תקנו בכל חרש בהתחדש אורה שנברך ה' ית' אשר במאמרו ברא שחקי³ כלומי שלא היה שם חמר קדמון ולא שום שותף רק ברא הכל במאמרו וברוח פיו כל צבא השמי והחמר אשר ממנו נתהוו כל השחקי וצבאם הוציאו מהאין המוחלט שהוא מאמרו ורוח פיו, ונתן להם חק וזמן לעשות מהלכם ולא ישנו את תפקידם כאז"ל⁴ מעולם לא שקעה חמה במורה ולא זרחה במערב שכל זה מורה כוונת מכוון ופועל ורוצה ויכול. ששי ושמיחי לעשו רצון קונם⁵ כלומי שאין תנועתם ומהלכם כעבד המוכרח לעשות רצון רבו והוא עצב על עבודתו, אבל הם משיגי מהשמחה והתענוג לעשות רצון קונם וזה לפי שהפועל האמתי הוא אמת ופעולתו היוצאת ממנו בהכרח היא אמת ולזה הם משיגים מהשמחה בתנועתם. וללבנה אמר שתתחדש כלומי לפי שהיא מעצמה גוף חשוך נור עליה שתקבל אורה מהשמש וזהו החדש שמתחדשת בכל חרש שהיא מהלכה האמתי וזהו עשרת תפארת לישראל הנק' עמוסי⁶ מני בטן⁶ לפי שהם מוני החדשי והשני ללבנה וזהו סימן ואות להם שעתידי להתחדש כמותה ולהשיג האור הננוו להם ולזה הם מוני ללבנה שפעמי נפרצת ופעמי מתמלאת.

¹ ריש פרק כ"ז.

² סנהדרין מ"ב ע"א.

³ מפרש וחולך את נוסח ברכת הלבנה במאמר ר' יהודה בסנהדרין שם.

⁴ עי' ולקוט פ"ר האזינו.

⁵ אל לשון הברכה הזאת כיון גם הרמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק ה' באמרו:

התבונן סדורם בברכת הירח.

⁶ ישעיה מ"ו ג'.

כן ישראל עתיד¹ להתמלאת מהאור האלהי וזהו שאו"ל¹ אלמלא לא זכו ישראל להקביל פני השכינה אלא פעם א' בחדש דים לפי שבברכה הזאת באי' להורות לה' ית' שברא הכל מאין כרצונו ולזה אמ'² שאין מברכי' אלא מעומד לפי שהוא ערות גמורה על חרוש העולם וחכמי ישראל היו מאד ורזיים במצוה הזאת ואמ'³ מרימר ורב אשי מכתפי להו וברכי פי' היו מכבדי' במלבושי' נאי' ודרך כבוד הברכה הזאת, ואמ'⁴ אין מברכי' אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם וכל זה להיות ענין הברכה הזאת מורה על חרוש העולם ורצון בוראו ית', ואמנם הפסד העולם בכללו איננו מיסודות ופנות התורה כלל כאשר באר הרב ז"ל⁵ וזה כי אמרנו כי כל הווה נפסד אמנם הצדק זאת ההקדמה בדברי' המהוייבי' מהסדר הטבעי. וזה כי כל מתהווה מהמנהג הטבעי מהדברי' המורכבי' יהוייב הפסרו אבל מציאות העולם בכללו איננו מחוייב מן המנהג הטבעי אלא מרצונו המוחלם ית'. יצא לנו מזה שכשם שהמציא מציאות העולם מלא דבר כן יעמידנו על קיומו וימשך ענינו כפי רצונו. וכפי הנראה מדברי' ז"ל לא יאמין כי יפסד וכל הפסוקי' אשר יורו הפסרו הם על דרך משל. והאמת כי קיומו והפסדו תלוי ברצונו ית' כי הוא עשהו ויכוננהו וכשירצה ילך אל ההפסד ואם ירצה יקיים אותו. אך קבלת קדמונו ז"ל⁶ כי שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חריב ועליה אנו נשעני' ומצות השמטה והיובל תוכיח כי יחזור הדברי' כאשר היו קודם המציאם מאין כי הכל היה מן הסבה הראשונה והכל שב אליה וששת ימי בראשית ירמוז לימות העולם והשבת הוא מנוחה לחי העולמי'. . .⁷ ומתועלותיה היותר מכווארי' ונגלי' הבנת⁸ נקבי משכיות רבים בספרי הנבואה והם הנקראי' סתרי תורה וכו'. הנראה מדברי זה החכם שענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה יהיה תלוי על מה שיחייבהו השכל האנושי כפי חכמת המחקר. וזה כי מעשה בראשית יורה על ענייני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות ומעשה מרכבה יהיה ענייני התנועות הגלגליות אשר מהם יתבאר הווית כל הנמצאי' והשתלשלות השכלים עד הסבה הראשונה כאשר נתב' במש"ה וזה להיותו נמשך אחר דעת הרב ז"ל במאמ' ג' מהמורה⁹ וכן בא הענין למפרשי' אחר' אשר בארו ענין המרכבה

¹ סנהדרין מ"ב ע"א וע"ד השהמשות הז"ל בלשון אלמלא ואולוי עיי' במ"ע Revue des études juives מאמר הח' לאמבערס כרך ט' צד 290 עד 301.

² סנהדרין מ"ב ע"א.

³ שם.

⁴ מס' סופרים פרק כ' א' ועיי' דברי הח' המנוח מיללער צד 280.

⁵ עיי' תורה הנבוכים ח"ב פרק כ"ז.

⁶ ראש השנה ל"א ע"א ועיי' מה שכתב הרמב"ם על המאמר הזה במורה הנבוכים

ח"ב פרק כ"ט והערת הח' מונק בהעתקתו צד 223 העי' 2.

⁷ לא יחסר כי אם: ועוד אמר הח' הנזכר ר"ל ר' ידעיה.

⁸ גם בכ"ו אגרת ההתנצלות אשר לפני נמצא הבנת ואולי צ"ל: הרחבת כי זה הלשון השגור בפי הפילוסופים במאה ה"ג והי"ד כמו ר' שמואל אכן תבין ראש המעתיקים ור' שמואל צרצא ור' יצחק ז' לטיף ור' נסים ממרשיליא והאפו"ד ודומיהם וכלם השתמשו בלשון הזה ע"פ פירוש הרמב"ם אשר יזכיר בסוף פתיחתו לס' המורה לחעמיק בפסוק (משלי כ"ח י"א): תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אופניו.

⁹ עיי' ח"ג פרק א' ב' ג'.

מיחזקאל הנביא ויחסה אחר התנועות [ה]גלגליות הנמשכות מהשכלי (ופירושו¹) רוח סערה וענן גדול לסבות הליחות הקרות שהם השחורה והלבנה, ובאה מן הצפון פירשו בו ענין החמר כמו²) ואת הצפוני ארחיק מעליכם כלומי שאלו הענייני היו באי אליו מצד הכח המדמה המושבע בחומר, וכן פירשו שאר ענייני המרכבה, זה דרכם כסל למן, והנה באמת אם היה הדבר כן לא היו מוסרי אותם חכמי ישראל בהצנע ואסרו נלוי עניינם כי אם למי שהוא חכם ומבין מדעתו ויהיה זקן בימי אשר סרה מעליו רתיחת דמו ושאר התנאי אשר זכרו במס' חגיגה³) כי כל הענייני האלו הנמשכי מהטבע ומתנועת הגלגלי אשר יושגו במופת כבר נתגלה קצת עניינם לחכמי המחקר הראשוני והאחרוני כפי מה שיוכל להקיף עליהם המחקר האנושי, אבל כל מה שבא לדלל מבאור ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה לא נודע כי אם לחכמי ישראל הקדושי, ומצינו לר' אלעזר בן ערך⁴) ור' אליעזר⁵) וזולתם שבהיותם דורשי בהם היתה באה האש ומלהטת סביבותם לגודל התדבקותם בעליונים, הנהיה כדבר הגדול הזה בכל חכמי האומות עם כל חכמתם ופלוסופייתם⁶), וזה כי היו מתלבשי מהרוח האלהי ומתאחרי בו וישיגו מראות אלהי ומעשה בראשית⁷) באמת הוא כל מה שבא בקצור מופלג בחורה בפר' בראשית להורות סדר היצירה וסוד השתלשלות הרברי קצתם מקצת ואיך יתהוו הדברי מאתו ית' ובכלל סודות כל המציאות מעולם הגלגלי ועולם התחתון אשר לא נודע ממנו לחכמי האומות בערך לחכמי ישראל כטפה מן הים, ונרמו קצת עניינם בפרקי ר' אליעזר וזולתו מן המדרשי, ומעשה מרכבה הוא בעולם המלאכי כי נודע להם כל מעלותיהם ומשמרתם בכל רקיע ורקיע וענין ארבע היות הקדש שהם כמו מרכבה לכסא הכבוד וסוד החשמל שהוא המלאך העליון והקרוב אל השכינה וכל מה שהיו הנביאי משיגי בעת נבואתם היו חכמי ישראל משיגי בקבלתם הקדושה, אבל הנביא בשעה שהיה מפשיט עצמו מן החמר ומבין עצמו לנבואה היה מגיע אליו הדבור מאתו ית' או ע"י מלאך כאשר בארנו למעלה, והחכמים לא הגיעו למעלה הזאת כי נפסקה מזמן מלאכי הותם הנביאי ולא תשוב לישראל עד ימות המשיח, אבל היו משתמשי בבת קול, ולפעמי המלאכי היו נגלי להם במדרשיהם ומגל(ות)[ים] להם צפונות ולפעמים אליהו ז"ל, וזהו באמת ענין כניסת הפרס שנכנסו בו ר' עקיבא וחבריו ואמרו עליו⁸) שנכנס בשלוי ויצא בשלוי למה שהשיג מהענייני הרוחניי הם מה שהיה אפשר בשכלו להשיג ולא טעה בדרכי העליונים ההם, אבל בן עזאי הציץ יותר מראי כענין אצילי בני ישראל⁹) ונכנס לפנים ממה שהיה אפשר בשכלו להשיג ובאותה ההשגה לרוב ההתדבקות

(1) יחזקאל א' ד'.

(2) יואל ב' כ' — (3) ב' א'.

(4) ע"י חגיגה י"ד ע"ב.

(5) ויקרא רבה פר' ט"ז ד': בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו.

(6) ע"י כוזרי ד' סוף סי' ה'.

(7) והוא מתנגד לפירוש הרמב"ם בראש סי' המורה בפתיחתו שפי' שמעשה בראשית

הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות.

(8) חגיגה י"ד ע"ב.

(9) שמות כ"ד י"א.

נחקה נפשו ונתפרדה הרכבתו¹) ומת ואולי הוא כענין מיתת נשיקה. וכן זומא נתכלבל בהשגתו ונתעווורו עיני שכלו לחזק המושג ולקוצר המשיג ולכן נפגע וקרה לו כאשר יקרה למביט בשמש הבטה חזקה אשר תכהינה עיניו לרוב מאור השמש ולהולשת כח הראות שבעין. ואלישע אחר טעה בהשגחתו במה שמעו אחרי' כמו דור הפלגה ואחרי' זולתם והשב ה"ו היות שתי רשויות והו קצוין בנטיעות. ואמנם היה הענין כן לפי שמי שידבק שכלו במה שיוכל להשיג ואחר יבקש השגה אחרת הנה יקרה לו א' מני דברים או שבאותה ההשגה לרוב ההתרבקות תפרד הרכבתו כענין בן עזאי, או יתחלש שכלו ויצא מדעתו כי לא יוכל לקבל השפע העליון ההוא כענין בן זומא. או ישחשב בהשגה העליונה ויצא לתרבות רעה כענין אלישע אחר. אבל רבי עקיבא השיג בשכלו וראה העולם הרוחני כפי מה שהיה אפשר לו ונכנס בשלום ויצא בשלום. ואין ענין כניסת הפרס כמו שחשב ר' ידעיה ז"ל, וכאשר יראו אחרי' זולתו שירצו בזה פרד(ת) [ס] החכמות והשגת הדעות העיוניות²). ואלו ראו תשובת הגאון רב האי ז"ל³) על ככה לא היו מיחסי' דבר קטן כזה לחכמי ישראל הגדולי' כי מעשה בראשית ומעשה מרכבה קראוהו ענין גדול. והנה חכמתם הגדולה הזאת בענייני מציאות העולם התחתון והעליון אינה תלויה בהקדמות מופתייות ובראיות הקשיות. הלא נראה כי ארסטו ראש החוקרי' אשר הפליג לדבר בענייני הטבע ובמהלכי הגלגלי' כשרצה להקיר בס' השמי' ועולם⁴) על שתי הקירות גדולות שהם האחת למה היו הככבי' הנמוכי' כל מה שהיה מהם יותר קרוב אל גלגל היומי הנה הוא יתנועע תנועות רבות והרחוק ממנו יתנועע תנועות מעושות. והשנית למה היה בגלגל העליון ככבי' רבי' וכשאר הגלגלי' ככב א' לכל גלגל. התנצל שם מאד לבלתי יחשב לו החקירה הזאת לעוות. ועם כל חכמתו לא נתן טעם מספיק ונכון כי אם דרך אומר וסברא. וזה לפי שאין כח בשכל האנושי עם היותו מסתבך בחמר להשיג הדבריו העליונים האלו על ברים אם לא יבא עליו השפע האלהי נבואי כאמרו ית' לאיוב⁵) הירדת חקות שמים. וכן בענייני האלהות ומנין השבלי' לא עמד על אמתותם ברוב חכמתו. ומבואר הוא כמה מהיויפי' וברוי' באו בדבריו בענייני האלהי' ובפרט בידעתו ית' אשר גזר אומר במשיה' מאמי' י"ב שאינו יודע כלל דבר הויך מעצמו וכן בשאר החקירות האלהיות. אבל חכמי ישראל למה שהשיגו בדבריו העליוני' דרך השתלשלות הקבלה מהנביאי' ע"ה [מ]שנה רבן של כל הנביאי' אשר קבל מפי הגבורה עמדו על אמתתם וידעו מהעולם עליון והתחתון כל א' וא' כפי מה שהיה בכח שכלו להשיג. ואמנם זאת ההשגה הגיע להם מצד התעסקם בתורה יומם ולילה אשר לא תמוש מפייהם ומצד קיימם המצות ועסקם

¹ עיי' מה שכתב הכוזרי ג' סוף סי' ס"ה (צד 288 הע' 1) וד' סוף סי' ג' (318 הע' 7).
² כדבריו של ר' ידעיה שם באמרו: ופי' שלום ההכנס השגת הדעו' העיוניו' האמתיות על אמתתם עם הסכמותם למה שראוי שיאמנו בחק התורה והו עם זריקת הקלפות.
³ עיי' תשובת הגאונים דפוס ליק סי' צ"ח ועיי' מאמר הח' ציעמליך במ"ע Magazine כרך ה' צד 75 וגם 185 והלאה ובאמת חותמה ולשונה של התשובה מעידים שיצאה מידי ר' האי ולא ניתוססה אליו בזוף.
⁴ עיי' מה שהביא גם הרמב"ם מס' הזה במורה הנבוכים ח"ב פרק מ"ו. ועל העתקת הספר הזה ופירושו עיי' הרמשיש בספרו על המעתיקים צד 125 והלאה. — ⁵ ל"ח ל"ג.

בתורה יומם ולילה אשר לא תמוש מפיהם אשר לא באו ולא הניעו אליהם חכמי האומות. כמו שאמר הכתוב⁽¹⁾ לא עשה כן לכל גוי ומשפטיו בל ידעום. ומה שכת' החכם הנ"ל⁽²⁾ כי חסידו א"ה יש להם חלק לע"ה, נראה ששכח מה שפירשו המפרשי הוא האמת כי חסידו א"ה הם המקיימי ד' מצות בני נח⁽³⁾ כי בזולת קיום מה שנצטוו איך יהיה להם חלק לע"ה בעברם על צווי ית' עם כל הקירתם וחכמתם. ואולי אותו החכם אשר אמ' עליו ר"ג לחכמי באו ונקבל פני ארסטבלוס⁽⁴⁾ חבירינו היה מקיים ד' מצות בני נח, כי אין לומ' שהיה ארסטו כי ידוע שארסטו⁽⁵⁾ היה בימי אלכסנדר מוקדון והיה בימי שמעון הצדיק בתחלת בית שני. ומשמעון הצדיק עד ר"ג אף שיהיה ר"ג הזקן כבר זמן רב. אבל אפשר שהיה חכם גדול אהב ישראל ולהיותו מקיים ד' מצות בני נח היו קוראי' אותו חבירינו וזהו באמת הנק' נר תושב אשר יוכל לשבת אתנו בארץ הקדושה ונצטוונו עליו כמה פעמי' בתורה ומה שאמ' החכם הנז' שרבים ממאמרי דוד ושלמה ע"ה יסוכבו על סודות המציאות⁽⁶⁾ האמת כן הוא אבל לא כאשר יבין החכם הנז' ממנו וזה כי מזמורי תהלי' כמו ברכי נפשי את ה' ומומור הללו את ה' מן השמים ואחרי' כלם הם מיוסדי' על מעשה בראשית וסדר היצירה ועוד ידברו בתחונני' וירמוזו בעליוני' כמנהג החורה. וכן ספר משלי ידבר בנגלה על ענין תקון המדות ובנסתרו ירמוז לעליונים וכן ספר קהלת אשר איננו בנוי על דרך המחקר כי מה שהשיג שלמה ע"ה ועלה למדרגת החכמה היא למעלה מכל מחקר והשיג מה שאפשר להשיג בחכמות הנעלמות העליונות וסדרי המציאות וידע סודות ההוויות והתמורות וההשתנות אשר בעולם ומוצאם ומובאם והם העתים הנז' שם ואחר חתם ספרו ביראת שמים כי זה כל האדם⁽⁷⁾. ואמנם ספר שיר השירי שהוא קדש קדשי' גם הוא איננו מיוסד על החכמה המזוקרת בסוד הנפש כאשר חשב החכם ז"ל⁽⁸⁾ וכאשר ראיתי למפרשים אחרי⁽⁹⁾ אשר פירשוהו על אופן התדבקות השכל ההיולי בשכל הפועל וקרא חתן השכל הפועל וכלה השכל ההיולי. והנה לא היה העולם כדאי כיום

(1) החלים קמ"ז כ"י.

(2) אלה הם דברי ר' ידעיה: וגם כן אינו נמנע שיעמדו על פתחו [ר"ל של הפרדס] קצת מיחירי המוציאים כל זמנם בלמוד ובידיעה אמתית כבר זכרו החכמי ז"ל שחסידו אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא.

(3) הלך בעקבות הרמב"ם במשנה תורה ה' מלכים ח' י"א ועי' מאמר תח' המנוח ראזין במ"ע Magazin כרך ג' צד 206 והלאה.

(4) דרך ארץ רבה פר' ה' ועי' מה שכתב תח' המנוח ברילל בספרו השנתי ח"ד צד 40 והלאה. (5) ומזה ראיה שגם לפני המחבר היתה הנוסחא אשר נמצאה בכ"ו אגרת ההתנצלות אשר לפני: בואו ונקבל פני ארסטוטיליס חברנו.

(6) ר' ידעיה הלך בזה בעקבות ר' שמואל י' תבון וגיסו וחתנו ר' יעקב בן אבאמרי מלמד התלמידים אשר ספריהם מלאו על כל גדוהם מסודות חכמת הטבע אשר ימצאו בספרי בעל דוד ושלמה.

(7) קהלת י"ב י"ג.

(8) באמרו ויותר מפורסם זה הענין בשיר השירים כי אי אפשר בשום פנים שיהיו חלילה על דרך חשק כגלויי' קדש קדשי' [צ"ל ע"פ הכ"י אשר לפני: שיהיו חלילה דבר י] חשק על גלויים קדש קדשים].

(9) כמו ר' משה בן שמואל י' תבון בפירושו על דרך הסוד ועי' רשימת מפרשי שיר

שנתן בו שיר השירי¹ לישראל אשר הוא בנוי על סוד היחוד ודבוק החתן המלך ה' צבאות עם שכינת עוזו הנקראת כלה וכנסת ישראל וממנו יובן למשכילי סוד אדם העליון ולזה ארז"ל כל שלמה² האמור בשיר השירי קדש לפי שהוא המלך שהשלום שלו. ומי יניע עד תכונתו וזולתי חכמינו הקדושי ד"ל אשר רמזו בדרך נפלאה סודותיו ומצפוניו יוצאי מסדרי המופת וההיקש. ואם יניע פירושו לסוד התחברות הנשמה עם הגוף כי שבעי פני לתורה הנה עוד יעלה עניינו למעלה למעלה לדבר אלהי אשר כלו קדש לא נתנלה לחכמי המחקר. וכן ספר איוב עם ויכוח החברים הוא מיוסד על שרשי ההשגחה וענייני הנפש אשר בארם אליהו הבווי והמענה שבא לאיוב מה ית' יורנו כי השנת המציאות כפי מה שיקף עליו השכל האנושי איננו הדרך האמתית ולזה הודיעו סוד ל"ב נתיבות חכמה הנרמות באותו המענה אשר הם מקור כל הנמצאי מאתו ית' כאשר בארנו בהקדמה³. ואמנם ענין חלום הסולם היא מראה נבואית ואיננה מה שחשב החכם ד"ל⁴ ואחריו זולתו כי השנת הסולם היתה ענין הדי יסודות וזהו אמרם ד"ל⁵ כמה מעלות היה בסולם ארבע ולכן ראה יעקב ע"ה ממרכז העולם שהיא הנקודה האמצעית מן הארץ עד גלגל העליון וראה שהוא ית' מניע הגלגל היומי אשר בתנועתו יתנועעו כל שאר הגלגלי עם תנועותיהם כאשר יראה מדברי הרב הגדול ד"ל בס' המורה ח' א' ו' ואחריו נמשך ר' ידעיה ד"ל. וכן ראיתי למפרשי אחריו פשו מראת הסולם והשנת ישעיה ויהוקאל ע"ה על זה הדרך. אבל זאת המראה היתה למעלה מכל הגלגלים ונראה אליו ית' בחלום הלילה והודיעו כי הוא רגל שלישי למרכבה העליונה וזהו⁷ והנה ה' נצב עליו. יר' עליו על יעקב לא על הסולם כאשר פ' הרב ד"ל⁸ ואמר לו כי הוא ה' הגדול אלהי אברהם ויצחק אבותיו וכי ישמרנו בכל אשר ילך וירבה את זרעו כחול הים. גם בקשת ארון הנביאי ע"ה כבר בארנו למעלה⁹ כי איננה השנה מצד המחקר אבל הוא דבר עמוק א"א להולמו אלא מי שבקי בסתרי תורה כאשר פירש הרמב"ן ד"ל. ומה שכתב עוד¹⁰ כי בדרות הקדמוני נתפשטה ההגשמה בארצות המערב לולי הגדולי אשר חברו ספרי והביאו ראיות עיוניות מצד המחקר לברר וללבן יחוד ה' והרחקת נשמותו. הנה באמת לא ימנע

השירים במאמרו של הח' סאלפערד במ"ע המוזכר שנה ט' צד 67 ובמ"ע Magazin כרך ו' צד 25 והלאה.

(1) עיי ידים ג' ה'.

(2) עיי רש"י בפירש"י בראש הספר.

(3) עיי לעיל צד 13 העי 3.

(4) כי כן כתב ר' ידעיה: ובחלום הסולם וענינו ובקשת ארון הנביאים מן האל יתברך

סודות נפלאים מסתרי המציאות.

(5) עיי מורה נבוכים ח"ב פרק י' ובחיי על בראשית כ"ח י"ב.

(6) פרק ט"ו ועיי בפירוש ר' אשר בר' ר' אברהם המוכנה בונאן קרשקש ובפי' ר' שם

טוב בר' יוסף ו' שם טוב.

(7) בראשית כ"ח י"ג.

(8) עיי מורה הנבוכים ח"א פרק ט"ו.

(9) עיי לעיל צד 16.

(10) ר"ל ר' ידעיה שכתב: כי מן הדברי המפורסמים מאד התפשט ההגשמה בדרות

הקדמוני כמעט בכל גלות ישראל מיום גלות הארץ ועיי מה שכתבתי ברבר התפשטותו של אמונת ההגשמה בספרי על התארים צד 485 והלאה.

מחלוקה, אם שהסכלות הגדולה הזאת נכנסה בדעת החכמי מאומתנו ועלתה מינא בלבם, או שעלתה בדעת המון העם והנשי. ומכואר הוא שדבר כזה לא יעלה בלב החכמי שא"כ יצאו מכלל החכמי ונכנסו בכלל השפשים והסכלים ותיוחס להם האולת הנמורה, נשאר א"כ שהדעות הזרות האלו יבאו בדעת ההמון והנשים, ועתה מי יתן ואדע מה הועיל להם חכמת המחקר ואיך יכנסו בלבם הראיות המופתיות לקוחות מהעיון אשר יעמדו עליהם הנטפלים אחריהם ימים ושנים להוציא מופת א' צודק על אמתתו, ואם לא יאמינו לקול התורה המכרות ואומרת: ⁽¹⁾ לא תעשה לך פסל ונוי, כי לא ראיתם כל תמונה ונוי? ⁽²⁾ אשר כל אלה הכתובי יצאו על הרהקת הנשמות, איך יאמינו לדברי הראיות והמופתים אשר לא יוכלו לעמוד על אמתותם מבלי הרגל רב וזמן גדול. ולא ידעתי א"כ מה בצע ומה תועלת יבא לאומתנו בכלל סביב האמונה הקרושה כי כשם שלא יאמינו לדברי התורה המחכימת פתי ובאו דבריה בביאור רחב כן לא יעמדו על דברי ההיקש והמופתים אלא אחרי הרגל וזמן רב, ואמנם הגאוני אשר זכר שמם והספרי אשר חברו קצתם השתדלו להסכים המושכל מצד המחקר עם המקובל מהנבואה והנה לא עלה לידם ולא יעלה לידם לעולם כי אף שמצד א' יווכח האמת מצד העיון מצד אחר יצא נזק רב בענייני האמונות כאשר נתבאר למעלה ⁽³⁾ והאמת כי הגאוני ז"ל לבם היה כפתחו של אולם וכל ישראל הייבים במהללם וכבודם בהשתדלם על חלוק דעות שאר התורות המדומות ובפרט החכם הגדול ר' יהודה הלוי הספרדי ז"ל אשר חבר ספר הכוזר הפליגי והעמיק מאד לבאר בתבונתו הגדולה גודל מעלת התורה האלהית על כל שאר התורות והחכמות ורמז מהסודות מה שיוכל להבין מי שמעיין בספרו תהי משכורתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל, ואמנם הפירוש שפי' ר' יצחק הישראלי ז"ל על ספר היצירה ⁽⁴⁾ בנוי על שרשי הטבע וחכמת המחקר, באמת לא לכך כוון אברהם אבינו ע"ה אשר אליו נתייחסה זאת המשנה ולכך נק' ספר יצירה לפי שמתוכו יתבאר תחלה סוד היחוד הקרוש אשר ממנו נשתלשלו ונצצרו ונבראו ונתהוו כל הנמצאים עליונים ותחתונים והם אותיות האלפא ביתא אשר כנגלולם וצרופם ותמורתם יצאו שמות הקדש המקובלי לחכמי ישראל כמו שם של מ"ב ושם של ע"ב וזולתם ובם יכולים לפעול פעולות יוצאות מן ההיקש הטבעי ואפי' לברא בריאה לפי שעה כאו"ל ⁽⁵⁾ רבא ברא וכו'. וזה כי אותיות הקדש הם כמו יסודות הבנין כאו"ל ⁽⁶⁾ העה"ז נברא בה"א והעיה ביו"ד והם הם שרשי התורה ויסודותיה אשר היתה כתובה לפניו אש שחורה ע"ג אש לבנה. הנמצא בכל חכמי האומות עם כל תבונתם בעניינים הטבעיים שישנו דבר

⁽¹⁾ שמות כי ד'.
⁽²⁾ דברים ד' ט"ו.
⁽³⁾ עיי' לעיל צד 13.
⁽⁴⁾ עליו כתב ר' ידעיה: ומגדולי רופאי בני עמנו גם כן רבי יצחק הישראלי גם הוא יש אצלנו מחבוריו בזולת הרפואה פי' טוב בספר יצירה בנוי כלו על שרשי הטבע ועיי' מה שכתבתי על הפירוש המיוחס לר' יצחק ב"ר שלמה הישראלי במ"ע Revue des études juives כרך ח' צד 126 והלאה ופי' הרמז"ש על המעתיקים צד 394 עד 402.
⁽⁵⁾ עיי' סנהדרין ס"ה ע"ב.
⁽⁶⁾ עיי' מנחות כ"ט ע"ב.

ממנהגו של עולם דרך נס נפלא מזולת העניינים המיוחדים לכשוף כפי מה שנת' למעלה¹). אבל חכמי ישראל בכח התורה הקדושה היה יכולת בידם לפעול כרצונם כמו שנאמ' על הצדיק²) ותגור אומר ויקם לך. וכן אמר אנטונינוס קיסר רומא לרבינו הקדוש ע"ה³) ידענא די זוטרי די בכו מחזי מתי. מכואר א"כ שענייני ספר יצירה אינם מיוחדים על עקרי טבעיים כפי שרשי חכמת המחקר ור' יצחק הישראלי חכם גדול היה בחכמת הרפואה כנראה מספריו⁴). אך לא ידענו ממנו דבר בחכמה האלהית האמתית שהיא למעלה מהטבע. והחכם הגדול ר' אברהם בן עזרא ז"ל האמת כי הפליג מאד בעומק שכלו על ענייני המציאות ובפרט בחכמה הלמודית כאשר יובן מתוך ספריו⁵), אכן לפעמים יוצא מכוונת רז"ל על באור מאמריהם ומהפך דבריהם לטעמי אחרים כנר' מדבריו⁶), ולפעמים בטוב שכלו הולך אחר עקבותיהם נוגע ואינו נוגע כאשר יעיד עליו הרמב"ן ז"ל בכאור סודותיו על התורה⁷). וס' השם אשר חבר על שם המפורש בנוי על שרשי חכמת המספר והתשבורת ידוע כי איננה קבלת חז"ל כי השם המפורש אשר בו נברא העולם לא יתלה עניינו בחכמה הלמודית אבל הוא סוד נעלם מקובל מפי הנביאים ע"ה לחכמי ישראל אשר לא ידרשו בו ברבים כאו"ל⁸) סבר למדרישה בפרקא א"ל ההוא סבא לעלם נתי. וכן צורת האותיות ונקודם והטעמי יש להם סודות ומצפוני גדולי אשר קבלום הוקני' איש מפי איש ע"ה ולא כאשר יחשבו מהם החכמי בעיניהם תולים כל ענייניהם בשרשי המחקר. ואמנם המאור הגדול אשר היה לנס עמים הרמב"ם ז"ל באמת כל ישראל מקטנם ועד גדולם חייבי' ללחך עפרותיו כי עפרות זהב לו נתאבק ונתדבק בקרני הוד התורה האמתית לבו כלב ארית המס ימס הוציא לאור לתעלומותיה שחה ממימי הברכה העליונה אשר לא יזכו מימיה לא הניה מקרא משנה תלמוד הלכות אגדות דבר גדול דבר קטון אשר לא נכנס בעמקם כאשר יראה מחבורו הגדול הנקי משנה תורה אשר מימות רבינו הקדוש עד היום לא חובר בישראל ספר כמוהו יכלול בקצור ובלשוון עברי צח מאד כל משפטי הוראות התורה והיא היתה אילת נעוריו ויעלת חן אשר באהבתה שנה תמיד כמו

¹ עיי לעיל צד 48.

² אווב כ"ב כ"ח.

³ עבודה זרה י' ע"ב.

⁴ עיי על ספריו בחכמת הרפואה בס' הרמב"ש על המעתיקים צד 755 והלאה.

⁵ עיי ס' הרמב"ש Abraham Ibn Esra als Mathematiker.

⁶ רבים וכן שלמים חרצו משפט קשה בזה נגד הראב"ע ובפרט הרשב"ץ בתשובותיו א' ס' נ"א באמרו: לא היה רב בקי בדינים והרב ר' שלמה לוריא אשר אליו הסכים וגם חוק את דבריו ר' נפתלי הירש גאשלאר (עיי בס' הרב Auerbach הנקרא Geschichte der Juden in Halberstadt צד 202) וידועים דבריו ר' ליווא בר בצלאל בספרו תפארת ישראל דף כ"ט ע"ג ודף ל' ע"ג ואם כי יצא בעל חות יאיר לתמוך בימין הראב"ע בספרו יאיר נתיב (עיי בית המדרש לח' רא"ה ווייס צד 90) עוד שנו ושלשו את המשפט הקשה בימיו עיי בפרט דבריו הח' המנוה ר' יעקב רייפמאנן במ"ע המגיד שנת תרל"ט צד 308 ובמ"ע הצפירה שנה מ"ו צד 357 ודבריו הרש"ז בהמגיד כרך י"ב צד 390 וגם 397 ושנה י"א צד 287.

⁷ עיי לדוגמא בפירושו על ויקרא מ"ז ח'.

⁸ עיי פסחים נ' ע"א.

שכתב הוא ז"ל באגרתו לרב ר' יהונתן הכהן ז"ל¹) ומרוב הדבקות בתורה רצה להסכים עמה עניני החכמה המחקרית, ולמען לא יראה ח"ו בתורה בתחלת המחשבה ערות דבר שנם מתניו וחבר ס' המורה ונשתרל בכל עוו לבאר המלות משותפות שבאו בספרי הנבואה הנאמרות בבורא ית' אשר יורו ההגשמה להסיר מכשול מדרך עמינו ואח"כ באר הרוש העולם וענין הנבואה וההשגחה ולהיות כי התורה בכללה ופרטה היא שלמה בתכלית השלמות נתאמץ לבאר ולגלות מעמי המצות אשר הם לקוחים מצד ההשכלה העיונית כנר' בח' נ' מהמורה והודיע כי כל כונת התורה היא אם להורישי האומה הישראלית דעות אמתיות ואם להיישרת קבוץ מדיני וזאת היא הדרך אשר דרך בה בכל מעמי המצות, ואף כי בדבר הזה כוונתו הטובה רצויה אצל ה' ית' והדבריו מצד עצמם נכונים, מיט המעמי אשר נתן ברוב המצות הם הלשוני (ונרפיש²) ואם לא היו אלא המעמי ההם לא היתה באה התורה בכמה עונשי ואזהרות מצות עשה ולא תעשה, והדבר ידוע מצד עצמו אין צורך להאריך ולהביא ראיות כי זה נודע ברוב מעמי המצות וביחוד בענייני הקרבנות ושאר החקים שאין מעמם נתלה במה שחשב הוא ז"ל ואף כי הדברים מצד עצמם נכוחים, ואמנם מעמי המצות מי יגיע עד תכליתם וזלתי מי שנתנם ית' כי הוא והם הכל דבר א' ישתבה שמו לעד, וחכמינו ז"ל הקרושים העירונו בקצתם והודיעו אותנו הדרך אשר נדרוך בה לא נטה ימין ושמאל כאשר רמו עליהם הרב הנחמני ז"ל והרב מריקנאט"י ואחרים וזלתי, וידוע כי הרב הגדול ז"ל אם באו לירו מאמרי רז"ל הקדושי או אם קבלם מפי אחרי' היה ראוי שתשרה עליו שכינה והיה נכנס בשלוי ויוצא בשלוי בעניינים האלהיים וזה לנובה שכלו ולהפלת תבונתו והיה מתרחק מכמה סברות אשר נטה לבו אליהם, וכבר העיד עליו השר דון יצחק אברבנאל³) ז"ל שראה בספרד אגרת מיוחסת לרב ז"ל ובתוכה דברי' אלו נסחם, בסוף ימי בא אלי זקן א' ואמר לי דברים של מעם ואלמלא שספרי נתפשטו בעולם הייתי הוור מכמה דברי' שבהם, ע"כ, וכל זה לרוב גדולת מעלתו מצורף אל יקר תפארת מדותיו החשובות אשר נתלבש במדה הענוה ומודה על האמת, ואנו אין לנו במצפונות התורה וסודותיה אלא לשמוע אל הענק הגדול אשר גלה עמוקותיה יזכהו ה' ית' לחוות בנועם סתריה חכם עדיף מנביא ר' שמעון בן יוחאי ז"ל⁴) וכל תלמידיו הגדולי' והחשובי' אשר קבלו האמת מקדמוניהם ז"ל דור אחר דור עד גדול הרועי' מפי הנבורה ועליהם נשען ונסמוך עד בא משיח צדקנו אשר ילמד דעת את העם כמים לים מכסים . . .⁵) החכם ז"ל רבינו תורה היא וללמוד אנו צריכי' הביננו האמת והעמידנו על

¹) עיי' בקובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו ח"ב צד מ"ד ובס' גנוזי ירושלים להר"ש וורטהיימר ח"א.

²) גם במשפטו הזה הלך המחבר בעקבות הרמב"ן.

³) בס' נחלת אבות סוף פרק ג' ועיי' דברי ר' יוסף דיל מדינו בספר מצרף לחכמה דף ט"ו ע"ב וט"ו ע"א שהביא מס' עבודת הקדש לר' מאיר ׳ן גבאי ומהשגות ר' משה אלאשקר על ס' האמונות לר' שם טוב.

⁴) הראה בזה עליצותו במסתרי הזחר אשר הרבה להעמיק ולהשתמש בו.

⁵) לא יחסר כי אם: עוד אמר החי הג"ל.

הנכון בספקות ומבוכות¹) המתחדשות לנו בזה הענין וכי, והאריך מאד בדבריו. והכלל העולה כי נסתפק לו שכמו שהותרה חכמת התכונה עם היות שבמקצתה יש נוק רב והוא בחלק המעיין כמשפטי הככבי והמולות וכחות הגלגלי ואעפ"כ הותרה לרוב התועלת הנמשך מהחלק הראשון ממנו. וכן הענין בחכמת הרפואה כי נודע שהשתלשל מעניינה היוק בכוננת התורה מנפילת האסור באסורי ע"ו ושאר דרכי האמורי וגם כי זה יביא להסרת הבטחון מהי ית' כמו שבא הענין במלך ישראל באמור הכתי²) וגם בחליו לא דרש את ה' ומ"מ הותר כל מה שימשך מההיקש הטבעי וגם בשלא יחייבהו ההיקש בתנאי שיהיה תועלת עשיתו מפורסמת בפועל עשב הפיאוניא³) לנכפה וזולתו מהסגולות אשר בחנם הנסיון פעמים או יהיה מותר אע"פ שלא יחייבהו ההיקש ואע"פ שמצד אחר ימשך היוק בכוננת התורה, וכן ראוי שיהיה הענין בחכמת הפלוסופיא. כי אע"פ שיש קליפות מיוקות בחק האמונות, מ"מ לא נמנע תועלותיה הרבי מפני ההיוק המועט. זהו כלל דבריו. ונשיב אליו על ראשון ראשון ונאמר, כי אין הנדון דומה לראיה, וזה כי חכמת התכונה לא נאמר כי הותרה מן התורה אבל נאמר כי היא הכרחית מאד לחכמי ישראל לדעת אותה בכל חלק מחלקיה אם תחלה בחלק העיוני ממנה אשר תעיין במרוצת הגלגלי והככבי ותקופותיהם ומהלכם השוה האמתי וזמני מסיבתם ומספר תנועותיהם וענייני הלכיות כי אף כי היא באמת חכמה נפלאה מצד עצמה לדעת מעשה השמי' ואופן מצבם אשר מזה ימשך לנו תועלת גדול בהכרת עוצם גדולת מי שבראם כמו שאמ' הכתי השמי' מספרי' כבוד אל ועל זה ארז"ל⁴) כל מי שיודע בתקופות ומולות ואינו חושב עליו הכתי אומ' את פועל ה' לא (ה)[י]ביטו הנה עדין יבא לנו מזה תועלת הכרחי בענין קרוש החדש ועבור החדש והשנה אשר לא נמסר כי אם לב"ד הגדול שבירושלם אשר יסכימו עליו על פי החשבון הנמסר להם וראיית הירח שם בארץ ישראל אשר הוא שעת דבוק השמש והירח כמעלה אחת מנגלגל המולות ולזה היו לריג⁵) דמות צורות לבנות שהיה מראה העדי' וחוקר אותם הכזה ראייתם או הכזה ראייתם ויוכלו לדעת צורות הלבנה בכל חדש וחדש וכמה היא גבוהה מהגלגל ואם נטייתה לצד צפון או לצד דרום וכן היה מראה אותם לתלמידיו כדי לכוון הראייה עם החשבון הנמסר להם עד משה ע"ה. ואחר שגלתה הסנהדרין מלשכת הגזית נשאר הדבר ביד הסמוכים בארץ ישראל על פי הנשיא ושב ענין קביעת המועדים והחדשי' על פי מסורת החשבון המסור בירדנו עד היום וזה כי ראיית הלבנה אינו אלא בסנהדרי גדולה שבירושלם או הסמוכי מהם וב"ד של מעלה מסכימי' על ידם כמו שדרשו רז"ל⁶) על פסוק אשירה לה' כי נמל עלי

¹ בטעות כתוב בכ"י אגרת ההתנצלות אשר לפני: בספקות והמבוארות המתחדשות בזה הענין.

² דברי הימים ב' ט"ז י"ב.

³ Paeonia = והוא אשר הזכיר הרמב"ם במורה הנבוכים ח"ג פרק ל"ז.

⁴ שבת ע"ה ע"א.

⁵ ע"י ראש השנה כ"ד ע"א.

⁶ תהלי' י"ג י"ו.

שב"ד של מעלה גומרי לעשות יום ר"ה ביום שב"ד של מטה מסכימי וכיון שהדבר נמסר בידם אין רשות לשום אדם להרהר אחריה אפי' שונגי אפי' מועי'. ולזה בא הרב במסכ' ר"ה¹) על ר' אליעזר ור' יהושע שא"ל גזור אני עליך שתבא אלי וכו'. וכן יהיה הענין בכל גולת ישראל עד בא משיח צדקנו במהרה בימינו. וזה הרב בארו ברחבה הרב רבי בחיי ז"ל בשם הגאון ר"ה ז"ל בפ' בא²). וכן בענין התקופות הנה יצטרך שיסכימו הדשי הלכנה עם החמה ויבאו כל המועדות בזמנם כמו שאמ' התורה³) שמור את הדש האכיב שהוא רנע הכנס החמה במזל טלה מזולת שאר הדברי המכריחי לעבר השנה כמו שאמ' בנמ' סנהדרין⁴). ועל זה נראה שהיתה לחכמי ישראל הגדולי הידיעה בשלמות מקובלת מפי הוקני' עד הנביאי ע"ה. וכבר אמ' בנמ' ר"ה⁵) ידע מר מילתא בסוד העבור וכו' כמו נולד קודם הצות או אחר הצות וכן⁶) פעמי' בא בארוכה ופעמי' בקצרה. ועל זה היה מתפאר שמואל באמר⁷) נהרון לי שבילי דשמיא וכו'. וכאמת הוא דבר שכל חכמי ישראל הגדולי מוזהרי עליו וזה בחלק העיוני ממנה. ואם בחלק השני שהוא ידיעת משפטי הככבי והולת כחם ורוחניות וענייניהם הפרטי' היה הכרחי מאד לחכמי ישראל היושבי על כסא המשפט לדעת החכמה היא שאם יבא איש לפניהם אשר עבר ככב מהככבי או צורה מהצורות ונתחייב מיתה איך יחייבוהו ביד אם לא ידעו עניני העבודה היא בפרשות כאשר כתב הרב ז"ל בהלכות ע"ז⁸). וכן אם יבא איש לפניהם להטעוחם בעקרי החכמה הזאת או בעניני אוב וירעוני ומעונן ומנחש וזולתם איך יפסקו הדין עליו אם לא ידעו אופני המלאכה היא המעשית כנו' בנמ' סנהדרין⁹) בענין שמעון בן שטח וזולתו: ולזה נצטרכו חכמי האומה הישראלית השלמה להיותם שלמים בכל מדע וחכמה ואין צריך לומ' בחכמות אלא אפי' בלשונות לא היה יושב בב"ד הגדול אלא אי"כ יודע בע' לשונות כמו שבא בנמ' סנהדרין¹⁰) שלא יהיו שומעי' מפי מתורגמנין. ואין ספק כי זה אות גדול ומופת על יחוד והבדלת העם הקדוש משאר האומות כי איך יעלה על הדעת כי ימצאו ע' זקני' באומה אחת יודעי' כל הלשונות כי דבר פלא הוא כשימצא איש א' בקי בה' או ו' לשונות אבל ודאי היה מהשגחת ה' עליהם כי ישפע עליהם הרוח האלהי באופן כי הב"ד הגדול אשר היה ראש ההוראה לא יעלם מהם דבר ומציון תצא תורה. ולזה צונו ה' ית' לשמוע אל דבריהם אפי' אומרי על ימין שהוא שמאל ונתחייב מיתה הממרא את פיהם ואמ'

(1) צ"ל ר' גמליאל ור' יהושע עי' ראש השנה פרק ב' משנה אחרונה.

(2) ועי' דברי הח' שו"ד בבכורי העתים תקצ"ב צד 45.

(3) דברים ט"ז א'.

(4) ו"א ע"א.

(5) כ' ע"ב.

(6) שם כ"ה ע"א.

(7) ברכות כ"ח ע"ב.

(8) ועי' גם ה' סנהדרין פ"ב הל' א'.

(9) פרק ו' משנה ו'.

(10) ו"ז ע"א.

הכתוב¹) על פי (הרבר) [התורה] אשר יורוך וגו' וזהו שאנו מברכין על מצות דרבנן כגון מקרא מגלה וחנוכה ואנו אומרי' אשר קב"ן. ואמ'²) היכן ציוונו רב איוביא אמר לא תסור. וזהו שכת' החכם בס' הכוזב מאמר ב'³). אמר החבר והסנהדרין היו מצווי' שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות והרמיניות⁴) וההסכמ[ות] ית' עד שהכשפי' והלשונות היו יודעים ואיך ימצא תמיד ע' וקני' חכמי' אם לא תהינה החכמות קיימות באומה ובעת שימות זקן א' יעמוד אחר תחתיו כמוהו ואיך לא יהיה זה וכלם צריכי' אליהם בתורה וכו'. מבואר אי"כ שחכמי ישראל היו יודעי' ובקיא' בכל החכמות לא נחד מהם דבר וזה על דרך הפלא ומאצילות הרוח האלהי עליהם כמו שאמ' הכתוב⁵) ואצלתי מן הרוח וגו'. ולזה צורך גדול והכרחי היה להם ענין ידיעתם בחכמת הככבים אם בחלק העיוני ואם בחלק המעשי ובשאר עניני' העבודות כאשר כתב הרב ז"ל בהלכות עיז'⁶) אבל לא להמשך אחר עשייתם כאו"ל⁷) לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. ואמנם ענין הרפואה התורה התירה בפירוש אמרה ורפא⁸) ירפא מכאן שנתן רשות לרופא לרפואה. ואין להלך בין המכות הבאות מחוץ להללים הבאי' מבפנים כאשר השבו קצת מהמפרשים. כי באמת זה החלוק אין לו טעם כלל וזה שכמו שהמכות הבאות מחוץ נאמין היותם באות כגורה אלהית כאו"ל⁹) אין אדם נוקף אצבעו למטה וכו'. וכן ראוי היה ליפול מששת ימי בראשית, ואפי' הכי הותרה הרפואה בהם, כן החלאי' הפנימי' שהם לסבת השתנות היסודות ותגבורת הליחות קצתם על קצת נאמ' בהם היותם באות כגורה אלהית כמו שכת' בקללות¹⁰) יכנה ה' בקדחת ובדלקת אשר לא תוכל להרפא. וכן ראוי התרת הרפואה בהם מצד עצמנו. וכמו שרפוא' המכות תלויה בעניני' טבעי' שהם הסמי' והעשבי' והרכבת המשיחות ודומיהם, כן רפואת החללים תלויה בעניני' טבעי' שהם משקי' משלשלי' יוצאו מהגוף הליחות הגוברות הנותרות כמו הסקמוניא¹¹) וריאברז¹²) ואלצבאר¹³) ודומיהם אשר ישיבו היסודות על התמוגותם אשר הוא סבת הבריאות, והנה ה' ית' בתחלת היצירה ברא הרברי' כלם לקיום המין האנושי ולתועלתו והם הב"ח

¹ דברים י"ז י"א.

² עי' שבת כ"ג ע"א.

³ ריש ס"י ס"ד.

⁴ בכ"י העתקת הכוזב אשר באוצרותי כתוב: חכמה מחכמות האמתות והמתדמות

וההסכמיות.

⁵ כמדבר י"א י"ז.

⁶ פ"ג הל' ב' ועי' הל' סנהדרין פ"ב הל' א'.

⁷ שבת ע"ה ע"א.

⁸ שמות כ"א י"ט ועי' ברכות ס' ע"א.

⁹ תולין ז' ע"ב.

¹⁰ דברים כ"ח כ"ב.

¹¹ Scammonia =

¹² Rheobarbaro או Rhabarber והשם הזה נמצא כבר בספר הטעולה היקר

לר' שבת דונולי אשר העתיק הרמ"ש ב"מ"ע הנקרא Virchow's Archiv für pathologische Anatomie

כרך מ"ב צד 90 סי' 118.

¹³ Aloë =

והצמחי' ואם לא היה מותר ההשתמשות בהם היה מציאותם לכטלה. וכמו שהמציא המזונות הנאותי' לטבע האדם ולקיומו תמורת מה שיתך ממנו מהלכות השרשי והם הלחם והמים והיין והבשר והפירות. כן המציא ה' ית' מיני הרפואות בכלל לקיום המין האנושי בעת אשר ישתנה מן השווי אשר ישיבוהו אליו מטבעם אם לא יפעל בזה הרצון האלהי המוחלט אשר לא יסכים בכריאות האיש ההוא. ואם היה אסור בענייני הרפואות בחלאי' הפנימי' לא היו ר"ל מתירי' להתרפאות אפי' בדבר אסור כמד"ל⁽¹⁾ ככל מתרפאין חוץ מעצי אשרה אלא ודאי כל הרפואות בכללל הותרו מזולת אותם שינהגו על מנהגי ע"ז ובכל החלאי' בין מבפנים בין מבחוץ והאיש החכם כשימצא סם או משקה תועלתי' לבריאות נופו יודה וישבה ליוצר הכל אשר המציא זה הסם לרפאתו כמו שיודה על המציאו הלחם והיין והמי' והבשר שהם מזונות נאותי' לטבע האנושי' וכשישתה המשקה יתפלל לה' ית' שיתן כחו ברפואה ההיא שתפעל פעולתה המיוחדת לה וזהו הננאי שייחס הכתי' למלך ישראל⁽²⁾ שלא דרש את ה' ולא התפלל לפניו ושם בטחונו ברפואות במוחלט. ואם איש אחד יחטא העל כל העדה יהיה הקצף לאסור ענייני הרפואות ואיך ננית התועלת הכללי בעבור הסכלות הפרטי. ולזה הותרו כל מיני הרפואות מן התורה ובכל החלאים מזולת אותם שיש בהם ריח ע"ז כמו שבא בנמ' סנהדרין ויומא באמרם אהני וכל אביורייהו⁽³⁾ וכן אותם שינהגו על מנהג האמורי אשר נאסרו לעם הקדוש. ואמנם למוד הפלוסופיא ודרכי המופתי' והדוקשים בענייני אמנות התורה לא יצא לנו מהם שום תועלת ואדרבה להמשך אחריהם יצא לנו נזק גדול וזה כי כל דבריהם לקוחי' מהמוחש. ואיך תוכל א"כ לעמוד החכמה המחקרית עם התורה במצב א' כי היא למעלה מכל היקש ושכל אנושי. וכפי הנראה מכתבי הרשב"א ז"ל לא צעק על עמדם על ענייני הטבע כי ראוי לעמוד עליהם כפי מה שנת' בהקדמה⁽⁴⁾. אבל רוב דברי תוכחותיו עם אנשי ארץ סרובינצא הם על שני דבריי. הא' כי יערבו ענייני הטבע עם התורה ויביאו ראיות ממוס' תיהם באמונות התורה וזה יביא להיוק מפורסם כאשר בארנו אנהנו בתועלת. והשני כי הנערי' יתחילו בלימוד החכמות וימשכו אחריהם באופן כי כבואם ללמוד התורה לא יכנסו בלבם האמונות האמתיות אם לא יסכימו עמהם מופתי' החכמה המחקרית. ואם לא ימצאו אופן ותחבולה בהסכמה יוציאו אמונות התורה מן הכלל וכל זה כי תחלת למודם היא בענייני הטבע לקוחים מהמופתיים והנה כתוב⁽⁵⁾ ראשית חכמה יראת ה' כאשר זכר הרב הקמחי ז"ל⁽⁶⁾ כי בתחלה ראוי להתחוק ולהתאמץ בדעות התורה ואם אח"כ יעיין בדברי חכמי המחקר לא ישיגנו שום נזק אבל ידע ההפרש

(1) פסחים כ"ה ע"א.

(2) דברי הימים ב' מ"ז י"ב.

(3) ע"י סנהדרין ע"ד ע"ב וע"י מה שכתבתי על המלה הזאת אשר השתמשו בה עור בימי הגאונים ואחריהם כמו: שטר אביואריה במ"ע Monatschrift כרך ל"ט צד 149 הע' 1.

(4) ע"י תשו' רשב"א סי' ת'.

(5) תהלים קי"א י'.

(6) כן יאמר הרד"ק בפירוש פסוק הזה בס' תהלים: החכם המבין בדברי התורה ויושמינה יסוד לחכמה וישתדל בלבו לקרב הדברים הרחוקים אל הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי כן לא תשתכש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחילה כי כבר תקעה יתר במקום נאמן יקרב דברי החכמה אליה בכל כחו לפיכך אמר "ראשית חכמה יראת ה'".

שיש ביניהם. ואם תחלת הלמוד יהיה בחכמת המחקר וישים לבו עליה כשיבא אח"כ בלמוד התורה לא יכנסו בלבו הדברי אשר לא יאומתו במופת כי ההרגל יעשה רושם חזק ברעות האנשים וזהו או"ל¹) כל שירתא חטאו קודמת לחכמתו וכו'. ומעתה באה התשובה להכם ר' ידעיה ז"ל במה שנסתפק והוא שכמו שהותרה חכמת התכונה וענייני הרפואה אע"פ שיש במקצת ענייניהם קצת מהנוק כן ראוי שיהיה הענין בפלוסופיא. ואין הדבר שוה ביניהם כי חכמת התכונה בשני החלקי ממנה היא הכרחית מאד באומה הקדושה וכן הרפואה הותרה מן התורה לצורך בריאות הגוף ואיך לא והנה הותרו מהעבודות החמורות כמו הלול שבת ומאכלות אסורות וזולתם לצורך פקוח נפש. ובפירוש אמרו בענין הלול שבת והאכלת חולה ביום הכפורי והדברי הללו אינם נעשים לא ע"י נשי ולא ע"י קטני אלא ע"י גדולי ישראל והוריו בהם הרי זה משובח כ"ש שראוי שיותר ענייני הרפואות אשר לא בא עליהם שום אסור. אמנם ענין החכמה המחקרית סביב אמונות התורה הוא מה שזויק מכל וכל להמשכם אחר המופתים לקוחי מן המוחש. ונת' א"כ שאין ראיותיו ראיות בזה הדרוש. . .²) החכם הנז' ז"ל בענין טבע הנמנעות חלק אותו לשני חלקים. ואנחנו נודה על דבריו בזה כי חלוקתו אמיתית והכרחית ולא תפול תשובה עליה כי האמת מעצמו נכר. אבל במה שכתב ואמנם ההנדות וכל מה שבא מן הספורי רבי בתלמוד וכמדרשות (ת)[ננ]הינם כלם על זה הדרך בעצמו ו[נ]חלק כל המאמרי שבאו בתלמוד ובמדרשי לדי' חלקי. האי מאמרי שיספרו בענין הרוש שאירע עם היות הענין ההוא בלתי נמנע בחקנו ובחק הטבע אלא הוא אפשרי רחוק נשאר אותו על פשוטו. וכן החלק השני שהם המאמרי שיספרו בשום הרוש יוצא מהמנהג הטבעי ויהיה בדברי שיש להם חזק באמונה נשאירם על גלויים והם כמו המופתי שנעשו לחסדי הרורות. אבל המאמרי שהם מזה המין ונתלי' בביאת המשיח והגדלת הארץ והגדלת המקדש כמו לא הפילה אשה וכו' יאמרו כי יהיה לנו כלל א' בזה המין לרחות המאמי הפרטי מפני המאמי הכללי כאו"ל³) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. וזה נדחה אותו מפני אמרם⁴) אין בין העה"ז לע"ה אלא שעבוד מלכיות בלבד. והנה באמת המשנה שאומרת לא הפילה אשה לא ירעתי למה יוציא אותה מפשוטה אם לפי שהיה דעת רבי' ולא מצינו מי שיחלוק עליה ואם שיוצא לנו מזה עוצם גדולת המקדש וכליו וההשגחה עליהם להיות השכינה שורה שם ולזה לא היה בא שום הפסד ונוק מענינו כמו הפלת האשה והראות זכוב בנית המטבח' שהוא מה שיבאיש הבשר ויפסידהו וזה יורה על גודל קרושת הקרבנות אבל המאמי עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת זה ודאי נוציאנו מפשוטו לפי שלא ימשך לנו מזה שום תועלת באמונה וזה כי להיות ענין המאמי לספר גודל השגחת ה' ית' על האומה בזמן הישועה וכי יהיו הדברי מוכני עם מעט עמל וטורח הנה היה די לנו שהארץ תוציא פריה ותתן יכולה על א' אלה

¹ אבות ג' ו'.

² לא יחסר כי אם: עוד אמר.

³ שבת ל' ע"ב.

⁴ ברכות ל"ד ע"ב.

פעמי' יותר מהמנהג הטבעי מבלתי שיוציא הדבר ממנהגו של עולם מכל וכל כי בזה יתראה לכל העולם הווק השגחתו ית' על האומה והנה בשנת השמטה אשר ייעד הוא ית' לצוות את ברכתו כמו שאמ' (1) וצויתי את ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנתי' למה לא יצוה לארץ שבשנה ההיא תוציא גלוסקאות יפיפות להשביע נפש העם אשר עמדו מבלי הרישה וזריעה, אלא ודאי יראה שלא ישנה ה' ית' המנהג הטבעי מכל וכל ולזמן בלתי מוגבל אבל יראה ידו החזקה בזה שהארץ תתן את התבואה בשנה אחת מה שיהיה די לשלש השנים וזה יתפרסם לכל נוי הארץ. ולזה לא נצטרך לישב המאמ' על פשוטו אבל נפרשהו דרך משל לגודל ההשפעה והשגחתו ית' על הארץ הקרושה שהוא כאלו תוציא גלוסקאות וכלי מילת ומה שלא נשאירו על פשוטו אינו מפני המאמ' הכללי שהוא אין בין העה"ז לעיה' אלא שעבוד מלכותו בלבד כי נובל לומ' תנא ושייר כאשר אמרו במקומות אחר' בגמ' מגילה⁽²⁾ ובגמ' בבא קמא פ' מרובה⁽³⁾ ואינו אי"כ מאמ' כללי. וכן מה שיאמ' במאמ' ר' בנאה⁽⁴⁾ וזולתו שהוא אפשר בחק ה' ית' התלבשות גופות חשובי' נעלמי' מאתנו במקום ערב לולי המאמ' הכללי⁽⁵⁾ העיה' אין בו לא אכילה ולא שתייה וכו', כבר רמזנו ממנו למעלה⁽⁶⁾ ופירשנו עניינו כפי קבלת חז"ל ולא נדחה זה המאמ' מפני המאמ' העיה' אין בו לא אכילה וכו' שכבר בארנו שיש עיה' ועיה' הא' הוא הבא לאדם אחר מותו אשר אמרו עליו⁽⁷⁾ כל ישראל יש להם חלק לעיה'. ויש עולם הבא אשר יבא לצדיקי' אחר זמן התחיה כאשר באר הרמב"ן ז"ל ועליו אמ' העיה' אין בו לא אכילה וכו' ולזה נסכים שני המאמרי' יחד ולא נצטרך לדחות מאמ' ר' בנאי ולפרשו על דרך שפירשו א' מן ההכרי' בדברותיו ולא נמנע האמנת התלבשות גופות חשובי' נעלמי' מאתנו בניע' או שיתראו הצדיקי' בהם בעה"ז כפי צורך הדור עד בא זמן העיה' האמתי צרור החי שהוא אחר יום הרין הגדול, והחלק השלישי שזכר והם המאמרי' היוצאי' מהמנהג הטבעי מבלתי המשכת שום תועלת באמנה כמו מאמרי' רבה בר בר חנה⁽⁸⁾ שהם לצורך הכנסס במילי דבריהותא וכונד העיין ועמל הנרסא, הנה באמת אלו המאמרי' יש בהם מהעלמת הסודות הגדולי' אשר היו אומרי' אותם על דרך רמז ומשל ולא נאמרו על צד הכנסס במילי דבריהותא כמו אותו המאמ' שאמ' הדורש⁽⁹⁾ שאשה אחת היתה במצרי' שילדה שש' רבוא שודאי זה אמרו האומי' להעיר השומעי' מתנומתם ובודאי לא נשאירוהו על פשוטו שאם היה הדבר כן למה לא זכרו בתורה עם שאר הנס' וזה יהיה בודאי גדול מכלם, אבל אמרו האומי' על דרך נזמא כדי שיתעוררו האנשי' השומעי' ויתנו לב להבין

(1) ויקרא כ"ה כ"א.

(2) אולי צ"ל סכת כ"ד ע"א.

(3) ס"ב ע"ב.

(4) בבא בתרא נ"ח ע"א.

(5) ברכות י"ז ע"א.

(6) ע"י לעיל צד 79.

(7) אבות א' א'.

(8) בבא בתרא ע"ג ע"ב.

(9) ע"י שיר השירים רבה על פסוק: הנך יפה רעייתי (א' ט"ז).

דבריו ועדין יצא לנו מזה גודל מדרגת ומעלה משה רעיה שהוא שקול כנגד סי רבוא של ישראל. ואמנם מאמרי רבה בר בר חנה וזולתם הניו בנטי בתרא מזולת כי הם אפשרי המציאות כאשר העירו חכמי המחקר בשיש בים בריות גדולות ועצומות וימשך לנו מזה ידיעת גודל מעשיו ית' באמרו¹ ויכרא אלקי את התניני הגדולי כי לגדלם יחס להם מלת בריאה הנה עוד יש להם דיל סודי עמוקי אשר רמוז בתכלית ההסתר לגודל עמקם. והחלק הרביעי אשר אמר שהם מאמרים שיש בהם שנוי טבע מהמין השני מהנמנעות קיימות ואמ' שנוציאם ממשוטם. ודאי אלו המאמרי וכיוצא בהם לא נקחם על פשוטם וגם לא נפרשם כאשר השב הוא דיל, ואף כי פירושו על דרך הפשט נכונ' לא להם כוונו דיל כמו ענין השעור שא"ד ישמעאל ואמ'² ואני ועקיבא עדכי בדבר. והוא באמת מסתרי תורה הגדולי לא נתן כי אם לגדולי חכמי ישראל ורמוז בפסוקי³ גדול אדוננו ורב כח ולחכונתו אין מספר. וידוע הוא שהי' ית' אין לו נוף ותמונה שיוכל האדם לשער אותו במדה כמו מה שהוא נשם בעל מרחקי אבל הם דבריי נאמרו על המדות הנאצלות מאתו ית' ורעתנו באלו העמוקות פחות כטפה מן הים הגדול. וכן אמרם⁴ שהב"ה מתפלל ושמניה תפילין יש לו באור נרמוז ממנו סוד היחוד הקדוש אשר אליו כוונו דיל ואמרם⁵ שכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. יבואר עניינו מאמרם⁶ כל מקום שנלו ישראל שכינה עמהם. וכן אמרם⁷ עד די כרסוון רמיו שתי כסאות הללו למה אחת לו ואחת לדוד שפי' בו ההכנס הגיל דיל סי' יפה ומתקבל על דרך הפשט אבל עוד כוונו דיל יותר עליון ממנו והנה אנו אומרים בברכת הלכנה דוד מלך ישראל חי וקיים והוא נגל רביעי למרכבה העליונה וירמוז כי בזמן הנאולה יהיו הכסאות שלמים וזהו אמרם אחת לו ואחת לדוד. ומאמר ר' אליעזר⁸ שמים מהיכן נבראו כבר בארנו ענינו למעלה⁹ בענין הדוש העולם. ועוד ידבר בתחתוני וירמוז בעליוני כמנהג התורה. ואמנם אמרם דיל כל מקום שנלו ישראל שכינה עמהם הנה נתישב הפי' בו על דרך הפשט הנכון כפי מה שפי' ר' ידעיה דיל אלא שעוד כוונו דיל שכביכול בזמן שישאל בנלות גם השכינה גולה וזה נסח דיל אשר תקנו¹⁰ אני והו הושענא ולזה אמר הפייטן¹¹ כהושעת מאמי הוצאתי אתכם נקוב והוצאתי אתכם שהוא מתפעל כלומ' שבהוציא ה' ית' מהגלות כביכול גם השכינה יוצאה עמהם והו¹² נפלה ולא תוסיף קום בחולת ישראל אשר פירשו בו דיל¹³ במדרש הנעלם לא תוסיף קום מצד

¹ בראשית א' כ"א.

² עיי' על הדברים האלה העי' החי' המנוח יעללינעק בבית המדרש ח"ג צד XVII סי' 2.

³ תהלים קמ"ז ח'.

⁴ ברכות ו' ע"א. — ⁵ סנהדרין מ"ו ע"א.

⁶ מגילה כ"ט ע"א.

⁷ דניאל ז' ט' עיי' חגיגה י"ד ע"א.

⁸ פרקי דר' אליעזר פ"ג ג'.

⁹ עיי' לעיל צד 100 העי' 5 וגם 6.

¹⁰ עיי' סכה ד' ד'.

¹¹ ר' אלעזר הקליר עיי' צונץ בספרו על הפייטנים צד 59 גם 63.

¹² עמוס ה' ב'.

¹³ עיי' זחר סקודה רל"ט ע"ב.

עצמה אבל יקימנה ה' ית' כמו שאמ' (1) ביום ההוא אקים את סיכת דוד הנפלת הרומות לשכינה. כל המאמרי האלו וכיוצא בהם כוננת רז"ל הקדושי בהם היא לסודות נשכחי ונעלמי בענייני החכמה האלהית האמתית ובענייני התורה ובמצפוניה אשר רמזו בהם קצת הערה ונאסר גלויים בפרסום להמון. ואם נוכל לכוון עמם הפשט הישר והנכון הנה מה טוב. הנה נתב' לנו שאין כל מה שחשב החכם הנ"ל ז"ל בכאור המדרשי והאנדות לרז"ל מה שכוונו אליהם זה יתבאר ממדרשיהם הנעלמי אשר בודאי לא הניעו לידו. ויצא לנו מכל דברינו שאין מה שחשב בתיעלות חכמת המחקר סביב ענייני האמונה מה שיאמינו חז"ל הקדושי ולא דרך א' לכלם כאשר בארנו בחועלות אשר הם נמשכות ממנו לפי דבריו כמו מציאות ה' ית' ואחדותו והרחקת נשמותו והיותו שוכן על כסא וביאור מלת מקום ובמציאות המלאכי ובמציאות הנבואה אשר היא הכרחית לנו בעלי התורה האמתית וביחוד מעלת משה רבנו ע"ה על שאר הנביאי ובמציאות טבע האפשר ובמציאות בריות נעלמות מן חושי האנשי ובענין הנפש וההשגחה עליה והשארותה וכל הנתלה ממנה וביסוד הנדול אשר כל התורה סוכבת עליו שהוא הוצאת המציאות מהאין המוחלט ובדרישת מעשה בראשית ומעשה מרכבה ובהלוקת באור מדרשי רז"ל וכל אלו וכיוצא בהם אשר נשארה הנחתם אין הענין בהם מה שיבא מצד החכמה המחקרית ומה שיבא מצד התורה האמתית אחר, אבל ימשך ממנה קצת מהנוק והננאי להיות כל דבריה לקוחים מהמוחש. ואף שבקצת דבריו יראה היות הנחתה אמתית ימשכו לנו בדבריו אחרים בדווי וזיופים אצלנו ואצל חז"ל וזה להמשך אחר המופתי וההיקשי. וויש דוד ע"ה⁽²⁾ סעפי שנאתי קרא סעפי להולכים אחרי שרירות שכלם בענייני התורה וילכו ארחות עקלקלות ברוב דבריה. אבל תורתך שהיא אמתית וישרה אהבתי סורו ממני מרעיי⁽³⁾ שהם הנפתי אחר נובה שכלם ואצרה מצות אלהי למה שהם נתוני מאתו ית' ואין להרהר אחריהם. מכואר א"כ שבענייני האמונות האלהיות התוריות ובסודותיה ובדרושיה אין לנו להתפתות אחר דעות חכמי המחקר כי לא מחשבותינו מחשבותיהם. ואף כי נשיג אי זה תועלת מצד ידיעת קצת מהדבריי הטבעיי אבל לא בדרושי התורה האלהית כי לא הניעו עד תכונתם. והנה סקראט⁽⁴⁾ אשר היה מגדולי פלוסופי היונים היה אומי לאנשי עיר אטיניא אני איני אומי לכם שחכמתכם זאת האלהית אינה חכמה אבל אני אומי שאני חכם בחכמה האנושית לא רצה לגנות חכמתם דרך ענוה ומוסר אבל הודיעם שהוא לא היה מכת החכמי בעיניהם ולא היה מתחכם אלא בחכמה האנושית ר"ל המדינית. וזה כי מה ששיינו הפילוסופי בחכמה האלהית היא השגה מן המאוחר אל הקודם למה שאינם משיגי דבר אלא במופתי ראייה ושינו העלה באמצעו העלול שהיא ההליכה מן המאוחר אל הקודם ולזה תשתבש השגתם מאד כמו שיראה ברוב דרושי החכמה האלהית והטבעית. אבל מה ששינו

(1) עמוס ט' י"א.

(2) תהלים קי"ט קי"ג.

(3) שם קי"ט.

(4) השתמש במה שכתב הכוזרי ד' י"ג וה' י"ד (הוצאת קאסעל השניה צד 827

הע' 1 וצד 405 הע' ו' ע"ד כנויו סקראט הראשון עי' במ"ע Orient כרך ט' צד 488).

הנביאי" הוא בהיפך כי ישיגו העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם והעלה עם העלול ולזה לא תבא בהשגה הזאת שום טעות ושבוש כלל כי היא ישרה וצודקת בהכרח וזהו מה שייחס ה' ית' למשה ארוננו באמרו¹) בכל ביתי נאמן הוא. ומעתה נתבי' ההפרש הגדול שיש לחכמי המחקר ולנביאי ישראל וחכמי האמת אשר קבלו מהם כי לא דרך אחד לכלם. זהו שעור מה שראיתו מספיק באגרת הזאת תשובה אל דברי החכם ר' ידעיה ז"ל ולהודיע ההבדל שיש בין חכמת המחקר לתורה הקדושה וכי לא יתלו ענייני האמונות במופתים והיקשים כי נפלו בפח יוקשים, כל העם מקצה וגם הכהנים הנגשים, חשבו לעלות כנגוי מרומים, וכי נפתחו להם הלוני²) שקופים אטומים. והנה ירדו ארץ נפלו פלאים חשכו בעדם אורי" יחשבו לחזק את ברק ה' ולגרור פרצותיו ולסתר הריעותיו, והמה הרסו את גנו ואת שירותיו. ידמו כי באו עד (מלון) [מרום] קצו (ועד) [יער] וכרמלו, והמה לא סבבו סביב גבולו. יעצו ליכנוס בפנימיות האמונה, והמה לא עמדו בחצר החיצונה. זר מעשיהם נכריה עבודתם, עם כל מעשה תקפס וגבורתם. והתורה הקדושה בה הסודות הנכונות, והאמונות הצפונות, אשר כם יכנסו לפני ולפני, גוי צדיק שומר אמונים. יעלו על במתי השחקי, וירדו עד תהומות העמקי, יהלכו קדם ואחור ועל דרכיהם ננה אור, ואל אלהי אבותינו יפתח לנו שעריו, יביאנו המלך חדריו. יופיע עלינו מיקרת יפעתו, תול עלינו כטל אמרתו. ישקנו מנחלי ערגיו, ימשחנו משמן ששוניו. עד בא הימים אשר נאמי לכו ונעלה אל הר ה', כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים אמן ואמן.

¹) במדבר י"ב ד.

²) ע"י ירמיה כ"ב י"ד.

B
503.

Minchath Kenaoth

von

Jechiel b. Samuel aus Pisa
(1539).

Streitschrift

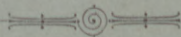
gegen Jedaja Penini's Vertheidigung der Philosophie,

mit Anmerkungen herausgegeben

und biographisch eingeleitet

von

Prof. Dr. David Kaufmann.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

1898.